T.C

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ŞANLIURFA KENTSEL SİTİ-SURİÇİ BÖLGESİ YERLEŞİM MORFOLOJİSİ VE AVLULU KONUT TİPOLOJİSİNİN İNCELENMESİ KURTULUŞ MAHALLESİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimar Özlem Yücel Erişmiş

Mimarlık Ana Bilim Dalı

Bina Bilgisi Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Nezih R. AYSEL

2021

KISALTMA LİSTESİ

M: Metre

Cm: Santimetre

KAİP: Koruma Amaçlı İmar Planı

M.Ö.: Milattan önce

M.S.: Milattan sonra

vb.: ve benzeri

yy.: yüzyıl

Ş.K.V.K.K.: Şanlıurfa Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu

ŞURKAV: Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı

URFA MİMARİSİNDE KULLANILAN MAHALLİ TERİMLER

Arasa: Arasta, aynı malın satıldığı dükkânlar dizisidir.

Curun: Çeşmelerin altında, taşın oyulup içinde suyu tutabileceği hale getirilmiş su yalağıdır.

Çenetli Kapı: Çift kanatlı kapı

Döğecek: Tokmak

Enikli Kapı: Avlu kapısının büyük kanatlarının birinde açılmış, ikinci bir küçük kapıya denir.

Gedemeç: Odanın girişindeki kapının eni kadar veya odanın eni boyunca uzanan, odanın bölümü olan ayakkabıların odaya girmeden önce çıkarıldığı yerdir.

Gezenek: Zemin üstü katlarda damsız, avluya bakan kenarı korkuluklu, altı konsollu çıkmalı geçiş için kullanılan yerdir.

Hayat: Avlu

Kab: Tonoz

Kabaltı: Sokaklarda üzeri tonozla örtülü altından geçilebilen ev ve sokak unsuru

Kapı arası: Seki altı, ev tiplerinde sokakla avlu arasında mahremiyeti arttıran, bazen de parselin sokakla bağlantı kurması için oluşmuş bir mekândır.

Kim O Takası: Mahremiyetin ön planda olduğu Urfa evlerinde, sokak kapısını görecek şekilde konumlandırılan, gelenin kim olduğuna bakılması için yapılan küçük pencerelere verilen addır.

Kuş Takası: Evlerin genellikle avluya bakan cephelerinde kuşların yuva yapması için yapılmış küçük nişlere verilen addır.

Maben: Mabeyn, İki Şey Arası

Nahit: Düzgün kesme taş

Taka: Küçük pencere, niş

Tandırlık: Mutfak

Tetirbe: Çıkmaz Sokak

Zerzembe (Zirzamin): Zeminden daha aşağı kotta, avludan ya da odalardan merdivenlerle inilen zahire ambarıdır.

ŞANLIURFA KENTSEL SİTİ-SURİÇİ BÖLGESİ YERLEŞİM MORFOLOJİSİ VE AVLULU KONUT TİPOLOJİSİNİN İNCELENMESİ: KURTULUŞ MAHALLESİ ÖRNEĞİ

ÖZET

Kentler zaman içerisinde doğal fiziksel değişimlerinin yanında yapısal müdahalelerle de biçimsel olarak gelişip dönüşürler. Kent gelişimleri kontrollü bir mekanizma değildir. Günümüze ulaşabilmiş tarihi kentsel dokular yaşadıkları süreçlerde doğru kullanım ve ihtiyaca yönelik tasarlandıkları için yaşamsal etkilerle yok edilememişlerdir. Bu tür kentsel dokuların doğru analizlerle tasarlandığı gözlemlenmiştir.

Şanlıurfa'nın konumu, coğrafi yapısı, kent dokusunun kurulduğu günden bugüne fiziksel gelişimi incelenmiştir. Eski dokunun korunmuş olması bu bölgede morfolojik analizler yapmaya olanak vermiştir. Tarihi kent merkezi ticari, dini ve konut yapılarının aktif kullanıldığı bir alandır ve şehir bu alan çevresinde gelişmektedir. Tarihi kent merkezi ticari, dini ve konut yapılarının aktif kullanıldığı şehrin bu alan çevresinde geliştiği bölgeyi oluşturmaktadır. Kentsel sit bölgesi, Sur içi bölgesinde yer alan Kurtuluş Mahallesi zaman içerisinde etkileşimlerde bulunduğu sosyal-ekonomik-iklimsel yapılarla biçimlenen yoğun konut yapılarıyla ev tipolojisi üzerinde çalışılmaya uygun bir bölge olarak seçilmiştir. Bu çalışmada Şanlıurfa Sur İçi Bölgesinde kent okuma yöntemlerinden morfolojik analizler kullanılarak kentsel doku ve ev sokak ilişkilerinin saptanması; özel yapı adalarındaki ev tipolojisi çalışmaları aracılığıyla doğru kentsel tasarım yaklaşımlarının geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Türk Evi, Urfa Evi yapısı araştırılmış ve bu bağlamda Urfa kentinin tarihi bölgesinin tarihsel süreci, şehir bağlantıları, yapılaşması, gelişimine etkisi olan çevresel faktörleri incelenmiştir. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesindeki araştırmalardan ulaşılan belgelerden, rölöve çizimlerinden, fotoğraflardan plan tipolojileri çıkarılmıştır. Bu çalışmalarda "Olasılık Modeller" oluşturularak mekân ve kentsel doku gelişimi için doğru bir biçimsel alt kaynak üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Morfoloji, Tipoloji, Tipomorfoloji, Kent Morfolojisi, kent dokusu, Geleneksel Konut, Avlulu Ev

SANLIURFA URBAN SITE-SURICI REGION SETTLEMENT MORPHOLOGY AND INVESTIGATION OF HOUSING TYPOLOGY WITH COURT: EXAMPLE OF KURTULUŞ NEIGHBORHOOD

SUMMARY

Cities develop and transform formally with structural interventions as well as their natural physical changes over time. Urban developments are not a controlled mechanism. Historical urban textures that have survived to the day have not been destroyed by vital effects because they were designed for correct use and needs in the processes they lived. It has been observed that such urban textures are designed with correct analysis.

Sanliurfa's location, geographical structure, and the physical development of the texture of the urban from the day it was founded to the present have been examined. The preservation of the old tissue allowed morphological analyzes in this region. The historical city center is an area where commercial, religious and residential buildings are actively used, and the city is developing around this area. The urban conservation site, Kurtuluş Mahallesi, located in the Suriçi region, has been chosen as a suitable area to study on the house typology with its dense housing structures shaped by the social-economic-climatic structures which it interacted over time. In this study, it is aimed to determine the urban texture and house-street relations by using morphological analysis, one of the urban reading methods, and to develop correct urban design approaches through house typology studies in private building blocks in Sanliurfa Suriçi Region.

The structure of The Turkish House, Urfa House has been researched and, in this context,, the historical process, the city connections and the construction of the historical region of Urfa have been examined, also environmental factors that impact its development have been researched. Plan typologies were derived from the documents, survey drawings and photographs obtained from the researches in Sanliurfa Sur içi Region. In these studies, a correct formal sub-resource was produced for the development of space and urban texture by "Probability Models" were created.

Key Words: Morphology, Typology, Typomorphology, Urban Morphology, Urban Texture, Traditional Housing, Residence with Courtyard

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam süresince bilgisi ve destekleriyle çalışmamı yönlendiren çok kıymetli, saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Nezih R. AYSEL' e sonsuz teşekkür ederim.

Önerileri, fikirleri ile çalışmamım zenginleşmesini sağlayan ve yapıcı tavırlarıyla tezin olgunlaşmasına katkı sunan değerli jüri hocalarım Doç. Dr. Güldehan ATAY, Doç. Dr. Tan Kâmil GÜRER, Doç. Dr. Arbil ÖTKÜNÇ, Dr. Öğr. Üyesi Eren KÜRKÇÜOĞLU' na ayrıca çok teşekkür ediyorum.

Çalışmamda katkısı büyük olan proje müellifi olan mimar arkadaşlarıma, ŞKVKK'a ve oradaki değerli meslek arkadaşlarıma, çalışmamda emeğini unutmayacağım Vahide Yücel'e, Harita Mühendisi M. Sadık Çadırcı' ya, Mimar Merve Yücel'e, ayrıca teşekkür ederim.

Bana okumayı sevdiren ve araştırmacı olmam için sürekli destekleyen canım annem ve babam Ahmet Yücel ve Meral Yücel'e, her zaman yanımda olan kıymetli kardeşlerim Dr. Ecz. Didem Yücel, Dr. Barış Yücel, İnş. Müh. Savaş Yücel, Av. Hilal Yücel, Dr. Ahsen Zelal Yücel, Dr. Fırat Yücel, Av. Murat Yücel'e ve sevgili eşim İnş. Müh. Ömer Faruk Erişmiş'e çok teşekkür ediyorum.

Bu çalışmayı dünyalar güzeli kızım Zeynep Zişan Erişmiş'e atfediyorum.

4 Haziran 2021

Mimar Özlem Yücel Erişmiş

İÇİNDEKİLER

ŞANLIURFA KENTSEL SİTİ-SURİÇİ BÖLGESİ YERLEŞİM MORFOLOJİSİ VE AVLULU KONUT TİPOLOJİSİNİN İNCELENMESİ: Kurtuluş Mahallesi vi
ÖZET vi
ŞEKİLLER TABLOSU xii
GRAFİKLER TABLOSU xxiii
BÖLÜM 1 1
1. GİRİŞ 1
1.1.AMAÇ 2
1.2. KAPSAM 3
1.3. YÖNTEM 4
1.4. KONU İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMA ve ARAŞTIRMALAR 4
1.4.1. Urfa Evleri Mimarisine Yönelik Çalışmalar 4
1.4.2. Kurtuluş Mahallesinde Yapılan Çalışmalar 7
BÖLÜM 2 8
2. KENT MORFOLOJİSİ TİPOMORFOLOJİ VE TİPOLOJİ KAVRAMLARI 8
2.1. KENT MORFOLOJİSİ 8
2.1.1. Kent Morfolojisinin Amacı 9
2.1.2. Kent Morfolojisinin Öğeleri 10
2.1.3. Kent Morfolojisi Üzerine Yapılan Çalışmalar 11
2.1.4. Kevin Lynch Kent İmgesi Okuması 13
2.2. TİPOMORFOLOJİ 18
2.2.1. İngiliz Yaklaşımı M.R. Conzen 20
2.2.2. İtalyan Yaklaşımı Muratori 22
2.2.3. Fransız Yaklaşımı ve Versailles Okulu Philip Panerai 23
2.3. TİPOLOJİ 25
BÖLÜM 3 28
3. ŞANLIURFA KENTİNİN MORFOLOJİSİNE ETKİ EDEN GENEL ÖZELLİKLER 28
3.1. COĞRAFİ KONUM VE ÖZELLİKLERİ 28
3.2. EKONOMİK YAPI 29
3.3. DEMOGRAFİK YAPI 30
3.4. KENTİN TARİHSEL GELİŞİMİ 31
BÖLÜM 4 41
4. ŞANLIURFA SURİÇİ BÖLGESİ MORFOLOJİK VE TİPOLOJİK İNCELEME 41

4.1. KENTSEL DOKUYU OLUŞTURAN UNSURLAR 42
4.1.1. Sınırlar 45
4.1.2. Yollar 53
4.1.3. Meydanlar 85
4.1.4. Bölgeler 96
4.2. SUR İÇİ BÖLGESİ KURTULUŞ MAHALLESİ YERLEŞİMİNİN MORFOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ 110
4.2.1. Çalışma Alanının Sınırları 115
4.2.2. Yol Sokak Dokusu Analizi 120
4.2.2.1. Tetirbe 123
4.2.2.2. Kabaltı 127
4.2.3. Yapı Adası Analizi 129
4.2.3.1.Yoğunluk Analizi 129
4.2.3.2.İşlev Analizi 133
4.2.3.3. Tescil Durumları Analizi 135
4.3. YERLEŞİM DOKUSUNU OLUŞTURAN ANA YAPI: EV TİPLERİ 137
4.3.1 Şanlıurfa Avlulu Ev Tipolojisini Belirleyen Unsurlar 137
4.3.1.1. İklim 138
4.3.1.2. Sosyal Yapı 138
4.3.2. Geleneksel Avlulu Ev Tipolojisinin Temel Mekânları 163
4.3.2.1. Avlu (Hayat) 164
4.3.2.2. Eyvan 188
4.3.2.3. Oda 205
4.3.2.4. Mabeyn (Maben) 208
4.3.2.5. Kapı Arası 209
4.3.2.6. Yardımcı Mekânlar 211
BÖLÜM 5 214
6.SONUÇ 214
KAYNAKÇA 219
EKLER 225

EK-1: Ş.K.V.K.K. YAPI TESCİL FİŞİ 225
EK-2: A3 PAFTALAR 232

ŞEKİLLER TABLOSU

Şekil 2. 1. Conzen, Caniggia Ekollerin Benzerlik ve Farklılıkları (Cömert, 2013) ... 12

Şekil 2. 2. Boston Yarım Adasının Ana Hatları, Lynch, Kent İmgesi 14

Şekil 2. 3. Boston Yarım Adasının Kuzeyden Görünüşü, Lynch, Kent İmgesi 14

Şekil 2. 4 . İmgeler Anlatımı Çizelgesi, Kurtuluş Mahallesi (Çizim: Özlem Yücel) 16

Şekil 2. 5. Los Angeles'in Araziden Görünümü, Kent İmgeleri, Lynch 17

Şekil 2. 6. Los Angeles'in Batıdan Görünüşü, Kent İmgeleri, Lynch 17

Şekil 2. 7. Kevin Lynch'in Basit Çizimlerle Tanımladığı Kent İmgeleri, Kent İmgesi, 1973 17

Şekil 2. 8. Jersey City'nin Araziden Görünümü, Kent İmgeleri, Lynch 18

Şekil 2. 9. Jersey City'nin Güneyden Görünüşü, Kent İmgeleri, Lynch 18

Şekil 2. 10.Kent Planı Elemanları ve Conzen Alnwick Analizi, Bina Tipleri, Arazi Kullanımı Ve Birim Planlar (Gürer,2018) 21

Şekil 2. 11. Caniggia ve Maffei'nin Konut Tipleri Çalışması (1979) (Kaynak: Castex, 2014) 22

Şekil 2. 12.Morfolojik Öğeler, Kahire, Sokak, Parsel ve Bina Dokusu, Panerai, Lardhaus Ve Londra'nın Zamana Bağlı Biçimsel Değişimi (Morfogenetik), E. Rasmussen. (Gürer,2018) 24

Şekil 3. 1. Şanlıurfa'nın Türkiye Haritasındaki Konumu 28

Şekil 3. 2. Şanlıurfa Haritası Yol Güzergâhları 28

Şekil 3. 3. Şanlıurfa Atatürk Barajı (Türk Hava Kurumu Hava Fotoğrafları) 29

Şekil 3. 4. Şanlıurfa/ Halfeti Baraj Gölü (Url_1) 29

Şekil 3. 5. Şanlıurfa/Harran Ovası (Türk Hava Kurumu Hava Fotoğrafları) 30

Şekil 3. 6. Şanlıurfa/ Halfeti (Türk Hava Kurumu Hava Fotoğrafları) 30

Şekil 3. 7. Şanlıurfa 19. Yy. Kale Eteğinden Görünüm (ŞKVKK'dan Alınan Cihat Kürkçüoğlu Fotoğraf Arşivi) 34

Şekil 3. 8. Şanlıurfa Osmanlı Dönemi Şehir Planı, İslam Şehircilik Kültüründe Meydanlar (Ekinci, 2018) 35

Şekil 3. 9. Şanlıurfa Yol Güzergahı Üzerinde Bir Etüd Çalışması 1937 Yılında Belediye Mühendisi Himmet Ölçmen Tarafından Hazırlanan Şehir İmar Planı (Kürkçüoğlu,1990) 36

Şekil 3. 10. 1938 Yılında Urfa Vilayeti Kaza ve Nahiye Merkezleri Yol Durumu. ((1938 Enternasyonal İzmir Fuarında Urfa –Avukat Adnan Mutlu Arşivi) Kürkçüoğlu,1990) 36

Şekil 3. 11. Osmanlı Dönemi Öncesindeki Yerleşim Alanı (Sönmez & Akgül, 2013) 37

Şekil 3. 12. Osmanlı Döneminde (1517-1920 Yılları Arası) Yerleşim Alanı. (Sönmez & Akgül, 2013) 37

Şekil 3. 13. Cumhuriyet Öncesinde Urfa Şehrinin Yerleşim Alanı (Sönmez & Akgül, 2013) 37

Şekil 3. 14. Şanlıurfa Şehrinin 1940 Yılındaki Alanı (Sönmez &Akgül, 2013)..... 37

Şekil 3. 15. Şanlıurfa Şehrinin 1962 Yılındaki Alanı (Sönmez & Akgül, 2013)..... 37

Şekil 3. 16. Şanlıurfa Şehri'nin Mekânsal Gelişim Evreleri (Sönmez & Akgül, 2013) 37

Şekil 3. 17. Urfa Sur İçi Bölgesi Uydu Görüntüsü (Google Earth: 9/2014, Erişim Tarihi:28/05/2021) 39

Şekil 3. 18. Urfa Sur İçi Bölgesi Uydu Görüntüsü (Google Earth: 8/2017, Erişim Tarihi:28/05/2021) 39

Şekil 3. 19. Urfa Sur İçi Bölgesi Topografyası, Uydu Görüntüsü (Google Earth: 11/2019, Erişim Tarihi:28/05/2021) 40

Şekil 4. 1. Küçükerman, Önder, 1985, Kendi Mekânının Arayışı İçinde Türk Evi... 41

Şekil 4. 2. Tarihi Kent Merkezi, Urfa,2017 (ŞKVKK'dan Alınan Cihat Kürkçüoğlu Fotoğraf Arşivi)..... 44

Şekil 4. 3. Şanlıurfa Topografya Haritası (Şahinalp, 2005)..... 45

Şekil 4. 4. Şanlıurfa 1838 Haritası, Moltke (Yeniden Çizim: Özlem Yücel) 46

Şekil 4. 5. Şanlıurfa Surları, Carsten Niebuhr, 1766..... 48

Şekil 4. 6. Kieser, 1838 Şanlıurfa 1.Dünya Savaşı Öncesi 49

Şekil 4. 7. Şanlıurfa 1960 Haritası Segal (ŞKVKK Arşivinden Çizimle Aktaran: Özlem Yücel) 50

Şekil 4. 8. Fotoğraf: Şanlıurfa 1940 Halilürrahman Gölü ve Çevresi..... 51

Şekil 4. 9. Şanlıurfa Kaleden Görünüm,2011 51

Şekil 4. 10. Şanlıurfa Tarihi Sur İçi Bölgesi Sınırlar Haritası, Kaip Haritası (2012) (Çizim: Özlem Yücel)..... 52

Şekil 4. 11. Şanlıurfa, Recius, 1876 (ŞKVKK Arşivi)..... 54

Şekil 4. 12. Şanlıurfa 1940, A. Gabriel, (ŞKVKK Arşivi)..... 55

Şekil 4. 13. Şanlıurfa İli Haritası, Segal, 1960 (ŞKVKK Arşivi) 56

Şekil 4. 14. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Yollar (Çizim: Özlem Yücel)..... 57

Şekil 4. 15. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Yapı Adaları (Çizim: Özlem Yücel) 58

Şekil 4. 16. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Parseller (Çizim: Özlem Yücel) 59

Şekil 4. 17. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Yapılar (Çizim: Özlem Yücel) 60

Şekil 4. 18. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Sokaklar (Çizim: Özlem Yücel)..... 62

Şekil 4. 19. Kazan Bedih Sokağı Güney Kanadı Silueti, Çalışma Alanı (Rölöve: Osman Kazaz, Seydi Yüzgül) 64

Şekil 4. 20. Kazan Bedih Sokağı Kuzey Kanadı Silueti, Çalışma Alanı (Rölöve: Osman Kazaz, Seydi Yüzgül) 64

Şekil 4. 21.Şanlıurfa, Kazancı Bedih Sokağı (Fotoğraflar: Özlem Yücel) 64

Şekil 4. 22. Zincirli Sokak, Sur İçi Bölgesi (Rölöve: Osman Kazaz, Seydi Yüzgül) 65

Şekil 4. 23. Zincirli Sokak, Sur İçi Bölgesi (ŞKVKK'dan Alınan Cihat Kürkçüoğlu Fotoğraf Arşivi)..... 65

Şekil 4. 24. Yorgancı Sokak, Kurtuluş Mahallesi (Rölöve: Osman Kazaz, Seydi Yüzgül)..... 66

Şekil 4. 25. Solda Yorgancı Sokak, Sağda Güllüoğlu Sokak, Kurtuluş Mahallesi.... 66

Şekil 4. 26. Güllüoğlu Sokak Siluetleri, Kurtuluş Mahallesi (Rölöve: Osman Kazaz, Seydi Yüzgül) 67

Şekil 4. 27. Çulha Sokağı, Sur İçi Bölgesi (Rölöve: Osman Kazaz, Seydi Yüzgül) . 67

Şekil 4. 28. Max Von Oppenheim (1889)..... 68

Şekil 4. 29. Sağdaki: Cumbalı Bir Urfa Sokağı (Fotoğraf: Zeynel Yeşilay 1976) 68

Şekil 4. 30. Urfa'da Madar/Max Von Oppenheim 1889..... 69

Şekil 4. 31. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Çıkmaz Sokak (Tetirbe) Haritası (Çizim: Özlem Yücel) 71

Şekil 4. 32. Sur İçi Bölgesi 348 Nolu Yapı Adası 73

Şekil 4. 33. Sur İçi Bölgesi 313 Nolu Yapı Adası 73

Şekil 4. 34. Sur İçi Bölgesi 208 Nolu Yapı Adası 73

Şekil 4. 35. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Kabaltı Haritası (Çizim: Özlem Yücel)..... 77

Şekil 4. 36. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Kabaltı Haritası (Çizim: Özlem Yücel)..... 78

Şekil 4. 37. Ticari Alanlara Yakın Kabaltı..... 79

Şekil 4. 38. Yol Güzergahında Bulunan Kabaltı..... 79

Şekil 4. 39. Özelleşmiş Tetirbe Üzerinde Bulunan Kabaltı 79

Şekil 4. 40. Sur İçi Bölgesi Kabaltıları (Fotoğraflar: Közcü, H., 2016) 84

Şekil 4. 41. Ekinci, Abdullah, "İslam Şehircilik Kültüründe Urfa Meydanları", "Osmanlı Urfa'sı", Cilt:1 86

Şekil 4. 42. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Meydanlar (Çizim: Özlem Yücel)..... 88

Şekil 4. 43.Sur İçi Bölgesi Meydanlar, 1.Grup Kırmızı Renkli Alanlar..... 90

Şekil 4. 44. Sur İçi Bölgesi Meydanlar, 2.Grup Sarı Renkli Alanlar, 3.Grup Mavi Renkli Alanlar 91

Şekil 4. 45.Haşimiye Meydanı Eski Hali (ŞKVKK'dan Alınan Cihat Kürkçüoğlu Fotoğraf Arşivi) 92

Şekil 4. 46.Yıldız Meydanı Eski Hali (ŞKVKK'dan Alınan Cihat Kürkçüoğlu Fotoğraf Arşivi) 93

Şekil 4. 47. Ellisekiz Meydanı (Fotoğraflar: Özlem Yücel) 94

Şekil 4. 48.Kara Meydanı Sokak (Fotoğraf: Max Von Oppenheim 1889) 95

Şekil 4. 49. Şanlıurfa İmar Planı (2012) Üzerine İşaretlenmiş Şanlıurfa Kentsel Siti-Sur İçi Bölgesi Haritası 97

Şekil 4. 50. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Savunma ve Geçiş Yapıları (Kale, Sur, Burç, Kule, Kapı, Köprü) (Çizim: Özlem Yücel) 99

Şekil 4. 51. Sur İçi Bölgesi Kale ve Çevresi (Fotoğraf: Geçmişin İzinde Şanlıurfa, İlaslan A.& Z. Nida, 2019) 100

Şekil 4. 52. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Ticari Yapıları (Ticari Alanlar, Han, Hamam, Bedesten) (Çizim: Özlem Yücel) 102

Şekil 4. 53. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Kamusal Eğitim ve Dini Yapıları (Cami, Medrese, Tekke, Kilise, Okul) (Çizim: Özlem Yücel) 104

Şekil 4. 54. Şanlıurfa Balıklıgöl, Türk Hava Kurumu Hava Fotoğrafları 105

Şekil 4. 55. Şanlıurfa Fırfırlı Camii, Akgül, 2011 105

Şekil 4. 56. Şanlıurfa Balıklıgöl 105

Şekil 4. 57. Balıklıgöl, THK Hava Fotoğrafları 105

Şekil 4. 58. Çalışma Alanı Civarı, Eski Halinden Bir Görünüm (Cihat Kürkçüoğlu Arşivi) 107

Şekil 4. 59. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Fonksiyon Analizi (Çizim: Özlem Yücel) ... 108

Şekil 4. 60.Ulu Cami ve Çevresindeki Urfa Evleri (ŞKVKK'dan Alınan Cihat Kürkçüoğlu Fotoğraf Arşivi) 110

Şekil 4. 61. Şanlıurfa Şehir Planı, 1975 (Alper, 1979) 111

Şekil 4. 62. Şanlıurfa Şehir Planı, 1985 (Mehmet Alper) 112

Şekil 4. 63. Akçarlar Evi, Sur İçi Bölgesi (ŞKVKK'dan Alınan Cihat Kürkçüoğlu Fotoğraf Arşivi)..... 113

Şekil 4. 64. Şanlıurfa Kentsel Siti Sur İçi Bölgesi Kurtuluş Mahallesi Sınırları 114

Şekil 4. 65. Çalışma Alanı, Ada Sınırları, Mülkiyet Sayıları (Çizim: Özlem Yücel) 115

Şekil 4. 66.Kurtuluş Mahallesi Çalışma Alanındaki Yapı Adası-Parsel Alanları (Çizim: Özlem Yücel)..... 117

Şekil 4. 67. Kurtuluş Mahallesi Çalışma Alanındaki Yapı Adası Bina/ Avlu Alanları (Çizim: Özlem Yücel)..... 119

Şekil 4. 68. Çalışma Alanı Yol Sokak Dokusu (Çizim: Özlem Yücel) 120

Şekil 4. 69. Çalışma Alanı Yol Yapı Adası (Çizim: Özlem Yücel)..... 121

Şekil 4. 70. Amerika, Boston Yarımadasındaki Beacon Tepesi Cadde, Topografya ve Kavşak Noktaları..... 122

Şekil 4. 71. Çalışma Alanı Yol-Tetirbe Verileri (Çizim: Özlem Yücel) 123

Şekil 4. 72. Kurtuluş Mahallesi Çalışma Alanındaki Tetirbe Uzunlukları (Çizim: Özlem Yücel) 124

Şekil 4. 73. Kurtuluş Mahallesi Çalışma Alanımızdaki Tetirbelerin Açıldığı Kapı Sayısı (Çizim: Özlem Yücel) 124

Şekil 4. 74.Çalışma Alanındaki Tetirbeler (Fotoğraflar: Özlem Yücel)..... 126

Şekil 4. 75. Şanlıurfa, Nakışlı Kabaltısı (Fotoğraflar & Rölöve: Büyükkırcalı, 2019) 128

Şekil 4. 76.Çalışma Alanı Alan Kullanımı (Çizim: Özlem Yücel)..... 129

Şekil 4. 77. Çalışma Alanı Kat Yüksekliği (Çizim: Özlem Yücel) 130

Şekil 4. 78. Çalışma Alanı Kat Yüksekliği Modeli (Çizim: Özlem Yücel)..... 130

Şekil 4. 79. Çalışma Alanı Uydu Görüntüsü (Google Earth: 9/2011, Erişim Tarihi:28/05/2021) 132

Şekil 4. 80. Çalışma Alanı Uydu Görüntüsü (Google Earth: 9/2014, Erişim Tarihi:28/05/2021) 132

Şekil 4. 81.Çalışma Alanı Kullanımı, Ticaret, Konut, Kamusal Alanları (Çizim: Özlem Yücel) 133

Şekil 4. 82. Çalışma Alanı Kullanımı, Ticaret, Konut, Kamusal Alanları Model (Çizim: Özlem Yücel) 134

Şekil 4. 83. Çalışma Alanı Kullanımı, Ticaret, Konut, Kamusal Alanları Model (Çizim: Özlem Yücel) 134

Şekil 4. 84. Çalışma Alanı, Yapı Tescil Durumu, 2013, Ek-1 Tescil Fişi (Çizim: Özlem Yücel) 135

Şekil 4. 85. Mahremiyet Geçiş Bölgeleri (Kamusal-Özel Mekân Şablonu) (Newman, 1972) 139

Şekil 4. 86. Sol Fotoğraf(ŞKVKK'dan Alınan Cihat Kürkçüoğlu Fotoğraf Arşivi)-Sağdaki Fotoğraf: Şükran Güzel Parmaksız Evi Raporundan Alınmıştır.) 140

Şekil 4. 87. Avlunun Bahçe Gibi Düzenlenmiş Hali, Büyük Avlulu Ev Örneği, Yıldız Sarayı, Sur İçi Bölgesi, Urfa, Z. Erbay, 2019 141

Şekil 4. 88. Sokak Yol İlişkisi Çetingil Evi, Kurtuluş Mahallesi (Yeniden Çizim: Özlem Yücel) 143

Şekil 4. 89. Avlu-Sokak- Yol İlişkisi: Cevher Sezer Evi, Kurtuluş Mahallesi (Yeniden Çizim: Özlem Yücel) 144

Şekil 4. 90. Sokak Yol İlişkisi, Çalışma Alanı (Çizim: Özlem Yücel) 145

Şekil 4. 91. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Kurtuluş Mahallesi Çalışma Alanındaki Yol-Çıkmaz Sokak Planı 146

Şekil 4. 92.Çalışma Alanındaki Avlu-Yapı-Yol İlişkisini Gösteren Kesitler (Çizim: Özlem Yücel) 147

Şekil 4. 93. Çalışma Alanı Mevlevihane Sokak Silueti (Rölöve: Seydi Yüzgül, Osman Kazaz 148

Şekil 4. 94. Çalışma Alanı Mevlevihane Sokak Silueti (Fotoğraf: Google Haritalar) 148

Şekil 4. 95. Sokak Yol İlişkisi (Çizim: Özlem Yücel) 149

Şekil 4. 96. B1, B2, B3, B4 Tiplerinin Sokağa Göre Konum Olasılık Modelleri (Çizim: Özlem Yücel) 150

Şekil 4. 97. K1, K2, K3, K4 Tiplerinin Sokağa Göre Konum Olasılık Modelleri (Çizim: Özlem Yücel) 151

Şekil 4. 98. L1, L2, L3, L4 Tiplerinin Sokağa Göre Konum Olasılık Modelleri (Çizim: Özlem Yücel) 151

Şekil 4. 99. U1, U2, U3, U4 Tiplerinin Sokağa Göre Konum Olasılık Modelleri (Çizim: Özlem Yücel) 152

Şekil 4. 100. O1, O2, O3, O4 Tiplerinin Sokağa Göre Konum Olasılık Modelleri (Çizim: Özlem Yücel) 152

Şekil 4. 101. Sokaktan Avluya Direk Giriş Model (Çizim: Özlem Yücel) 154

Şekil 4. 102. Sokaktan Avluya Kapı Arası, Ara Mekân ile Giriş Model (Çizim: Özlem Yücel) 154

Şekil 4. 103. Çalışma Alanı Sokakları: 1004/ 1005/ 1006/ 1009/ Mevlevihane Sokak (Rölöve: Tema Proje, Nihat Güllü), Kazancı Bedih Sokağı, Karakol Sokak (Rölöve: Osman Kazaz, Seydi Yüzgül) 155

Şekil 4. 104. Çalışma Alanı 301 Yapı Adası Yapı-Avlu Konumu (Çizim: Özlem Yücel) 156

Şekil 4. 105. Çalışma Alanı 301 Yapı Adası Fotoğrafları (Fotoğraflar: Osman Kazaz) 156

Şekil 4. 106. Çalışma Alanı 263 Yapı Adası Yapı-Avlu Konumu (Çizim: Özlem Yücel) 157

Şekil 4. 107. Çalışma Alanı 263 Yapı Adası Fotoğrafları (Fotoğraflar: Osman Kazaz) 157

Şekil 4. 108. Çalışma Alanı 261 Yapı Adası Yapı-Avlu Konumu (Çizim: Özlem Yücel) 158

Şekil 4. 109. Çalışma Alanı 261 Yapı Adası Fotoğrafları (Fotoğraflar: Osman Kazaz) 158

Şekil 4. 110. Çalışma Alanı 260 Yapı Adası Yapı-Avlu Konumu (Çizim: Özlem Yücel) 159

Şekil 4. 111. 260 Yapı Adası Fotoğrafları (Fotoğraflar: Osman Kazaz) 159

Şekil 4. 112. Çalışma Alanı 262 Yapı Adası Yapı-Avlu Konumu (Çizim: Özlem Yücel) 160

Şekil 4. 113. 262 Yapı Adası Fotoğrafları (Fotoğraflar: Osman Kazaz) 160

Şekil 4. 114. 262 Yapı Adası Fotoğrafları (Fotoğraf: Özlem Yücel)..... 160

Şekil 4. 115. Kurtuluş Mahallesi Çalışma Alanı Ada/Parsel Sınırları 161

Şekil 4. 116. Kurtuluş Mahallesi Çalışma Alanı 301/ 262/ 260/ 263/ 261 Adalarında Bulunan Yapıların Plan Tipleri 161

Şekil 4. 117. Avludaki Yeşil Alan, Sur İçi Bölgesi (ŞKVKK'dan Alınan Cihat Kürkçüoğlu Fotoğraf Arşivi) 163

Şekil 4. 118. Dışa Kapalı İçe Dönük Yaşam Biçimi; Sokaklar Gölge, Avlular Ağaçlarla Yaşam Alanı Oluşturmaktadır. Sur İçi Bölgesi (Cihat Kürkçüoğlu Arşivi) 164

Şekil 4. 119. Hancıoğulları Evi, Avlu ve Kuzey-Batı Yönündeki İkinci Katta Bulunan Eyvanlar Sur İçi Bölgesi (Şurkav, 2000'den aktaran Açanal,2015)..... 164

Şekil 4. 120. Avluda Biber Temizleyen İnsanlar (Açanal, 2015) 165

Şekil 4. 121. Mehmet Kandıran Evi Sur İçi Bölgesi (Kürkçüoğlu, C. 1997'den aktaran Açanal,2015) 165

Şekil 4. 122. Ev Yaşantısı Hayat, Karaçizmeciler Evi, Çalışma Alanı (C. Kürkçüoğlu) 165

Şekil 4. 123. Avlu Tipleri (Çizim: Özlem Yücel)..... 166

Şekil 4. 124. Plandaki Konumuna Göre Avlu Tipleri (Çizim: Özlem Yücel) 167

Şekil 4. 125. Avlu Tipleri, Yan Avlu, I_Tipi (Çizim: Özlem Yücel) 168

Şekil 4. 126.1.Avlu I Tipinde, Şahap Bakır Evi, Sur İçi Bölgesi (Çizim Özlem Yücel) 169

Şekil 4. 127. Şahap Bakır Evi, Avludan Görünüm, Sur İçi Bölgesi (Fotoğraf: mekan360)..... 169

Şekil 4. 128. Avlu Tipleri, İç Avlu, I_I Tipi (Çizim: Özlem Yücel) 170

Şekil 4. 129.Abdulkadir Hakkâri Evi, Sur İçi Bölgesi (Rölöve: Z. Akkoyunlu, Çizim Düzenleme: Özlem Yücel)..... 171

Şekil 4. 130. Abdulkadir Hakkâri Evi, Sur İçi Bölgesi..... 172

Şekil 4. 131.Şurkav Kültür Merkezi, Sur içi bölgesi (Çizim Düzenleme: Özlem Yücel, Fotoğraf: mekan360) 173

Şekil 4. 132. Şurkav Kültür Merkezi, Sur İçi Bölgesi 174

Şekil 4. 133. Avlu Tipleri, İç Avlu, L Tipi (Çizim: Özlem Yücel)..... 175

Şekil 4. 134. Ahmet Siverekli Evi, Sur İçi Bölgesi (Rölöve: Zahide Akkoyunlu-Çizim Düzenleme: Özlem Yücel) 176

Şekil 4. 135. Bekir Yetkin Evi, Sur İçi Bölgesi (Rölöve: Kübra İlhan-Çizim Düzenleme: Özlem Yücel)..... 177

Şekil 4. 136 .Avlu Tipleri, İç Avlu, U Tipi (Çizim: Özlem Yücel) 178

Şekil 4. 137. 246 Ada 29 Parsel, Sur İçi Bölgesi (Rölöve: Çelik, Kezban-Çizim Düzenleme: Özlem Yücel)..... 179

Şekil 4. 138.Sakıb'ın Köşkü, Sur İçi Bölgesi (Rölöve: Seydi Yüzgül- Çizim Düzenleme: Özlem Yücel)..... 180

Şekil 4. 139. Sakıb'ın Köşkü Fotoğrafları (Fotoğraf: mekan360) 181

Şekil 4. 140. Avlu Tipleri, İç Avlu, O Tipi (Çizim: Özlem Yücel) 182

Şekil 4. 141.Sezer Evi, Kurtuluş Mahallesi, Avlu Eyvan Plandaki Konumu (Rölöve: Bahri Taşçı- Fotoğraf:mekan360-Çizim Düzenleme: Özlem Yücel) 183

Şekil 4. 142.Parmaksız Evi, Kurtuluş Mahallesi (Fotoğraf& Rölöve: Osman Kazaz) 184

Şekil 4. 143.Şahap Bakır Evi, Sur İçi Bölgesi (Rölöve: Zahide Akkoyunlu-Çizim Düzenleme: Özlem Yücel)..... 185

Şekil 4. 144. Yusufoğlu Evi, Sur İçi Bölgesi (Fotoğraf: https://mekan360.com/)... 186

Şekil 4. 145. Yusufoğlu Evi, Sur İçi Bölgesi (Rölöve: Gizem Turan, 2009-Düzenleme: Özlem Yücel)..... 187

Şekil 4. 146.Demirkol Aile Evi, Sur İçi Bölgesi, Avlu, Eyvan Yaşama Alanı..... 188

Şekil 4. 147.Sezer Evi Eyvanı, Kurtuluş Mahallesi 189

Şekil 4. 148.Şahap Bakır- Meclis Evi, Sur İçi Bölgesi (Rölöve: Zahide Akkoyunlu-Çizim Düzenleme: Özlem Yücel) 191

Şekil 4. 149. Çetingil Evi Kesitteki Eyvan Konumları, Kurtuluş Mahallesi, (Rölöve: Şükran Güzel-Çizim Düzenleme: Özlem Yücel) 192

Şekil 4. 150. Çetingil Evi, Kurtuluş Mahallesi, (Şükran Güzel Arşivi)..... 193

Şekil 4. 151.Akyüzler Evi, Sur İçi Bölgesi (Çizim: Özlem Yücel) 194

Şekil 4. 152.Akyüzler Evi, Sur İçi Bölgesi (Rölöve: Zahide Akkoyunlu)..... 195

Şekil 4. 153. Eyvanların Sayısına ve Konumuna Göre Plan Tipleri Olasılık Modelleri 196

Şekil 4. 154. Eyvanların Kesitteki Konumuna Göre Olasılık Modelleri 197

Şekil 4. 155.Tek Eyvanlı Plan Tipi (Çizim: Özlem Yücel) 198

Şekil 4. 156. Parmaksız Evi, Kurtuluş Mahallesi (Rölöve: Osman Kazaz-Fotoğraflar: Osman Kazaz, Parmaksız Evi Rölöve Raporu)..... 199

Şekil 4. 157. İki Eyvanlı Plan Tipi (Çizim: Özlem Yücel) 200

Şekil 4. 158. Karaçizmeciler Evi, Çalışma Alanı (Rölöve: Zahide Akkoyunlu) 201

Şekil 4. 159. Karaçizmeciler Evi, Çalışma Alanı (Fotoğraflar: C. Kürkçüoğlu) 201

Şekil 4. 160.Üç ve/veya Daha Fazla Eyvanlı Plan Tipi (Çizim: Özlem Yücel) 202

Şekil 4. 161. Erişmiş Evi, Kurtuluş Mahallesi (Fotoğraf: Osman Kazaz) 202

Şekil 4. 162. Erişmiş Evi, Kurtuluş Mahallesi (Rölöve: Şükran Güzel)..... 203

Şekil 4. 163. Hacıbanlar Evi, Sur İçi Bölgesi (Rölöve: Z. Akkoyunlu-Fotoğraf: C. Kürkçüoğlu) 204

Şekil 4. 164. 246 Yapı Adası, 29 Parseldeki Ev, Sur İçi Bölgesi (Fotoğraf/Rölöve: Çelik)..... 204

Şekil 4. 165. Akyüzler Evi, Kurtuluş Mahallesi (Rölöve/ Fotoğraf: Akkoyunlu) ... 205

Şekil 4. 166.Abacı Evi, Başoda(Fotoğraf: Seydi Yüzgül) 207

Şekil 4. 167. Abacı Evi, Mabeyn, Kurtuluş Mahallesi (Rölöve: Seydi Yüzgül) 208

Şekil 4. 168. Erişmiş Evi Kapı Arası(Fotoğraf: Seydi Yüzgül, Osman Kazaz) 209

Şekil 4. 169. Erişmiş Evi, Zemin Kat Planı Kapı Arası, Kurtuluş Mahallesi (Rölöve: Şükran Güzel)..... 210

Şekil 4. 170. Erişmiş Evi, Kesit, Kapı Arası, Kurtuluş Mahallesi (Rölöve: Şükran Güzel)..... 210

Şekil 4. 171. Sol Fotoğraf Abdulkadir Hakkâri Evi, Sağdaki Diş Evi, Gezenek (Sol Fotoğraf: Zahide Akkoyunlu- Sağ Fotoğraf: Seydi Yüzgül) 211

Şekil 4. 172. Evlerde Dam ve Kullanımları, Sur içi bölgesi (ŞKVKK'dan alınan Cihat Kürkçüoğlu Fotoğraf Arşivi)..... 212

*Eski Haritalar Üzerindeki Renklendirmeler Yazara Aittir.

GRAFİKLER TABLOSU

Grafik 4. 1. Çalışma Alanı Yapı Adaları Mülkiyet İlişkisi..... 115

Grafik 4. 2. Çalışma Alanı Ada Büyüklüğü..... 118

Grafik 4. 3.Çalışma Alanı Yol Sokak Dokusu..... 121

Grafik 4. 4.Kurtuluş Mahallesi Çalışma Alanı Yükseklik Kat Analizi..... 131

Grafik 4. 5. Çalışma Alanı Yapı Kullanımı 134

Grafik 4. 6. Çalışma Alanı Tescil Durumu 136

Grafik 4. 7. Çalışma Alanı 260 Ada Tescil Durumu..... 136

Grafik 4. 8. Çalışma Alanı 301 Ada Tescil Durumu..... 136

Grafik 4. 9. Çalışma Alanı 262 Ada Tescil Durumu..... 136

Grafik 4. 10. Çalışma Alanı 261 Ada Tescil Durumu 136

Grafik 4. 11. Çalışma Alanı 263 Ada Tescil Durumu 136

BÖLÜM 1

1. GİRİŞ

Şanlıurfa tarihiyle, bulunduğu coğrafyayla Türkiye'nin en büyük Suriye sınırını oluşturan Mezopotamya'nın merkezidir. 12.000 bin yıllık geçmişin izlerini taşıyan Şanlıurfa kentinin en eski yerleşimini Sur içi bölgesi oluşturmaktadır. Bu bölge geçmişten günümüze şehirleşen alanların odağında kalmıştır ve halen aktif olarak kullanılmaktadır. Sur içi bölgesi morfoloji bakımdan inceleme yapılan bölgeyi oluşturmaktadır.

Sur İçi Bölgesi: Şanlıurfa'nın tarihsel kent dokusu olan önemli anıtsal, kamusal, imgesel, odak noktaları ve nirengileriyle buluşturacak en karmaşık bölgedir. Bu bölgenin de özelinde kalan Kurtuluş Mahallesindeki sınırlandırılan bölge tezin çalışma alanını oluşturmaktadır.

Kurtuluş mahallesi sınırları içerisindeki; Ulu Cami, Yıldız meydanı, 58 Meydanını - Haşimiye meydanından Bey Kapısını, Gümrük Hanından Saray Yolunun kesiştiği çoğunlukla konutların oluşturduğu ada çalışılan örneklem alanı oluşturmaktadır. Bu alandaki konutlar tipolojisi bakımından incelenecektir.

Bu ada Kürkçüoğlu'nun sınırlarını çizdiği Müslüman-Türklerin yaşadığı bir bölgedir.

Bu alanı önemli kılan etkenler başlıcaları güneyinde; Ticaret yolunun üzerinde yerleşimin başlaması ve Gümrük Hanı'nı Bey Kapısı'na kadar uzanan yolu üzerinde olması; Haşimiye Meydanı'yla Arap Meydanı arasında kalmaktadır. Doğusunda; 58 meydanını bağlantılarıyla çevreleyen Reci Kilisesi, Nimetullah Cami, Kurtuluş İlköğretim Okulunun, Şeyh Saffet Türbesinin, Fransız Karakol binasının kesiştiği farklı kültürleri dinleri bir arada barındıran, kapsayan kozmopolit, küçük ölçekli meydana bağlantıları olması önemli sebeplerdendir. Batısında; Ulu Cami (eski kilise), Yıldız meydanı ve diğer divan yolunun kesişmesi, ana ticaret yolu bağlantılarının olması ve yeni kent yerleşimlerine bağlantının da halen bu yoldan yapılıyor olması, yol meydan bağlantılarını inceleme olanağı sağlamaktadır. Kuzeyinde; Yıldız meydanı ve 58 Meydanı'nı birbirine bağlayan Kazancı Bedih Sokağı, bu sokak üzerinde bazı tarikatlara ait evlerin bulunması Nimetullah Cami'nin

de bu bağlantı üzerinde bulunması bu adayı özelleştiren sebeplerdendir. Dört yanı kentin eski meydanları arasında kalan kilit bir noktadadır.

Ayrıca çalışma alanı ve çevresi tarihi yolların izlerini taşımaktadır. Mahalledeki adaların oluşumu eski haritalardan kolaylıkla izlene bilinmektedir. Güçlü yol bağlantıları ve kentin imgesel faktörleri bu bölgenin kentsel dokusunda ev yapılarının incelenmesine fayda sağlayacak bir alanı kapsamaktadır.

1.1.AMAÇ

Bu çalışmadaki temel kaynaklar ŞKVKK'dan yararlanılan rölöveler, haritalar, raporlar, proje müelliflerinden alınan restorasyon çalışmaları ve bunların yanı sıra daha önceden yazılmış doktora, yüksek lisans tezleri ve kitaplardır. İşlenen bu alanda kaynaklar ışığında alanı özelleştiren ve çalışmayı derinleştiren tüm bilgi ve belgeleri bir araya getirip, alanı anlama ve kentle bir bağlam kurmaya yönelik soru işaretlerinin cevapları bulunmaya çalışılmıştır.

Tezde yaşanılan kenti tanımaya, tarihini öğrenmeye, coğrafik, iklimsel, topografik, sosyolojik, demografik açıdan kentin biçimlenişi tarihsel süreçte görmeye çalışılmıştır. Şanlıurfa'nın sivil mimarisinin hem morfolojik hem de tipolojik kurgusu anlamaya ve anlatılmaya çalışılmıştır. Bu incelemeler kent okuma yöntemleriyle kentsel morfolojiyi tanımlanmaya yönelik çalışmaları oluşturur.

Urfa Sur içi Tarihi bölgesi kentin şimdiye kadarki çizilen haritalardan, tarihi sokaklarında son dönemlerde yapılan iyileştirme çalışmalarından yola çıkılarak, çalışma alanı ve çevresindeki morfolojik ve tipolojik analizlerle doğru bir kentsel gelişim kriterleri belirleyerek günümüz mimarisinin tasarım sürecine katkı sağlayabilme amaçlanmıştır.

Tezin çalışma sürecinde Şanlıurfa kenti yaşayan halkıyla, kültürüyle bir erozyona uğramıştır. Yakın coğrafyamızda yaşanan iç savaşın yarattığı göçün etkisiyle yarı terkedilmiş birçok tarihi alanlar bu nüfus tarafından işgal edilmiştir. 12 000 yıllık bir tarihin kalıntılarını taşıyan Urfa, yeni bir halkın, yeni bir göçün evrimine girmiş. Savaş mağduru insanlar bu bölgelere sığınmıştır. Terk edilmiş olması sebebiyle bu alanlara yerleşen göçmenler çalışma alanında başka yaşantılar başlamıştır. Değişen

çevre, insanlar, kullanımlar, çalışılan alanda hem güvenlik açısından hem sağlık açısından tekinsiz bir doku oluşturmuştur. Kent imgeleri değişen gözlemcilerle yeniden şekillenmeye başlamıştır. Çalışmayı engelleyen göçün yanı sıra ikincil bir sebep de koronovirüs salgınıdır.

Yerinde gözlem ve çalışmaya dönük yapılması gereken tez çalışmasının, tam da olgunluk sürecinde tüm dünyayı saran 2020 yılının Mart-Nisan aylarında Türkiye'de de yayılmaya başlayan korona virüs salgını yüzünden kaynağa dayalı devam etmek zorunda kalmıştır. Bir yıldır süren bu salgın halen devam etmektedir. Bu süreç çalışmaları etkilemiştir. 2020 yılının başından itibaren kaynaklar (bilimsel çalışmalar; tezler, kitaplar, makaleler ve dergilerin yanı sıra mesleki çalışmalar; kurul arşivindeki belgeler, dokümanlar ve çalışılan alandaki çizimler) üzerinden bir çalışma stratejisi oradaki mimariyi incelemeyi zorunlu kılmıştır. Daha önceden fotoğraflanan alanın, fotoğraflanamayan diğer alanları Valiliğin resmi sayfasından alınarak kullanılmıştır.

1.2. KAPSAM

Mezopotamya'nın Bereketli Hilal bölgesinin merkezi olan Urfa'nın, tarihi kent dokusu, ticaret bölgeleri, konut bölgeleri, anıtsal alanları bulunduğu coğrafyayla etkileşimini Sur içi Bölgesi kapsamında incelenmiştir. Sur içi bölgesi Şanlıurfa'nın kentsel sit alanının merkezini oluşturmaktadır. Kurtuluş mahallesi çalışma alanı sosyal yapı ekonomik yapı ve iklimsel doğal koşulların etkileriyle yaşadığı tarihsel süreçte morfolojik değişimlerin gözlemlene bilindiği önemli kent mekanıdır.

Tarihi ticaret bölgesi ve meydanlarının arasında kalan Müslüman Türk bölgesindeki sivil mimarinin tipolojisinin incelenmesi bu çalışmanın omurgasını oluşturmaktadır. Konut dokusunun bu alanda yoğun olması tipolojik analizlerin doğruluk oranını yüksek olmasına katkı sağlayacaktır. Divan Yolu aksı üzerindeki ticaret yolu üzerinde olması ve buradaki yapıların aktif kullanımı kenti eski kullanımlarıyla okuyabilmeye olanak sağlamaktadır. Ana yol akslarının, organik sokak dokularının tarihi haritalardaki güzergahlarla aynı olması, bozulmamış dokunun kentsel morfolojik analizlerle gerçeğe daha yakın morfolojik tespitler yapılacağını ortaya koymaktadır.

1.3. YÖNTEM

Anadolu evleri içerisinde bulunduğu coğrafyanın kendisini diğer Anadolu evlerinden ayıran farklı ele alınmasını gerektiren Güneydoğu Anadolu Evleri'nin de alt başlığı niteliğindeki Şanlıurfa Evleri, yüzyıllardır bölgede devam eden mimari geleneğin ürünüdür. Urfa evlerinde inanç, iklim, topografya demografik sosyo-kültürel etkiler gözlenmektedir. 180 kadar Urfa evi, önemli sokakları, Kültür Bakanlığınca tescillenerek korunmaya alınmıştır. Tipo- morfolojik bir alan çalışması yapılıp kentsel imgelerin Lynch'in kent okuma yöntemiyle algısal olarak kent morfolojisini tanımak amaçlanmıştır. Avlulu Evin Hayatlı Ev olarak tanımlandığı bu bölgede morfoloji çalışmalarıyla bağlantılı olarak Hayatlı Ev Tipolojisi çalışılmıştır.

Ayrıca çalışmanın amacı ilk oluşumundan günümüze kadar geçirdiği fizyolojik ve sosyolojik evrimi belirtmek ve kenti morfolojik açıdan ele alıp nitelikli sivil mimarisinin yoğunlaştığı alanda tipolojik açıdan inceleme yapmaktır. Günümüzde yeni oluşan demografik yapıyla arasındaki uyumu nasıl sağlanabileceği hakkında veriler toplamaktır. Bu yüzden hayatlı ev tipolojisi ilk olarak kurtuluş mahallesi ölçeğinde sadece avlu-yapı tipolojisi, sur içi bölgesinde ulaşılan ev planları üzerinden ise, ev-avlu ve eyvan-avlu tipolojisi incelenerek hayatlı evin temel niteliklerinin belirlenmesi hedeflenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, geleneksel Urfa evlerinin hem kent ölçeğinde hem de konut ölçeğinde incelenmesi üzerinedir. Kenti yeniden şekillendirirken, çevreyi tanımlamaya, düzenlemeye ve yapılandırmaya teşebbüs edebilmek açısından Kent morfolojisi kavramını öğrenerek bu çabaları kolaylaştıran kentsel formların oluşturulmasına katkı sağlamaktır.

1.4. KONU İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMA ve ARAŞTIRMALAR

1.4.1. Urfa Evleri Mimarisine Yönelik Çalışmalar

Tarihi Sur içi bölgesindeki Urfa evleri çalışmasıyla gezginlerin seyahatnamelerinden, bilimsel çalışmalardan (tez, makale, dergi, yayın, kitap) ve mesleki çalışmalardan (kurul arşivlerinden ve proje müelliflerinden temin edilen rölöve ve restorasyon projeleri) yararlanılmıştır.

Fransız gezgin Jean Baptist Tavernier ‘in Seyahatnamesi (1644) en eski kaynaklar arasındadır. Teoman Tunçdoğan tarafından çevrilmiştir. Şurkav’ın “Yabancı Gezginler Gözünden Urfa” adlı “Selahaddin Eyyubi Güler” tarafından yazılan kitapta Urfa’ya gelen yabancı gezginlerin hatıratları ve çekmiş oldukları resimler ve çizimlerini yaptıkları Urfa haritalarıyla Urfa’nın eski dokusu hakkında kaç kapı olduğu gibi ve Ermeni, Müslüman, Yahudi ailelerin yaşadığı bölgeler hakkında bilgi edinilmiştir.

Birçok gezginin geldiği Şanlıurfa, Ekinci’nin Osmanlı Urfa’sı kitabının 1. Cildinde kronolojik sırayla verdiği gibi; *Tavernier 1644, Neibuhr (1733-1815), Olivier 1890, Helmut Von Moltke (1800-18910), George Percy Badger 1842-1844), Julius Heinrich Petermann 1865, J. M. Kinneir 1813, J. S. Buckingham 1816, W. F. Ainsworth 1837, H. Southgate 1841, J. P. Fletcher 1843, G. P. Badger 1850, O. Parry 1892, Eduard Sachau ile E. B. Soane…* [1] İsimleriyle zikredilmiştir

Evliya Çelebi’nin seyahatnamesinde 1646-1649 yıllarında Urfa’yı 2 kez ziyaret ettiği ve ziyaretinde bölge hakkında verdiği bilgilerle, Ak Cami ve medresesi hakkında verdiği bilgilerle, Çalışma Alanının bir yol güzergâhı üzerinde kalan önemli bir alan olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Ak Cami çalışma alanına yakın önemli yapılardandır.

Mehmet Alper “Tarihi Urfa Evleri ve Çıkmalar” yüksek lisans tezinde 1979 tarihi sokak dokusunu ve evlerin sokakla oluşturduğu bağlamsal kent dokularını detaylı çizerek anlatmıştır. 1975-85 Urfa’sını anlatan doktora tezinde “Urfa’nın Mekânsal Yapısı Türk İslam Mimarisindeki Yeri ve Önemi” adlı tezinde ise Kentsel dokunun dönüşümünü izleyebileceğimiz çalışmalar yapmıştır. Zahide Akkoyunlu 1988 yılındaki “Geleneksel Urfa Evleri” tezindeki çalışmasında Tarihi Sur İçi bölgesindeki yaklaşık 10 konutun tipolojisini incelemiştir. Cihat Kürkçüoğlu’nun tarihsel çalışmaları yapılan çoğu tezlere de kaynak oluşturmuştur. Çektiği fotoğraflarla tarihi çevreyi belgeleyen isimlerdendir.

İlhan’ın Tarihi Daysan Nehrini- Balıklıgöl su güzergâhı ve tarihçesini aktarmış ve o güzergâhtaki yapılar özelinde restorasyon çalışmaları yaparak daha kapsamlı su yolu güzergahını ve tarihini aktarmıştır. Büyükkırcalı yüksek lisans tezinde Kabaltılar

[1] Ekinci, Abdullah,” Osmanlı Urfa’sı”,Cilt:2, S.22

üzerine belgeleme çalışması yapmıştır. Bu bilimsel çalışmaların yanı sıra yapılan mesleki çalışmalar da devam etmektedir.

Günümüz Sokak Sağlıklaştırma Çalışmaları 2011 yılında başlanmış ve tamamlanmıştır. Belediyenin Valiliğin birlikte yürüttüğü bu çalışmalar Şanlıurfa Kültür Müdürlüğünce arşivlenmiş ve belgelenmiştir.

Bu çalışmalar üzerinden tezde kentin morfolojisi, Kurtuluş Mahallesindeki Yıldız Meydanı- Haşimiye Meydanı-58 Meydanı arasında kalan tezin çalışma alanı olan üçgen bölge sokak tipo morfolojisi ve genel olarak da Tarihi Sur İçi Bölgesinde ulaşılan konutların tipolojisi çalışılmıştır. Tarihi Sur İçi genelinden Kurtuluş Mahallesi daha sonra belli başlı bazı konutlar özeline doğru bir çalışma alt yapısı belirlenmiştir. Bu alanla ilgili belgelemeler, analizler, grafikler ve şemalar oluşturulmuştur. Bunlar üzerinden Şanlıurfa'ya katkı sağlayabilecek değerlendirmeler yapılmıştır.

Bu evlerin kentle olan bağlamları, sokak morfolojileri, sokak siluetleri ve plan şemaları çalışılmıştır. Şanlıurfa Kentsel Siti Sur İçi Bölgesinde ev- konut kavramı, ev planını biçimlendiren ana unsurlar ve evin mimari unsurları hakkında detaylı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda Türk evi ve Urfa evi karşılaştırılmış, Urfa evi planını biçimlendiren ana unsurlara değinilmiş ve mimari unsurlar hakkında bilgiler verilmiştir.

Avlu Sokak ilişkisi ve bir yaşam biçimi olarak ev avlu ilişkisi anlatılmış, avlu konum ve evin biçimine göre 3 tipe ayrılmıştır. Bunlar avlunun yanında oluşması, içerde oluşması ve ortada oluşması üzerine üç çeşit plan Tipolojisi çıkarılmıştır. Eyvan üzerine yapılan çalışmalarda ise Eyvan, eyvanın plandaki konumu ve sayısına göre farklı sınıflara ayrılmıştır bu sınıflandırmalar üzerinden eyvanlar hakkında detaylı bilgiler ve örnekleme verilmiştir. Kuruldan ve tezlerden elde edilen planlarla örneklere yer verilmiştir.

1.4.2. Kurtuluş Mahallesinde Yapılan Çalışmalar

Tezin alanını kapsayan Kurtuluş Mahallesindeki Yıldız Meydanı-Haşimiye Meydanı-58 Meydanı arasında kalan çalışma alanının sokak dokusuyla ilgili Sokak Sağlıklaştırma Çalışmalarından başka bağımsız bir çalışma yapılmamıştır.

Sönmez ve Akgül'ün "Şanlıurfa Şehrinin Alansal Gelişiminin Tarihi Yapıların Konumları ve Uydu Görüntüleri ile Belirlenmesi" çalışmasıyla alanın 19. yy'den sonra oluşan bir bölge olması tarihi evlerin Türk evlerinin oluşma sürecinin içinde olduğunun bir göstergesidir. Kurtuluş mahallesinde hem morfolojik hem de tipolojik çalışmalar yapılmıştır. Evin sokaklarla, meydanlarla, yakınındaki kilise, cami, okul gibi anıtsal, dinsel ve kamusal mekânlarla olan ilişkisi anlatılmıştır.

Şanlıurfa kentsel siti Sur içi bölgesinin yerleşim morfolojisi kurtuluş mahallesi üzerinden incelenmiştir. Tarih Sur içi bölgesindeki anıtsal yapılar, kamusal yapılar, kentin odak noktaları ve önemli kenti imgeleri belirtilmiştir. Bu dokudaki tarihsel gelişim ve yapı adası ve parsel üzerinde incelemeler yapılmıştır. Sokak evle ilişkisi Kurtuluş Mahallesi'ndeki evlerin kuruluşu ve buradaki avluların oluşumu, Sokak, çıkmaz sokak ve kabaltılarla anlatılmıştır.

Tez çalışma alanının konumu, yeri, merkezle olan ilişkisi haritalar ve tarihi belgeler üzerinde yapılan analizlerle çalışma alanının kentsel dokusu tanınmaya çalışılmış, ev ve sokak tipolojileri oluşturulmuştur. Kurtuluş mahallesinde ulaşılan evlerin tipoloji üzerine de çalışmalar yapılmıştır. Mahalle sınırları içerindeki çalışma alanında dolu boş analizleriyle; avlu ve ev dokusu, alan kullanımı analizleriyle; yapı metrekaresi, avlu metrekareleri üzerinden tespitlerde bulunulmuştur. Yol -Sokak dokusu, yapı kullanım analizi, ada parsel yapısı ve mevcut dokuyu oluşturan yapıların tescil durumları ve bu yapıların yükseklik analizleri göz önünde bulundurularak alan üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır.

BÖLÜM 2

2. KENT MORFOLOJİSİ TİPOMORFOLOJİ VE TİPOLOJİ KAVRAMLARI

2.1. KENT MORFOLOJİSİ

Kent Morfolojisi kent mekânını inceleme yöntemlerinden bir tanesidir. Kent bir insan habitatı olarak ele alınır. Kent, morfoloji için öte yandan kültürel bir irtifaktır. Kent, ekonomik, sosyal ve kültürel güçlerin yarattığı bir bütündür. Kent her zaman değişime maruz kalan bir organizmadır. Morfolog – kentin dönüşümünü zaman içerisinde geçirdiği değişimlerle araştırır ve tanımlamaya çalışır.

Kent morfolojisi kavramı, 19. yüzyılın sonlarına doğru şekillenmeye başlamıştır. Teorik temelleri Alman coğrafyacıların çalışmalarıyla atılmış olan kent morfolojisinin yaratıcısı Otto Schlüter olmuştur. Kent morfolojisinin coğrafi alanda oluşumu ve gelişimi, 20. yüzyılda bu alanda kaydedilecek olan ilerleme adına çok önemli bir başlangıç yaratmıştır (Whitehand, 2007, Aktaran; Şendur,2010)

Kent morfoloji incelendiği alt konularla; kentin fiziki durumu, var olduğu coğrafya, yaşayan kültürler ve yaşanılan sosyolojik, ekonomik durumlar, tarihsel süreç ve teknolojiyle birlikte yaşanılan ikincil süreçlerle göz önünde bulundurularak kentleşme süreci devam eden tüm kentler bu yaklaşımlarla, geliştirilen yöntemler doğrultusunda, öğrenilen kentleşme süreci bilgisiyle, yeni oluşumlara katkı sağlayacak ve sürekliliğini devam ettirecektir. Tüm araştırmalar yeniden inşanın deneyimlenmesine katkı sağlamaktadır.

Kentsel morfoloji, yapı ve onun hacimlerini oluşturan temel birimlerden, parsel-sokak örüntülerine ve oradan kent bütünü oluşturan sosyal ve tarihi etkenler doğrultusunda *parçadan-bütüne* bütüncül bir bakış açısı ile kentin çözümlenerek incelenmesine olanak sağlamaktadır. (Durmuşoğlu, 2019)

"Morfolojik çalışmalar çok geniş yelpazede devam etmektedir ve gün geçtikçe farklı coğrafyalara yayılmaktadır. Bu çalışmaların öncülerinden olan İngiliz Ekolü temsilcisi MRG Conzen (1960) tarihsel coğrafi gelişme üzerinden morfolojiyi irdelerken, İtalyan ekolü temsilcisi G. Caniggia (2001) morfolojiyi tipolojik süreçler üzerinden değerlendirmektedir. Makro ölçekte morfolojiyi planlama süreçlerinde

inceleyen MRG Conzen, kentsel morfolojiyi üç temel başlıkta ele alır. Bunlar: (a) kent planları, (b) kent görünümleri/morfolojik bölgeleme ve (c) çeper kuşaklardır. Diğer yandan mikro ölçekte morfolojiyi mimari bakış açısıyla inceleyen G. Caniggia ise kentsel morfolojiyi yine üç temel başlık altında inceler. Bunlar: (a) binalar, (b) kentsel doku ve (c) kentsel organizmadır." (Cömert &Hoşkara)

2.1.1. Kent Morfolojisinin Amacı

Yöntemsel bir yaklaşım olarak geliştirilen morfolojik araştırmalar, kenti meydana getiren öğeleri ve kent ile kurdukları ilişkiyi irdeler. (Şendur, 2010)

"Küreselleşmenin ekonomik siyasal teknolojik boyutlarıyla dünyada yarattığı etkiler kültürel ve mekânsal açılımlarını mimaride bulmaktadır. Günümüzde ülkesel, kentsel, mekânsal oluşumlarda transit kullanım gerekliliği ve uluslararası kullanıcılar dikkate alınmakta; kültür ve yerle olan ilişki ikinci plana itilmektedir" (Ötkünç, 2005).

Kentin yaşamsal faktörleri bulunduğu çevreyle olan ilişkilerindeki kaliteyle bağlantılıdır. Burt'un tanımına göre daha geniş anlamda kalite: Kalite, ihtiyaçların karşılanmasına imkân veren toplam özelliklerdir. Bunlar, bireysel özelliklerle de ilişkilidir. Bu ilişkilerin bina içinde veya dışında da tümleşik ve dengeli olması gerekmektedir. Juran, kaliteyi, bir ürün veya hizmetin belirlenen veya olabilecek ihtiyaçları karşılama kabiliyetine dayanan özelliklerin toplamı olarak tanımlamaktadır. Kalite yapısal özellikler takımının şartları yerine getirme derecesi ve kullanıma uygunluktur. (Aktaran: İnceoğlu, 2009)

Kent morfolojisi üzerinde yapılan çalışmaların konusu olan kentsel öğeler; yer, çevre, iklim, sosyo-ekonomi gibi unsurlarla ilişkilerindeki mimari tasarım kalitesinden dolayı bugüne kadar ulaşmıştır.

Kentsel morfoloji ise kentlerin ve kasabaların inşa edilmiş yapısının ve orijinlerinin biçim, plan, yapı ve fonksiyonlarına, bu yapının zaman süresince gelişme biçimine ilişkin sistematik çalışmadır (Madanipour, 1996). Rossi, kentin sosyal içeriğinin o kenti okumak için en önemli veri olduğunu savunmaktadır. (Rossi, 1984'den aktaran Özyılmaz, 2007)

Kent morfolojisi şehrin insan habitatı olarak incelenmesidir. Kent morfolojisi ile uğraşan kişi, şehrin gelişimini kuruluş yıllarından sonraki dönemlerde yaşadığı dönüşümlere kadar araştırır ve bu dönüşümleri tanımlar. Şehir, zaman içerisinde ekonomik ve sosyal güçler tarafından biçimlendirilmiş ve kültürel gelenekler tarafından yönlendirilmiş birçok bireysel ve küçük grup eylemlerinin toplamıdır. Dolayısıyla, kent morfolojisi ile ilgilenenler kentleri kalıba sokan ve kent zemininde biçimini bulan fikirlerin ve niyetlerin sonuçlarını incelemelidir. Kent morfolojisi şehre sadece bir artifakt olarak değil değişime maruz kalan bir organizma olarak yaklaşır. Odak noktası dinamik sosyal ve ekonomik güçlerin bir sonucu olan fiziksel dünyadır[2]

2.1.2. Kent Morfolojisinin Öğeleri

Binalar, bahçeler, cadde ve sokaklar, parklar ve anıtlar morfolojik analizin ana elemanları arasındadır. Bu öğeler zaman içerisinde dönüşüme uğrayan ve yaşanılan birer organizma olarak kabul edilirler. Şehrin dinamik yapısı ve öğeleri arasındaki yaygın ilişki kent morfolojisi üzerine çalışmalar yapan araştırmacıları, çalışma alanlarını tanımlarken "kent morfojenesis"i terimini kullanmaya itmektedir.[3]

Yapılaşma kendi dilini yaratan tüm unsurların etkisindedir. Bu bir paradoks gibidir. Yapılaşan kent mi yoksa onu oluşturanlar mı kısmında. Fakat hepsinin aynı anda vücut bulmasının etkisi vardır. Fotoğraf çekildiği zamanın teknolojisinin üretimi olan makinanın görüntülediği görüntüyü verebilir. O anın ve o dokunun izlerini taşır. Kentler de zamanın insanın var olan fiziki çevrenin bir fotoğrafıdır. Tüm bu öğeler aynı anda değişime ve dönüşüme uğrar.

Kent biçimlenmesinin yorumlanmasını morfogenetik yapan, kentin oluşumunun, kullanımının ve geçirdiği dönüşümlerin hep zamana bağlı olarak tanımlanmasından kaynaklanmaktadır.[4]

---

[2] Gözek, Firdevs Pınar, İstanbul Bahçeşehir Yerleşiminin Morfolojik Olarak İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012, S.52

[3] Gözek, Firdevs Pınar, İstanbul Bahçeşehir Yerleşiminin Morfolojik Olarak İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012, S.52

[4] Şendur, Seda, Kadıköy-Yel değirmeni Semti Mimarisinin Tipomorfoloji Yöntemiyle İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi,2010, S.8

Kent Morfolojisine yön veren en önemli üç öğreti olduğu kabul edilir. Coğrafyacı olan alman asıllı Conzen İngiliz ekolünün önderliği yapmıştır. Kent için katkıları şunlardır: Kent peyzajı: morfogenetik yöntem, grafik temsil, terminolojik gelişim; Kent öğeleri: kent planı (alan, yapı adaları, parsel, yapı, sokak ve caddeler), arazi ve yapı kullanımı, bina dokusu; Kent kavramları: kent kenarları, parsel döngüsü.

İtalya'da ön plana çıkan isim Saverio Muratori 'dir. İtalyan geleneğinin ortaya çıkmasını sağlayan Muratori Venedik ve Roma'da dersler vermiştir. Kendisinin oluşturduğu "*operasyonel tarihler*" yöntemi mimari tasarım stüdyoları için de bir temel oluşturmuştur. Muratori geleneğinin takipçisi ise G. Caniggia'dır. Caniggia "prosedürel tipoloji" kavramını geliştirmiştir. Bu yaklaşım kent biçiminin temeli olarak "bina tipleri" üzerinde odaklanmaktadır.

Üçüncü ekol 1960'ların sonunda, mimarlar P. Panerai ve J. Castex ile sosyolog J-C. DePaule'ün birlikte kurdukları Versailles Okulu'dur. İtalyan Okulu gibi Fransız Okulu da tarihi reddeden modern mimariye karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Versailles okulu Panerai önderliğinde kent formu analizi için geniş bir prosedür ortaya koymuş hem tarihi hem de modern dokular üzerinde önemli çalışmalarda bulunmuşlardır.

2.1.3. Kent Morfolojisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Bir kentin en küçük birimini oluşturan parsel ve üzerindeki bina ile ilgili açık alanının karakteri, kentin karakterini yansıtır. Sadece dönemsel özellikler ifade etmekle kalmaz, zaman içerisinde kent kullanımının yaratmış olduğu etkileri de gösterir. Böylece her kentin kendine özgü kültürel ve ekonomik yapısına göre şekillenen plan birimleri, değişen koşulların da gözlenebildiği canlı birer kaynak teşkil ederler. (Şendur, 2010)

	Farklılıklar		Benzerlikler
	CONZEN	CANIGGIA	CONZEN & CANIGGIA
Method	Tarihsel Gelişim Teorisi	Tipolojik süreçler	Benzer strüktür ve elemanların kullanılması
Ortaçağ Planı	Britanya ortaçağ kentleri	Italyan ortaçağ kentleri	Ortaçağ kentleri
Kent Planı	Bina, parsel ve yol ilişkileri	Bina bileşenleri, malzeme ve agregaları	• Her kentin kendi ruhu vardır • Kentlerin strüktürünü anlama • Benzer bileşenlerin tanımları • Mevcut binaların dönüşümü
Parsel	• Parsel serisini bütünün içerisinde değerlendirmiştir. • Parseli kent bileşeninin en küçük elemanı olarak ele almıştır.	• İlgili yol olmadan parselin mevcut olamayacağını savunur. • İlgili yol ile parselin birlikte davrandıklarını savunur.	• Farklı yöntemler ile parseli değerlendirseler de, kent örüntüsünün içersindeki en küçük parça olduğu olgusu aynıdır.
Parsel serisi (Plot Series)/İlgili yol bandı (Partinent Strips)	Plan biriminin bileşeni.	Yapılaşmış rotanın parçası.	Farklı terminoloji kullanımları olsa da, içerikte bahsedilen kavramlar aynı.
Blok	Kendi içersinde parsellerin birleşimi ile oluşan bir eleman.	Kentsel doku sonucunda oluşan doku.	Conzen eleman olarak, Caniggia dokunun bir parçası şeklinde görse de her ikisinde de tanımı aynı amaca yönelmektedir.
Yol/Rota	Yollar eleman olarak ele alınmakta ve blokların belirleyicisi olarak belirtilmektedirler.	Kentsel dokuda parsellerin oluşması ile oluşan kentsel dokunun parçası olarak ele alınmaktadır.	Yol/rotayı bir noktadan diğer noktaya ulaşım aracı olarak tanımlamaktadırlar.
Plan birimi/Kentsel örüntü	Yol-parsel-bina'ların bir birleriyle ilişkilerini farklılıklarını ve benzerliklerini karşılaştırır.	Kentsel örüntüde yollar parseller, odak notaları ve ilgili yol üzerindeki bina ilşkilerini inceler.	Her iki tanım da birimlerin ve örüntülerin kompleksitesi ile ilgilidir ve bunları kentsel eleman olarak nitelemektedir.
Kentsel organizma / Morfolojik Bölgeleme	Morfolojik bölgeleme, arazi kullanımı, plan birimi ve bina dokusunun çakıştırılmasıyla ortaya çıkar.	Kentin tüm bileşenleri (doku, bina eleman ve agregeleri, rotalar, parsel, odak notkaları, merkezler)	Kent gelişim planını inceleme ve değerlendirmede kullanılan yöntemleri benzerdir.

Şekil 2. 1. Conzen, Caniggia Ekollerin Benzerlik ve Farklılıkları (Cömert, 2013)

"MRG Conzen ve GF Caniggia'nın kesiştikleri nokta bina ölçeğinde başlamaktadır. Caniggia binaları bileşenlerinden incelemeye başlarken Conzen binaları üst ölçekte genel hatlarıyla incelemekte ve kentsel dokuyu etkileyen strüktürleri analiz etmektedir. Conzen şehir planını yolların, binaların ve parsellerin birbirleriyle ilişkilerini incelerken, Caniggia kentsel dokuyu parsellerin yollar ile ilişkilerine, güzergâhlara/yollara (*route*), kentte oluşturulan odak noktalarına bakarak incelemektedir. Conzen'ın şehir manzarası (*townscape*) kavramı ise Caniggia'nın kent/yerleşim organizması (*settlement organism*) kavramı ile kesişmektedir.

Conzen, planlama ölçeğinde, Caniggia ise mimari ölçekte kentleri değerlendirse de her ikisinin de kavramsal benzerlikleri ve farklılıkları bulunmaktadır. Bu kapsamda, yöntem, çalıştıkları alan, kent planı, parsel tanımı, parsel örüntüsü, yol/ rota, plan birimi/kent örüntüsü, kentsel organizma/morfolojik bölgeleme gibi kavramlar üzerinde birçok ortak noktalarının olduğu gözlemlenmektedir. (Şekil:1) Bu bağlamda bu çalışma, her iki okulun benzer yönlerini alan ve kentsel morfolojik çalışmalarda entegre bir yöntem önermektedir. (Cömert &Hoşkara, 2013)

2.1.4. Kevin Lynch Kent İmgesi Okuması

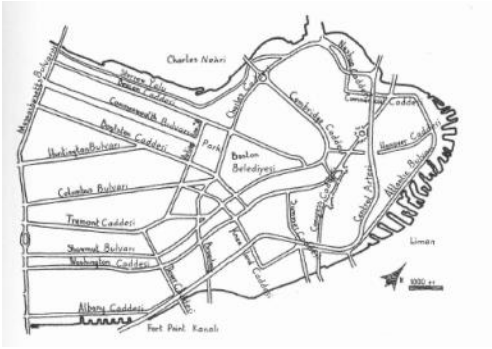
"İnsanlığın yerleşim tarihi boyunca dünyanın farklı bölgelerinde farklı zamanlarda temel olarak kent dokularının biçimlenmesinde, organik ve geometrik olarak adlandırılan iki ana eğilim görülmüştür. (Aru, 1998, Kostof, 1991; Özcan, 2007). Literatürde 'oluşturulmuş', 'ızgara', 'düzenli', 'planlı', 'kurallı' olarak da anılan geometrik düzen, genellikle öngörülen ve bu öngörüye bağlı olarak gelişen bir yerleşim deseni iken, 'kendiliğinden oluşmuş', 'tesadüfî oluşmuş', 'geometrik olmayan', 'düzensiz', 'plansız', 'kuralsız' gibi ifadelerle de tanımlanan organik düzen, belli yönlendirmeler dâhilinde doğaçlama olarak gelişen bir diğer yerleşim desenidir. Diğer bir ifade ile organik kentin gelişimi sosyo-mekânsal süreç içerisinde bilinçli bir tasarlama fikri olmaksızın oluşurken; geometrik dokunun gelişimi bir güç unsurunun müdahalesi ile oluşmaktadır ve önceden tasarlanmışlık gerektirmektedir. (Batty ve Longley, 1994; Castagnoli, 1971; Smailes, 2007). Bu farklı oluşum süreçleri sonucunda ortaya çıkan geometrik düzen, birbirini dik kesen aksların sınırlandırdığı düzgün dikdörtgen adalar ve bu adalar içerisinde geliştirilen düzenli konut birimlerinden oluşurken; dönemde hâkim kültür yapının etkisiyle, yerleşilen çevrenin doğal koşullarına uygun olarak gelişen organik doku serbest bir düzendir."[5]

Kentleri algılamada bazı yöntemler geliştirilmiştir. Sebep ve sonuçlarıyla karşılaşılan tüm durumlar için nitelendirilerek bir ayrışma söz konusu olmuştur. Araştırmacıların kentsel tanımları, kentsel dokunun organik veya planlı olarak ayrıştırması için kullanılır. Fakat bu planlama süreci, söylenen güçler tarafından nasıl yönetildiği ve o

[5] Kulözü, N. (2016). Bir Mekânsal Modernleşme Öyküsü: Erzurum Kenti ve Kentsel Mekânında İkili Dokunun Oluşumu. İdealkent, 7(18), 22-47.

dönemin güç algısının ne kadarlık bir alana hükmettiği ile ilgidir. Organik dokular da tasarlanmışlık yoktur denilemez. Bu tasarlama kriterleri dönemsel çerçevede kentsel imgelerle ayrıştırıla bilinirse okunaklığı artacaktır. Lynch'in kent okuması imgeler ve öğelerle basitleştirerek kentteki algıyı arttırmak üzerinedir.

2.1.4.1.Yollar: Gözlemcilerin alışkanlık ve olanaklara bağlı olarak ara sıra kullandıkları alanlar diye tarif etmektedir. Sokaklar, yaya yolları, toplu taşıma alanları, kanallar, demir yolları olabilir. Bu öğeler pek çok kişinin imgesinde baskındır. İnsanlar hareket halindeyken kenti gözlemler ve bu yollar üzerinde diğer çevresel öğeleri algılayabilir. Bütünle ilişki kurar.[6] Yollar aslında ulaşılmak istenilen şeye açılan mekânsal topluluktur. İnsanlar sürekli hareket halinde oldukları için yaptıkları eylemler için alanlar ve bu eylemleri geliştirdikleri mekânlar arasında geçişler belirlerler. Aynı alanın bir parçası olan bu bölge geçişlerle bölünmelere başlar. Yolların oluşumu durup devam eden nesnelerin ve etkenlerin birleşimiyle sokaklar, duraklar, meydanlar gibi özel olmayan alana doğru çizgisel sınırlar arasında kalan yollar oluşur. Boston örneğinde gördüğümüz gibi yollar denize doğru uzanan ve içe bağlantı kuran çizgilerle oluşmuştur. Yollar insan zihninde x ekseni gibi hareket eder, düzlemseldir.

Şekil 2. 2. Boston Yarım Adasının Ana Hatları, Lynch, Kent İmgesi

Şekil 2. 3. Boston Yarım Adasının Kuzeyden Görünüşü, Lynch, Kent İmgesi

2.1.4.2.Kenarlar: Kenarlar, gözlemciler tarafından ulaşım aksları gibi kullanılmayan doğrusal öğelerdir. İki bölge arasında sınır işlevi görür, sürekliliği doğrusal olarak bölerler. Kıyılar, demir yolları, gelişme bölgesi sınırları ve duvarlar kenar öğelerine

[6] Lynch, Kevin, Kent İmgesi, 1973, S.52

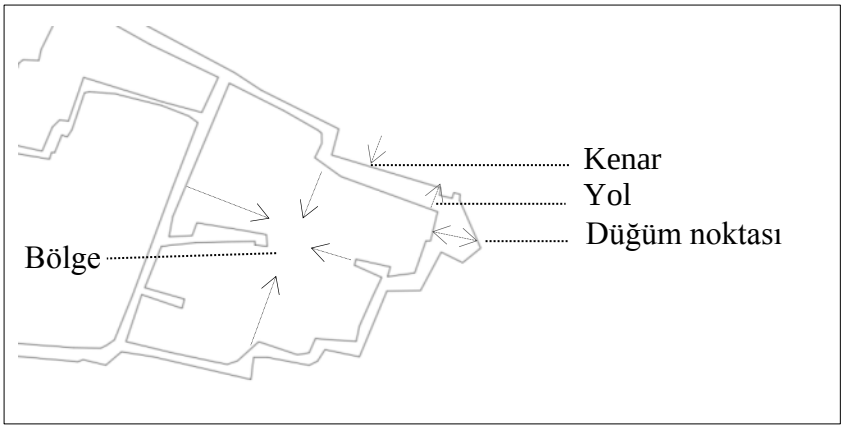
örnektir. Bu öğeler, koordinat eksenlerinden çok, yanal referanslar gibidirler. Bu tür kenarlar, bazı noktalarında geçişler veren ve iki bölgeyi birbirinden ayıran duvarlar ve iki bölgeyi birbirine birleştiren bağlantı noktaları olabilir. Bu kenar öğeleri pek çok kişinin yön bulmak için kullandığı önemli öğelerdir. Ana hatları su ve duvarlarla belirlenmiş kentlerdeki gibi genellenmiş alanları bir arada tutan bu kenar öğeleri; yollar kadar baskın olmasa da pek çok insan için önemli oluşumlardır.[7]

Kenarlar, yollardan özel kullanım alanlarına gidildikçe durağan yapıların oluşturduğu kent öğeleridir. Kent duvarları ve yaptığı iş kendi özelinde alanlaşan yapılarla yollar arasında görünen veya hissedilen öğelerdir. Kenarlar koordinat olarak Y ekseni gibi hareket eder. Doğrusaldır fakat üçüncü boyutu yoktur.

2.1.4.3.Bölgeler: Bölgeler iki boyutlu alanlardır. Ve kentin orta ve büyük ölçekli bölümlerini oluştururlar. Gözlemci bu alanın içine girdiğini psikolojik olarak hisseder. Bunlar bazı ortak belirleyici karakterleriyle tanınırlar. Bölgelerin içindeyken tanımlanması kolaydır, eğer bölge dışardan da görüle biliniyorsa aynı zamanda dışsal referanslar için de kullanılır. Kişinin algısında yolların ve bölgelerin baskın olmasına bağlı olarak, kent yapısı oluşturulur. Bu sadece kişinin algısına göre değil, hangi kentin söz konusu olduğuna bağlıdır.[8]

Yapı adalarını buna örnek verebiliriz. Veya ticaret bölgesi kamusal alan, dinsel alan gibi tabirlerle kullandığımız alanları sınıflandırma ve zihinde konumlandırabilmek için bu şekilde bölgeleriz. Sınırları yollarla oluşmuş yapı adaları içeriye doğru daha da özelleşen alanların kenarlarla yollardan ayrıldığı bölgeleri oluşturur.

[7] Lynch, Kevin, Kent İmgesi, 1973, S.52
[8] A.g.k., S.52

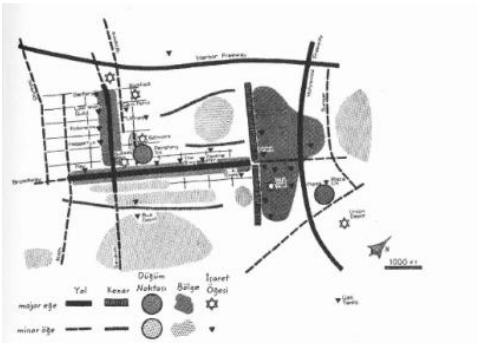
Şekil 2. 4 . İmgeler Anlatımı Çizelgesi, Kurtuluş Mahallesi (Çizim: Özlem Yücel)

Kenarlardan yola doğru gidildikçe kamusallaşan ortak alanların (kentsel toplanma yeri/ meydan) oluştuğu, kenarlardan yapı adası içlerine doğru gidildikçe bölgelerin, alansal öğelerin oluştuğu görülmektedir.

2.1.4.4.Düğüm/odak noktaları: *Düğüm noktaları gözlemcilerin kente girmesini sağlayan stratejik noktalardır ve bir noktadan diğerine yol alınırken kullanılır. Kavşaklar buna örnek olabilir; kentte bir bölümden diğer bir yere geçiş noktalarıdır. Düğüm noktaları, köşe başları faaliyetlerini barındıran veya meydanı oluşturan kapalı bir alanı niteliyorsa; fiziksel özelliklerin veya kullanımların yoğunlaştığı alan olma özelliği taşırlar.*[9] Odak noktası olarak artık yön bulmak için değil toplanma, kentsel alana katılma özelliği taşımaya başlar. *Bu toplanma noktalarının bazısı bir bölgenin faaliyet merkezini ve çekirdeğini oluşturur. Etkisi mekâna yayılan bir semboldür. Kentin Nüve 'si de denilebilir. Bunun gibi birçok nokta hem toplanma alanlarının hem de kavşakların birçok özelliğini taşır. Kavşaklar birden fazla yolun kesiştiği nokta olduğundan odak noktası bağlı olduğu yol sistemine göre değişir. Tıpkı kentin nüvelerinin, genellikle faaliyetlerin bir araya toplandığı noktalar olduğundan bölgelerin niteliklerine benzemeleri gibi. Bunun gibi bazı noktalar tüm imgelerde yer almaktadır. İmgede çoğunlukla baskın özelliktedir.*[10]

Kentin doğrusal, düzlemsel ve boyutsal algısı içinde noktasal öğeler olarak algılanırlar.

[9] Lynch, Kevin, Kent İmgesi,1973, S.53
[10] A.g.k., S.53

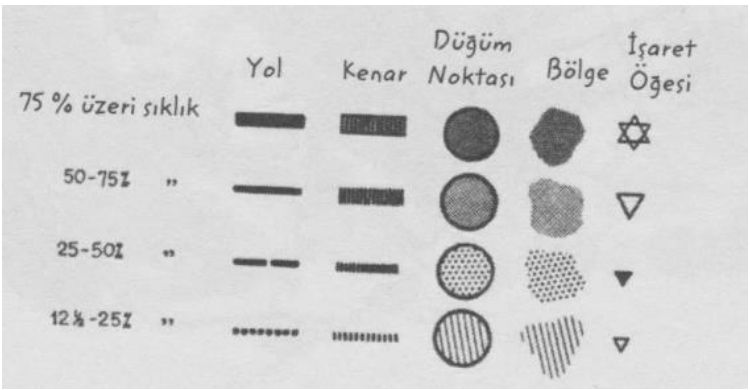

Şekil 2. 5. Los Angeles'in Araziden Görünümü, Kent İmgeleri, Lynch

Şekil 2. 6. Los Angeles'in Batıdan Görünüşü, Kent İmgeleri, Lynch

2.1.4.5.İşaret öğeleri: Diğer bir noktasal referansı işaret noktaları oluşturur. Harici olduğu için gözlemcinin içine girmesi söz konusu değildir. Kolay tanımlanan fiziksel oluşumlardır; bir dağ, bir dükkân, bir bina veya bir levha gibi. Kullanımları birçok olasılık arasından yapılan seçimlere bağlıdır. Uzak mesafelerden ve birçok açıdan görülebilirler. Bu küçük ölçekli imgelere göre daha yüksekte olmalarından kaynaklanabilir. Kentin içinde veya belli bir mesafede olabilirler. Her türlü basit ve pratik kullanım için sabit bir yönü temsil ederler; kentin ayrıksı kuleleri, yüksek tepeleri veya altın kubbeleri gibi. Hareketli bir nokta bile söz konusu olabilir; güneş gibi hareketi yavaş ve sıradan. Diğer işaret öğeleri yerel olur esasen, sınırlı bölgelerden veya belli rotalardan yol kat ederken görülebilir; sayısız levhalar, ağaçlar, dükkân önleri, kapı kolları gibi. Bu imgeler gözlemci için birer işaret temsilidir. [11]

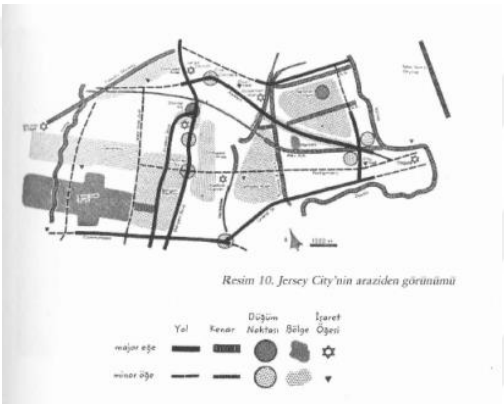

Şekil 2. 7. Kevin Lynch'in Basit Çizimlerle Tanımladığı Kent İmgeleri, Kent İmgesi, 1973

[11] Lynch, Kevin, Kent İmgesi,1973, S.53

Tüm fiziksel öğeler gözlemcinin durumuna koşullarına bulunduğu çevre içindeki kimliğine göre değişimler gösterir. Bir yaya için yol sınır öğesiyken, bir sürücü için yol öğesidir. Bir merkez noktası orta ölçekli kent parçası için bir bölgeyken, metropoliten bir alan için düşünüldüğünde düğüm noktası olarak nitelendirilir. Gözlemci ve ölçek kavramı bir imgeler için belirleyicilik gösterir.

Lynch tanımladığı bu öğeler arasında aslında bir izolasyon olmadığını da ifade eder. Bölgelerin düğüm noktalarını barındırdığı, sınırlarla tanımlandığını, yollarla bölünüp, işaret öğeleriyle dolup taştığından bahseder. Bu öğelerin sürekliliğinden ve biri biriyle iç içe geçtiğini söyler.

Şekil 2. 8. Jersey City'nin Araziden Görünümü, Kent İmgeleri, Lynch

Şekil 2. 9. Jersey City'nin Güneyden Görünüşü, Kent İmgeleri, Lynch

2.2. TİPOMORFOLOJİ

"Tipomorfolojik çalışmalar kentlerin fiziksel ve mekânsal yapılarına odaklanır ve kent biçimini bina ve açık alanlarının meydana getirdiği tiplerin detaylı olarak sınıflandırmasına bağlı kalarak tanımlarlar. Tipomorfoloji kent biçiminin tipik mekân ve yapıların analizinden yola çıkarak incelenmesidir." (Moudon, 1994).

"Tipo-morfolojik çalışmalardaki amaç kentlerin fiziksel ve mekânsal yapılarının ortaya çıkartılmasıdır. Çalışmalar hem tipolojik hem de morfolojiktir. Kent biçimi (morfoloji) yapı ve açık alanlarının meydana getirdiği tiplerin detaylı sınıflandırılması (tipoloji) ile tanımlanır. Tipo-morfoloji, kent biçimini tipik mekân ve yapıların analizinden yola çıkarak inceler." (Gürer, 2016)

Açıklayıcı kent araştırmacıları kentin oluşumunu incelerken, kuralcı kent araştırmacıları kentlerin nasıl planlanması gerektiği üretimini yaparlar. Fikirlerin ayrı uygulamaların ayrı yapıldığını tartışan araştırmacılar ise bu kentsel okumayı geçmiş kent kuramlarının üzerine çalışarak araştırırlar. Üretim ile tüketim mantığı talep arza göre hareket etmektedir. Kentsel bir üretimde de kullanıcının taleplerine göre şekillenmiştir. İhtiyacın gerektirdiği mekanlar ve bu mekanlar içindeki kullanıcının kullanımına bağlı olarak biçimlenmektedir. Bu biçimsel gelişim kenti oluşturmaktadır.

"Kentler fiziksel biçimlerinden yola çıkılarak okunabilir ve analiz edilebilirler. Buna göre, kent üzerine yapılan morfolojik analiz üç prensibe dayanmaktadır:

1. Kent formu üç temel fiziksel öğe tarafından tanımlanır: binalar ve açık alanları, parseller ve caddeler,

2. Kent formu farklı ayrışma düzeyleriyle anlaşılabilirler. Genel olarak bu ayrışma düzeylerinin dört tanesi tanınır: bina/parsel, cadde/blok, şehir ve bölge.

3. Kent formu sadece onu meydana getiren öğelerinin zaman içerisinde uğradıkları tarihsel değişimin ortaya konmasıyla anlaşılabilir."[12]

Tipomorfolojik yaklaşımı bu alanda morfolojik yaklaşımlardan ayıran 3 temel özellik vardır. Birincisi; tip kavramına yapı ve çevresindeki bağlantılı açık alanları bir bütün olarak ele alarak (kent dokusunun en küçük birimi olan arsa ya da parsel kavramı ile) yaklaşması, ikincisi; bu yaklaşım ile yapı ölçeği ve kent ölçeği arasında bağlantı kurması ve sonuncusu; ortaya koyduğu tip tanımlamasının morfolojik değil zamana bağlılığından ötürü (zaman içinde gerçekleşen başlangıç, üretim, kullanım ve değişim) morfogenetik olarak nitelendirmesidir. (Moudon 1994'den Aktaran: Şendur, 2010)

Kent Morfolojisi literatüründe üç ana yaklaşım morfolojik çalışmaların temel prensiplerinin öğretisi olmuştur. Bunlar İngiliz, İtalyan ve Fransız ekolleridir. "Aynı disiplinin sınırları içinde, farklı amaçlar doğrultusunda çalışan bu üç okul, kentin

[12] Gözek, Firdevs Pınar, İstanbul Bahçeşehir Yerleşiminin Morfolojik Olarak İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, 2012, S.53

nasıl meydana geldiği, kullanıldığı, değişen şartlara bağlı olarak nasıl dönüştüğü ve yeni tasarım ve planlama yaklaşımlarının nasıl geliştirilmesi gerektiği konularında uygulamalar gerçekleştirmişlerdir." (Şendur, 2010)

2.2.1. İngiliz Yaklaşımı M.R. Conzen

"Conzen İngiliz ekolünün önderlerindendir. Berlin Üniversitesinde Kültürel Coğrafya Eğitimi alan Conzen daha sonra Newcastle Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nde akademik bir yer edinene kadar İngiltere'de kent planlama eğitimi almıştır." (Moudon, 1994)

Conzen'ın kent peyzajı üzerindeki deneye dayalı araştırmaları temel olarak kent planının okunması üzerinde odaklanmaktadır. Yöntemini üç özelliğe dayandırarak tanımlar:

1. Kent Planı – zemin planı (kentin fiziksel yapısını gösteren iki boyutlu kartografik temsili – sokaklar, parseller ve binalara dair blok planlar),

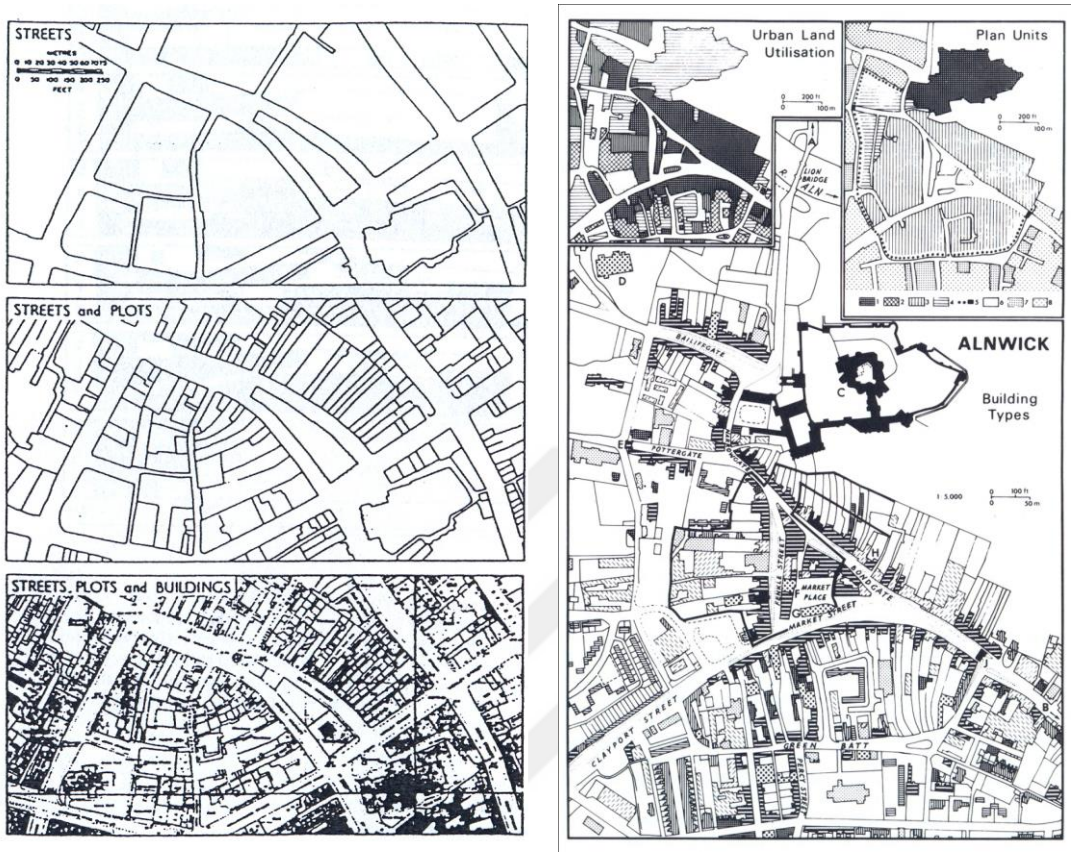
2. Bina Dokusu (binalardan ve açık alanlarından oluşur),

3. Arazi Örüntüsü ve Bina Kullanımı (detaylı arazi kullanımı) (Whitehand, 2001).[13]

Conzen kent planının üç temel öğesini ayırt eder: caddeler, parseller ve binalar. Conzen'ın planı ve onun temel öğelerini analitik bir araç olarak net tanımlayışı tipomorfolojik çalışma için çıkış noktası oluşturur. Conzen'a göre kent planı evrimsel bir şekilde analiz edilebilir. Analizin temel birimi bireysel parseldir. Parsel arazi bölümlenmesinin temel öğesidir ve kent biçimi için organizasyonel bir altyapı sağlar. Conzen bundan da öte şehrin farklı parçalarında bulunan biçim, kullanım ve konfigürasyonlardaki çeşitlemeleri tanımlamak için kent planının *kompozitliği* kavramını ortaya atar. Kompozit kent planı *birim plan* olarak adlandırılan farklı birimlerden meydana gelmiştir ve bu birimler en iyi cadde, parsel, bina boyutu ve biçimlerdeki çeşitlenmelerde gözlemlenir. Farklı plan birimleri sosyo-ekonomik temellerdeki farklılıklardan kaynaklanabileceği gibi farklı dönemlerdeki binalardan

[13] Gürer, Tan, Tipomorfoloji: Kentsel Mekânın Yapısını Anlamak, İdeal kent, 2016, S.15

da kaynaklanabilmektedir. Birim planlar kent peyzajının katmanlaşmasına da katkıda bulunurlar (Moudon, 1994). [14]

Şekil 2. 10.Kent Planı Elemanları ve Conzen Alnwick Analizi, Bina Tipleri, Arazi Kullanımı ve Birim Planlar (Gürer,2018)

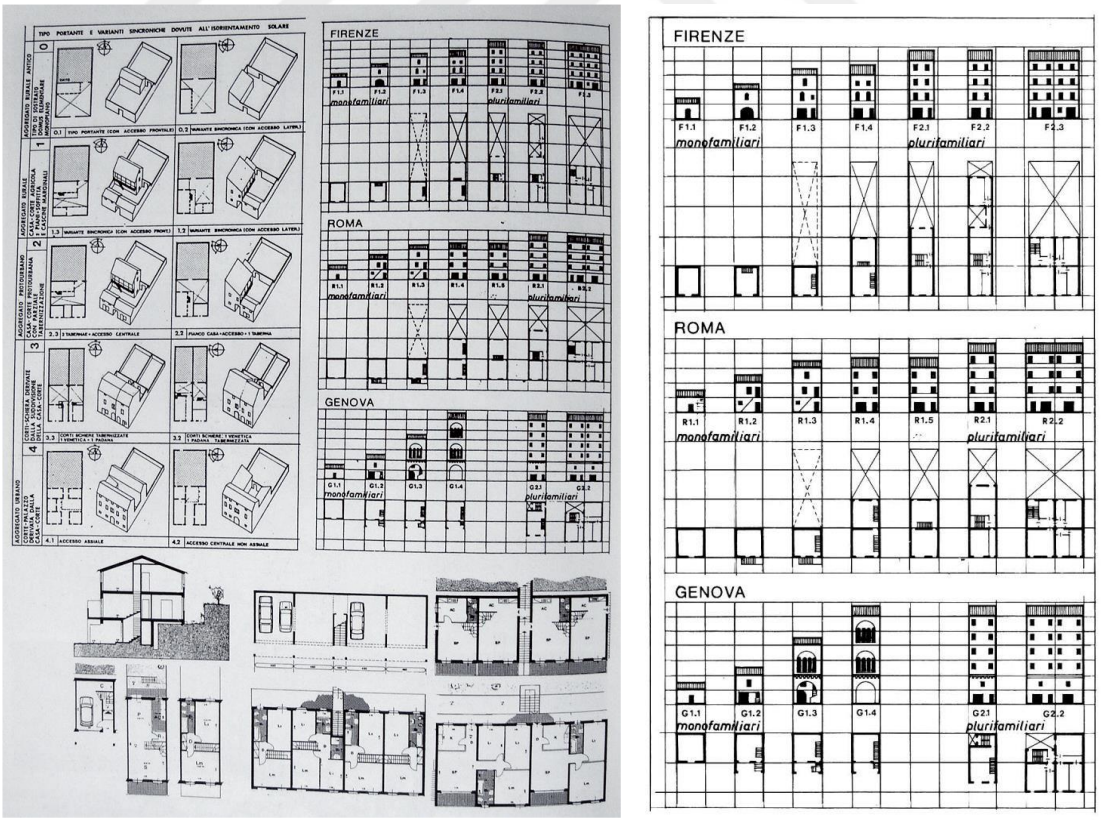
Gürer'in aktarımıyla "Conzen kent morfolojisi alanına terminolojik olarak iki kavram kazandırır. Bunlardan ilki *parsel döngüsü* (burgage cycle), diğeri ise *kent kenarıdır* (fringe belt). Parsel döngüsü, bir parselde bina sayısındaki değişimleri ima eder. Parsel içerisindeki başlangıç yapıda, kentte zaman içerisinde inşaat faaliyetlerindeki artışa paralel olarak yeni yapıların eklenmesi ve sonrasında çeşitli sebepler doğrultusunda ekonomik çöküntüler, doğal afetler, yeni imar kuralları ve savaşlar gibi bu yapıların sayısında azalma meydana gelmesidir. (Whitehand, 2007).[15]

[14] Gürer, Tan, Tipomorfoloji: Kentsel Mekânın Yapısını Anlamak, İdeal kent, 2016, S.15
[15] A.g.m., S.15

2.2.2. İtalyan Yaklaşımı Muratori

"İtalya'da tipomorfolojik çalışmaları önceleyen kentsel incelemeler 1940'larda Saverio Muratori, Gianfranco Caniggia Paolo Moretto, Sandro Giannini ve onları takip edenler tarafından gerçekleşmiştir. İtalyan morfoloji geleneğinde çoğunlukla gelenek ve yenilik arasında yakın bir ilişki vardır ve kendisini hem kuramsal hem de uygulama çalışmalarında gösterir. Bunun da ötesinde, bir yandan gelenek ve yenilik, öte taraftan da kent formuna endüstri öncesi ve sonrası modern yaklaşımlar arasındaki ilişki tipolojik çalışmalarda verimli bir uygulama alanı bulur." (Marzot, 2002)

Muratori Venedik ve Roma'da dersler vermiştir. Kendisinin oluşturduğu "*operasyonel tarihler*" yöntemi mimari tasarım stüdyoları için de bir temel oluşturmuştur. Muratori geleneğinin takipçisi ise G. Caniggia'dır. Caniggia "prosedürel tipoloji" kavramını geliştirmiştir. Bu yaklaşım kent biçiminin temeli olarak "bina tipleri" üzerinde odaklanmaktadır.

Şekil 2. 11. Caniggia ve Maffei'nin Konut Tipleri Çalışması (1979) (Kaynak: Castex, 2014)

"Caniggia, kentin bitmiş bir obje değil bir süreç olduğunu açıkça belirtir. Çünkü şehirler yan yana gelen birçok küçük öğeden meydana gelir. Şehirlerin biçimlenmesi ve dönüşümünün anlaşılması tipin zaman içerisindeki dönüşümünün çözümlenmesi ile anlaşılabilir. Prosedürel tipolojinin oluşturulması şehirlerin oluşturulması, tasarımı ve mimarisini anlamak için bir temel teşkil eder. Tip kavramı bir nesnenin fiziksel ve fenomenolojik varlığının dışında o nesnenin kültürel olarak deneyimlenmesi olarak anlaşılmalıdır. Caniggia yapılı peyzaj tipinin (bina ve açık alanı) ölçeği üzerine de odaklanır. Buna göre, temel bir tip onun hacimsel karakteristikleri, caddeyle olan konumu ve güneş yönelimine göre sınıflandırılabilir. Bu temel tip daha sonra zaman içerisindeki türeşim ve adaptasyonlarına göre değerlendirilir. Tip dolayısıyla biçimsel terimleriyle, aşağısındaki ve yukarısındaki ölçekleriyle ve zaman içinde geçirmiş olduğu evrimle ayrıştırılır. (Moudon, 1994)."

2.2.3. Fransız Yaklaşımı ve Versailles Okulu Philip Panerai

1960'ların sonunda, mimarlar P. Panerai ve J. Castex ile sosyolog J-C. DePaule'ün birlikte kurdukları Versailles Okulu üçüncü bir ekoldür. İtalyan Okulu gibi Fransız Okulu da tarihi reddeden modern mimariye karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Versailles okulu Panerai önderliğinde kent formu analizi için geniş bir prosedür ortaya koymuş hem tarihi hem de modern dokular üzerinde önemli çalışmalarda bulunmuşlardır.

Panerai'nin kent analizini dört ana kategoride ele aldığı görülür; Öğelerin tipolojisi, Kentsel büyüme, Kentsel mekânın eklemlenmesi ile nirengi oluşturma ve Okunaklılıktır.

Şekil 2. 12.Morfolojik Öğeler, Kahire, Sokak, Parsel ve Bina Dokusu, Panerai, Lardhaus ve Londra'nın Zamana Bağlı Biçimsel Değişimi (Morfogenetik), E. Rasmussen. (Gürer,2018)

"Öğelerin tipolojisi kenti yeniden kurgulamamızı sağlayan tip ve tipoloji kavramlarına ve incelemelerde dikkate alınan tipolojik yöntemin karakteristiğine değinir. Kentin iki temel ögesi olan binalar ve açık alanlar. Kentin türlerine ve biçimlerine göre sınıflandırılır. Panerai bu kategoride kentsel büyümenin biçimlerini, büyümelerin karşılaştığı sınırları ve bu sınırların nasıl aşıldığını belirlemeye çalışır. Bu bütün ile onu meydana getiren parçalarını birlikte, birbiri ile ilişkisi içerisinde ele almayı gerektirir."[16]

Aşamalı olarak izlendiğinde ilk olarak yol sınırlarıyla başlayan ve her üretimin sınırlarıyla yeni bölünmeler ve sınırlar oluşturan bir yerleşim süreci görülmektedir. Aynı şekilde Şanlıurfa Sur içi Bölgesinin aşamalı olarak bu şekilde analizi yapılmıştır.

[16] Gürer, Tan, Tipomorfoloji: Kentsel Mekânın Yapısını Anlamak, İdeal kent, 2016, S.18

2.3. TİPOLOJİ

Mimarlık alanında ilk tip kuramı yine Aydınlanma Çağı'nda ortaya atılırken, ikinci kuram Modernist ideolojiye, üçüncü kuram ise Neo-Rasyonel yaklaşıma dayanarak oluşturulmuştur. Tipoloji, nesneleri fiziksel ya da diğer özelliklerine dayanarak tiplere ayırmak için yapılan çalışmalara verilen addır. Tarihte ilk kez Aydınlanma Çağı'nda önem kazanan tipolojik yaklaşım, günümüzde mantıksal-matematiksel bilimlerle sosyo-kültürel bilimler arasında, ortak amaçları çerçevesinde iletişimi sağlayabilen önemli bir bakış açısı konumundadır. (Güney, 2007)

"Bilimsel bir terim olarak tip, belirli bir sınıfa ait varlıkları veya nesneleri ayırt edilir kılan temel biçim, yapı ve karakteri tanımlar. Aklın yasalarına uygun bir sınıflandırma ve niceleştirme sürecinin temel araçlarından biri olarak kabul edilir." (Bingöl, 2007).

"Mimarlık yazınında tip kavramı ilk kez 18. yüzyıl sonunda A. C. Quatremère de Quincy tarafından kullanılır. Quatremère de Quincy'nin kuramı bilimsel bilginin yükseldiği bağlamda ortaya çıkar ve ileri sürdüğü tip düşüncesi doğa bilimlerinde kullanılan kuramlarla paralellik göstermektedir. Quatremère de Quincy, geliştirdiği taklit kuramını açıklarken tip kavramından yararlanır. Tipin bir soyutlama olduğunu önemle vurgular. Tip'in üç temel özelliği üzerine vurgu yapar: tip ve model ayrımı, tipin köklü bir geleneğin sonucu olarak oluştuğu, tipin değişime açık yapısı. Üzerinde durulan üç özellik tipin; soyut, tarihsel ve evrim ile ilişkili yapısını ifade eder."[17]

"Sınıflandırmanın amacı, esasta birtakım öğeleri, bunların zihnen kavranışını basitleştirmek için akıl yoluyla sıkıştırmaktır." (Moles, 1990'dan aktaran Ayyıldız & Özbayraktar)

Gürer'in Yücel'den aktardığına göre; çözümleyici tipolojinin belirli aşamaları mevcuttur. Panerai tipolojik süreci üç aşamada ele alır: döküm çıkarma, ögelerin karşılaştırılması, tiplerin kümelenmesi (Panerai ve Castex, 1970, s. 71). Döküm

[17] Bingöl, Özgür, Mimarlıkta Tip Kavramı ve Tipoloji, Doktora Tezi, S.9, 2007

çıkarma mimari mekânın örgütlenme mantığını anlamak üzere parçalarına ayrıştırılmasıdır. Ögelerin karşılaştırılması, ortak ve karşıt özelliklerin belirginleştirilmesi ve farklılaşma-değişme ve gelişme ilkelerinin saptanması anlamına gelir. Ortaya çıkan tiplerin kümelenmesi ise kendilerinden türedikleri az sayıda modelin düşünülmesini sağlar. (Yücel, 1979).[18]

Tip düşüncesi, bir örgütlenme içindeki akrabalığı, yakınlığı anlatır; yani bir tip oluşturan belirli sayıda bina arasındaki ortak çizgileri öne çıkartır. Bir tipten diğerine az sayıda çizgi değişir ve bu farklılaşma karakteristik bir çizgi dizisi oluşturur. Tipoloji sadece işlevlerin çözümlemesinden temellenmez, ancak daha sonra işlevlerin hangi düzeylerde uygun tiple buluştuklarını göstermeye olanak verir. Öğelerin düzenli birleşimlerinden sınıflar oluşturulmasıyla tanımlanan tip, bu öğelerin, üslupsal kaynağa, rastlantısal bozulmalara, uyarlamalara göre gösterdikleri biçim çeşitlemelerinin dökümünü çıkartmaya olanak verir. Sonuç olarak tipoloji kentsel biçimin yaratılışını yeniden üretir.

"Kentsel morfolojinin, başvurduğu tarihsel zaman dilimleri ve dönemler aracılığıyla biçimlenme evrelerini sınıflandırmaya çalıştığı söylenebilir. Her bir sınıf ise kendi morfolojik dönemlerini ortaya çıkarır. Dönemler içerisinde kurulan ilişkiselliklerle üretilen kent biçimi sosyo-politik, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel zeminlerle ilişki kurma çabasındadır. Böylelikle şehircilik ve mimarlık yazınında sıklıkla görülen, kentin veya mimarlığın kendiliğinden oluşmuş salt bir fiziksel nesne olarak ele alma eğilimine karşı, sebep sonuç ilişkileri ile insan faktörünü vurgulamaktadır."[19]

"Kent için önemli olan değerler; idealler, imgeler, şemalar, anlamlar ve benzeri şeylerle ifade edilir. Bu da karşılığında belirli normları, standartları, kuralları vb. ortaya çıkarır. Bunlar çevrelerin gelişmesinde önemli bir rol oynar. Yaşam tarzlarını değerler kadar bunlar da oluşturur." (Rapoport, 2004'den aktaran Ayyıldız &Özbayraktar)

[18] Gürer, Tan, Tipomorfoloji: Kentsel Mekânın Yapısını Anlamak, İdeal kent, 2016, S.10

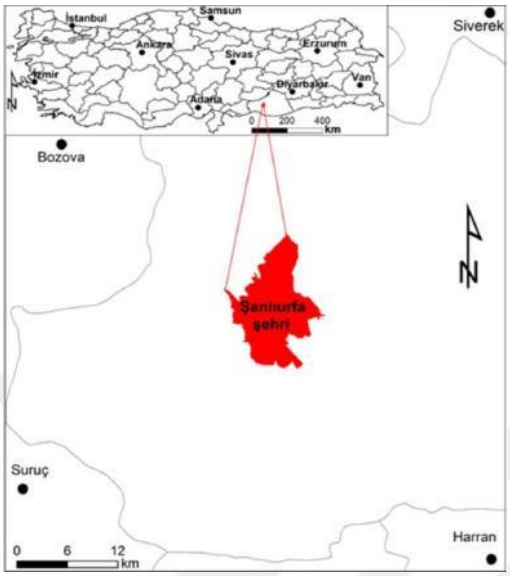
[19] Durmuşoğlu, Can, 2019, Adana'da Konut Alanlarının Tipo-Morfolojik Dönüşümü, Yüksek Lisans, Mersin Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, S.26, S.27

“Kentin sahip olduğu kültürel ve doğal değerler, kent kimliğini şekillendirirler. Kent kimliğinin oluşması için, bu değerlerin sürekliliğinin sağlanması, kentin geçmişinden gelen mesajları geleceğe aktaran maddi ve manevi değerlerin korunması gerekir. Kentin farklı dönemlerine tanıklık etmiş yapılar ve yapı grupları, kentlilerin yaşantısına dahil olarak sözü edilen değerler içerisinde öncelikli konumda yer alırlar. Bu nedenle bir kentte o kentin özgün kimliğine katkısı bulunan ve ait olduğu döneme ilişkin kayda değer mimari ve yaşamsal özellikler taşıyan yapıların korunması, o kentte kültürel sürekliğin sağlanmasında ve kentin kimliğinin oluşumunda ve oluşmuş kimliğin geleceğe taşınmasında önemli bir rol oynar” (Birol, 2007’den aktaran Ayyıldız & Özbayraktar)

BÖLÜM 3

3. ŞANLIURFA KENTİNİN MORFOLOJİSİNE ETKİ EDEN GENEL ÖZELLİKLER

3.1. COĞRAFİ KONUM VE ÖZELLİKLERİ

Şekil 3. 1. Şanlıurfa'nın Türkiye Haritasındaki Konumu

Şekil 3. 2. Şanlıurfa Haritası Yol Güzergâhları

Şanlıurfa Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alır. Doğusunda Mardin, batısında Gaziantep, kuzeydoğusunda Diyarbakır, kuzeybatısında Adıyaman, illeriyle bulunur. Türkiye-Suriye arasındaki en uzun güney sınırını oluşturur. Yüzölçümü 18.584 km2 dir. Ova görünümündedir. Bozova, Siverek, Harran, Viranşehir, Suruç, Hilvan, Ceylanpınar ovalarıdır.

Şanlıurfa suyu bol bir yerleşim alanıdır. İlin önemli akarsuyu Fırat Nehri olup en büyük gölü Atatürk barajı gölüdür. Üretilen enerji tüm Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılamaktadır. Suya yakın ve suyla arasındaki ilişkiyi de kontrol altında tutabilen bir yapılaşma süreci olmuştur. Sur içi bölgesinden diğer tüm il sınırları içerisinde kalan ilçe, köy, mahallelerinde birçok akarsu yatakları ve göller bulunmaktadır.

Şekil 3. 3. Şanlıurfa Atatürk Barajı (Türk Hava Kurumu Hava Fotoğrafları)

Şekil 3. 4. Şanlıurfa/ Halfeti Baraj Gölü (Url_1)

Akkoyunlu'nun Şanlıurfa'daki toprak yapılanması için;*" Selçuklular döneminden beridir aşiret ilişkileri ile birbirine bağlantılı büyük mülkiyetler oluşmuştur. Osmanlı'da aşiret ve beylikleri iç işlerine özerklik tanınarak beylerin topraklardaki hakları yasallaşmıştır. Cumhuriyet dönemindeyse Urfa'daki toprak yapısı aşiret ilişkilerinin yanı sıra şeyhlerin de bu topraklar üzerinde çok fazla söz sahibi olması sebebiyle aslında cumhuriyetle yönetilen bir devletin hala feodal düzenle yönetildiği gerçeğini kapatamamıştır. Mülkiyet sahipliği halen toprak büyüklerinin elindedir. Geleneksel yapı hemen tüm kurum ve ilişkileriyle uzun süre ayakta kalmıştır. Osmanlı dönemiyle başlayan aşiret yapılanması üretim olgusunu, yaşam biçimini ve insan ilişkilerini derinden etkilemiştir"*(Akkoyunlu, 1988). Aşiret isimlerine coğrafik isimlendirmelerde rastlanılmakta bu doğal çevre orada yaşayan güç sahibi aile ve birey adlarıyla anılmaktadır. Kentsel yapı bu kültürel ve sosyal etkileşimlerle sokak, çıkmaz sokak, meydanlarla birbirine bağlantılı mahallelerden oluşmaktadır.

3.2. EKONOMİK YAPI

Şanlıurfa'nın ekonomik faaliyetlerinin büyük çoğunluğunu tarım oluşturmaktadır. Şehrin köylerinde yetişen fıstık, buğday, pamuk, yeni başlayan mısır tarımıyla Urfa Türkiye'nin en büyük tarım çalışmalarının yapıldığı ilidir. GAP tarım alanları seracılık ve hayvancılık sanayinin gelişmesini de sağlayan etmenlerdendir. Nüfusun çoğu yılın bir kısmını topraklarıyla zaman geçirerek harcar. Hem ekonomik olarak buna ihtiyaçları vardır. Hem de kendi toprağını işlemek üretmek görevleridir.

Şekil 3. 5. Şanlıurfa/Harran Ovası (Türk Hava Kurumu Hava Fotoğrafları)

Şekil 3. 6. Şanlıurfa/ Halfeti (Türk Hava Kurumu Hava Fotoğrafları)

Orman bölgesi azdır. Ayrıca hayvancılık ve doğa ve inanç turizminin yanında sanayi de gelişmektedir. Şanlıurfa tarihi sur içi bölgesi hem inanç turizmi hem de kültür turizmi açısından çok önemli bir yerleşimdir. Müze şehir olarak tanımlanmaktadır.

Şanlıurfa, Gaziantep Mardin güzergahı karayolları üzerindedir, bu yol ülkenin batı yolu güzergahıdır. Diyarbakır ve Adıyaman kuzeyden gelen yolların üzerindeki ülkenin güneyine giden yoldur ve Suriye sınırıyla bağlantılıdır. Şanlıurfa Osmanlı son döneminde Halep vilayetine bağlı bir sancakken üzerinde bulunduğu ticaret yollarının etkisiyle ilişkileri hayvancılıkla gelişmiştir. Hem Avrupa'ya hem de Arap coğrafyasına ticaret buradan yapılmıştır. Coğrafyanın değişimi ticari ilişkileri de zamanla değiştirmiştir. Ticari-sosyal ilişkiler üzerinden değişen yol güzergâhları ve Arap-Kürt milletleriyle iletişimleri dolayısıyla yaşamsal benzerliklerin olduğu bir çevre haline gelmiştir.

3.3. DEMOGRAFİK YAPI

TÜİK verilerine göre; 2020 nüfus değerleri il genelinde 2.073.614 dür. Yüz ölçümü 19.242 km2 dir. Yoğunluğun en fazla olduğu ilçesi Eyyubiye, nüfusun en çok arttığı ilçesi Karaköprü, azaldığı ilçesi ise Bozova'dır. Karaköprü yeni şehirleşen bölgedir. Bu yüzden yerleşime diğer ilçelerden göç artmaktadır. Bozova ise köyden kente göçün en çok yaşandığı ilçedir. Daha çok tarımsal alanların olduğu bu ilçede yaşam sadece tarımsal süreçlerle orantılıdır. Şehrin 13 ilçesi,1424 mahallesi bulunmaktadır. Nüfusun yaklaşık yarısı şehirde yarısı köylerde yaşamaktadır. Aldığı göçler ve hızlı doğum oranlarıyla Şanlıurfa'da, son yıllarda kent merkezinin nüfusunda büyük bir

artış yaşanmıştır. Suriye'deki savaş nedeniyle Türkiye'ye gelen sığınmacıların en fazla bulunduğu illerden biri de Şanlıurfa'dır. Terk edilen şehrin eski dokusu bu göçlerin yaşam alanı ve barınma ihtiyacının karşılandığı alanlar haline gelmiştir.

Hâkimiyeti altında bulunduğu milletler en çok Arap, Kürt, Türk milletleridir. Bugün hala aynı milletten insanlar vardır. Arap, Kürt, Türk birlikte yaşamaktadır. Sıra gecesi geleneğiyle aynı yaş grubu arkadaş insanlar bir araya gelir sohbet eder, eğlenir. Sosyo-kültürel değerlerinden biridir. "Geleneksel Sohbet Toplantıları" adıyla 2009 yılında Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu'nun (UNESCO) Dünya Kültür Mirası Temsili Listesi'ne girmiştir.

Din ve inanç da yapı kültürünü oluşturan ana etkenlerdendir. Şanlıurfa birçok peygamberin burada yaşadığı rivayetleriyle önemli bir yerdir. Hz. Âdemle Hz. Havva'nın burada kavuştuğu, Hz. Nuh'un gemisinin Cudi dağında olduğu, Hz. İbrahim'in doğduğu mağaranın ve makamının Balıklıgöl 'de olması, Hz. Eyyüp peygamberin sabır makamının Eyyubiye bölgesinde olması, Hz. Şuayb'ın yaşadığı söylenen Şuayb Şehri kalıntılarıyla yine bu bölgede olması bu inanç değerini arttırmaktadır. Hz. Musa, Hz. Lut, Hz. İshak, Hz. Yakup, Hz. Yusuf, Hz. Elyesa, Hz. İsa'nın da Şanlıurfa'da yaşadıklarının rivayetleri vardır.

Urfa'da birçok medeniyet yaşamış fakat birçoğuna ait yerleşimler kaybolmuştur. Bu kazılarla ortaya çıkan en eski yaşam alanı Göbekli Tepe'dedir. Tarihi İpekyolu güzergahı üzerinde olması Harran'ı dolayısıyla Urfa'yı önemli merkez haline getirmiştir. Şehir merkezinde bulunan Hz. İbrahim makamı sur içi bölgesinin ana arteri olan Kral Abgar'ın sarayının yer aldığı kale ve kale içi alanın olduğu bölgededir. Bu yerleşimi, topografya ve Daysan nehri suyolunun izin verdiği ölçüde yapılaşan kentin surlarla çevrili tarihi sur içi bölgesi oluşturmaktadır.

3.4. KENTİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Tarih boyunca değişik zamanlarda değişik isimlerle anılmıştır. Tarihte aktarılan her isimde suyla anılır. Edessa ismi de Ruha ismi de suyu bol anlamına gelir, biri Büyük İskender'in, diğeri Arap döneminin isimlendirmeleridir.

Segal' in "Kutsanmış Şehir Edessa" adlı kitabından İlhan'ın aktardığına göre;

"Ne tuhaftır ki o devirlerde (Osrhroene Krallığı zamanında) bu dere yatağının hemen kenarına kral sarayı da olmak üzere birçok asilzade de köşklerini yapmışlardı. Hatta kralın sarayı balıklı gölleri besleyen pınarların çıktığı yerde yapılmıştı. Bunların yanında halk da evlerini Karakoyun deresi kenarına yapmış, hatta mabetlerini bile dere yatağına inşa etmişlerdi. IX. Abgar (179-216) devrinde Daysan ırmağı denilen Karakoyun deresinin M.S. 201 senesinde taştığı sırada verdiği çok büyük zararlar arasında ne zaman yapıldığı bilinmeyen ilk Hristiyan kilisesinin yıkıldığı da söyleniliyordu. Denildiğine göre burada bulunan ilk kilise (muhtemelen Adday adına yapılan kilise) ve yanında bulunan Kral Abgar'ın sarayını sular basmış ve saray yıkılmış yerle bir olmuştur. Nehrin her taşmasında büyük zararlar meydana gelirdi."[20]

İlhan'ın Antik Daysan Nehrinin suyolu Güzergâhı üzerine yaptığı tez çalışmasına göre bir diğer görüş ise;

"Irmak yatağı değiştirilip su bendi yapıldıktan sonra, ırmak yatağının kenarındaki alanlara köşkler ve evlerin yapıldığıdır. "Haleplibahçe Mozaikleri" kitabında ise bu durumdan şöyle söz edilmektedir. Haleplibahçe 'de meydana çıkarılan hamam ve villaların Skyrtos (Daysan) Deresi'nin taşkınlarına karşı, bu derenin ıslahından sonra bu alana yapıldığı düşünülmektedir. I.Justinianus'un maddi katkısıyla M.S. 6. yüzyılın 2. çeyreğinin başlarında bent inşa edilip, kanal açılmak suretiyle Daysan Deresi'nin yatağının değiştirildiği ifade edilmektedir. Tarih ve üslup ve tessera tekniği açısından bakıldığında Haleplibahçe mozaikleri yapım süreciyle örtüşmektedir." (İlhan, 2017)

Urfa'da Selefkoslar dönemi M.Ö. 331 yılında Makedon Kralı Büyük İskender'in işgaliyle başlar. Bu hâkimiyet 21 yıl sürer. Edessa ismi bu dönemde verilir. İran'ın işgaliyle bu devlet yerine Osrhroene krallığı kurulur. Osrhroene krallığı M.Ö.132-M.S.244 yılları arasında hüküm sürmüş, yaklaşık 400 senelik bir hâkimiyet kurmuş bu devlet bağımsız ilk krallıktır. Abgar dönemi denilmesi ilk krallık olmasından

[20] İlhan, H. Kübra, "Urfa Halilürrahman Su Yolu Aksının (Antik Daysan Nehri) Kentsel Doku Bağlamında İncelenmesi, Hindiye Tekkesi ve Leyliciler Evi'nin Koruma Önerisi",2017, MSGSÜ, Yüksek Lisans Tezi, S.38

kaynaklıdır. 400 yıllık krallık Roma dönemiyle son bulur. Yaklaşık 400 yıl süren diğer büyük hâkimiyet Roma döneminde olmuştur. M.S. 244–637 yılları arasında Roma Urfa toprakların hâkimi olur. 395'te Roma ikiye ayrılmasıyla Urfa Doğu Roma'nın yani Bizans'ın merkezi olur.

Emeviler devri 636 yılında başlar. Muaviye Hz. Ali'nin halifeliğini kabul etmeyip kendi yönettiği topraklarına Urfa'yı 660-680 yılları arasında katmıştır. 705-715 Endülüs Emevi Devleti dünyanın ilk üniversitesi olan Harran üniversitesini kurmuştur, eski yerleşkesi halen kalıntılarıyla durmaktadır. Harran, Emeviler ile Abbasiler arasındaki savaşlarla sürekli işgal altında kalmıştır. 749'da Abbasi hâkimiyetine girmiştir.

1086-1098 yılları arasında Selçuklu dönemi başlamıştır fakat kısa sürdü. Urfa'yı işgal eden Haçlılar 1098-1144 yılları arasında buradaki hâkimiyetlerini devam ettirdiler. O dönemde Urfa'da 58 kontluk bulunuyordu. Sur duvarları bu dönemlerde inşa edilmiştir. 1144–1182 yılları arası Zengiler dönemidir. İmameddin Zengi sur duvarları yıkarak şehre girmiştir. İlk tahribat o zaman başlamıştır. Emevi- Zengi- Abbasi- Harezmi gibi İslam devletleri arasında sürekli iç savaşlarla işgal altında kalan Urfa Moğolların saldırılarıyla 1244 yılında büyük yıkımlar yaşamıştır. 5.yy.'dan beridir devam eden tüm bu işgaller bu topraklarda yaklaşık 7 yy. boyunca sürmüştür. Memlukler, Karakoyunlular ve Akkoyunluların savaşlarıyla ve işgalleriyle sürekli el değiştirir. Memluklular Harran kalesini restore eden ilk devlettir. 1362 tarihlerinde Karakoyunlular Urfa'ya hâkim olur. Moğollardan sonra kenti işgal eden Timurlar da Urfa'yı çokça tahrip eder. 1400 lü yılların başlarında Urfa yeniden yapılanmış, imar edilmiştir.

Urfa'da Osmanlı Dönemi: Urfa 5 Nisan 1517 tarihinde Yavuz Sultan Selim'in Osmanlı egemenliğine girmiştir. Urfa'da 16.yy. dan sonra şehirleşme başlamıştır.

İlk olarak Diyarbakır eyaletine sancak olarak bağlanan Urfa 1865 'de Rakka eyaletinin sancağı olmuştur. Paşaların ikamet etmesiyle eyalet merkezi olan Urfa'da hanlar, hamamlar, saraylar, medrese, camiler yapılmıştır. Daha sonra Halep sancağı olan olmuştur ve yapılaşma bu siyasi-sosyal etkiyle gerilemiştir.

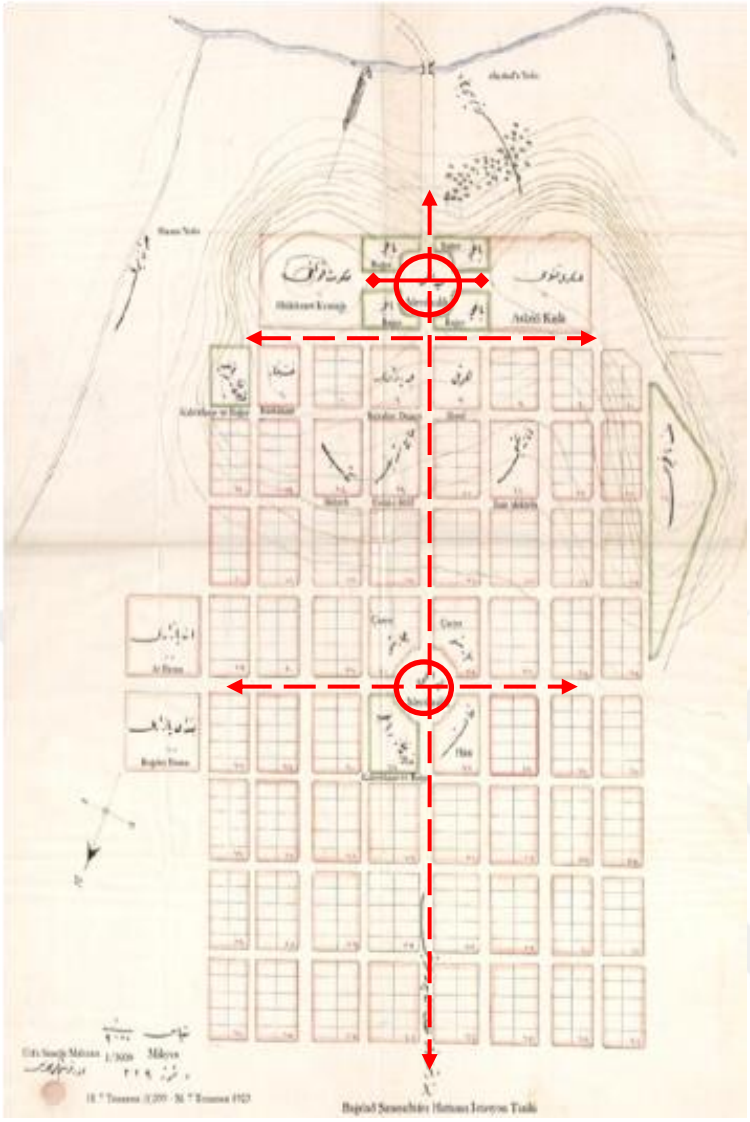

Şekil 3. 7. Şanlıurfa 19. Yy. Kale Eteğinden Görünüm (ŞKVKK'dan Alınan Cihat Kürkçüoğlu Fotoğraf Arşivi)

Tahrip edilen alanlar da bir kısmı dâhil olmak üzere Osmanlı döneminde yapılan şehir planı tamamen kentin geçirdiği tarihsel çevreyle bağını koparan gridal merkezi bir plan oluşumu gözlenmektedir. (Şekil 3.8.)

"Osmanlı dönemi organik dokulu kentlerinde ızgara plan dokusunun yer yer geliştirildiği yerleşimler arasında Samsun, Adana, Bursa, İzmir ve Manisa (Eres, 2014) ile Ankara ve Afyon (Özcan, 2007)yer almaktadır. Cumhuriyetin ilanını izleyen süreç ise imarlı kentleşmenin egemen olması ile Anadolu'da ızgara plan şemasının en yoğun kullanıldığı dönem olmuştur (Özcan, 2007)."[21]

[21] Kulözü, N. (2016). Bir Mekânsal Modernleşme Öyküsü: Erzurum Kenti ve Kentsel Mekânında İkili Dokunun Oluşumu. İdealkent, 7(18), S.26

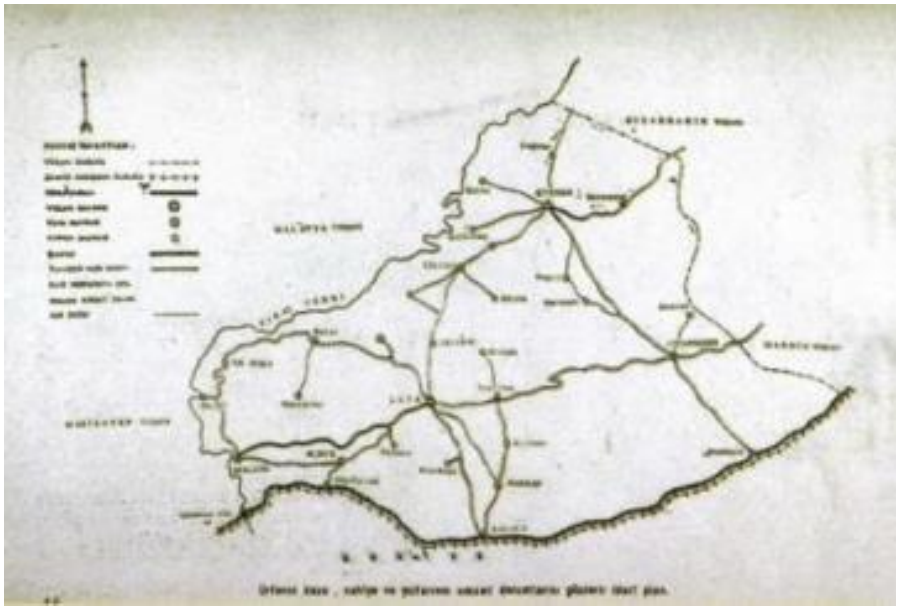
Şekil 3. 8. Şanlıurfa Osmanlı Dönemi Şehir Planı, İslam Şehircilik Kültüründe Meydanlar (Ekinci, 2018)

Urfa yollarıyla, sokaklarıyla, su sistemiyle şehirleşmiş bir kentti. Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti mağlup olmasıyla bağımsız sancağı olan Urfa'yı 24 Mart 1919'da İngilizler işgal etti. 6 ay sonra Fransızlara bırakıldı. Millî mücadele sonucu 11 Nisan 1920'de Fransızlardan geri alınan Urfa 1920 'de Şanlıurfa Türkiye Cumhuriyeti'nin bir vilayeti oldu. 1920 ile gelen cumhuriyetle birlikte yol çalışmaları,sokak çalışmaları başladı.

Şekil 3. 9. Şanlıurfa Yol Güzergahı Üzerinde Bir Etüd Çalışması 1937 Yılında Belediye Mühendisi Himmet Ölçmen Tarafından Hazırlanan Şehir İmar Planı (Kürkçüoğlu,1990)

Osmanlı dönemiyle birlikte yapı kullanımları değiştirilmiş ve İslamlaştırılmıştır. Eski dönemlerden kalma kiliseler camiye dönüştürülmüş, han, hamam ve kervansaraylar inşa edilmiştir. Tarihi İpekyolu üzerinde bulunan Urfa Osmanlı dönemindeki ticaret ağlarıyla tekel bölge oluşturulunca nüfus olarak ve alansal olarak genişlemeye başlamıştır.

Şekil 3. 10. 1938 Yılında Urfa Vilayeti Kaza ve Nahiye Merkezleri Yol Durumu. ((1938 Enternasyonal İzmir Fuarında Urfa –Avukat Adnan Mutlu Arşivi) Kürkçüoğlu,1990)

Sönmez ve Akgül'ün "Osmanlı Dönemi Öncesi, Osmanlı Dönemi, Osmanlı Sonrası Cumhuriyet Dönemiyle Şanlıurfa Yerleşim Alanı "üzerine yaptıkları çalışmalarında Tarihi Sur İçi Bölgesini ve özelinde Kurtuluş Mahallesinin 1517-2010 tarihleri arasındaki süreçteki yerleşimi alanları görülmektedir. (Şekil3.11,12,13,14,15,16)

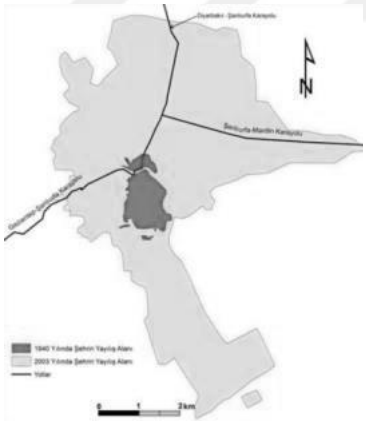
Şekil 3. 11. Osmanlı Dönemi Öncesindeki Yerleşim Alanı (Sönmez & Akgül, 2013)

Şekil 3. 12. Osmanlı Döneminde (1517-1920 Yılları Arası) Yerleşim Alanı. (Sönmez & Akgül, 2013)

Şekil 3. 13. Cumhuriyet Öncesinde Urfa Şehrinin Yerleşim Alanı (Sönmez & Akgül, 2013)

Şekil 3. 14. Şanlıurfa Şehrinin 1940 Yılındaki Alanı (Sönmez &Akgül, 2013)

Şekil 3. 15. Şanlıurfa Şehrinin 1962 Yılındaki Alanı (Sönmez & Akgül, 2013)

Şekil 3. 16. Şanlıurfa Şehri'nin Mekânsal Gelişim Evreleri (Sönmez & Akgül, 2013)

"Şanlıurfa'da Müslüman hâkimiyeti öncesinde altı mahallenin (Yeni Mahalle, Yakubiye, Göl, Kurtuluş, Kamberiye ve Camii Kebir) mevcut olduğu görülmektedir. Şehrin Osmanlı dönemi öncesindeki alanı; 1,48 km² olarak belirlenmiştir. Bu verilere göre çalışma sahsının Cumhuriyet dönemine (1920 yılına kadar) kadar olan alanı yaklaşık 2,13 km²'dir. Şanlıurfa şehrinin 1940 yılındaki alanı 2,18 km²'dir.

Şehrin 1960 yılındaki alanı 3,15 km² civarındadır. Şehrin 1983 yılındaki alanını hesaplamak için Landsat MSS uydu görüntüsü kullanılmıştır. Bu görüntüden elde edilen verilere göre şehrin alanı 5,8 km²'dir". [22]

"Bu dönemde şehre bugünkü adıyla Beykapusu, Bıçakçı, Kendirci, Yusufpaşa, Kadıoğlu, Hekimdede, Türk Meydanı, Tepe, Nimetullah, Gümüşkuşak, Eyyubiye ve Atatürk mahalleleri olmak üzere toplam 12 yeni mahalle eklenmiştir. Çalışma sahasında 1876 yılında kentte 56 mahalle olduğu belirtilmektedir (Şahinalp, 2005: 148). Dolayısıyla 19. yüzyılda varlığını bildiğimiz 56 mahallenin bugünkü sınırları dâhilinde 18 mahalleye denk geldiği görülecektir".[23]

Sönmez ve Akgül'ün çalışmasındaki tarihi referansla, 5.yy.'a ait Reci Kilisesinin varlığı, 6.yy. a dayanan Kıbrıs Mescidi, 16. Yy. ait Nimetullah Cami, 17.yy. a ait Mevlevihane, 17. Yy. ait Tuzeken Cami, 19.yy. a ait Yeni Ömeriye Cami tezin çalışma alanının sınırları oluşturan önemli anıtsal dinsel yapıların tarihi sürecini anlatmaktadır. Sönmez ve Akgül'ün bu çalışmasından çalışılan alanla ilgili bilgiler toplanmıştır. Sur içi bölgesinin var olan kale ve divan yolu güzergahlarının geçmişi milattan öncesine dayansa da tipomorfolojisi çalışılan Kurtuluş Mahallesindeki çalışma alanı mahallenin 5. yy. dan bu yana var olan bir yerleşim olduğunu savunmaktadırlar.

[22] Sönmez, Akgül," Şanlıurfa Şehrinin Alansal Gelişiminin Tarihi Yapıların Konumları ve Uydu Görüntüleri ile Belirlenmesi",2013, S.54

[23] Sönmez, Akgül," Şanlıurfa Şehrinin Alansal Gelişiminin Tarihi Yapıların Konumları ve Uydu Görüntüleri ile Belirlenmesi", 2013

Şekil 3. 17. Urfa Sur İçi Bölgesi Uydu Görüntüsü (Google Earth: 9/2014, Erişim Tarihi:28/05/2021)

Şekil 3. 18. Urfa Sur İçi Bölgesi Uydu Görüntüsü (Google Earth: 8/2017, Erişim Tarihi:28/05/2021)

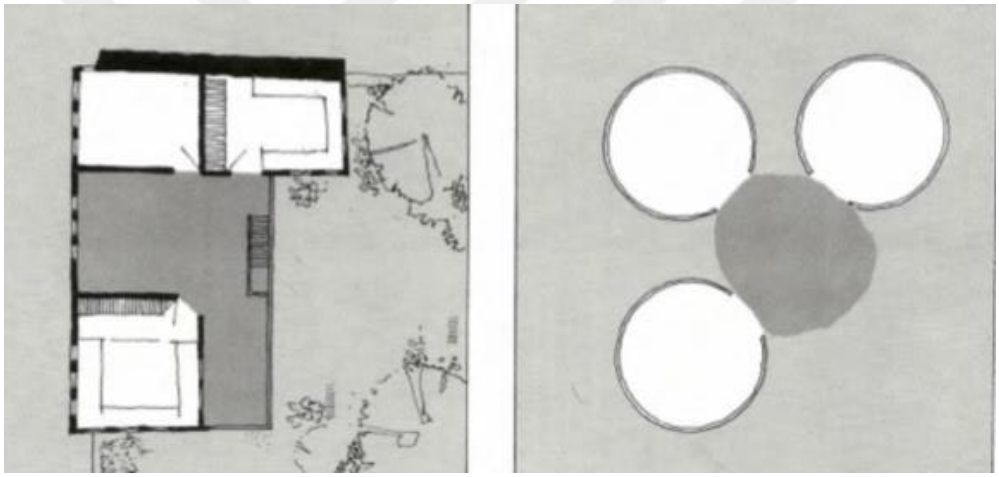
Şekil 3. 19. Urfa Sur İçi Bölgesi Topografyası, Uydu Görüntüsü (Google Earth: 11/2019, Erişim Tarihi:28/05/2021)

Kevin Lynch kenti anlatırken tüm kentsel öğeleri sınıflara ayırır. Bütünü görmek için parçalar. Kentin imgelerinden, nirengi noktalarından bahseder. Bu bütünü görmede bize yardımcı olacak yollardan biridir. Tarihi Sur İçi Bölgesi hem topografyanın hem suyun hem de Harran ovasının arasında kalan ilk yerleşimin başladığı alandır. Hem coğrafi hem iklimsel hem de ekonomik değerlerin yarattığı bu çevre demografik yapının da etkisiyle dışa kapalı içe dönük bir yaşam biçimini getirmiştir. Tezin amacı kentsel morfoloji, tipomorfoloji öğretilerinin Şanlıurfa Suriçi Bölgesinde daha çok morfoloji çalışması, Suriçi Bölgesindeki Kurtuluş Mahallesinin çizilen sınırlar içerinde kalan alanda tipomorfoloji çalışması ve ulaşılan konut tipleri üzerinden de tipoloji çalışması yaparak bu bölgeyi daha iyi anlamayı hedeflemiştir. Sınırlarını keskin bir şekilde ayıramadığımız bu çalışmanın strüktürü genelden özele bir kent okumasını kapsar. Kentin sürekliliğinde en alt başlığında konuta kadar inen çekirdek ailede başlayan yaşama, barınma, sosyalleşme gibi unsurları kent ölçeğinde nasıl gerçekleştiğini kapsayan alt temaları oluşturmayı amaçlamıştır.

BÖLÜM 4

4. ŞANLIURFA SURİÇİ BÖLGESİ MORFOLOJİK VE TİPOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Göçebe Türklerin yerleşime geçerken eski yerleşimlere olduğu bölgelere yerleştiklerini, alanları paylaşarak alt mahalleler oluşturduklarını anlatmıştır. "*Her mahalle, genellikle ya bir meydan ya bir çeşme çevresinde oluşur. Ama en çok, bir dinsel merkez çevresinde gelişmiştir. Her ev bu çok önemli merkeze özel (çıkmaz) yollara bağlıdır. Evler merkeze, "çıkmaz" diye bilinen sokaklarla bağlanmıştır. "Çıkmaz" sözü gerçekte bu sokakların "özel bir merkeze çıkan" yollarıdır."* [24] Küçükerman, Evin sofayla ilişkisini çadırların orta alanına benzetmiştir. Sosyal bir toplanma alanı olarak nitelemiştir. Güneydoğu bölgesindeki Şanlıurfa tarihi ev dokusundaki hayat kavramının da Türk evindeki sofa gibi davrandığını söylenebilir.

Şekil 4. 1. Küçükerman, Önder, 1985, Kendi Mekânının Arayışı İçinde Türk Evi

Kuban; Osmanlı İmparatorluğu birbirinden çok farklı konut geleneklerine, kültür bölgelerine sahip olduğunu ve bu sebeple Türk Evi, Hayatlı Ev terimlerinin etnik değil, kültürel anlam taşıdığını söyler.

Anadolu'nun Türk kültürünün kendine has mimari nitelikleri Orta ile batı Anadolu ile balkanlarda oluşmuştur. 'Hayatlı Ev' tanımlanabilir bir coğrafi ve kültürel alanda ortaya çıkan tek konut tipolojisidir. [25]

[24] Küçükerman, Önder, 1985, Kendi Mekânının Arayışı İçinde Türk Evi, S.30

[25]Kuban, Doğan," Türk Hayatlı Evi", İstanbul, 1995, S.22

Türk Evi Osmanlı Evinden farklıdır. Hayatlı ev gelişim süreci Osmanlı döneminde olmuştur. Hayatlı evin oluşumu bölgesel nitelendirildiğinde coğrafya, iklim, sosyo kültürel yapı olarak da ele alındığın Osmanlı döneminde geliştiği aktarılan bu bölgedeki evler hayatlı ev başlığı altında değil tarihi Urfa evleri olarak nitelendirilmektedir.

Urfa'daki bu evler Ermeni –Süryani – Müslüman- Türk evleri plan olarak çok farklılık göstermemektedir. Sadece ufak süslemeler ve motiflerde değişik örnekleri vardır. (İlhan, 2020)

Şanlıurfa yüzyıllardır birçok insan topluluklarının yaşadığı birçok kültürün ve medeniyetin süregeldiği dünyanın tarihi en eski yerleşimidir. Şehir insanlar birliğinin yaşamak için oluşturduğu büyük ölçekteki mekân dizimidir. Yaratılmış çevre, yaşama gereksinimleri için yapılı çevreye dönüştürülmesiyle yapılar, yapı adaları, yapı toplulukları şehirleri oluşturur. Kentsel dokuyu oluşturan bu yaratılmış doğal çevreyle, doğal çevreyi şekillendiren, müdahale eden kent tasarımcıları arasındaki etkileşimler; kenti gözlemleyen kent bilimcilerinin kentsel dokuyu anlayabilmek adına incelemesi gereken önemli irtifaklardır. Bir tasarımcı elbette kenti gözlemeli ve kentin morfolojik yapısı, tipoloji hakkında önemli kriterler üzerinden tasarım yapmalıdır. Anlatımdaki iki özne, aslında gözlem ve tasarım kimliklerinin birer özne gibi anlatımından kaynaklanmıştır.

4.1. KENTSEL DOKUYU OLUŞTURAN UNSURLAR

Urfa tarihi merkezi biçimlenme ve yerleşme açısından incelendiğinde, Ulu Cami çevresinde yerleşen ve Divan Caddesi güzergâhı boyunca kale ve dış sur duvarlarına kadar oluşan bölgeyi kapsamaktadır. Ana yerleşme hattını Divan yolu oluşturmaktadır. Bölgede yerleşim tamamen organiktir. Yapı malzemeleri, yapılar tamamen niteliklerini kaybetmiş olsa da doku halen eski yerleşim strüktürünü korumaktadır.

Bu organik dokuda ana iki aks vardır. İkinci aks sonradan oluşmuştur. Biri Saray Yolu (Divan Yolu) diğeri 12 Eylül caddesidir. Bu yollar ticaret aksının ana hattını oluşturur. Ana yol güzergâhında ticaret aksı yoğunlaşmıştır. Ada oluşumu mevcuttaki cami istikametlerine göre yollarla bölünerek oluşmuş gibi görünmektedir.

Oluşan mahalleler 3 bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgeler sosyal yaşamın gerektirdiği dinsel ayırımlarla oluşmuştur.

1883 Halep Salnamesine göre; 31 cami,14 medrese, 11 kilise ve 3096 ev bulunmaktaydı. 1884 yılına kadar şehri civar yerleşmelerine bağlayan herhangi bir stabilize yolu olmadığı gibi şehrin içinde ulaşımı kolayca sağlayabilecek geniş bir caddesi de yoktu. Bu görünümüyle şehir surlarla kuşatılmış bir kale görünümündeydi. Şehir daha sonra yapılan yol, kanalizasyon çalışmalarıyla kuzeye doğru büyümesini sağlamıştır. Yerleşme sur içinden kuzeye doğru yönelmiştir. 1925 Samsat kapıdan başlayarak Balıklıgöl'e giden ve günümüzde halk arasında Büyük yol olarak bilinen cadde açılmıştır. Bu caddeyi açarken beraberinde birçok tarihi bina da yıkılmıştır. (Urfa salnamesi1927.23)[26] Sur içinde yeni bölgeler oluşturulurken eski doku tahrip edilmiştir.

"Kent tartışmaları etnik ve ideolojik merkeziyetçilikten arındırılabilirse, o zaman kurgusal bir şehir inşa etmenin ötesine geçilir. Esas olan estetik kaygıların ötesinde toplumsal tabanın oluşmasıdır. Bu da yönlendirme kabul etmez. İnşa etmenin bir estetiği olduğu gibi yıkımın da bir estetiği vardır. Napolyon Bonapart döneminde (1799-1814), henüz gelişmemiş planlama düşüncesi ile tarihi kentlerin merkezlerini yıkma hevesiyle birçok alan tahrip edilmiştir. Safevi döneminden beri şehirlerin gelişimlerinde dikkat çeken bir diğer nokta ise, kentlerin tarihî bölgelerde değil, tarihî bölgelerin bitiş noktalarında gelişmeleridir. Böylelikle şehirler eski bölgelerine dokunulmadan gelişmişlerdir." [27]

Tarihi Suriçi bölgesi kuzeyinde Daysan nehri ile doğu ve güney doğusunda Harran ovasıyla güney batı bölümünde ise kale ve kale hendeğiyle sınırlandırılmış sur duvarları ile çevrilidir. Güneydoğu Anadolu'daki tarihi evleri içerisinde Şanlıurfa evleri bölgedeki eski mimari geleneklere dayanır. Evin biçimlenmesine etki eden topografya iklim sosyo-kültürel hayat sosyo-ekonomik hayat ve coğrafyanın getirdiği malzeme, plan uygulamasında Urfa evlerinin şekillenmesindeki en önemli etkenlerdendir. Bölgedeki volkanik Karacadağ'ın bir ürünü olan kireçtaşı(kalker)

[26] Güzel, Abdulkadir, "Şanlıurfa İli Yerleşmeleri",2005, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, S.43

[27]Ekinci, Abdullah, "İslam Şehircilik Kültüründe Urfa Meydanları" (2018), Osmanlı Urfa'sı, Cilt:1, S.90

mahalli olarak “Nahit taşı” denilen yapı malzemesi işlene bilinen kolay şekillendirilen ısı yalıtımı yüksek olmasıyla mimaride kullanılan başlıca yapı malzemesidir. Şehirde orman bölgesi çok azdır. Sokakların dar duvarların yüksek tutulması günün her saatinde gölge oluşturulacak alanların yaratılması bölgenin ikliminden kaynaklı bir yapılaşma olgusudur.

Şekil 4. 2. Tarihi Kent Merkezi, Urfa,2017 (ŞKVKK’dan Alınan Cihat Kürkçüoğlu Fotoğraf Arşivi)

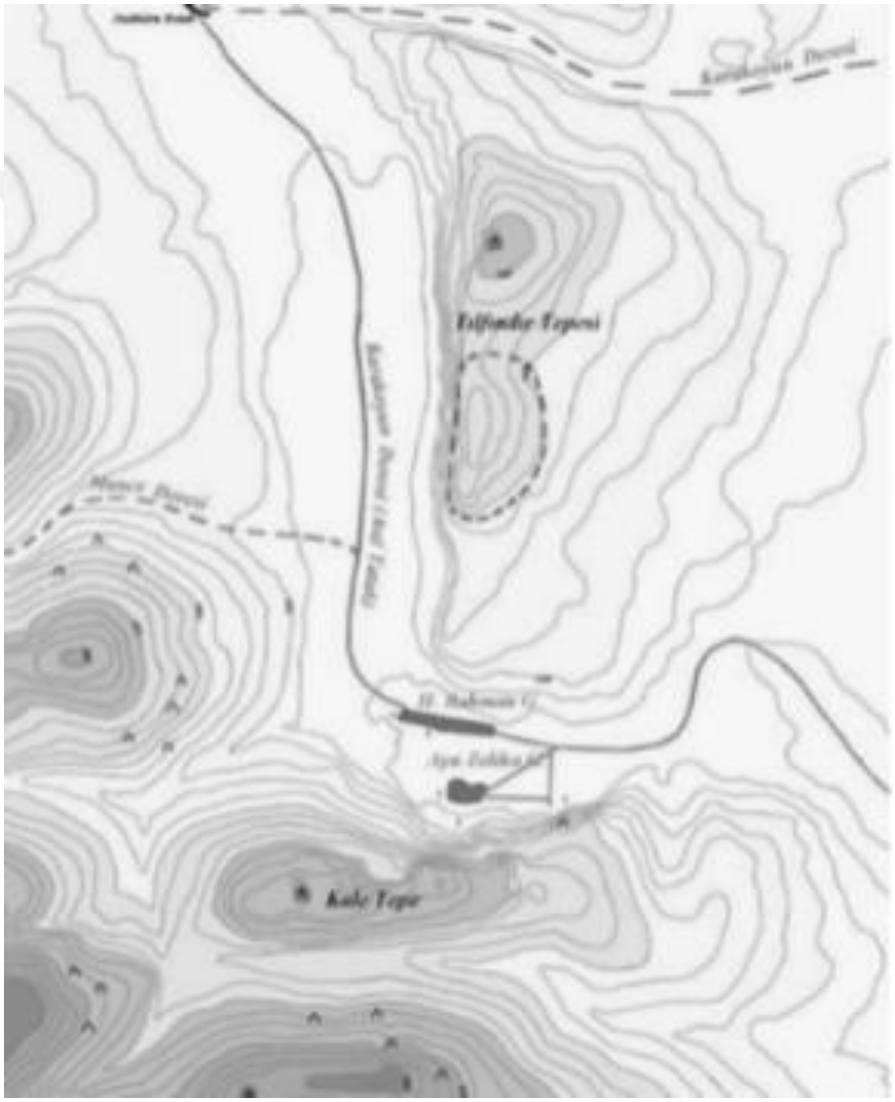
“Türk Hayatlı Evi taşradaki merkezlere daha uygun bir yaşam tarzının ürünüydü. Başlangıçta Hayatlı Ev, yarı-kırsal bir çevrede ve kent geleneğinin güçlü olmadığı bir toplumda ortaya çıkmıştı. Daha sonraki yüzyıllarda Osmanlı başkentinde açık galerili ev iç sofalı bir eve dönüşmüştür. Ancak ev planlarının içe dönüşüyle birlikte Anadolu evi en belirgin yaratıcı öğesini, 'Hayat'ını yitirmiştir. Tam bir kentleşme ve içe dönüklük 'Hayatlı Ev'in klasik döneminin sonu olmuştur.”[28]

Şanlıurfa hayatlı evi tam olarak kentsel geleneğin güçlü olmamasına tezine dayalı bir süregelen tavır değildir. İklim şartları mekânları sofalaştıramayacak kadar sıcak ve kurudur. Açık alan sadece duvarlar arkasındaki hayatlardır. Bu yüzden kentleşme ile hayatlı evin sonu burada gelmeyecektir. Aksine daha fazla kente dönük ara mekân önerilerine alt bir form oluşturmada örnek niteliğindedir.

[28]Kuban, Doğan,” Türk Hayatlı Evi”, İstanbul, 1995, S.23

4.1.1. Sınırlar

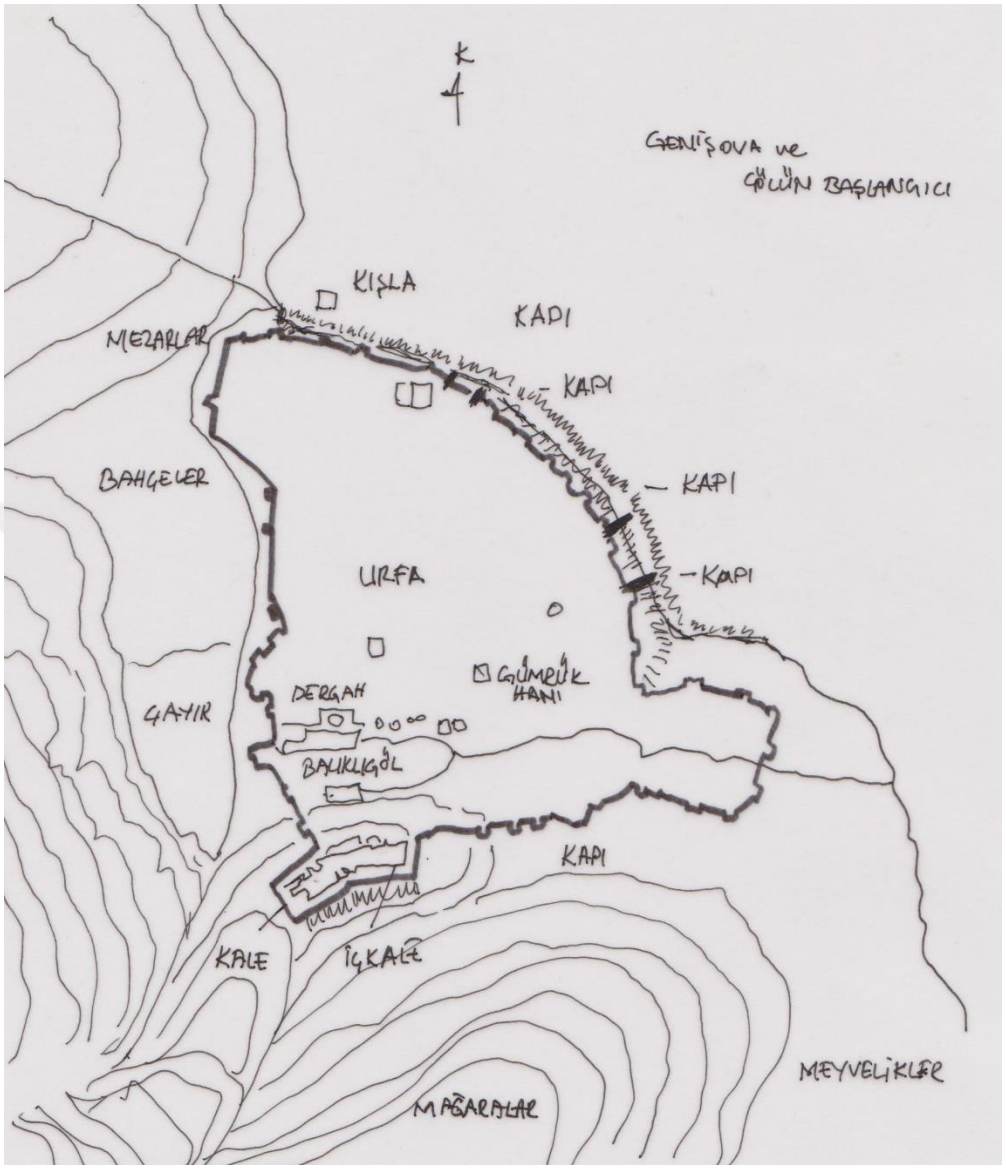
Topoğrafya (Plato / Ova)-Su: Tarihi sur içi bölgesini oluşturan ana unsurlar topografyanın Telfındır tepesiyle Kale tepesi arasında kalan alanda başlayan yerleşme, Daysan nehri yatağı üzerindeki suyun etrafına oluşan yerleşimlerle, Harran ovasının varlığının bu yapılaşmayı durdurması bu yapılı çevreyi oluşturan ana yaşama koşullarıdır. Daysan nehrinin yönünün değiştirilmesiyle diğer bir kuzey sınırı daha oluşmuştur ve şehre girebilmek için köprüler ve su bentleri yapılmıştır.

Şekil 4. 3. Şanlıurfa Topografya Haritası (Şahinalp, 2005)

Şahinalp'ın oluşturduğu topografya haritası bir dış kale sınır taslağı gibidir. Eğimin azaldığı bölgelerden kente giriş kapıları verilmiştir. Suyolunun belirlediği kentleşme bölgesi suya yakın ama ondan zarar görmeyecek ölçüde yaklaşarak inşa edilmiştir. İç Kalenin üstüne kurulduğu tepe topografyadan

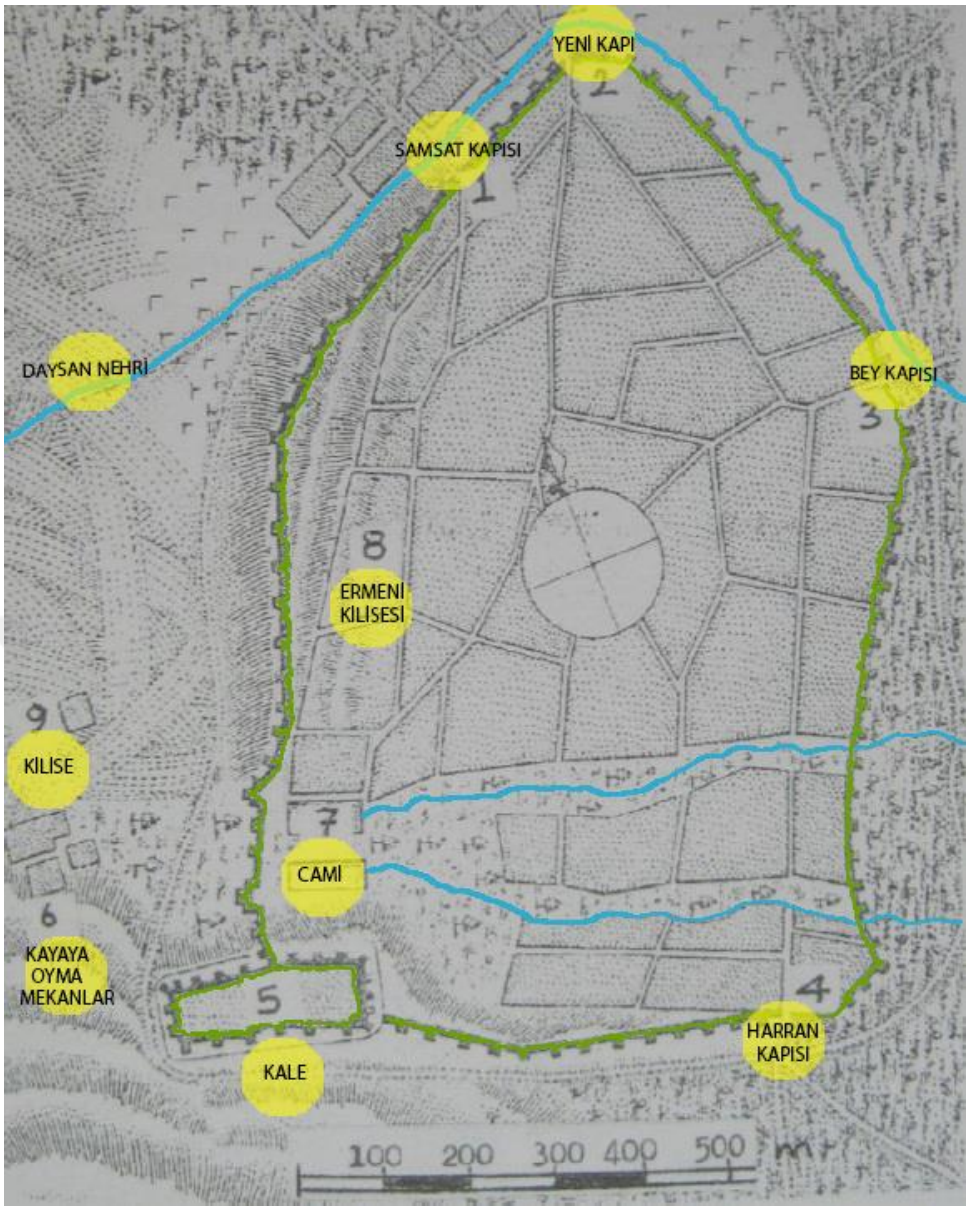
faydalanarak güney bölümünde derin bir hendekle savunma duvarı oluşturulmuştur. (Şekil 4.3.)

Şekil 4. 4. Şanlıurfa 1838 Haritası, Moltke (Yeniden Çizim: Özlem Yücel)

Molke'nin Urfa haritasında doğal sınırlar çok belirgin bir şekilde görülmektedir. Kale surları doğanın izin verdiği ölçüde yayılmıştır. Güney-doğu yönüne uzanan kısmı köy ile kent arasındaki geçişi kapıların yer aldığı bölümdür. Harran Ovasına buradan geçiş sağlanır. Güney batı kısmı sarp kayalıklara dayanan kralın iç kale olarak yaptırdığı en yüksek bölgedir ve kendini kayalardan büyük bir hendekle ayırır. Batı kısmı eski dere yatağının olduğu bahçelerin bulunduğu alandır. Kuzey ve kuzey batı Daysan Nehri'nin su yolu güzergahıdır. Bu güzergâh doğal kuzey sınırı oluşturmaktadır. (Şekil 4.4.)

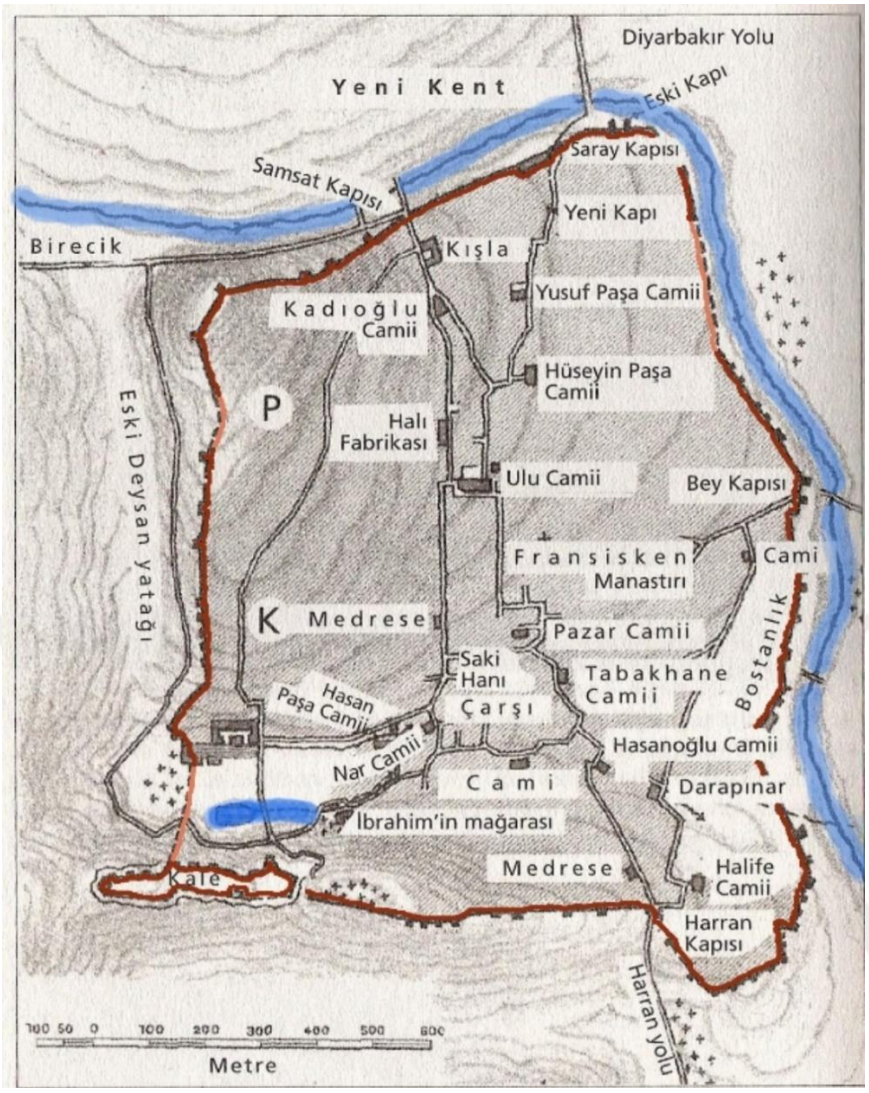
Kale ile ilgili irdelenmesi gereken bir diğer konuda iç kale surları ile dış kalenin (şehir surları) ilişkilendirilmesidir. Niebuhr, Kieser, Segal gibi araştırmacıların Urfa haritaları, Urfa hakkındaki notlarından sur içi bölgesinin 1766, 1838, 1960 haritalarıyla ortalama yüzyılda bir haritayla günümüze ulaşmıştır.

Şekil 4. 5. Şanlıurfa Surları, Carsten Niebuhr, 1766

> "1766 Mayıs'ın da Ruha' yı geçen Niebuhr ise kaleden 12 minare saydığını, hanların kahvehanelerin ve pazarların güzel olmadığının fakat evlerin iyi yapıldığını anlatır. Şehri I830'larda gören Moltke de 64 sene sonra taştan evlere, kaya üzerindeki hisarına, kale surlarının dibinde 2 yönden gelen nehir sularının oluşturduğu iki göle heybetli surlarına dikkat çekerek şehirdeki yapıların halen korunduğuna dikkat çeker".[29](Şekil 4.5.)

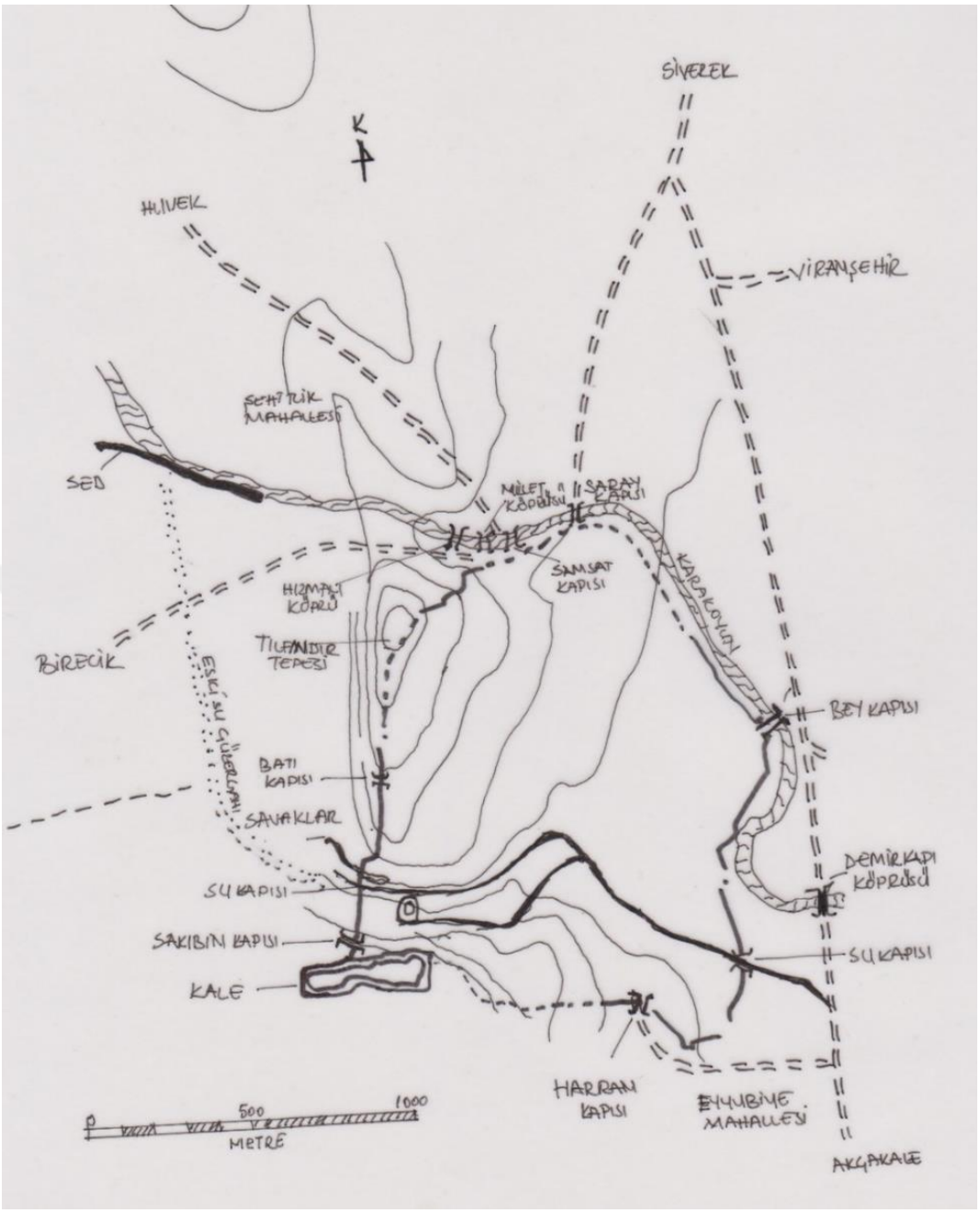
[29] XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı, Ahmet Nezihi Turan, ŞURKA V Yaymlan-27 Şanlıurfa 2005, Feldmareşal H. Von Moltke, Türkiye Mektupları (Çev. Hayrullah Örs). İstanbul 1969, s.163, 235-236.

Şekil 4. 6. Kieser, 1838 Şanlıurfa 1.Dünya Savaşı Öncesi

"Kieser' in bu haritasında sur duvarları güney doğu, güneybatı ve kuzeydoğu bölümlerinde tahribata uğramış görünmektedir. Urfa Planı, birinci dünya savaşı öncesini anlatmaktadır. Eski Urfa şehri 6 kapısı olan şehir surları, güneyinde kalesi ve kuzeyinde sur dışındaki yerleşmelerin olduğu mahallerden oluşuyordu".[30](Şekil 4.6.)

[30] Dr. Aynur Çiftçi, Doç. Dr. Cengiz Can, Urfa Kalesi, Mimarlık Tarihi Raporu, Nisan, 2007

Şekil 4. 7. Şanlıurfa 1960 Haritası Segal (ŞKVKK Arşivinden Çizimle Aktaran: Özlem Yücel)

> "Segal'e göre, kent surları kale ile kuzeyde diğer haritalarda olduğu gibi çıkıntılı burç dibinde birleşmekte fakat doğuda bir kırılma yaparak kalenin kuzeydoğu köşesinde kale surları ile birleşmekte ve savunma hendeğini kent surları dışında bırakmaktadır. Bu durum savunma stratejisi açısından diğer haritalara göre daha doğru bir saptama gibi görünmektedir."[31] (Şekil 4.7.) Dönemi itibariyle daha yakın tarihte çizilmiş olması sur içi hakkında daha fazla bilgi vermektedir.

[31] Dr. Aynur Çiftçi, Doç. Dr. Cengiz Can, Urfa Kalesi, Mimarlık Tarihi Raporu, Nisan, 2007

Haritaların kronolojik sıralamasından da görüldüğü üzere çalışma alanının belirlendiği haritalar üzerinden o dönemlere ait bir mahalle oluşumu görülmektedir. Sınırları oluşturan topografya, su güzergahlarının yaklaşık bir gelişim izlemektedir. Sur duvarları 1838 Kieser haritasında tahrip olduğu alanları belirtilerek çizmiştir. 1.dünya savaşından önce çizilen son haritadır. Gabriel'in 1940 haritasında oldukça belirgin hale gelmiştir. Yolların belirgin çizildiği bu harita yollar başlığında verilmiştir. Surlar geçirdiği savaşlar yüzünden tahrip edilmiştir. Tüm savaşlar sonrası Segal 'in çizdiği 1960 yılı haritasındaki kalıntılarıyla günümüze ulaşmıştır.

Şekil 4. 8. Fotoğraf: Şanlıurfa 1940 Halilürrahman Gölü ve Çevresi[32]

Şekil 4. 9. Şanlıurfa Kaleden Görünüm,2011[33]

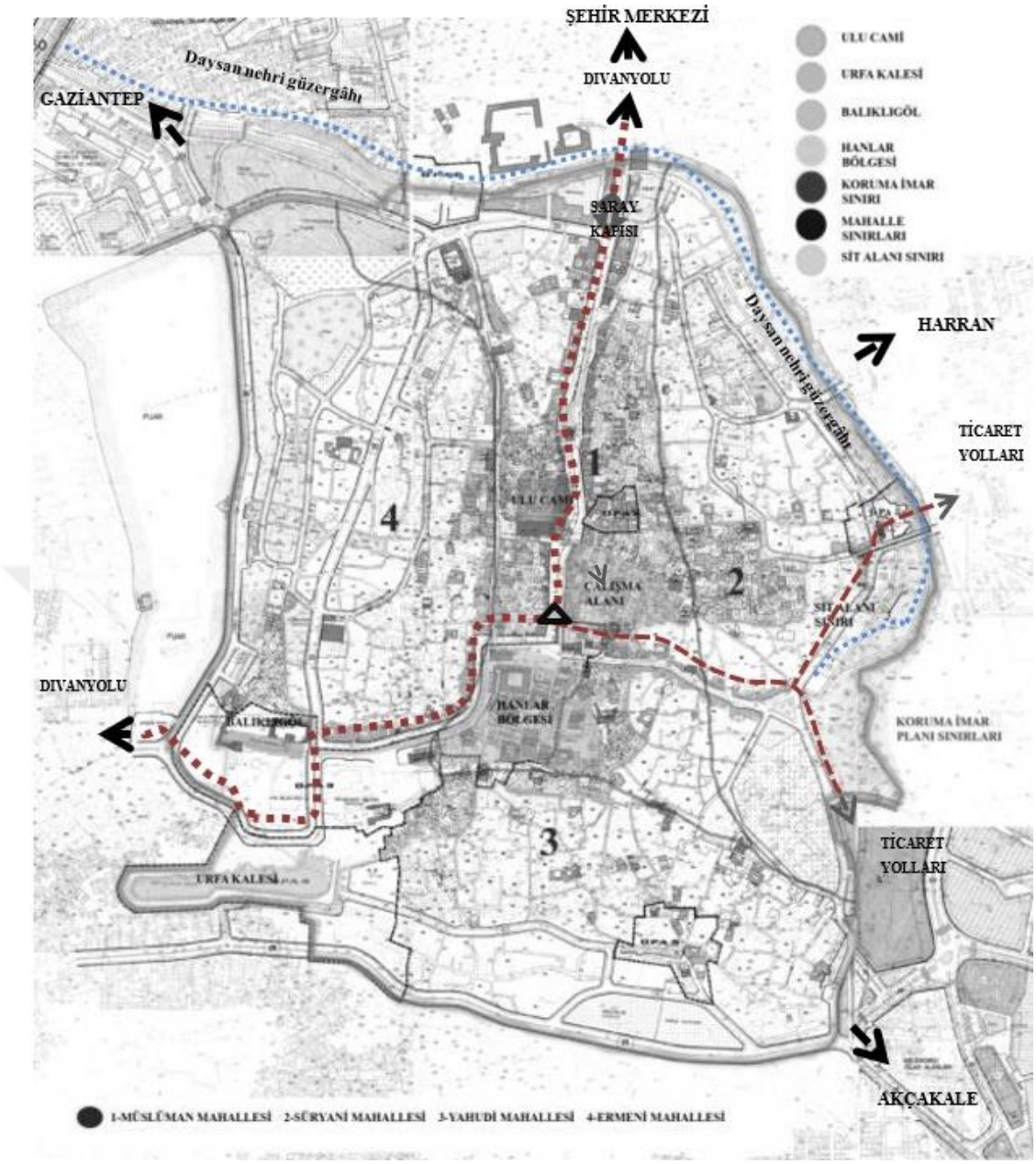
"Mahallelerin dinsel dağılımını şöyle sıralayabiliriz; Nimetullah Camisi'nin doğusu, Reji Kilisesi ve Akyüzler evi civarı Süryani; Çakeri Camii'nin güney ve güneybatısı Yahudi, Tılfındır tepesi ile kentin batı surlarından Vali Fuat Caddesine kadar uzanan bölüm Ermeni; 12 Eylül Caddesinden, kentin doğusunda yer alan Nimetullah Camii'ne kadar uzanan bölümü ise Müslüman mahallesidir".[34]*(Şekil 4.10.)* Mahalle sınırları dinsel olarak da belirginleşmenin yanında bir gruplaşma algısı mevcuttur.

Lynch çevresel imgeyi; kimlik, anlam ve yapı olarak 3 birleşene ayırır. Analizler bunu algılamak için birbirinden ayrılsa da aslında bu üç olgu hep birlikte hareket eder. Bunlara temas eden diğer asıl konu gözlemci boyutudur. Gözlemci bunu algısal olarak seçerek nesnelerle olan ilişkisini aktarır.

[32] ŞKVKK'dan Alınan Cihat Kürkçüoğlu Fotoğraf Arşivi

[33]https://www.manzara.gen.tr/sanliurfa-fotograflari/

[34]Akkoyunlu, Zahide," Geleneksel Urfa Evlerinin Mimari Özellikleri", 1988, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, S.16

Şekil 4. 10. Şanlıurfa Tarihi Sur İçi Bölgesi Sınırlar Haritası, Kaip Haritası (2012) (Çizim: Özlem Yücel)

Bu bağlamda kenti ele alırsak; Sur içi bölgesinin dış sınırları eski haritalar ve topografyayla daha belirgin ölçüde anlaşılsa da iç bölgedeki kurgu da yapısal etkenlerle oluşmuştur. Saray yolu (divan yolu) dediğimiz surun kuzey yönündeki büyük kapı ana aksı oluşturup bu yolu iç kaleye kadar bağlamaktadır. İkinci bu yola dik gelen ticaret yolu olan hanlar bölgesinden geçen ve kentin köyle diğer şehirlerle bağlantısını kuran akstır. Dini mekânlara yakınlıkla kentleşen bölgenin yoğunluk sivil mimari dokusu çalışma alanındadır. Balıklıgöl ve Kale bölgesi kutsal alan olup çevresi bahçelerle çevrilidir. Ulu cami ana aks üzerindeki en büyük dini yapıdır.

4.1.2. Yollar

4.1.2.1. Yol/ Parsel/ Yapı Adası/ Yapı:

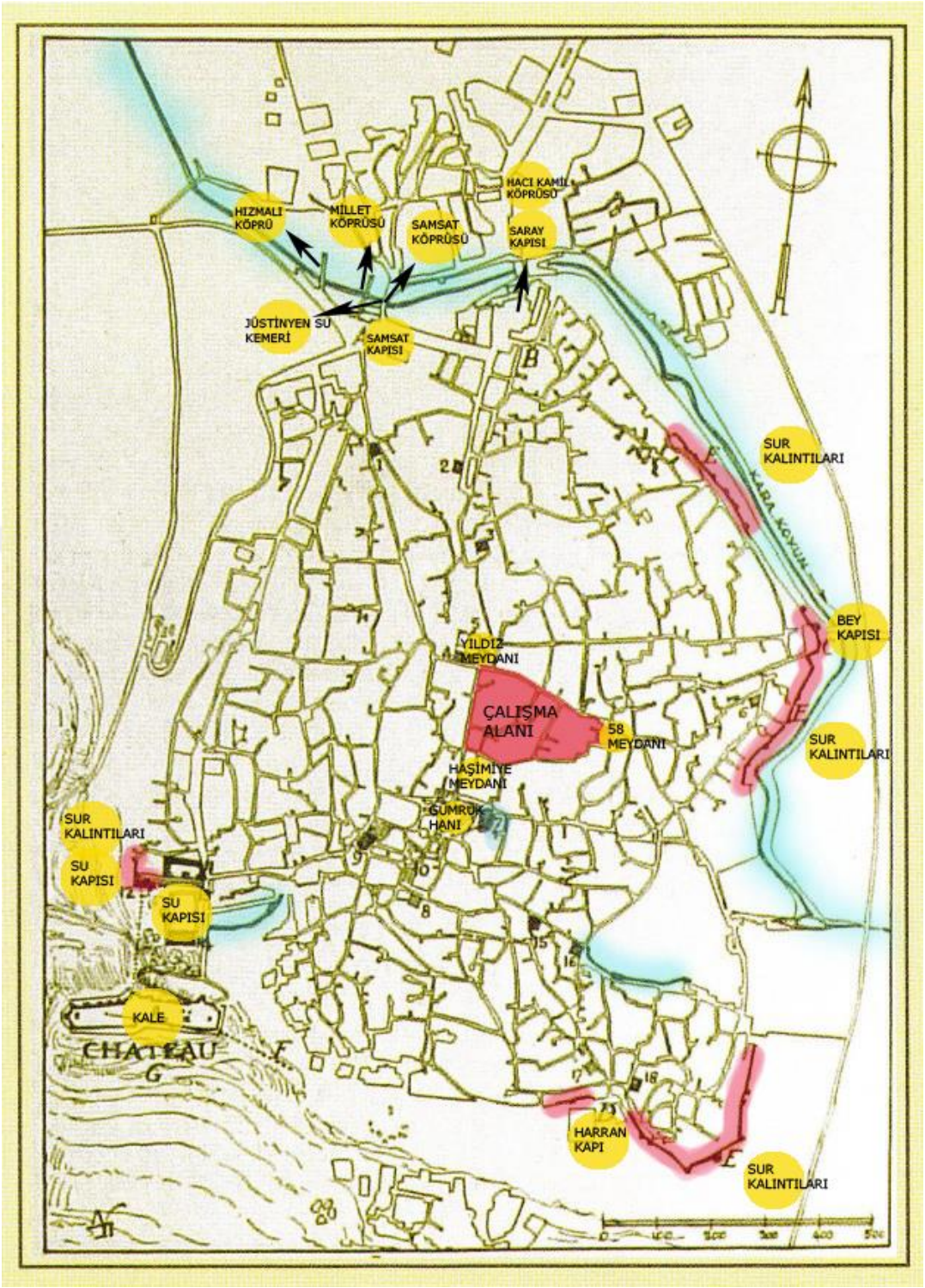
Abdulkadir Güzel'in aktardığına göre; "Şe*hir eski yolların kavşağında yer almaktaydı. Bu yollardan biri Ermenistan'dan gelip Diyarbakır merkezinden geçerek güneye doğru uzanıyor ve plato üzerinden ovaya iniyordu. Buradan da Harrana doğru devam ediyor ve Belih ırmağının güzergahını takip ederek Fırat Nehrine ulaşmakdaydı. Fıratı geçtikten sonra Suriye'nin Halep, Şam gibi önemli şehirlerine iniyordu." (Segal, 2000) "18. yüzyıldan itibaren sur dışına doğru geçen şehrin dışarı ile olan ilişkisi Karakoyun Deresi üzerine yapılan köprülerin yanı sıra Harran, Samsat, Su ve Bey Kapısı gibi kapılarla sağlanmıştır".*[35] (Şekil 4.13)

[35]Güzel, Abdulkadir," Şanlıurfa İli Yerleşmeleri",1999, Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, S.39

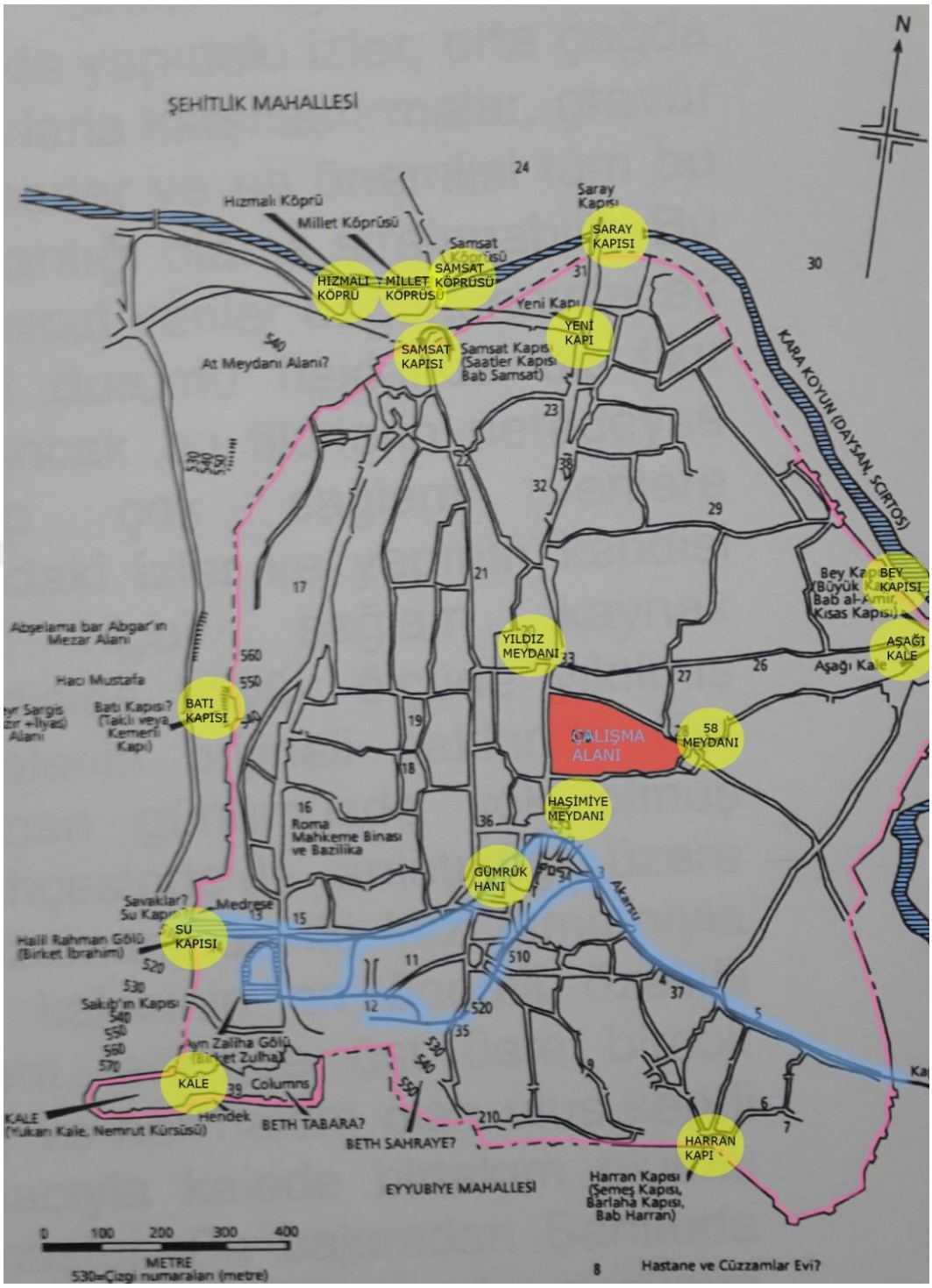
Şekil 4. 11. Şanlıurfa, Recius, 1876 (ŞKVKK Arşivi)

Yollar ve yapı adalarının oluşumu 1766'dan bu yana çizilen haritalarda artık belirgin bir şekilde görülmektedir. Sur duvarlarının arasından şehir sur dışı yerleşmelere köprüler ve üzerindeki kapılarla bağlantı sağlamaktadır. Sur içerisinde ise organik yollar oluşmuştur. Bir ağacın gövdesini andırmaktadır. Recius'un Urfa haritasında bölgeler (yapı adaları) daha baskın görünse de Gabriel ve Segal 'in haritalarında bu bölgelemelerin baskın yol güzergahları tarafından oluşturduğu dikkat çekmektedir. (Şekil:4.11-4.12-4.13)

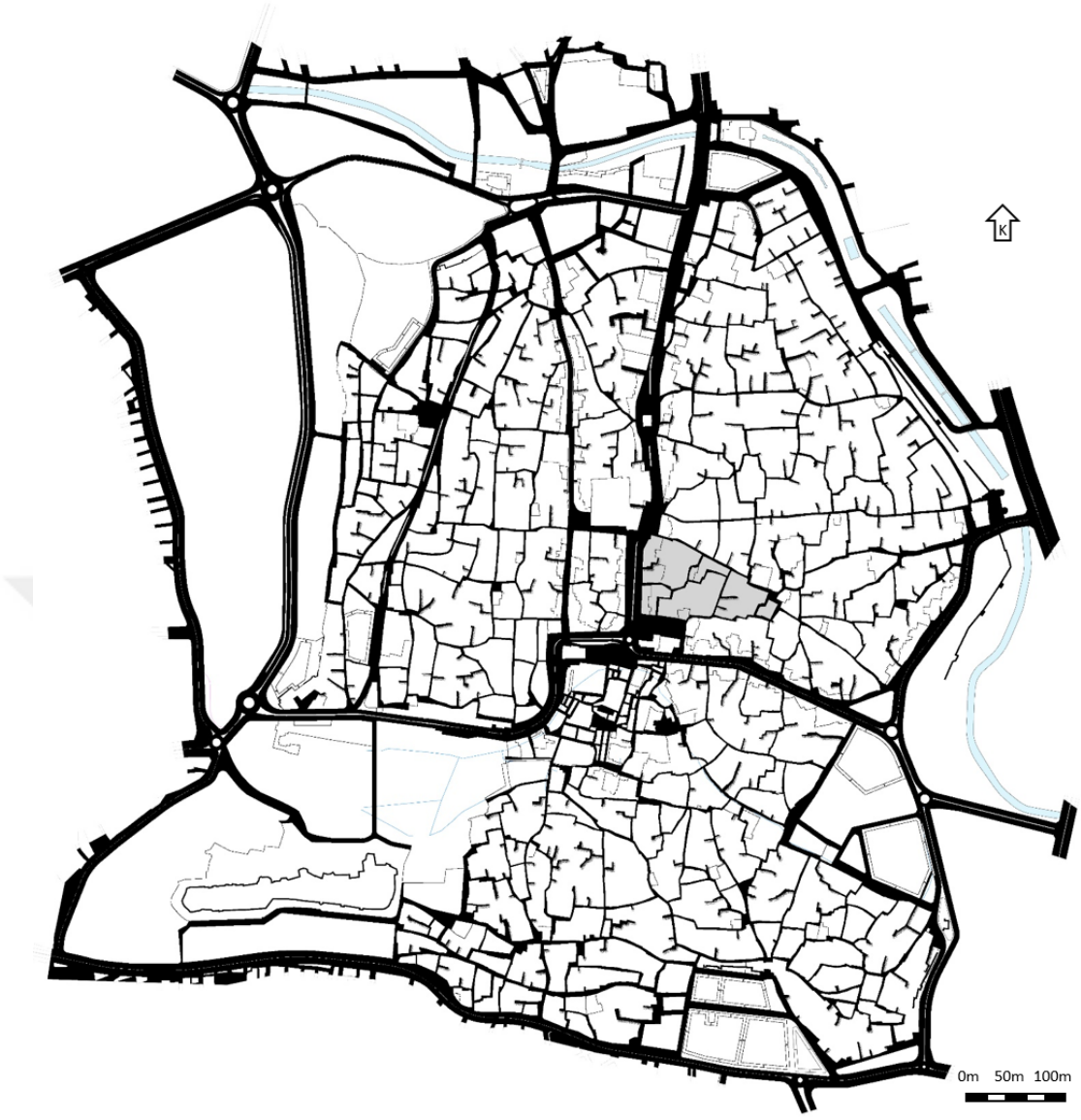
Şekil 4. 12. Şanlıurfa 1940, A. Gabriel, (ŞKVKK Arşivi)

Gabriel'in 1940 haritasındaki yol dokusu 1960 sonrası yapılan yol çalışmalarıyla bozulan Divan yolu aksı ve yeni açılan büyük yol aksının dışında kalan ara yollar eski dokusunu korumaktadır.

Şekil 4. 13. Şanlıurfa İli Haritası, Segal, 1960 (ŞKVKK Arşivi)

Segal 1960'da hazırladığı Urfa haritası Sur içi Bölgesinin yol güzergahlarını anlatan bir taslak niteliğindedir. Numaralarla verdiği yerlerse ise önemli yapıların yerlerini işaret etmektedir.

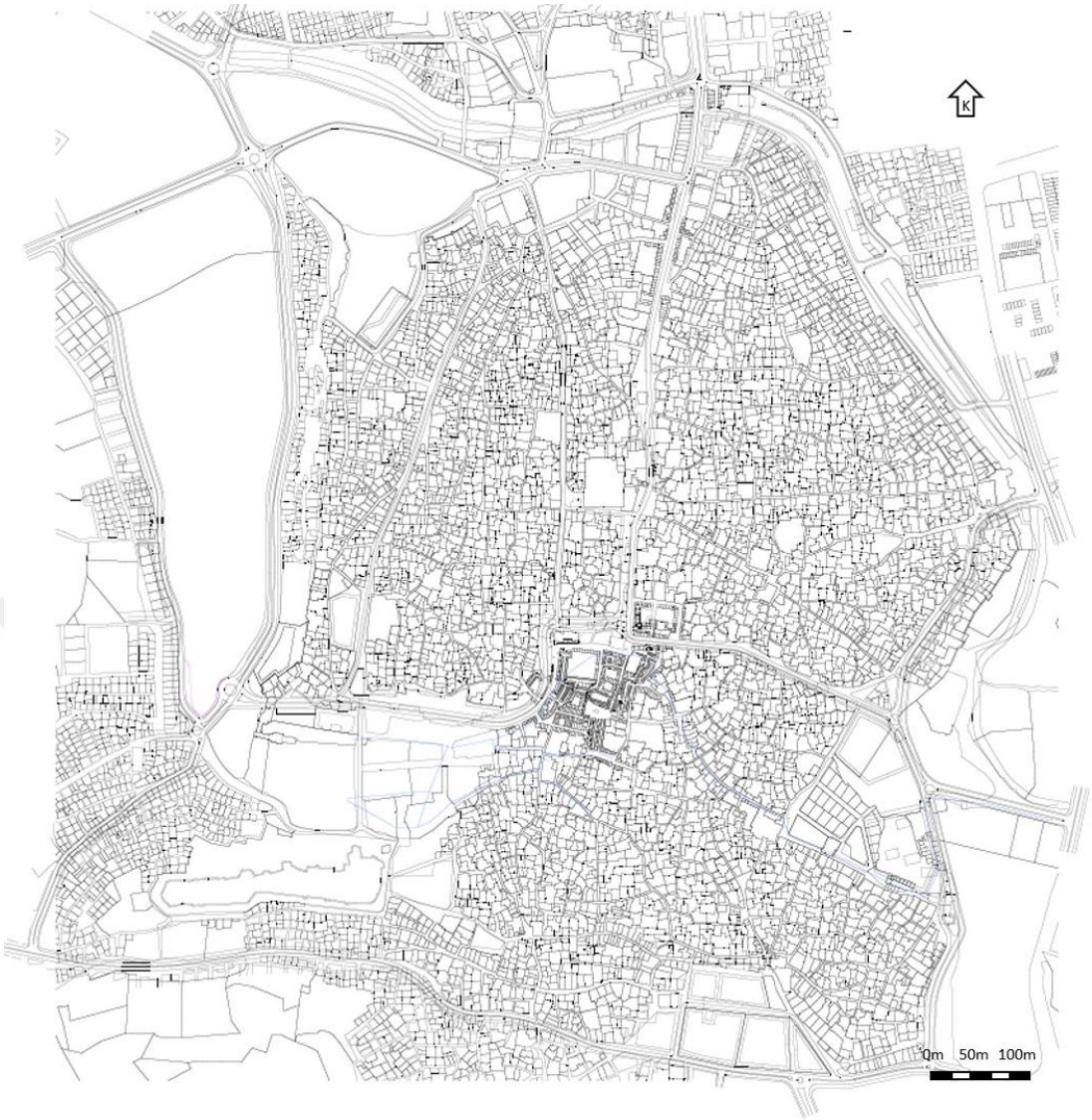
Şekil 4. 14. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Yollar (Çizim: Özlem Yücel)

2021 imar planları üzerinden yapılan çalışmalarla Sur İçi Bölgesi kent imgeleri; yollar, yapı adaları, yapıları önemli öğeler olarak analiz edilmiştir. Sinir ağları gibi görünen organik yol dokusu sur içi bölgesinin tamamında görülmektedir. Bu yollar ana divan yolu ve ticaret yollarından kamusal alanlardan, özel alanlara doğru daralan ve kıvrılan yapıdadır. Bazı yerlerde çıkmaz sokaklarla bitmektedir. Bu alanlar yarı kamusal yarı özel alanlardır.

Şekil 4. 15. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Yapı Adaları (Çizim: Özlem Yücel)

Yolların negatifi gibi görünen bu haritada yolların dışındaki tüm alanların yapı adasını oluşturmaktadır. Kamusal alanlar çok fazla yoktur. Yapı adaları evlerden önce dışa kapalı duvarı oluşturmaktadır. Tüm alan yapılaşmış gibi görünse de iç avlular özel yeşil alanları oluşturur.

Şekil 4. 16. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Parseller (Çizim: Özlem Yücel)

Parsel sınırları da ada sınırlarıyla aynı yol yapı sınırını oluşturur. Yolların dışındaki tüm alanlar en maksimum düzeyde kullanılmıştır. Parsel sınırları her mülkiyeti temsil eder. Birbirlerine izin verdikleri ölçüde yapılaşma mevcuttur. Bazı istisna durumlarda parsel sınırıyla yapının mülk sahipliği aynı değildir. Zemin kat bir parsele aitken, birinci kat komşu parsele ait olabilmektedir.

Şekil 4. 17. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Yapılar (Çizim: Özlem Yücel)

Yapıların oluşturduğu boşluk özel yeşil alanları yani avluları temsil eder. Büyük boşluklar kamusal yapıların avlularını daha küçük boşluklar konutların avlularını oluşturmaktadır. Bu boşluklar bir hava sirkülasyonunu sağlayacak şekilde ve mahremiyetin gereklerine göre bırakılmıştır. Çoğunlukla güneyi yapılaşmayla avluyu ise gölge bırakacak şekilde inşa edilmişlerdir. Sıcaklıkların uzun sürmesi ve fazla olması avluların bu boşluklarını güneyde bırakılan eyvan boşluklarıyla daha fazla hava hareketi sağlamak amacıyla bırakılmıştır. Su güzergahı boyunca da yapılaşma mevcuttur. Evler bu su yolu üzerine özellikle inşa edilmiştir.

Şehir imgeleri yaşadığı tarihi ve dönemsel karşılaşmalarıyla yapı biçimini şekillendirir. Lynch yol, doku, izlerle bunları şehrin karşılaştığı sınıflandırmalar olarak alır ve çözümlemeye gider. Sur içi bölgesi harita üzerinden yapılan analizlerle kentsel dokusunun morfoloji anlayabilmek için bu öğelerle basitleştirilmiştir. Yollar bir ağacın gövdesi gibi görülmektedir. Yolların dışındaki tüm alanlar ise yapı adalarını oluşturmaktadır. Oluşan yapı adaları sınırlarıyla parsel sınırları arasında hiç boşluk yoktur. Yapı adalarının dolulukları avlularla boşalmıştır. Tam da bundan sonra hiç boşluk yok gibi görünen şehrin aralarda avlu boşlukları görülür. Yapı (bina) analizinde geneli bir veya iki katlı yapıların arasında tüm şehrin yeşil alanlarının özelleşmiş yeşil alanlar olduğu görülmektedir. İçe dönük bu yapılaşma hem iklimsel hem de sosyal sebeplerden dolayıdır.

4.1.2.2. Sokak / Çıkmaz Sokak (Tetirbe) /Kabaltı

Sokak:

1879 yılında Urfa'ya gelen Alman Oryantalist Eduard Sachau, Urfa dar dağınık dolambaçlı sadece bir atlının geçebileceği sokaklardan meydana geldiğini belirtir. Sokakların her iki tarafında sokaktan geçenlerin üzerinde kendilerini duvar boyunca kenara atmak zorunda kaldıkları 2-3 adım yükseklikte taş engellerin olduğunu, Balıklıgöl ile Ulu cami arasında bulunan ve birçok caddeyi içine alan Pazar'ın büyüklüğü ve zenginliğinden ziyade pazardaki Avrupa mallarının çeşitliliğin dikkatini çektiğini kaydeder.[36]

Urfa'nın tarihi sokak dokusuna mimari estetik kazandıran yapılardan biri de evlerden sokaklara taşan cumbalardır. Tarihi Urfa sokaklarında cumbalar ışıktan, havadan faydalanmak ve manzarayı görebilmek için yapılan bir yapı uygulamasıdır.

Sur içi bölgesindeki sokaklar kuşbakışı görüntüsü bir ağacın gövdesi ve uçlarına uzanan dallarına benzeyen yol ağıyla büyükten küçüğe bir düzen olmadan ilerler. Özelden yani mahremden en kamusal bölgeye kadar gittikçe açılan genişleyen kimi noktalar da avlulaşan alanlar oluşturan yollar vardır. Tam tersinden bakarsak bu duruma yollar mahrem alanlara doğru çıkmazları oluşturarak yapı adalarının içine

[36] Eduard Sachaui, Reise Mesopotamien, 194.

doğru kıvrıla kıvrıla giden yol güzergâhlarıdır. Yol aksı diye bir tabir burada kullanmak zordur. Çok belirgin büyük alanlar için ayrılan yollar birer aks oluşturur.

Şekil 4. 18. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Sokaklar (Çizim: Özlem Yücel)

Sur duvarları nehrin ve topografyanın el verdiği ölçüde genişleyip yapılaştığı alanlarda oluşmuş ve şehir çevresiyle su üzerinden köprülerle bağlantı sağlamıştır. Sur içerisinde ana iki yol aksları üzerinden parçalanmış yapı adaları oluşmuştur. Sokaklar ise bu yapı adalarının sınırlarını oluşturmaktadır. Sokak dokusu sağır duvarların oluşturduğu yapı adalarının geçitleri niteliğindedir. Sokaklar, ikinci katı olan konutların bazı pencerelerle, cumbalarla zenginlik kattığı kamusal mekânlardır. Sokaklar girintili çıkıntılı devamı ilerlemeyince görülemeyen alanlardır. Sokaklar dokunun oluştuğu dönemin taşıtlarının

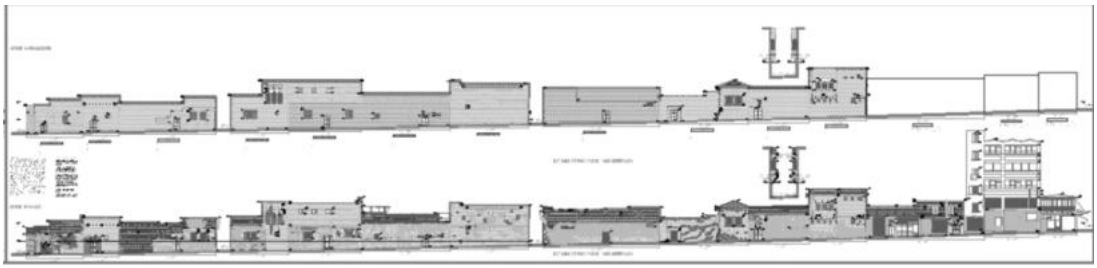
geçebileceği boyutlardadır. Binek hayvanları ve onlara bağlanan yük taşıma amaçlı ek taşıtlarının geçebildiği alanlar.

"*Osmanlı Şer'iyye sicillerinde sokak kavramı genellikle "zokak", "tarîk-i 'amm ve tarîk-i hass" şeklinde belirtilir. Bu kavramlardan tarîk- 'amm, ana yol herkesin gelip geçebildiği, kullanabildiği yol gibi manalar taşırken tarîk-i hass çıkmaz sokak anlamına gelmektedir. Tarik -i hass/ Tetimme/ tetirbe kavramları içinde toplumsal ve dini anlayışa atıfta vardır. Osmanlı mahallerinde sokakların çıkmaz sokak olması bir mahremiyet göstergesiydi. Harem ve selamlıktan oluşan hayatlı evlerin içerdiği mahremiyet algısı adeta sokağa da taşmıştı. Tıpkı evlerin koridoru gibi olan bu sokaklar, özel sokak statüsündeydi. Mahremiyet çıkmaz sokaklarda daha da belirgin hale gelir."*[37]

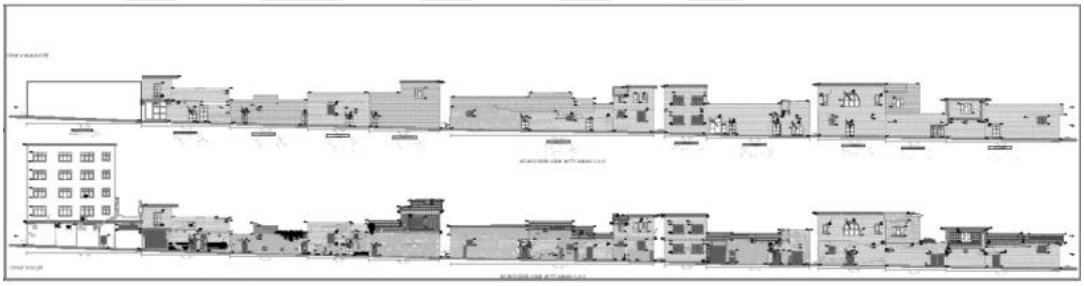
Sokak mahalleli için kamusal alan olsa da şehir için yarı kamusal denilebilecek mahallenin özelinde bir alandır.

[37] Abdullah Ekinci, Osmanlı Urfa'sı, Cilt 1, S.11

Kazancı Bedih Sokağı: Yıldız Meydanının doğusundan başlayıp doğuya doğru devam eden sokaktır. Sokağın bitiminde Nimetullah Camisi bulunur sokak bitiminden 100 metre ilerde bulunan 58 meydanında, Halvetiye Tekkesi, Kurtuluş İlköğretim Okulu, Aziz Petrus-Aziz Paulos Kilisesi (Kemalettin Gazezoğlu Kültür Merkezi) bulunmaktadır.

Şekil 4. 19. Kazan Bedih Sokağı Güney Kanadı Silueti, Çalışma Alanı (Rölöve: Osman Kazaz, Seydi Yüzgül)

Şekil 4. 20. Kazan Bedih Sokağı Kuzey Kanadı Silueti, Çalışma Alanı (Rölöve: Osman Kazaz, Seydi Yüzgül)

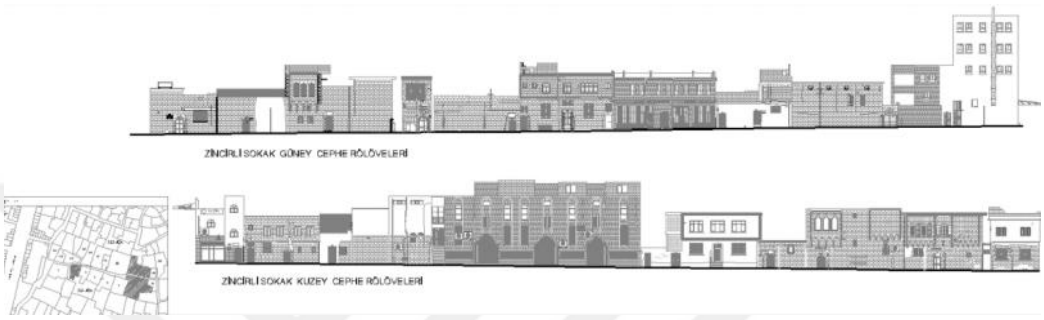

Şekil 4. 21.Şanlıurfa, Kazancı Bedih Sokağı (Fotoğraflar: Özlem Yücel)

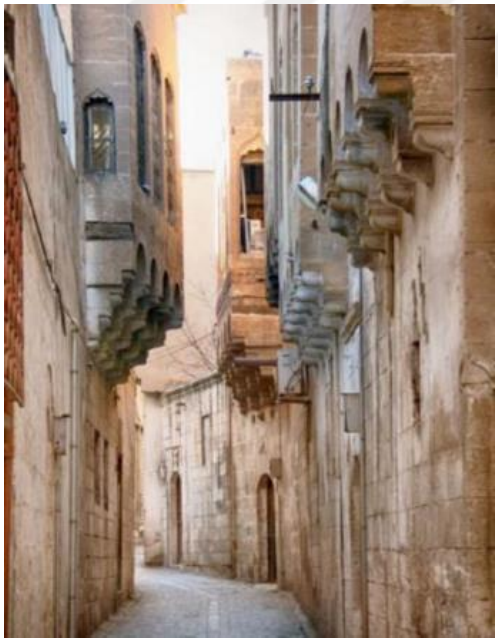
Bu sokağa ismi verilen Bedih Yoluk, 1929 senesinde Urfa'da doğmuş, hayatı boyunca müzik meclislerinde kendine has tavrıyla okuduğu gazeller büyük beğeni

kazanmıştır. Bakıcılık mesleği dolayısı ile "Kazancı Bedih" olarak anılan Bedih Yoluk 2004 yılında Şanlıurfa'da vefat etmiştir.[38]

Zincirli Sokağı: Günümüze ulaşmış tarihi Urfa sokaklarının en güzellerindendir. Yusuf paşa Mahallesi'nde olup Vezir Sokağı istikametinde Akyol Sokağına bağlanan Vezir Hamamının arkasındaki sokaktır. Taş konsollu cumbalı kuzey güney yönlü sokak duvarları ile mükemmel bir görünmektedir.[39]

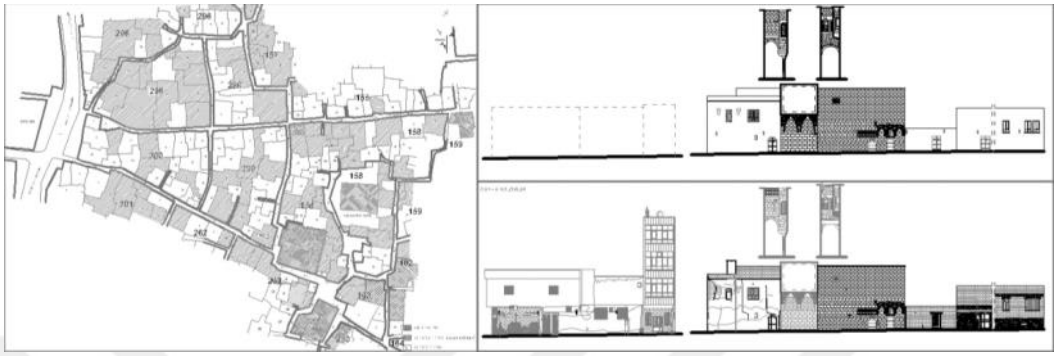
Şekil 4. 22. Zincirli Sokak, Sur İçi Bölgesi (Rölöve: Osman Kazaz, Seydi Yüzgül)

Şekil 4. 23. Zincirli Sokak, Sur İçi Bölgesi (ŞKVKK'dan Alınan Cihat Kürkçüoğlu Fotoğraf Arşivi)

[38]C. Kürkçüoğlu, S. Kürkçüoğlu, 2017, Şanlıurfa Kültür ve Turizm Varlıkları, Yayın No:44, S.63
[39] A.g.k., S.61

Yorgancı Sokağı: Yıldız meydanının doğusunda kalan kuzey ve doğu yönlü Hüseyin Paşa Sokağı ile kesişen yerdeki Abdulkadir Hakkâri evinin taş konsollu gönye çıkmasıyla sokaktaki kabaltının buluştuğu orta nokta tescilli sokağın bölümüdür. [40]

Şekil 4. 24. Yorgancı Sokak, Kurtuluş Mahallesi (Rölöve: Osman Kazaz, Seydi Yüzgül)

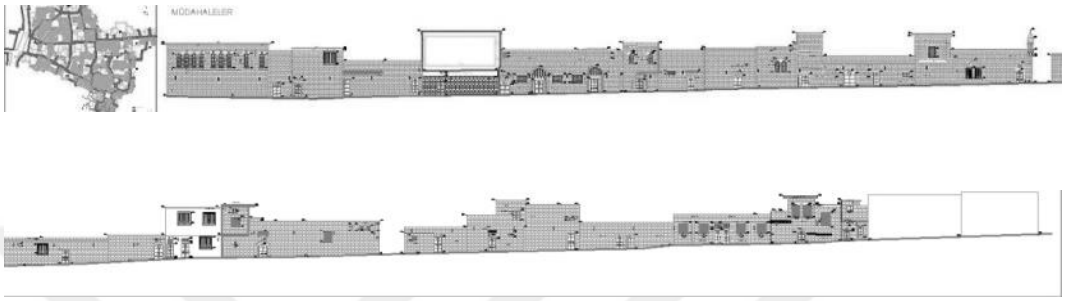

Şekil 4. 25. Solda Yorgancı Sokak, Sağda Güllüoğlu Sokak, Kurtuluş Mahallesi[41]

[40] C. Kürkçüoğlu, S. Kürkçüoğlu, 2017, Şanlıurfa Kültür ve Turizm Varlıkları, Yayın No:44, S.61

[41] A.g.k., S.61

Güllüoğlu Sokağı: Yıldız Meydanı girişinden başlayıp doğuya doğru ilerleyen ve dört yola kadar devam eden eski dar bir Urfa sokağıdır. Bu sokakta hayatlı, eyvanlı, çardaklı birçok Urfa evi bulunmaktadır. Sokak doğuya doğru takip edilirse Bey Kapısı'na ulaşılır. [42] Yatayda gelişen Sokak dokusu dikine kullanılmış yapı elemanlarıyla zaman zaman duvarlardaki bu sağırlığı, masif görünümü iki, üçlü gruplanmış pencerelerle kırmıştır.

Şekil 4. 26. Güllüoğlu Sokak Siluetleri, Kurtuluş Mahallesi (Rölöve: Osman Kazaz, Seydi Yüzgül)

Çulha Sokağı: Ulu Camii ve Yıldız Meydanı'nın doğusunda bulunan Güllüoğlu Sokak ile Yorgancı Sokak arasındaki sokaktadır.[43]

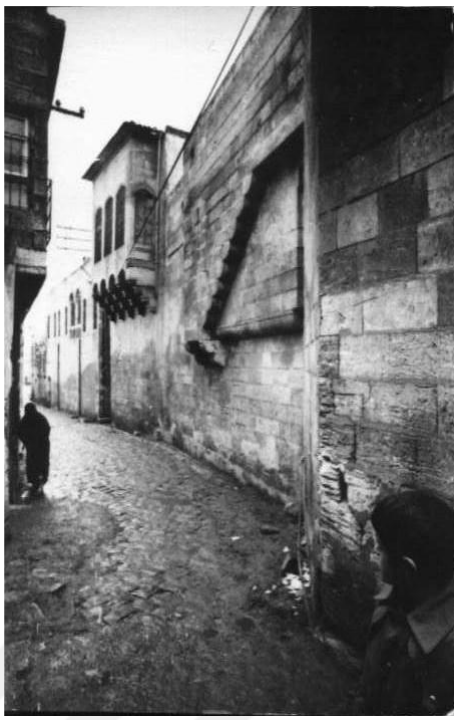
Şekil 4. 27. Çulha Sokağı, Sur İçi Bölgesi (Rölöve: Osman Kazaz, Seydi Yüzgül)

[42]S. E. Güler. 1999. Urfa Bölgesinde Devlet Adamları ve Komutanlar, Şurkav Yay. Ankara, S. 60; Her Yönüyle Şanlıurfalı Yıllığı, 1988, S. 72; Her Yönüyle Şanlıurfa '97 11 Yıllığı, Şanlıurfa, S. 88.

[43]Öcal, M.- Güler, S. (2001), Urfa Kültürü Sözlüğü, Şurkav yayınları, Şanlıurfa, S.23

Şekil 4. 28. Max Von Oppenheim (1889)

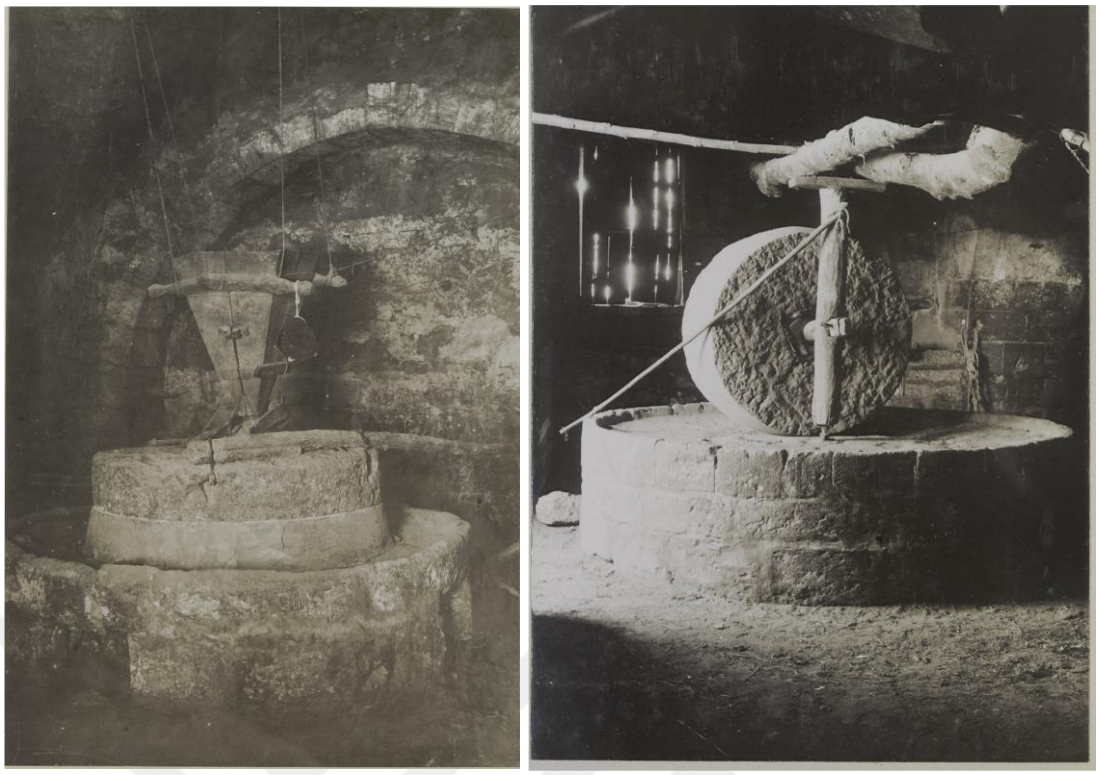

Şekil 4. 29. Sağdaki: Cumbalı Bir Urfa Sokağı (Fotoğraf: Zeynel Yeşilay 1976)[44]

Sur İçi Bölgesi Sokak Donatıları: Madar ve soluk taşları: Sokak nirengileri ve şehir mobilyaları niteliğindedirler. Sokak donatıları işaret öğesi diyebileceğimiz gözlemci için ayırt edici akılda kalan simgeleri oluşturmaktadır. Kent mobilyası işlevi görür aynı zamanda yön bulmada da yardımcı rol oynarlar. "*Urfa sokakları mahalle meydanları, çeşmeler, sebiller ile soluk taşları gibi sosyal donatılara da sahip idi. "Soluk Taşları" hayrat amacıyla Urfa sokaklarında yer alan özgün birer yapıdır. 200-300 kilo ağırlığında sokakların uygun yerlerine yerleştirilen soluk taşları, sokağın dinlenme alanları idi. Soluk taşları, hamalların pazardan alınan 20-30 kiloluk sebze ve meyveleri varlıklı ailelerin evlerine teslim ederken dinlendikleri alandır. Ayrıca mahalle ve sokakların belirli bölümlerinde bulunan küçük çaplı işletmeler yer tariflerinde belirgin konumlar olarak kayıtlara geçmişti. Urfa'da örneğine rastlanan bu noktalar adres tariflerinde sıkça kullanılmaktaydı. Örneğin Telfutur mahallesinde Kör Makdis Agob Medarı bu noktalardan biriydi. Aynı şekilde Haseki mahallesindeki Tarhan Medarı bu şekilde bir konuma sahipti."*[45]

[44] Ekinci, Abdullah, Osmanlı Urfa'sı, Cilt 2, S.12

[45] A.g.k., S.23

Şekil 4. 30. Urfa'da Madar/Max Von Oppenheim 1889[46]

"Eski Paşa Hamamı'ndan Nimetullah Camisine doğru Ağ (58) Meydanında köşede bir madar yer almaktaydı. Bir diğer madar ise Kelleci çayı civarında Muhammed Selim Efendinin türbesinin ilerisinde yer almaktaydı. Madarlarda beygirlerin gözleri bezlerle kapatılarak madar taşı hareket ettirilerek bulgur öğütülüyor ve üzümler ezilerek suyu çıkarılmaktaydı. Evliya Çelebi'nin tespit ettiği değirmen adları Arasta, Arastabaşı, Tayyap Paşa, Salkı Fakih, Kadı, Debbakhane, Çürük Su'dur. 1883 tarihli Halep vilayet salnamesinin Urfa kısmında 19 su, 29 hayvan değirmeni, toplam 48 değirmen olduğu yazılıdır. 1884 salnamesinde ise 51 değirmen olduğu ifade edilmektedir."[47]

İnsanlar yaptıkları işlerle anılmaktadır. Madarcı, Değirmenci gibi yaptıkları işlerle anılan insanların bulundukları mahalleler de bu isimlerle bilinmektedir. Sokak donatısı diye ifade edilen madar, soluk taşları bir sokak donatısı olmanın yanında onunla ilgilenen insana, bulunduğu yere (mahalleye) verilen ismin kaynağını da oluşturmaktadır.

[46] Ekinci, Abdullah, Osmanlı Urfa'sı, Cilt 2, S. 24, S. 25

[47] A.g.k., S.23

Çıkmaz Sokak (Tetirbe)

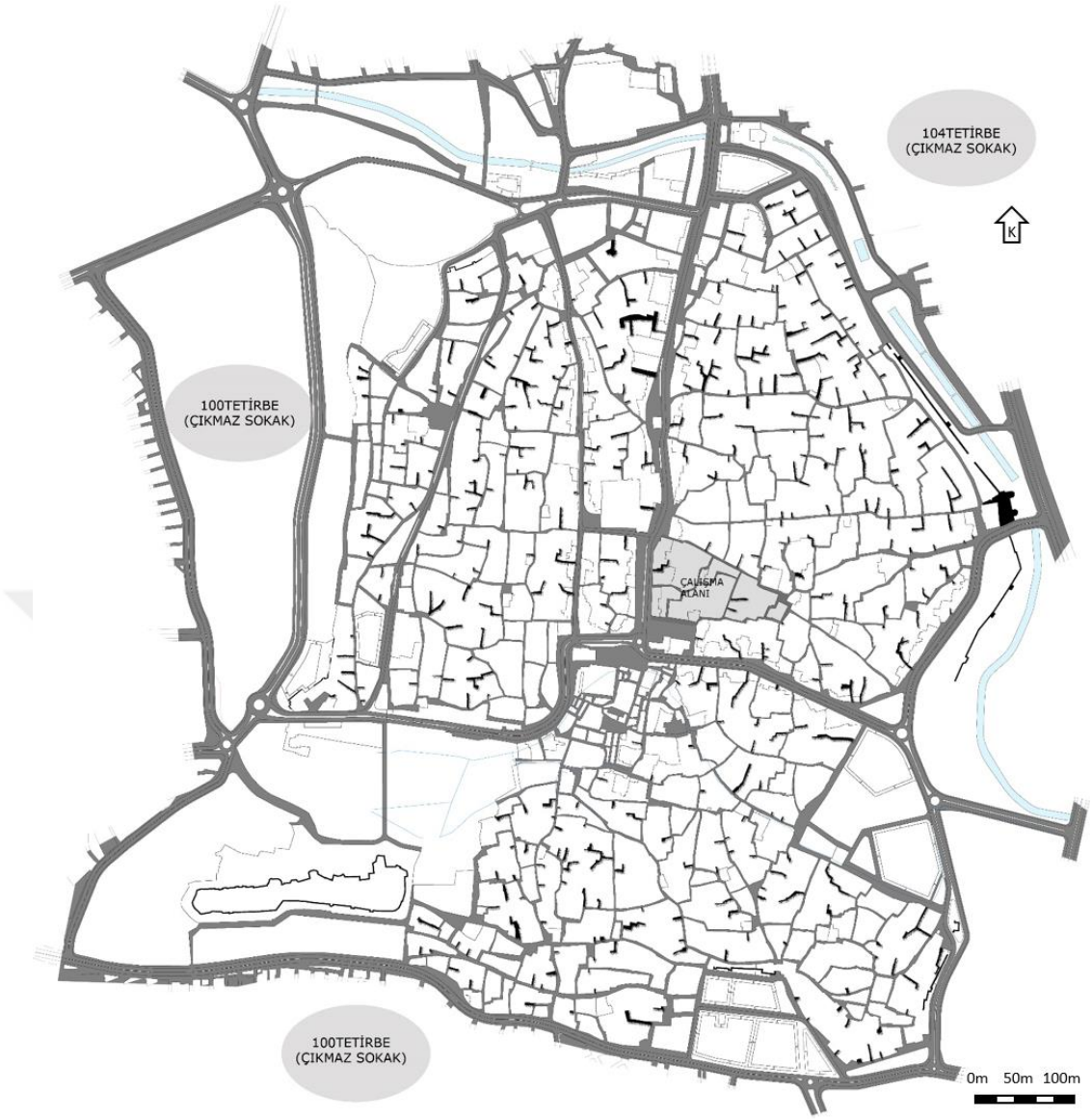
"Tetirbe çıkmaz sokaklara verilen isimdir. Genellikle orada oturan ailelerin adlarıyla bilinir."[48] Yollara göre daha özel alanlardır. Yarı özel yarı kamusal alandır.

"Urfa Şer'iyye sicillerinde geçen Tetimme halk ağzında Tetirbe olarak ifade edilen çıkmaz sokaklardır. Tetirbeler olarak ifade edilen sokağa bağlanan evler "tarîk-i hass ile mahdud" olarak kamuya açık değil özeldi. Bu sokaklarda komşular birbirlerini bilirler. Sokakta yeni bir ev yapıldığında bu evin kapısının nereden açılacağı hususunda kadı bizzat gidip soruşturma yapar. Uygun görmediği takdirde kapıyı açtırmazdı. Bu yaklaşım komşu hakkını ve sokağın yapısını koruma olarak değerlendirilebilir. Buna izni şürekâ denmekteydi. Osmanlı sokaklarının kuş bakışı görünümü labirent bir yapıyı andırmaktaydı. Kıvrım kıvrım olan bu sokaklara ivivaçlı sokaklar da denmekteydi. Dar olan bu sokaklardan yüklü bir merkebin veya bir at arabasının geçeceği şekilde boşluk bırakılmıştır".[49]

Çıkmaz sokaklar yolların son bağlantı kurdukları yapıların yapı adalarının iç kısımlarına doğru yolun kıvrıldığı alanlarda oluşan yarı kamusal alanlardır. Bu alanları yarı kamusal yapan alanı kullanan evlerin tek veya akraba olmasıyla bağlantılıdır. Veya bu alanı kullanan ortak alanda özelleşen birkaç evin ortak alanı olması yarı kamusal denilmesine sebeptir. Bazı yapı adalarında tek bir çıkmaz sokağa ayrılan bir kol üzerinden birkaç kolla tekrar ayrılarak çıkmaz sokak oluşumu daha kompleks hale geldiği alanlar oluşmaktadır. Bunlar ya ana yola açıklığı az olan yapı adalarında veya çıkmaz sokaktan sonra tanımsız kalan alanların yol üzerinde kapısı olması halde ikinci bir giriş oluşturulan ince uzun yapılaşan parsellerdeki harem selamlık bölümlerini girişle de ayıran yapılarla açıklana bilinmektedir.

[48] Urfa Kültürü Sözlüğü, S.102

[49] Ekinci, Abdullah, Osmanlı Urfa'sı, Cilt 2, S.11, S.12

Şekil 4. 31. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Çıkmaz Sokak (Tetirbe) Haritası (Çizim: Özlem Yücel)

Çalışma yapılan Sur İçi Bölgesinde tespit edilen tetirbe sayısı 296 adettir. Kurtuluş mahallesinde bulunan 19 tetirbenin 4 tanesi çalışma alanının sınırları içindedir. 30 tetirbe bulunduğu sokaktaki aile veya şahıs adıyla anılır. Divan yolunu ana aks kabul edersek üç ana hat üzerinden tetirbe sayıları divan yolunun doğusunda 104, batısında 92, güneyinde ise 100 çıkmaz sokak mevcuttur. Bu tetirbeler uzun kısa olmak üzere çeşit çeşittir. Doğu kısımda daha çok olması yola ayrılan bölümün daha az olmasından kaynaklıdır. Batı tarafı ise büyük yolun açılırken yol üzerinde yıkılmak zorunda kalan evlerin tam durumunu tahmin edemediğimiz için cumhuriyet sonrası çıkmaz sokakları doğuda kalan alana kıyasla daha azdır.

Urfa'da Mahallelere Göre Tetirbe (Çıkmaz Sokak) Sayıları;

1. Türk Meydanı Mahallesi 27 Tetirbe

2. Kurtuluş Mahallesi 19 Tetirbe

3. Müderris-Gümüşkuşak Mahallesi 17 Tetirbe

4. Kaleboynu Civarı Kendirci Mah. 17 Tetirbe

5. Beykapı Mahallesi 21 Tetirbe

6. Hekim Dede Mah. 27 Tetirbe

7. Divan Yolu 7 Tetirbe

8. Hüseyin Paşa Mah. 7 Tetirbe

9. Yusuf Paşa Mah. 26 Tetirbe

10. Siverekli Mah. 10 Tetirbe

11. Cami-i Kebir Mah. 19 Tetirbe

12. Kadıoğlu Mah. 18 Tetirbe

13. Vali Fuat Bey Cad. Mıntıkası 18 Tetirbe

14. Pınarbaşı Mah. 13 Tetirbe

Toplam 256 Adet Tetirbe [50] bulunmaktadır.

"Tetirbelerin hukuki boyutu "çıkmaz sokak statüsü, kamu alanı üzerindeki özel kişi hakları" açısından kayda değerdir. Bu anlamda tetirbe sakini, sokağın girişinden evine kadar olan alanın ortağıdır. Bu neden diğer ortakların onayı olmadan hiç kimse çıkmaz sokakta herhangi bir tasarrufta bulunamaz. Tetirbenin en ucundaki mal sahibi ise söz konusu alan, onun özel mülkiyetidir. Sokak ve tetirbelerin özel bir isimle ifade edilmesi söz konusu şahsın şehrin statü sahibi bir bireyi olduğunu da göstermektedir. Ayrıca tetirbelerin özel alan olması açısından da korunaklı yerlerdir. Korunaklı alan hem çocuklar için bir oyun alanı hem de mahremiyet olma açısından, sıradan sokaklardan farklılaşırlar".[51]

[50] Abdullah Ekinci, Osmanlı Urfa'sı, Cilt 2, S.25, S.26

[51] Ekinci, Abdullah, Osmanlı Urfa'sı, Cilt 2, S.15

Tetirbeleri Sur İçi Bölgesinde yapılaşma stratejilerine göre basit bir şekilde incelenirse üç temel tipte karşımıza çıkmaktadır;

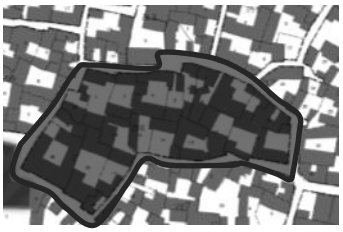
Kuzey-güney yönünde gelişen yapı adası plan tipi (Şekil 4.32.), üç veya dört yönde gelişen kütlesel yapı adası plan tipi (Şekil 4.33.), doğu-batı yönünde gelişen yapı adası plan tipi (Şekil 4.34.) gibi sınıflandırabiliriz.

Şekil 4. 32. Sur İçi Bölgesi 348 Nolu Yapı Adası

Şekil 4. 33. Sur İçi Bölgesi 313 Nolu Yapı Adası

Şekil 4. 34. Sur İçi Bölgesi 208 Nolu Yapı Adası

348 yapı adası uzunlamasına bir alandır(Şekil 4.32). Dokuz çıkmaz sokak olan yapı adasında üç çıkmaz sokak büyük, altı çıkmaz sokak daha küçük bir alanı kapsamaktadır. Bu yüzden tetirbeler yatay olarak keserek yapılara ulaşmıştır. 313 nolu yapı adası daha kare bir formdadır. Dört yönde gelişen yapı adası büyüklüğü dört yönden çıkmaz sokaklarla bağlantı sağlanmaktadır. Tetirbeler dikey ve yatay olarak keserek yapılara ulaşmıştır. Altı tetirbe bulunmaktadır. Bunların üçü diğer üç tetirbeden daha büyüktür (Şekil 4.33). 208 küçük ölçekli bir yapı adası olduğu için yapılar sırt sırtadır. Yolların ulaşamadığı yapı yoktur. Bu yüzden çıkmaz sokak oluşmamıştır (Şekil 4.34).

Bazıları ise bulunduğu yerin adıyla söylenir.

1. Aziz Hoca Tetirbesi- Beykapı Çataldaş Sk.

2. Ağaçlı Tetirbesi Beykapı- Karamusa Sokak

3. Atçı İmam Tetirbesi- Tepe Mah. Atçı İmam Sk.

4. Abamor Tetirbesi- Haşimiye Meydanı

5. Ali Çine Mustafa Tetirbesi- Hekimdede Ali Çine Sokak

6. Bay Halil Tetirbesi- Müderris Camii yanında

7. Bekmez Tetirbesi- Çiftehan Civarı

8. Çulhacı Tetirbesi- Yusuf Paşa Mah. Yeni kapı

9. Dedikodu Tetirbesi- Yusuf Paşa Mah. Yeni kapı

10. Dülger Tetirbesi -Kurtuluş Mah. Büyük Yol

11. Halfeoğlu Tetirbesi- Hekimdede Mah. Hekimdede Sk.

12. Horız Tetirbesi -Hekimdede Mah. At Meydanı (Paz.) Sk.

13. Hokka Meydanı Tetirbesi- Harran kapı Hacı Hamza Sk.

14. Karakastel Tetirbesi- Su Meydanı Bıdık Sokak

15. Kahveci Şıh Tetirbesi- Yusuf Paşa Mah. Alay Sk.

16. Karanlık Kapı Tetirbesi- Ulu Cami Karanlık Kapı

17. Kirişçi Mustafa Tetirbesi- Hekimdede Civarı

18. Kuşçu Fethi Tetirbesi- Ahırvan Civarı

19. Reci (Reji) Tetirbesi- 58 Meydanı civarı

20. Naciye Hanım Tetirbesi -Sarayönü Zincirli Kapı

21. Mılla (Molla) Ali Tetirbesi- Balıklıgöl Kuzeyi

22. Seher Hanım Tetirbesi- Hekimdede Civarı

23. Sekili Tetirbe- Güllüoğlu Sokak

24. Siverekli Ali Efendi Tetirbesi- Sarayönü Postanesi kuzeyi

25. Postacı Remzi Tetirbesi- Hekimdede Civarı

26. Vakıf Tetirbesi Hekimdede- Madenli Sokak

27. Vesves Tetirbesi- Sarayönü Vezir Hamamı doğusu

28. Hacı Kâmil Tetirbesi- Kunduracı Pazarı Yetkin Sokak

29. Ziyaret Tetirbesi- Kaleboynu Civarı

30. Kasoların Tetirbesi- Ulu Cami Haciban Sokak[52]

[52] Ekinci, Abdullah, Osmanlı Urfa'sı, Cilt 2, S.25, S.26

Sur içi Bölgesi Kabaltı (Abbara)

Şanlıurfa sokaklarındaki üzeri tonozla örtülmüş kısma denir. Çardakların altındaki süslü, profilli, bindirme tekniği ile yapılmış taş konsollar cephelerin, dolayısıyla sokağın en önemli unsurlarıdır. Bazı evler sokağın üzerini örten bir biçimde yapılmıştır. Burada örtü sistemi sokak genişliğinde, derinlemesine uzanan sivri kemerli bir tonozdur. Genellikle kabaltı üzerinde bir yapı bulunmaktadır. Kabaltıya sıcak ikilimin hüküm sürdüğü bölgelerde rastlanılmaktadır. Örneklerine Yorgancı, Madenli, Köleler, Veli, Örtük sokaklarında rastlanmaktadır. [53]

> "Yüksek duvarlara sahip dar sokaklar, çardak-köşk denilen duvara bindirilerek yapılan zemin üstü odaları bulunur. Sokak aralarında Kabaltı denilen üzeri tonozlu geçiş elemanları bulunur. Sokakların yapı adasının içlerine ilerleyen sonu olmayan çıkmaz sokakları Tetirbeleri vardır. Zincirli sokak, Yorgancı sokak tescillenmiş örneklerdendir. Kaleboynu diye tabir edilen bölgeye ulaşırken yol güzergâhında bulunan ''Hacı Abo'' kabaltısı, bölgede çok sayıda bulunan kabaltılara en uzun örnektir. Horoz Tetirbesi, Reji Tetirbesi bu gruba verilecek en güzel örneklerdir. Hokka Meydanı, Su Meydanı, Ellisekiz Meydanı, Bıçakçı Meydanı, Türk Meydanı gibi alanlar ise sokak ve caddeleri birbirine bağlayan önemli kavşak noktalardır."[54]

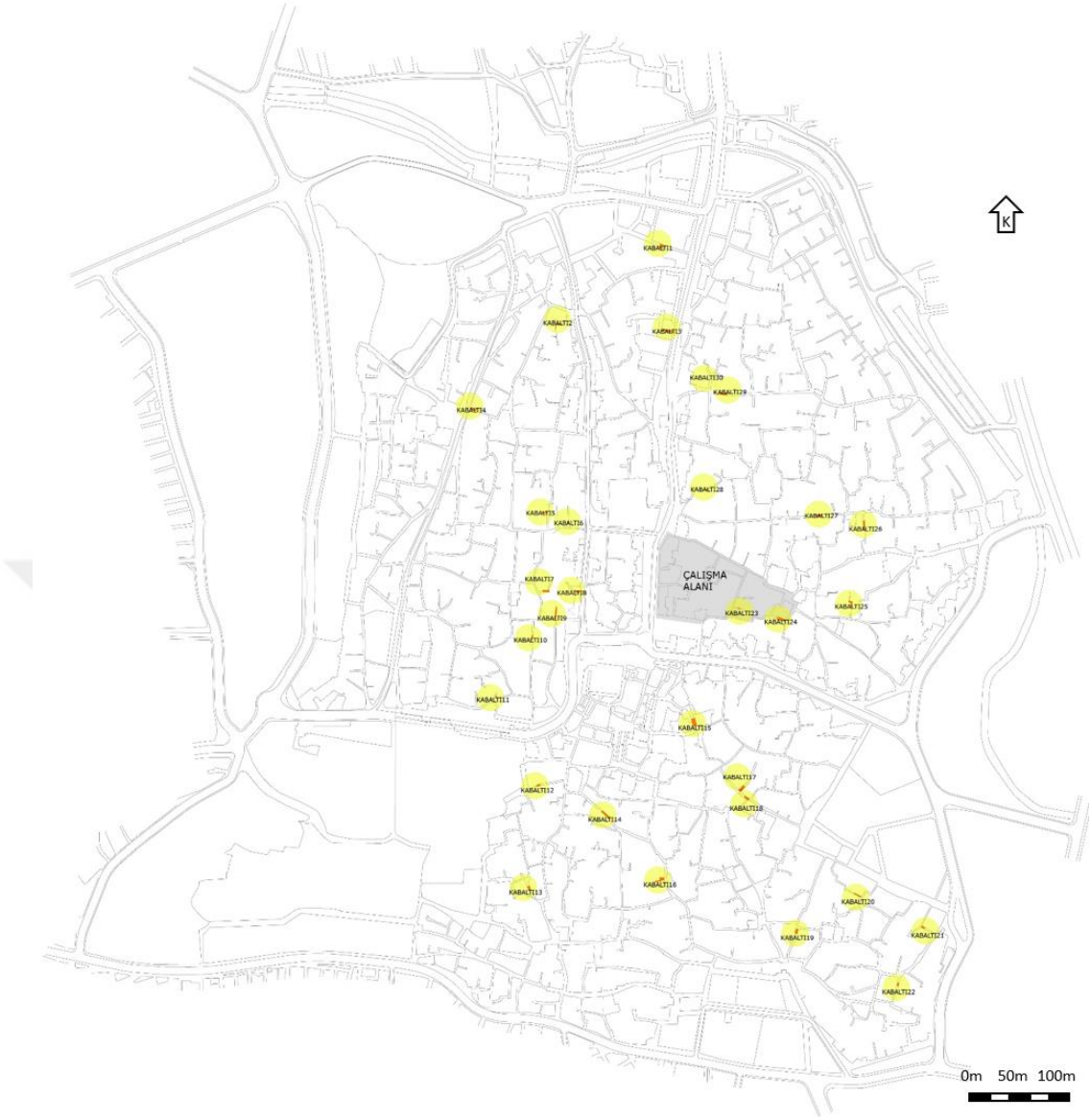
Kabaltıların alt kısmı geçiş olarak kullanılan sokak mekânları olup, üst kısmı özel mülkiyetlere ait oda, eyvan gibi birimlerin yer aldığı mekânlardır.

> "Şanlıurfa, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Kilis, Adıyaman, Siirt, Batman, Şırnak gibi doğunun sıcak iklim bölgelerindeki illerinde görülen kabaltılara Siirt'te "Sabat", Mardin'de "Abbara" denilmektedir."[55]

[53]Z. Akkoyunlu,1989, Geleneksel Urfa Evlerinin Mimari Özellikleri, Ankara, S.78-87

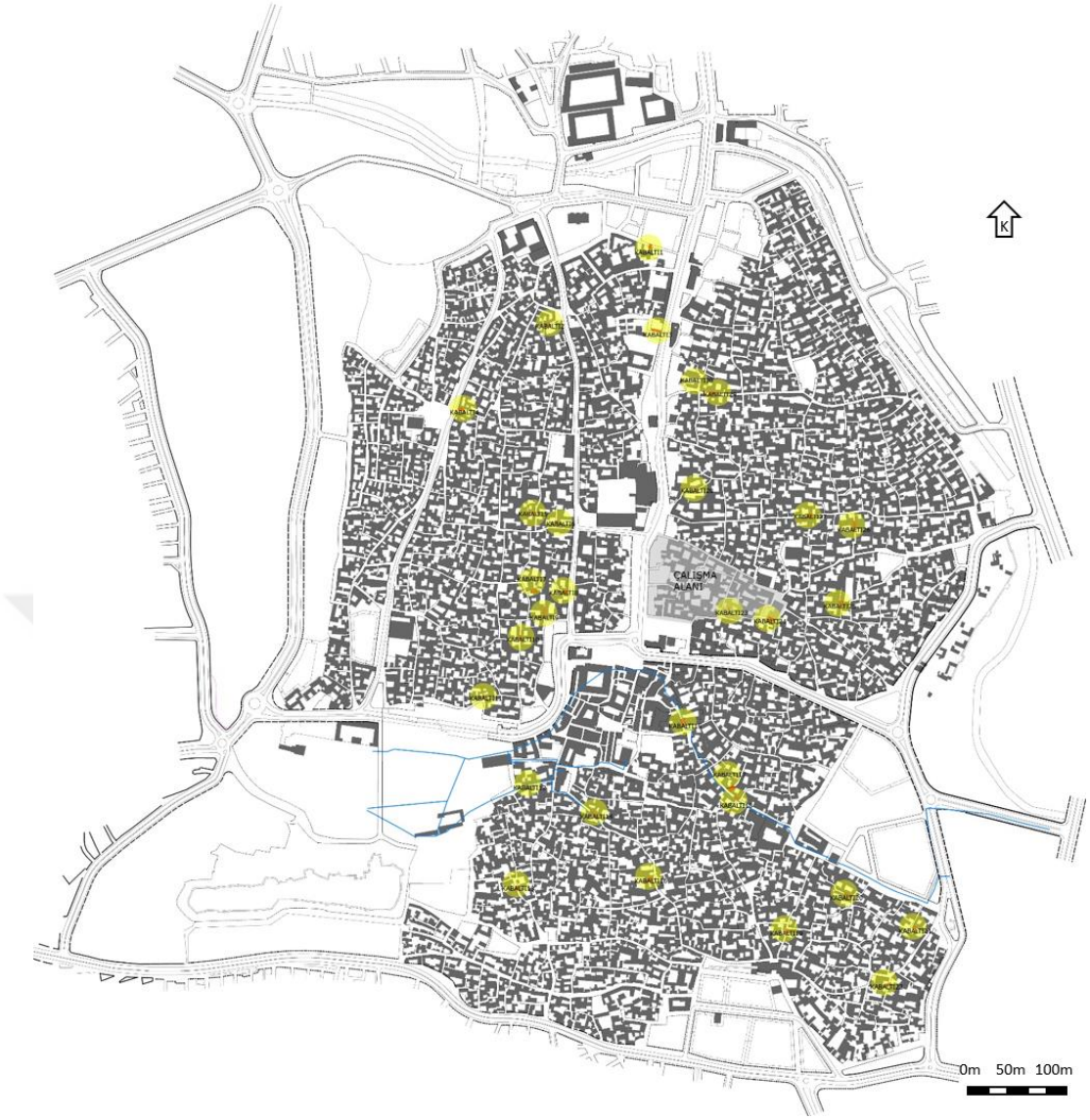
[54]Beyaztaş, Kadir,2017, Şanlıurfa'da Üç Tarihi Konak, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi, S.11

[55]Mızrak, R., Kürkçüoğlu, S., Şurkav Şanlıurfa Kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi, Sayı:13, Mayıs, 2012, S.29

Şekil 4. 35. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Kabaltı Haritası (Çizim: Özlem Yücel)

Yol sınırlarıyla kabaltı sınırlarını verildiği bu haritada kabaltılar sit sınırının da sınırlarını oluşturması şehrin ikinci bir kapısı, kemeri niteliğinde olabileceği düşüncesini doğrulasa da kesin bir bilgi değildir. Kabaltılar yolların üzerindeki mekânsal olarak birinci katının özel şahsa ait olduğu zemin katındaysa kamusal alan olarak kullanıldığı mekânlardır.

Şekil 4. 36. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Kabaltı Haritası (Çizim: Özlem Yücel)

Yapılaşan parsellerin arasında görünen kabaltılar tarihsel dokunun merkez noktasındalardır. Merkezini oluşturmaktadır. Yolların yönlerine doğru hareket eden fakat bulunduğu yol üzerindeki herhangi bir yapının kullanım alanı olması dolayısıyla kitlesel olarak da tanımlı bir alanı ifade etmek zorundadır. Toplamda 30 tane kabaltı bulunmaktadır. Harran kapı kabaltısı 5. yy. da yapılmıştır onun dışındakiler Osmanlı dönemine aittir. Kabaltı Sınırıyla Sit Sınırının güneydoğu kısmının son uzantısı hariç örtüşmektedir.

Şekil 4. 37. Ticari Alanlara Yakın Kabaltı

Şekil 4. 38. Yol Güzergahında Bulunan Kabaltı

Şekil 4. 39. Özelleşmiş Tetirbe Üzerinde Bulunan Kabaltı

Kabaltılar uzunluklarına genişliklerine yönlerine göre farlılıklar göstermektedirler. Ticari alanlara daha yakın olanlar daha geniş yollardan dolayı daha geniş olmaktadırlar. Yol güzergahında olan kabaltılar olduğu gibi çıkmaz sokaklar üzerinde yer alan, altı yarı kamusal ya da tamamen özel kabaltılar da mevcuttur.

Urfa'da Mahallelere Göre Kabaltı Sayıları:

Bıçakçı mahallesi: 4

Bey kapısı mahallesi: 2

Cami Kebir Mahallesi: 6

Hekimdede mahallesi: 2

Göl mahallesi: 3

Kadıoğlu mahallesi: 2

Kurtuluş mahallesi: 4

Kendirci mahallesi: 6

Yusuf Paşa Mahallesi: 2

Pınarbaşı Mahallesi: 5

Türk Meydanı Mahallesi: 1

Tepe mahallesi:1[56]

[56] Ekinci, Abdullah, Osmanlı Urfa'sı, Cilt 2, S.49

Aile isimleriyle veya sokak isimleriyle anılan kabaltılar:

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

1-Hacı Abo Kabaltısı: tepe mahallesi mevkiinde bulunan yalnızca ailenin kullandığı bu kabaltı Mahmut Coşkunses sokağında yer alır.

2-Ninnolar Kabaltısı: Cami Kebir Mahallesi, Yapıldığı dönem Osmanlı. Kabaltının üst mekânı Yusuf parmaksız a aittir. Ninnolar ailesi diye geçmektedir.

3-Zahterler Kabaltısı: Cami Kebir Mahallesi, Osmanlı döneminde yapılmıştır.

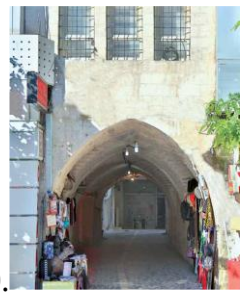
4-Hacı Gaffaroğlu Kabaltısı: Cami Kebir Mahallesi, “L” planlı bir kabaltı olan Hacı Gaffaroğlu kabaltısının doğusunda Şair Nabi’nin evi diye bilinen tetirbe içindeki evin altından geçen kabaltıdır. Osmanlı döneminde yapılmıştır.

5-Alikös Kabaltısı: Kendirci mahallesi (Ali Kös sokağı). Osmanlı döneminde yapılmıştır.

6-Ateşbeg Kabaltısı: Nimetullah (Kurtuluş) Mahallesi, (Tarakçılar Sokağı) Osmanlı döneminde yapılmıştır.

7-Vanes Kabaltısı: Vali Fuat Caddesindeki Burak Sokağında bulunan Osmanlı Döneminde yapılmış Kabaltıdır.

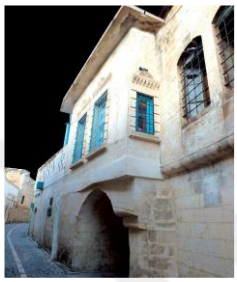
8-Beglerin Kabaltısı: Yusuf Paşa Kabaltısı, (Vatan Sokak), Osmanlı döneminde yapılmıştır.

9.

10.

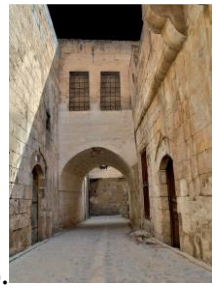
11.

12.

13.

14.

15.

16.

9-Siverekli Ali Efendi Kabaltısı: Yusuf Paşa mahallesi. Osmanlı döneminde yapılmıştır.

10-Aksoylar Kabaltısı: Göl mahallesi (Mevlut Halil Sokağı). Osmanlı döneminde yapılmıştır.

11-Halil Ettune Kabaltısı: Göl mahallesi, (Tamburacı Derviş Sokağı).

12-Kefiyeler Kabaltısı: Hekimdede mahallesi. Osmanlı döneminde yapılmıştır.

13-Saraçların Kabaltısı: Hekimdede Mahallesi. Osmanlı döneminde yapılmıştır.

14-İbrahim Tekok Kabaltısı: Kadıoğlu Mahallesi. Osmanlı döneminde yapılmıştır.

15-Muhtesiplerin Kabaltısı: Kendirci Mahallesi. Kemaliye Sokak. Osmanlı döneminde yapılmıştır.

16-Rastgeldi Kabaltısı: Cami Kebir mahallesi. Osmanlı döneminde yapılmıştır.

17.

18.

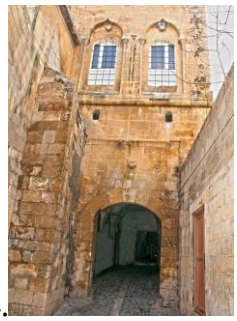
19.

20.

21.

22.

23.

24.

17-Hızanoğlu Sokak kabaltısı: Türk meydanı mahallesi. (Arap Meydanı) Osmanlı döneminde yapılmıştır.

18-Sakibiye Sokak Kabaltısı: Bıçakçı Mahallesi (Sakibiye Sokak), Osmanlı döneminde yapılmıştır.

19-Örtük Sokak Kabaltısı: Kendirci Mahallesi. Osmanlı döneminde yapılmıştır.

20-Narinci Sokak Kabaltısı: Bıçakçı Mahallesinde Narinci Sokak. Osmanlı döneminde yapılmıştır.

21-Kara Musa Sokak Kabaltısı: Bey kapısı Mahallesi (Kara Musa Sokak). Osmanlı döneminde yapılmıştır.

22-Yorgancı Sokak Kabaltısı: Bey Kapısı Mahallesi. Osmanlı döneminde yapılmıştır.

23-Nabi Sokak Kabaltısı: Cami Kebir Mahallesi. Osmanlı döneminde yapılmıştır.

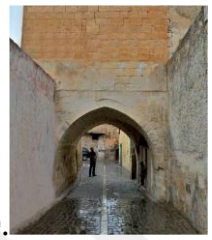
24-Tamburacı Derviş Sokağı Kabaltısı: Göl Mahallesi. (Tamburacı Derviş Sokağı) Osmanlı döneminde yapılmıştır.

25.

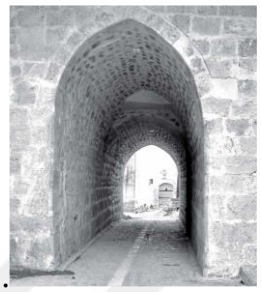
26.

27.

28.

29.

30.

31.

32.

25-Rastgeldi Sokak Kabaltısı

26-Fabrika Sokak Kabaltısı: Bıçakçı Mahallesi (Fabrika Sokak). Osmanlı döneminde yapılmıştır.

27-Şehit Nusret Sokağı Kabaltısı: Cami Kebir (Şehit Nusret Sokak). Osmanlı döneminde yapılmıştır. Kabaltı doğu-batı doğrultusunda inşa edilmiştir. Kabaltının üzeri beşik tonozla örtülüdür. Kabaltının batısında tetirbe (çıkmaz sokak) bulunur. Tetirbede sokağa açılan dört evin kapısı bulunmaktadır. Kabaltının üzerinde, düzgün kesme taşlarla inşa edilmiş bir konut bulunmaktadır. Evin doğuya bakan cephesinde, sivri kemerli üç adet pencere bulunur. Bu sivri kemerli pencereleri üç cepheden saran palmet motifleri, bir şerit halinde sıralanır. Konutun batı cephesinde ise; bir adet demircağlı pencere mevcuttur.

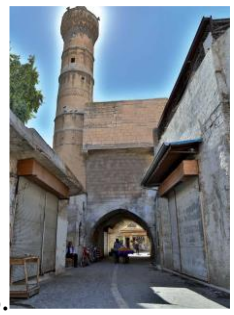
28-Uğurlu Sokağı Kabaltısı: Kendirci Mahallesi (Uğurlu Sokağı). Osmanlı döneminde yapılmıştır.

29-Kalkan Sokak Kabaltısı: Kendirci Mahallesi, Kalkan sokak. Osmanlı döneminde yapılmıştır.

30-Harran kapı Kabaltısı: Kendirci mahallesi, Harran Kabaltısı. Yapıldığı dönem 5. Yüzyıldır.

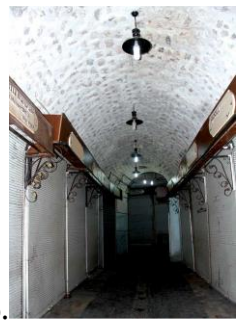
31-11 Nisan Sokağı Kabaltısı: Kurtuluş Mahallesi. Osmanlı döneminde yapılmıştır.

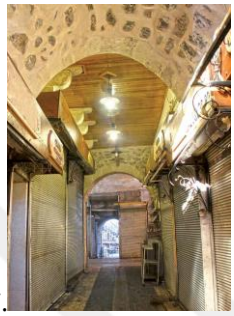
32-Doğu Sokağı Kabaltısı: Kurtuluş Mahallesi. Osmanlı döneminde yapılmıştır.

33.

34.

35.

36.

37.

Şekil 4. 40. Sur İçi Bölgesi Kabaltıları (Fotoğraflar: Közcü, H., 2016)

33-Dabakhane Kabaltısı: Pınarbaşı Mahallesi (Debbakhane Sokağı) Osmanlı döneminde yapılmıştır.

34-Tuzcu Sokağı Kabaltısı: Pınarbaşı Mahallesi. (Tuzcu Sokağı). Osmanlı döneminde yapılmıştır.

35-Ocakoğlu Kabaltısı: Pınarbaşı Mahallesi. Osmanlı döneminde yapılmıştır.

36-Eskiciler Sokağı Kabaltısı: Pınarbaşı Mahallesi (Eskiciler Sokağı). Yapıldığı dönem Osmanlı

37-Çardaklı Kahve Kabaltısı: Pınarbaşı Mahallesi, (Eskiciler Pazarı). Osmanlı döneminde yapılmıştır.

Tarakçılar Sokak Kabaltısı, Madenli Sokak Kabaltısı, Vatan Sokak Kabaltısı, Mahkeme Sokak Kabaltısı da sur içi bölgesindeki kabaltılar arasındadır.

4.1.3. Meydanlar

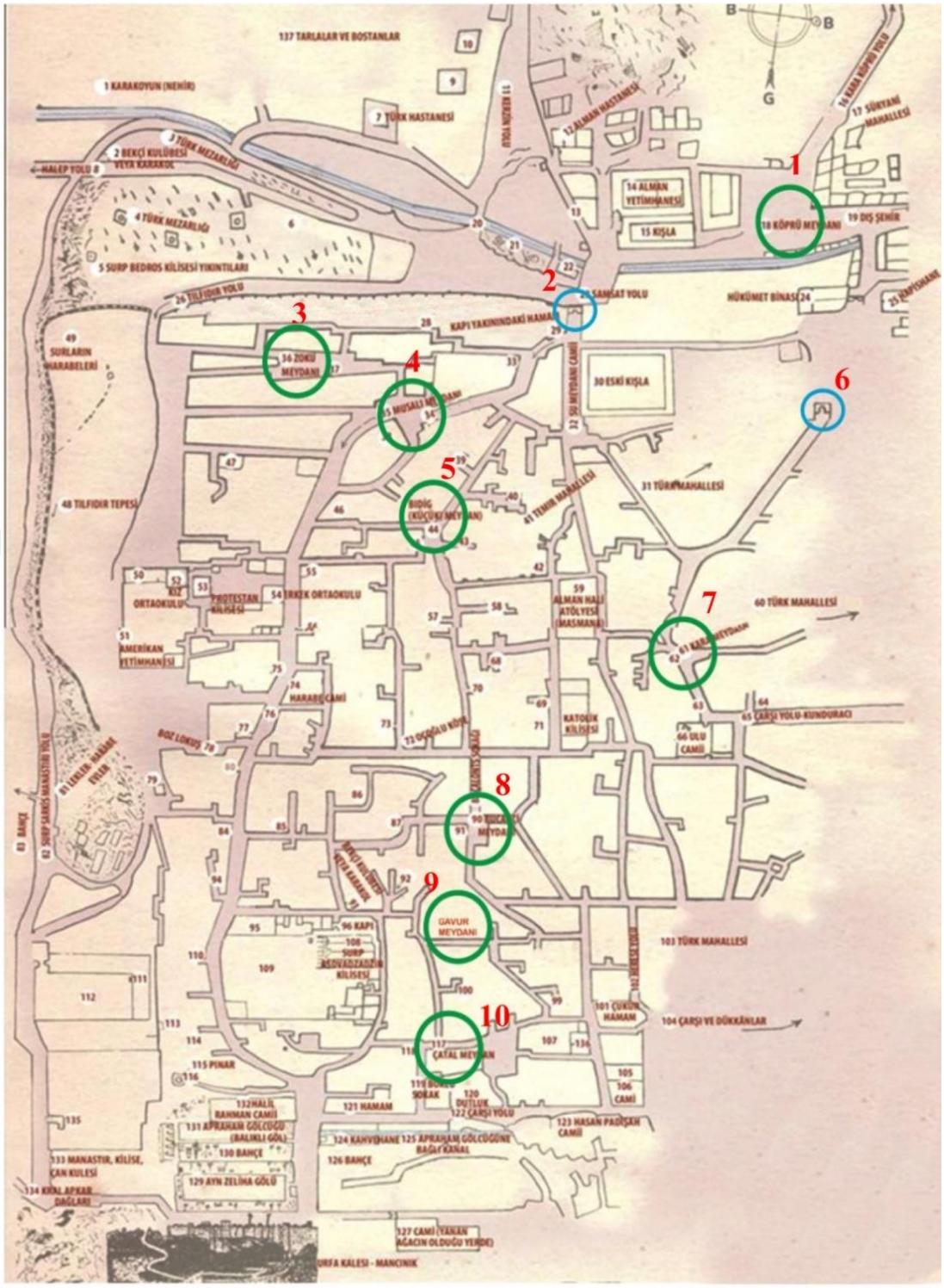
Evlerin bir avlu etrafını kuşatmaları, ortak mekân oluşturma çabasının ilk ürünü olmuştur. İlerleyen dönemlerde, tüm kente hitap eden kent meydanlarının oluşturulması, avlu ile başlayan bu mekân yaratma sürecinin gelişimi olarak görülebilir.[57]

> "Batı meydan kültürünün omurgasını, gösteriş/güç ve ekonomik hayatın odağı olması oluşturur. İslam şehirlerinde ticari meydanlar, askeri meydanlar, hükümet meydanları, kamusal meydanlar, ulaşım meydanları, mahalle meydanları, spor meydanları olarak ayrılmaktadır. Bu anlamda küçük bir kent olan mahalle meydanları ile şehir meydanlarını da şehircilik kültürü açısından ayrı bir kategori olarak ele almak gerekir. Urfa'nın Osmanlı dönemi şehir planlarında şehir ve mahalle meydanları ayrımı net bir şekilde görülmektedir".[58]

Evin avlusu özel yeşil alanını; park, bahçe ihtiyacını karşılarken kentin yeşil alan ihtiyacını ise cami, kilise ve eğitim yapıları gibi kamusal yapıların halka açık avluları karşılamaktadır. Kamusal kullanımlı bu avlular kentsel dokuda yeşil alan ihtiyacının karşılandığı alanlar olmasına rağmen iklimin etkileriyle dışa kapalı avlu içerisinde gölge yapacak ağaçlarla çevrilidir. Tarihi su güzergahı balıklı göle kadar uzanan su aksı boyunca çoğu yerde havuz oluşturularak serinlik sağlanmıştır. Yerleşimin kentsel morfolojisine etki eden mahremiyet olgusu, kamusal alanlarda da kadın ve erkeklerin ayrı kullandığı avluların oluşmasına neden olmuştur. Balıklıgöl Dergâh Camisi kadın ve erkeklerin ayrı avlulara ayrı kapılardan girildiği önemli dini yapılardandır. Yüksek kemerlerle çevrili bahçeler; kemer boşluklarını çevreleyen ağaçlarla yine bir iç bahçe oluşturulan kamusal alanlardır.

[57] Şahin, B.E. (2006). Meydanların Kentsel Yaşama Katkısı Üzerine Bursa'da Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

[58] Ekinci, Abdullah," İslam Şehircilik Kültüründe Urfa Meydanları"," Osmanlı Urfa'sı", Cilt:1, S.91

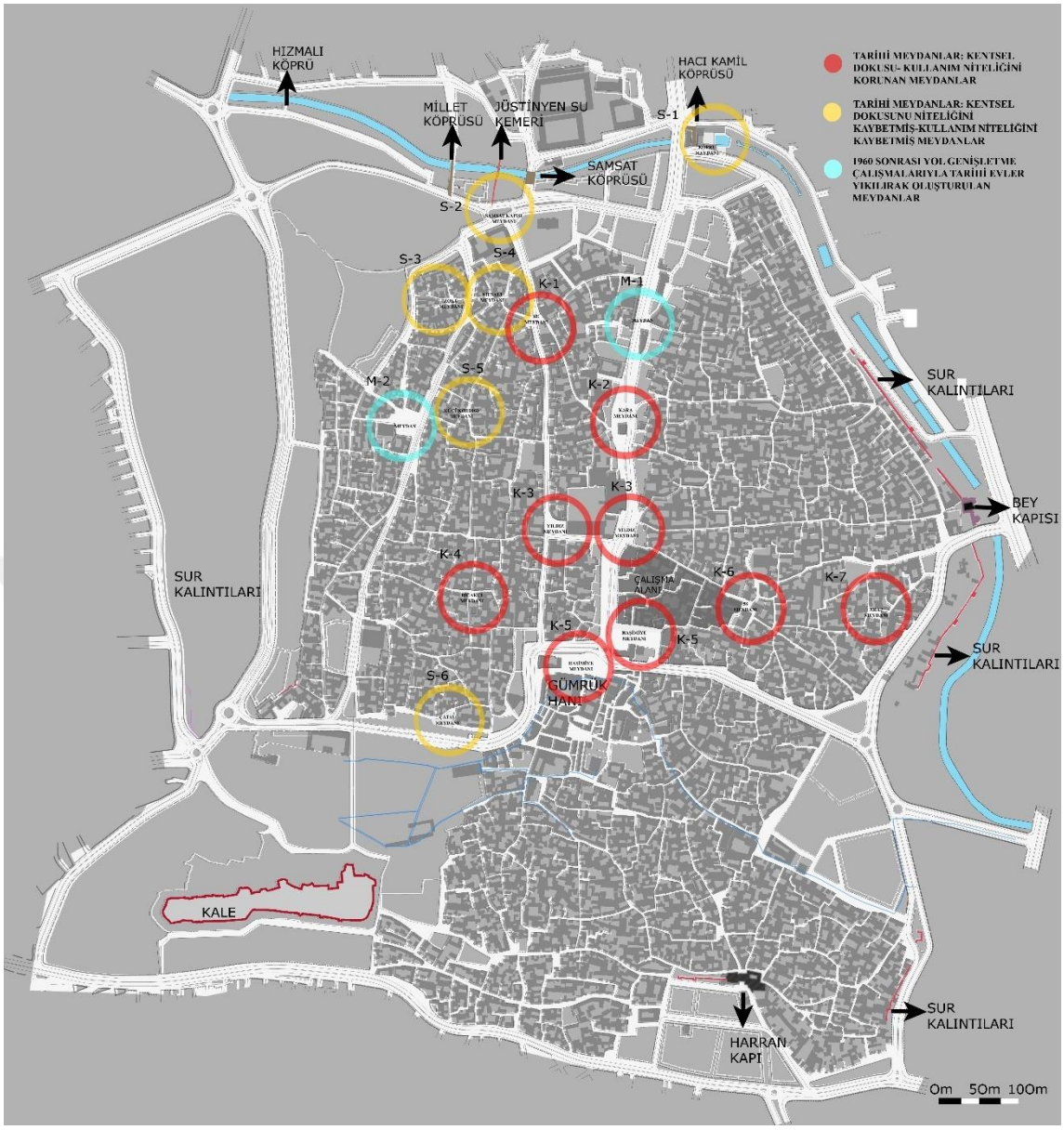
1-Köprü Meydanı, 2-Samsat Kapı, 3-Zoku Meydanı, 4-Musalı Meydanı,
5-Bidig (Küçük) Meydan, 6-Beg Kapısı, 7-Karameydanı, 8-Bıçakçı Meydanı,
9-Gavur Meydanı, 10-Çatal Meydan

Şekil 4. 41. Ekinci, Abdullah, "İslam Şehircilik Kültüründe Urfa Meydanları", "Osmanlı Urfa'sı", Cilt:1

> "Urfa'da Osmanlı son dönemi ile Cumhuriyetin ilk yıllarında kentsel yıkım yaşanmıştır. Bu süreçte kentin birçok gözde mimari yapısı yıkılmıştır. Geri kalan eski yapılar ise gecekondulaşmıştır. Gecekondulaşıp yozlaştırılan mekânlardan bazıları; Topçu Hanı, Şehbenderiye Medresesi (Şehbenderiye Cami müştemilatı), Şehbenderlik (İran Ticaret Konsolosluğu) dir. Aynı dönemde Askeriye (Hacı Kara Ağa) hanı yıktırılır yerine eski vilayet binası yapılmıştır. Büyükyol Caddesi, Asfalt Caddesi ve çevresinde yer alan mutasarrıflık sarayı, Sarayönü-Haşimiye arası ile 12 Eylül caddesinde yol açma bahanesiyle yıktırılan tarihi yapılar, modernleşme çabası sonucunda tahrip edilen tarihi mirastan sadece bir kısmıdır. Cumhuriyet modernleşmesiyle şehirde hem kurumsal hem de toplumsal yapıya yapılan derinlemesine müdahalelerle kent hafızası göz ardı edilmiştir."[59]

Günümüze ulaşan ve ulaştığı hale kullanım niteliğini kaybeden meydanlar hem alansal hem de mekânsal olarak üç grupta incelenmiştir. Önem derecesine göre ilk grup kırmızı sonra sarı daha sonra mavi olarak renklendirilmiştir. Meydanın önem derecesi tarihi süreçteki geçmişi ve bozulmadan bugüne kadar niteliğini koruması üzerine tanımlanmıştır. Çalışma alanına yakın çevresindeki meydanların yoğunluğu ve bu meydanların niteliklerinin korunmuş olması bu alanın önemli özelliklerindendir.

[59] Ekinci, Abdullah," İslam Şehircilik Kültüründe Urfa Meydanları"," Osmanlı Urfa'sı", Cilt:1, S.91

Şekil 4. 42. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Meydanlar (Çizim: Özlem Yücel)

1.grup: Tarihi Meydanlar (Kırmızı renkteki alanları)

Bu meydanlar 1940 Gabriel'in haritasından (Şekil:4.12) da gördüğümüz halen varlığını sürdüren meydanlardır. Kentsel dokusu bozulmadan günümüze ulaşmış aktif kullanılan meydanlardır. Toplam yedi tanedir. Bu Tarihi meydanlar, kentsel dokusu ve niteliği korunmuş meydanlardır. Çevresinde genellikle ticari alanların, kilise, cami, hamam gibi yapıların yer aldığı kentsel doku içerisinde varlıkları baskın olarak hissedilen meydanlardır. K-1 Su Meydanı, K-2 Kara Meydanı, K-3 Yıldız Meydanı, K-4 Bıçakçı Meydanı, K-5 Haşimiye Meydanı, K-6 58 Meydanı, K-7 Arap Meydanıdır. Meydan

alansal olarak da diğer meydanlara oranla daha büyüktür. Toplanma alanları olarak kullanılmaktadır. Ticari bölgelerin içerisinde bulunan Haşimiye Meydanı ve Yıldız Meydanı sürekli hareketliliğin olduğu hem toplanma hem ulaşım hem de ticari meydanlardır. Aynı zamanda tüm bunların gerçekleştiği kamusal meydanlardır. 58 Meydanı, Bıçakçı Meydanı, Arap Meydanı mahalle meydanları diye kullanılmaktadırlar.

2.Grup Meydanlar (Sarı Renkteki Alanları)

Bu gruptaki meydanlar Tarihi Meydanlardır. Fakat kentsel dokusunu ve kullanım niteliğini kaybetmiş meydanlardır. Bu meydanlar kentin büyümesi sırasında açılan yol alanları içerisinde kaldıkları için özgün karakterleri günümüze ulaşamamış ve yapıları değişmiştir. Bu meydanlar yol ayırımları üzerinde oluşmuş bugün kullanım amacıyla 1938-40 sonrası yol genişletme çalışmalarıyla yol güzergahlarının bozulmasından kaynaklı kullanım özelliğini kaybetmiştir. Aynı zamanda su yolu üzerinde oluşan Hacı Kâmil Meydanı da su yolu güzergahları üzerinde yapılan alansal çalışmalardan dolayı özelliğini kaybetmiştir. Altına otopark yapılan bu alan yollarla bölündüğü için sadece bir geçiş alanı olarak kullanılmaktadır. S-1 Hacı Kâmil Köprü Meydanı, S-2 Samsat Meydanı, S-3 Zoku Meydanı, S-4 Musalı Meydanı, S-5 Küçük (Bıdık) Meydanı, S-6 Çatal Meydanıdır. Bir toplanma alanından çok geçip gidilen geçiş alanları olarak kullanılmaktadır.

3.Grup Meydanlar (Mavi Renkteki Alanları)

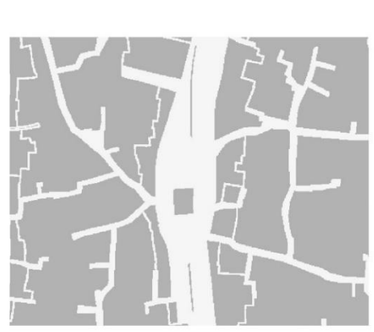
Tarihi Kentsel doku içerisinde olmayan, 1938-40 sonrası yapılan yol çalışmaları sırasında kentsel doku içerinde yer alan, konut alanları yıkılarak oluşturulan yeni meydanlardır. Bu meydanlarından biri M-1/ Kara Meydana paralel Sarayönü çarşısı güzergahında oluşturulan meydan diğeri ise M-2/ Fırfırlı Camii yanında oluşturulan meydandır. Her iki meydan da kiliseden dönüştürülmüş camilere yakın konut dokusu tahrip edilerek oluşturulmuş meydanlardır. Kentsel niteliği ve dokusu tarihi Sur içi bölgesinin morfolojisine ve ölçeğine uygun değildir.

SUR İÇİ MEYDANLAR:
1.GRUP
(KIRMIZI RENKLİ ALANLAR)

K-1 SU MEYDANI

K-2 KARA MEYDANI

K-3 YILDIZ MEYDANI

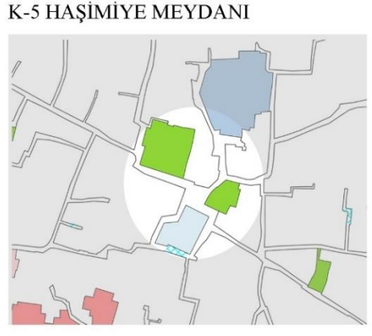
K-4 BIÇAKÇI MEYDANI

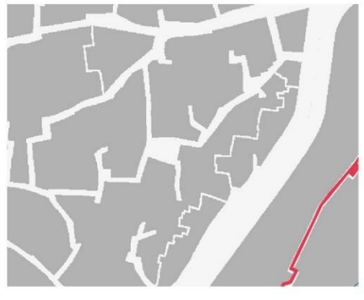

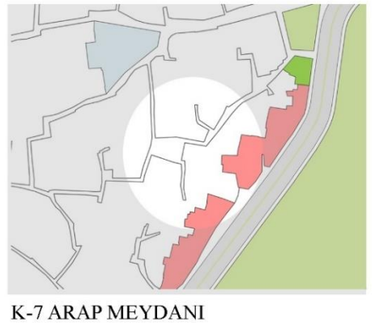
K-5 HAŞİMİYE MEYDANI

K-6 58 MEYDANI

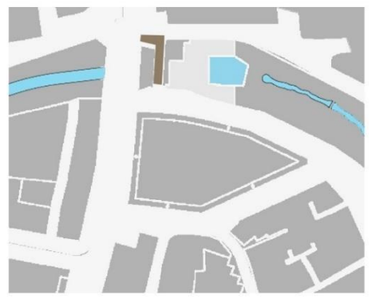

K-7 ARAP MEYDANI

Şekil 4.43 Sur İçi Bölgesi Meydanlar, 1.Grup Kırmızı Renkli Alanlar

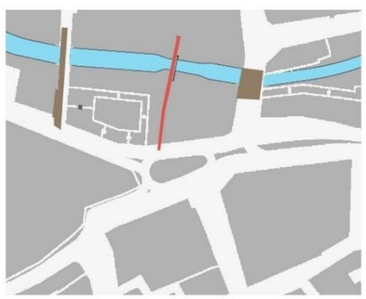
SUR İÇİ MEYDANLAR:
2.GRUP
(SARI RENKLİ ALANLAR)

S-1 HACI KAMİL MEYDANI

S-4 MUSALI MEYDANI

S-2 SAMSAT MEYDANI

S-5 BIDIG MEYDANI

S-3 ZOKU MEYDANI

S-6 ÇATAL MEYDANI

3.GRUP
(MAVİ RENKLİ ALANLAR)

M-1 SARAYÖNÜ MEYDANI

M-2 FIRFIRLI CAMİ YANI MEYDANI

0m 50m 100m

Şekil 4.44. Surİçi Bölgesi Meydanlar, 2.Grup Sarı Renkli Alanlar, 3.Grup Mavi Renkli Alanlar

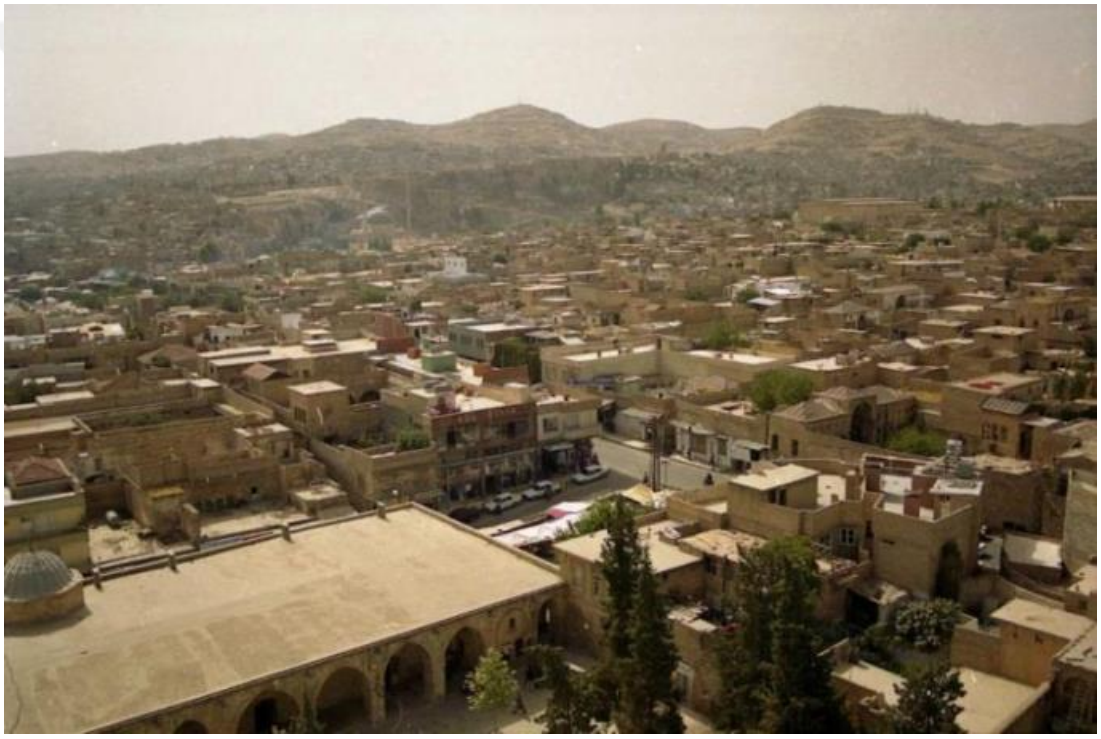
Haşimiye meydanı: çarşı bölgesinde aşağı çarşı denilen bölgede tarihi kentin merkezindedir. İsotçu Pazarı, Kasap Pazarı, Gümrük Hanı, Attar Pazarı, Koyuncu Pazarı kendisini çevreleyen önemli yerlerdir. Çevresinde yer alan çarşılardan anlaşılacağı üzere çok yoğun ticari faaliyetlerin yaşandığı bir mevkidedir. Meydanın kuzey tarafında Divan Yolu Caddesi yer almaktadır. Meydanı çevreleyen Pazar Cami tescilli anıtsal özellikte bir yapıdır. Meydanı çevreleyen diğer yapılardan tescilli olan yoktur. Meydanın batısında yer alan betonarme yapı tarihi dokuya uymayan niteliksiz bir yapıdır. Meydanın güneyinde yer alan yapı cepheleri de düzensiz ve niteliksizdir.[60]

Şekil 4. 45.Haşimiye Meydanı Eski Hali (ŞKVKK'dan Alınan Cihat Kürkçüoğlu Fotoğraf Arşivi)

[60] Yüzgül, Seydi, "Şanlıurfa Ellisekiz Meydanı Mimari Değerlendirmesi ve Abacılar Evi Restorasyon Önerisi", Yüksek Lisans, 2011, S.26

Yıldız Meydanı: Ulu Caminin doğusunda Divan yolu Caddesi üzerinde yer alan meydanın adıdır. 1958'deki imar planı çalışmaları kapsamında yol açma maksadıyla eski Yıldız (Paşa) Hamamının yıktırılarak meydan oluşturulması sonucunda oluşan alana hamamın adı verilmiştir. Alanı çevreleyen yapılardan en önemlisi Ulu Cami olup tescilli anıtsal mimarlık örneği bir yapıdır. Meydanın içerisinden geçen caddeyi çevreleyen 4-5 katlı betonarme apartmanlar göze çarpmaktadır. Tarihi Urfa evlerinin bulunduğu sokakların başındadır. Meydanın batı kesiminde Vakıflar Müdürlüğü, Şeyh Bekir Türbesi, Eyyubi Medresesi ve Firuz Bey Çeşmesi bulunur. Trafik bu cadde üzerinde oldukça yoğun olup, tarihi dokunun bozulmuş olduğu görülmektedir.[61]

Şekil 4. 46.Yıldız Meydanı Eski Hali (ŞKVKK'dan Alınan Cihat Kürkçüoğlu Fotoğraf Arşivi)

[61] Yüzgül, Seydi, "Şanlıurfa Ellisekiz Meydanı Mimari Değerlendirmesi ve Abacılar Evi Restorasyon Önerisi", Yüksek Lisans,2011, S.30

Ellisekiz Meydanı: Ellisekiz Meydanı, sur içinde yer alan Kurtuluş Mahallesinde konumlanmaktadır. Meydanın oluşumu ve tarihine ilişkin net ve kesin bir bilgi olmamasına rağmen, meydanda yer alan ve en eski yapılardan biri Nimetullah Cami'nin kuzeyinde bulunan türbedeki yazıttan, "H. 927 (M. 1521) tarihinde, 16. Yy başlarında yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Kurtuluş Mahallesinde, Yıldız Meydanı'nın doğusunda yer alan Kazancı Bedih Sokağı'nın bitiminde yer alan, kültür varlığı tarihi yapılarla çevrili bir meydandır. Meydana yetişmeden sokağın kuzeyinde Nimetullah Cami yer almaktadır. Camiden sonra ulaşılan meydanda, Kurtuluş İlköğretim Okulu, Şeyh Saffet Tekkesi ve tescilli sivil mimarlık örneği yapılarla, yeni yapılmış betonarme yapılar bulunmaktadır. Meydanda, Orta Sokağa doğru gidince kuzeyde Sezerler Evi, güneyde ise Abacılar Evi yer almaktadır. Meydanın kuzey tarafında ise Reci çıkmazında Reci Kilisesi yer almaktadır. Meydanda yer alan Kurtuluş İlköğretim Okulunun yerinde eski bir hamam bulunduğu ve hamamda çıkan bir yangın ile elli sekiz kişinin öldüğü ve bu nedenle meydana bu ismin verildiği halk arasında anlatılmaktadır. Ancak bu bilgileri teyit edecek yazılı bir kaynağa rastlanılmamıştır.[62]

Şekil 4. 47. Ellisekiz Meydanı (Fotoğraflar: Özlem Yücel)

[62] Yüzgül, Seydi," Şanlıurfa Ellisekiz Meydanı Mimari Değerlendirmesi ve Abacılar Evi Restorasyon Önerisi", Yüksek Lisans, 2011, S.30

Kara Meydanı: PTT binası ile yıldız meydanı arasında kalan bölgede Divan Yolu Caddesi üzerinde Hüseyin Paşa Camii'nin önünde yer alan meydandır. Zeminin siyah bazalt taşlarla kaplı olmasından dolayı meydana Kara Meydanı isminin verildiği sözlü kaynaklarla rivayet edilir. Meydandan geçmekte olan Divan Yolu Caddesi en yoğun iş merkezlerinin bulunduğu ticaretin en yoğun olduğu caddedir. Bu durum sonucunda çevrede ticari fonksiyonlar yoğundur. Meydanda yer alan Hüseyin Paşa Camii tescilli anıtsal bir yapıdır. Meydanın kuzey batısında yer alan Hacı Hafızlar Evi (Devlet Güzel Sanatlar Galerisi olarak kullanılmakta) Urfa Evlerinin güzel örneklerinden biridir. Meydanın içerisinden trafiğin yoğun olduğu bir caddenin geçmesi ve ticari yoğunluk neticesinde tarihi doku bozulmuştur.[63]

Şekil 4. 48.Kara Meydanı Sokak (Fotoğraf: Max Von Oppenheim 1889)[64]

[63] Yüzgül, Seydi, "Şanlıurfa Ellisekiz Meydanı Mimari Değerlendirmesi ve Abacılar Evi Restorasyon Önerisi", Yüksek Lisans, 2011, S.21

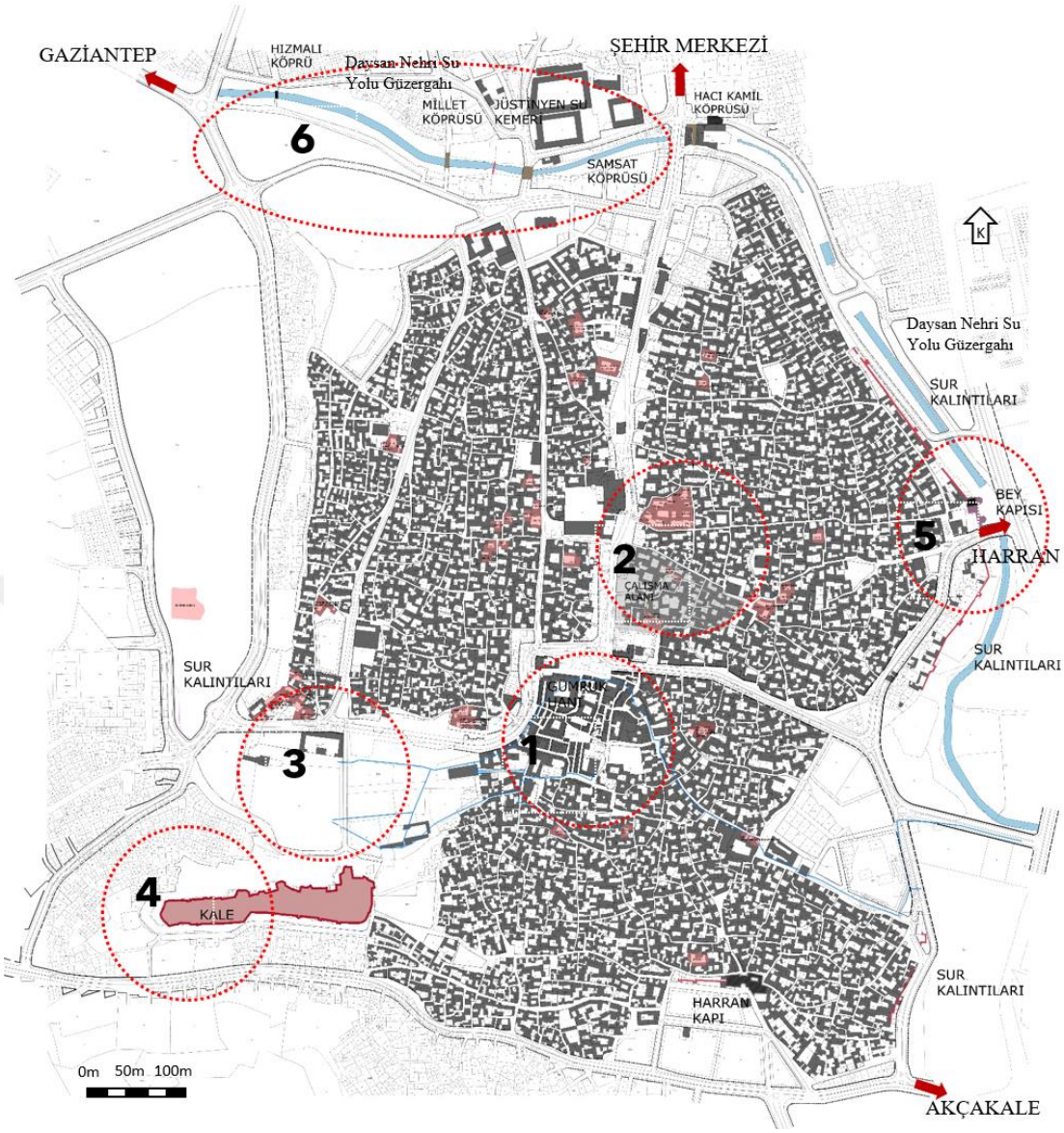
[64] Ekinci, Abdullah, Osmanlı Urfa'sı, Cilt 2, S.40

Su Meydanı: Kadıoğlu camisinin avlusu niteliğindeki meydandır. Caminin çeşmesi ve su deposundan şehre gelen suların toplandığı, buradan bölüştürülerek dağıtıldığı sözlü kaynaklarda anlatılmaktadır. Meydanın ismini bu özelliğinden dolayı almıştır. 12 Eylül Caddesi bu meydandan geçmektedir ve trafiğin yoğun olduğu bir caddedir. Meydanın güneyinde bulunan Kadıoğlu Camii, tescilli anıtsal özellikte bir yapıdır. Meydanın doğu ve batı tarafında yer alan yapılar, 12 Eylül Caddesi üzerinde yer almaları neticesinde ticari işlevli yapılardır. Korumaya değer tescilli yapılar daha çok mahalle içlerinde yer almaktadırlar. Meydan yoğun bir trafik alanında kalmış, trafikle birlikte ticari fonksiyonların yoğunluğu sonucunda niteliklerini yitirmiştir.[65]

4.1.4. Bölgeler

Şehir ekonomik ve özgürlük simgesi iken mahalle ve sokaklar dayanışma ve yardımlaşmanın hayat bulduğu ve mahremiyeti olan özel mekânlardır. Başlangıçta, üç beş evden oluşan mahallenin ev sayısı arttıkça nüfusu artmış ve sosyo-ekonomik ve güvence gereksinimleri bağlamında mahalleler, caddeler, meydanlar ve sokaklar oluşmuştur. Sokaklar kent kültürünün yalnızca mekânı değil, aynı zamanda deneme alanlarıdır. Kentteki hareketin az olması ve kentsel yapılaşmanın mahalle esas alınarak kurgulanması yüzünden kentte cadde ve sokak ayrımı olmayıp belirli bir ulaşım sistematiği yoktur. Organik yapılaşma diye nitelendirdiğimiz bir damarlanma şeklindeki yollar söz konusu olmaktadır.

[65] Yüzgül, Seydi, "Şanlıurfa Ellisekiz Meydanı Mimari Değerlendirmesi ve Abacılar Evi Restorasyon Önerisi", Yüksek Lisans, 2011, S.18

Şekil 4. 49. Şanlıurfa İmar Planı (2012) Üzerine İşaretlenmiş Şanlıurfa Kentsel Siti- Sur İçi Bölgesi Haritası

Kentsel morfolojinin ana unsurlarından olan bölgeler sınırların içinde kalan alanlardır. Bazen bu bölgeler fonksiyoneldir, bazense ortak kullanılan alanlarla oluşan kümelenmelerdir. Yollar bazen bölgelerin sınırlarını oluştururken, kavşaklar ve meydanlar ise bölgenin merkezini oluşturmaktadır. Bu bölgeyi sınıflandırma biçimine göre değişir. Urfa şehir imar planında tarihi merkezi olarak gösterilen alanların sınırları kuzeyde Kara koyun deresi güneyde tepe mahallesinin güney kesimi doğuda Akçakale yolu ve batıda Kızılkoyun Mahallesinin doğu kesimine kadar olan sınırdır. Bu genel bir bölge oluşumunu anlatan sınırlardır. Çalışılan Sur İçi Bölgesini tanımlar.

Sur içi bölgesini de kendi içinde fonksiyonel olarak sınıflandırırsak;

1 nolu bölge Anıtsal yapıların yoğunlaştığı ve geleneksel ticaret merkezi diye isimlendirilen, hanlar, hamamlar, bedestenler ve çarşılar yer almaktadır. Ulu Camiyle Dergâh Balıklıgöl Camisi arasındaki bu alan en eski ticaretin günümüze kadar halen kullanılan alanlarındandır.

2 nolu bölge nitelikli sivil mimarinin yoğunlaştığı ana yol güzergâhı üzerinde önemli camilerin kesişim noktasında olan konut mimarisinin en yoğun olduğu alandır.

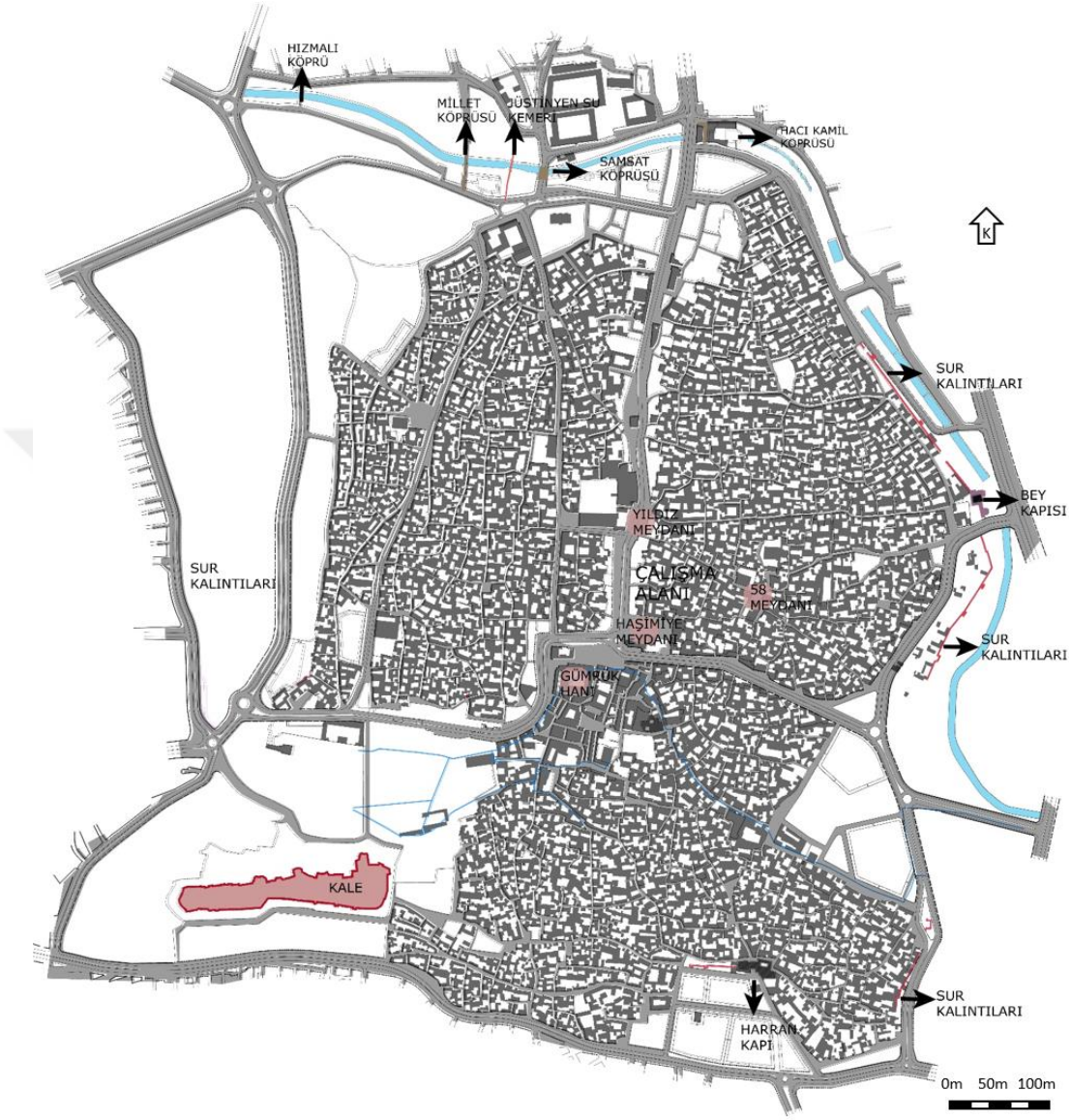
3 nolu bölge Halil-ur Rahman gölü Balıklıgöl ve camisinin olduğu yeşil alanların yoğunlaştığı ibadet ve dinlenme parklarının olduğu alandır.

4 nolu bölge kale ve çevresinin olduğu bölgedir. Bu alanın güney yönü kalenin büyük hendeğinin olduğu kısımdır. Daha önceki yerleşim bölgelerinde savunma hendeği olarak kullanıldığı için güneyde müdahaleyle oluşturulmuş bir sınır vardır. Şehir güneyden bağlantıyı yan yollarla sağlamaktadır. Tarihi sit alanının sur duvarları iç kalenin sur duvarlarıyla başlar.

5 nolu bölge Bey Kapı doğuya bakan kısımda ve Harran Kapısı da güneyde sur kalıntılarıyla birlikte ayakta kalan 2 kapıdır. Bey Kapısı Mahmutoğlu kulesinden girilen şehir kapısıdır. Bu iki kapıda Harran ovası düzlüğüne açılır. Köy ile şehrin buluşma noktasıdır.

6 nolu bölge Karakoyun Köprüsü, Millet Köprüsü, Jüstinyen Bendi gibi önemli su yapılarının olduğu alanı kapsar. Daysan nehrinin son güzergâhının etkin olduğu alandır.

4.1.3.1.Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Savunma ve Geçiş Yapıları (Kale, Sur, Burç, Kule, Kapı, Köprü)

Şekil 4. 50. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Savunma ve Geçiş Yapıları (Kale, Sur, Burç, Kule, Kapı, Köprü) (Çizim: Özlem Yücel)

Şehrin kalesi güney savunma hendeğiyle birlikte tarihi alanın güney batı kısmını oluşturur. Sur duvarları, burçlar güneyden kale eteğini takip ederek şehrin güney topografyayla olan sınırını oluşturur. Harran kapı güney surlarından şehre Harran'dan gelen çiftçilerin kullandığı ticaret yolunun kapısıdır. Doğusunda Mahmutoğlu kulesi ve içinden geçen bey kapısı şehrin yine Harran bozkırıyla birleştiği ikinci ticaret aksının surlara açılan kapısıdır. Daysan nehrinin (Karakoyun Deresi) üzerinden köprülerle bağlantısı

sağlanmıştır. Şehrin kuzey bölümü yeni şehirle eski şehrin bağlantılarının olduğu, Daysan nehri yatağının üzerinden kurulan köprü ve su bentleriyle ulaşımın sağlandığı bölgedir. Doğuda ise Gaziantep yolu bağlantısı bulunmaktadır.

Urfa Kalesi: Tarihi şehrin güneybatısında en uç kısımda güney, doğu, batı kısımlarının hendek olarak inşa edildiği kuzey bölümü ise kayalık ve uçurum olduğu bu kale Edessa Kralı IX. Ma'nu kalenin üstüne kışlık bir saray yaptırdığı saraydır. Bu saray 201 yılındaki büyük sel felaketi dolayısıyla kralın emriyle yüksek bir yere yapılmıştır. 814'te kale Abbasiler tarafından Selefkoslar dönemine ait kalıntıların üzerine tekrar inşa edilmiştir. 14.yy. da Memlukler da restore etmiştir. Kentin başlangıç noktası gibi bir algısı vardır. Şehir kalede biter. Güney hendeği şehrin güneyle bağlantısını koparır.

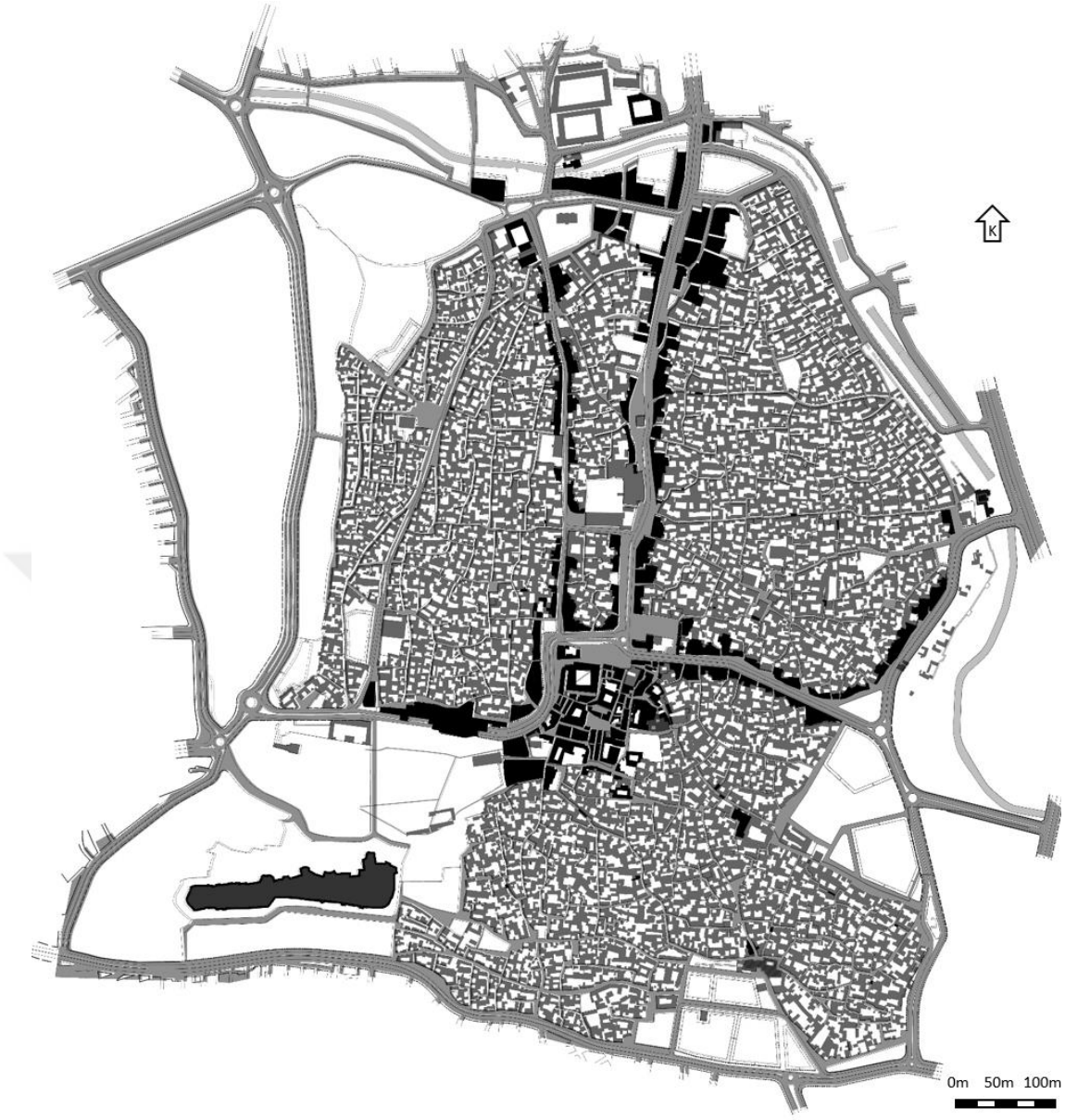
Şekil 4. 51. Sur İçi Bölgesi Kale ve Çevresi (Fotoğraf: Geçmişin İzinde Şanlıurfa, İlaslan A.& Z. Nida, 2019)

Surlar ve Kapılar: Sur duvarlarının yıkımı Zengiler dönemimde başlar. Sürekli işgal altında savaşlara maruz kalan Urfa kalesi Harran kapı ile Bey Kapı'nın yanında bazı kalıntılarla günümüze ulaşmıştır. Kentin başlıca noktalarını temsil etmekle birlikte bölgesel bir durumu da vardır. Kapılar aynı zamanda içinde burçların, kulelerin de bulunduğu savunma yapılarıdır.

> "Şehir surlarının ilk inşa tarihi bilinmemekle birlikte yazılı kaynaklara M.S. 6. Yüzyılda kendisinden söz edilmektedir. Kale surlarının çoğu tahrip edilip yıkılmıştır. Bugün Bey Kapısı ve Harran Kapısına bağlı bazı sur duvarları ve Bey Kapısının içinde olduğu Mahmutoğlu kulesi ayaktadır. Urfa'nın güneyinde Harran Kapısı, batı surlarında Sakıb'ın Kapısı kuzeyde Samsat Kapısı, kuzeydoğuda Saray Kapısı doğuda Su Kapısı ve Bey Kapısı olmak üzere 6 kapısı vardır. Sur (dış kale)4 km uzunluğundadır. Surlar 812 yılında şehrin güneyinden gelen Arap akınları için bölgedeki Hristiyanlar tarafından yaptırılmıştır. Ebu Şeyh Urfa surlarını yapan kişidir." [66] "1144 tarihinde İmameddin Zengi şehrin surlarını yıkarak şehre girmiş ve Urfa'yı kuşatmıştır."[67]

[66]Ekinci, Abdullah," Müze Şehir Urfa", S.110

[67]A.g.k., S.117

Şekil 4. 52. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Ticari Yapıları (Ticari Alanlar, Han, Hamam, Bedesten) (Çizim: Özlem Yücel)

Ticaret Aksları Şehrin Ana Akslarıyla Dışarıyla Olan Bağlantıyı Sağlayan Kapıları Üzerindedir. Divan Yolu Güzergahı Bey Kapısı ve Gümrük Hanının Ana Ticaret Bölgesi Üzerinden Şehre Dağılım Göstermiştir. Kuzey Güney Doğrultusundaki Ana İki Arter 12 Eylül Caddesiyle (Demokrasi Caddesi) Divan Yolu (Saray Yolu) Halen Aktif Kullanılan Ticaret Bölgesidir. Ticaret Bölgesi Yol Genişliğini Arttıran Aktif Alanların Meydanların Bulunduğu Temel İki Aksta Yer Alır. Ticari İşlev Kentsel Dokuda Genişleyen Yol Akslarının Varlığının Gerekliliğini Göstermektedir.

Hanlar: Hacı Kâmil Hanı, Gümrük Hanı, Barutçu Hanı, Şaban Hanı, Samsat Kapısı Hanı, Mencek Hanı, Millet Hanlarıdır. En önemli hanı Gümrük hanıdır. Ticaretin odak noktasıdır. Haşimiye meydanına yakındır. Kanuni sultan Süleyman döneminde halhallı Behram Paşa tarafından 1563 yılında yaptırılmıştır. Gümrük Hanının altında suyolu ve bazı geçitler bulunmuştur. Bunlar da tarihi incelemelere konu olacak nitelikte su sarnıçları ve eski çarşıların olduğu bir bodrum katı ortaya çıkmıştır. En büyük han da Gümrük Hanıdır. Osmanlı ticaretinin 16.yy. merkezidir. Çevresindeki pazarlar bedestenler satılan ürünlerin adıyla adlandırılan çarşılar bu merkezde toplanmıştır. Bölgesel tanımının en belirgin yeri burasıdır.

Hamamlar: Veli Bey Hamamı, Serçe Hamamı, Cıncıklı Hamamı, Eski Arasa Hamamı, Sultan Hamamı, Vezir Hamamı tarihi bölgedeki hamamlardır.

Tarihi Çarşılar: Kazaz Pazarı, hüseyniye çarşıları, sipahi pazarı, pamukçu pazarı, kınacı pazarı, İsotçu pazarı, Mevlevihane Kapalı Çarşısı (Eski Kasap Pazarı) bulunmaktadır. Hamamlar ve çarşılar ticaretle bağlantılı hanlar bölgesinin alt bölgesini oluşturmaktadır.

Çeşmeler köprüler ve su kemerleri: Emencekzade Çeşmesi, Şeyh Saffet Çeşmesi, Hekim dede Çeşmesi, Firuzbey Çeşmesi, şehir imgelerini, Hızmalı köprü, Samsat Köprüsü, Karakoyun Su Kemeri, Millet Köprüsü, Hacı Kâmil Köprüsü surların oluşturduğu ana sınırın ikincil doğal sınırını oluşturan Daysan nehri yatağının suyolu geçiş elemanlarıdır.

4.1.3.2.Dini İnanç Yapıları (Kilise/Cami/Medrese/Tekke/Türbe)

Şekil 4. 53. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Kamusal Eğitim ve Dini Yapıları (Cami, Medrese, Tekke, Kilise, Okul) (Çizim: Özlem Yücel)

Kilise, cami, eğitim yapılarının belirtildiği bu haritada çok homojen bir dağılım söz konusudur. Bu yapıların homojen olması sur içinde aktif bir yaşamın da belirtisidir. Aksi takdir de özelleşmiş bir alan için yaşamsal faaliyetlerin devam ettiği kanısına varılacaktır. Sur İçi bölgesinde kütlesel olarak daha büyük olan yapılar kilise veya kiliseden camiye dönüştürülmüş yapılardır. Cami tekke gibi yapılarsa daha küçük inşa edilmiştir. Mahalleler arasında dinsel bir ayrım olduğu söylense de yapısal olarak dağılım homojendir. Tüm mahalle sınırları içerisinde cami de kilise de mevcuttur.

Şekil 4. 54. Şanlıurfa Balıklıgöl, Türk Hava Kurumu Hava Fotoğrafları

Şekil 4. 55. Şanlıurfa Fırfırlı Camii, Akgül, 2011

Bölgeden çok odak noktası niteliğindedirler. Bir toplanma mekânı ortak bir dini inanç ve eylem için oluşturulmuş kamusal alanlardır.

Kilise: Mar Petrus Mar Paulos Kilisesi, Fransisken Rahibeler Kilisesi, Germüş Köyü Kilisesi, Deyr Yakup Manastırı, Ameşşemeş Anıt Mezarı önemli kilise ve yapıtlarıdır.

Cami: Rızvaniye Camii, Halil'ür Rahman Camii, Selahaddin Eyyübi Camii, Fırfırlı Camii, Mevlidi Halil Camii, Hasan Paşa Camii, Eski Ömeriye Camii, Peygamberler Cami, Kadıoğlu Cami, Yusuf Paşa Camii, Ulu Camii, Nimetullah Camii, Mevlevihane Cami, Pazar Camii bu bölgedeki en önemli camilerdir. Camiler bu dokunun oluşmasındaki yapılı çevredeki ana unsurlardandır. Yaşam alanları cami çevresinde oluşmaya başlamıştır.

Şekil 4. 56. Şanlıurfa Balıklıgöl

Şekil 4. 57. Balıklıgöl, THK Hava Fotoğrafları

Medrese Tekke ve Türbe: Eyyubi Medresesi, Halil ‘ur Rahman Medresesi, Rızvaniye Medresesi, Nakibzade İbrahim Efendi Medresesi, Şeyh Abdulkadir Kemaleddin Erbili Türbesi, Halveti Tekkesi, Şeyh Muhammed Selim Hafız Efendi Türbesi, Şazeli Ali Dede Türbesi, Şeyh Yakup Halife Türbesi, Şeyh Dede Osman Avni Türbesi, Hacı Hafız Mustafa Efendi ve Buluntu Hoca Türbesi, Şeyh Mes’ud Türbesi, Şeyh Ebubekir Türbesi, Çift Kubbe Türbesi, Seyyid Maksud Oğlu Seyyid Hacı Ali Türbesi önemli yerlerdir. Küçük de olsa bir avlusu olan veya camilerin avluları içinde yer alırlar. Camilerin öğeleridirler.

Tarihi sur içi bölgesinde dini yapılar tam bir kozmopolit yapıya sahiptir. Sönmez ve Akgül’ün yaptıkları uydu araştırmasına göre; Osmanlı dönemi öncesinde, şehrin doğudaki sınırını Hacı Yadigâr Camii oluşturmuştur. Bu cami Kurtuluş mahallesinde bulunmaktadır. (Sönmez, Akgül, 2013) Hz. Ömer döneminde 7. yy. ’da Eski Ömeriye Camii yaptırılmıştır. Bu cami de Pınarbaşı mahallesinde bulunmaktadır. Bu yapılardan sonra 12. Yüzyıla kadar geçen süreçte bir cami yapımı olmamıştır. Bu yapılaşmanın durağanlaşması şehrin sınırlara kadar genişlediğinin göstergesidir.

Urfa 7.-8. yüzyıllarda doğal afetlerle, 8. Yy ile 12. yüzyıllar arasında milletler arası, devletlerarası, din ve mezhep kavgalarının arasında kalmıştır. Bu karşılaşmalar mimari dokusunda tahribatlara sebep olmuştur. 12. Yy. da Pınarbaşı mahallesinde bulunan Pazar camiinin yapılmış olması bu süreçle birlikte yeni yerleşmelerin başladığının göstergesidir. [68] 5 yüzyıllık bir yapılaşma süreci kaybı vardır. Tahribatlarla da eski kent imgeleri kayıplar vermiştir.

[68] Sönmez, Akgül," Şanlıurfa Şehrinin Alansal Gelişiminin Tarihi Yapıların Konumları ve Uydu Görüntüleri ile Belirlenmesi",2013, S.52

4.1.3.3. Sivil Mimari (Konut Dokusu)

Urfa evleri, genel olarak mütevazı yapılardır. Varlıklı ailelerinki daha ihtişamlıdır. Evlerin dış cepheleri çok bakımlı ve gösterişli olmasa da düzenli, estetik ve iklim koşullarına göre tasarlanmış bir mimariye sahiptir. Urfa Sur içi Bölgesi sokakları, evleri, evlerin avlularındaki havuz ve yeşil alanlarıyla kentsel yapı kültürünün Güneydoğu Anadolu Urfa Hayatlı Evleri başlığı altında tanımlanmalıdır. Mezopotamya kentlerinin örneklerinden olan Urfa sokakları ana bir cadde üzerinden diğer ara yollara kıvrımlı eğrisel yollara bağlantı sağlayan tali yollarla ulaşılmaktadır. Özelleşmiş bazı çıkmaz sokakların da bulunduğu tetirbelerle yollar son bulmaktadır.

Tarihi organik doku evlerin sırt sırta vererek oluşturduğu mahallerin topografyayla birlikte hareketleriyle Urfa kent dokusu sivil mimari yapılarıyla özgün bir yapı ağını oluşturmaktadır. Eğimin fazla olduğu Büyük Yol Caddesi aksında evlerin terasları birbirini görmeyecek şekilde mahremiyetin ön planda olduğu düzenlemeler aslında yapılardaki Sosyo-Kültürel etkinin baskınlığını da göstermektedir.

Şekil 4. 58. Çalışma Alanı Civarı, Eski Halinden Bir Görünüm (Cihat Kürkçüoğlu Arşivi)

Ticaret Yapıları

Hanlar

Cami/ Medrese/ Tekke/ Türbe Yapıları

Kilise Yapıları

Konut Yapıları

Şekil 4. 59. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Fonksiyon Analizi (Çizim: Özlem Yücel)

Bölgede yapısal etkinlikleri kavrayabilmek adına fonksiyon analizi yapılmıştır. Merkezde ticaret aksı üzerinden dağılan üç bölge oluşmuş ve bu bölgelerde yaşamsal faaliyetler için homojen eğitim yapıları, dini yapıları tesis edilmiş, konut yapıları bu alanların ana bölgelerini oluşturmuştur. Konut yapıları sosyal birlikteliklerin yapılaşma biçimidir. Biçimsel olarak kentsel planlamada mahremiyet olgusu baskındır. Etkilerine kentsel dokuda, dışarıya kapalı içeriye dönük sokak dokularının oluşturulduğu yapı adalarındaki yerleşimlerle karşılaşılmıştır. En dar sokakların varlığı konut alanın varlığını hissettirmektedir. Konutlar, mahallelerin birbirinden farklılaşmayan dar kıvrımlı yolların sınırlarını oluşturan yapı adalarını oluşturur.

4.2. SUR İÇİ BÖLGESİ KURTULUŞ MAHALLESİ YERLEŞİM MORFOLOJİSİ

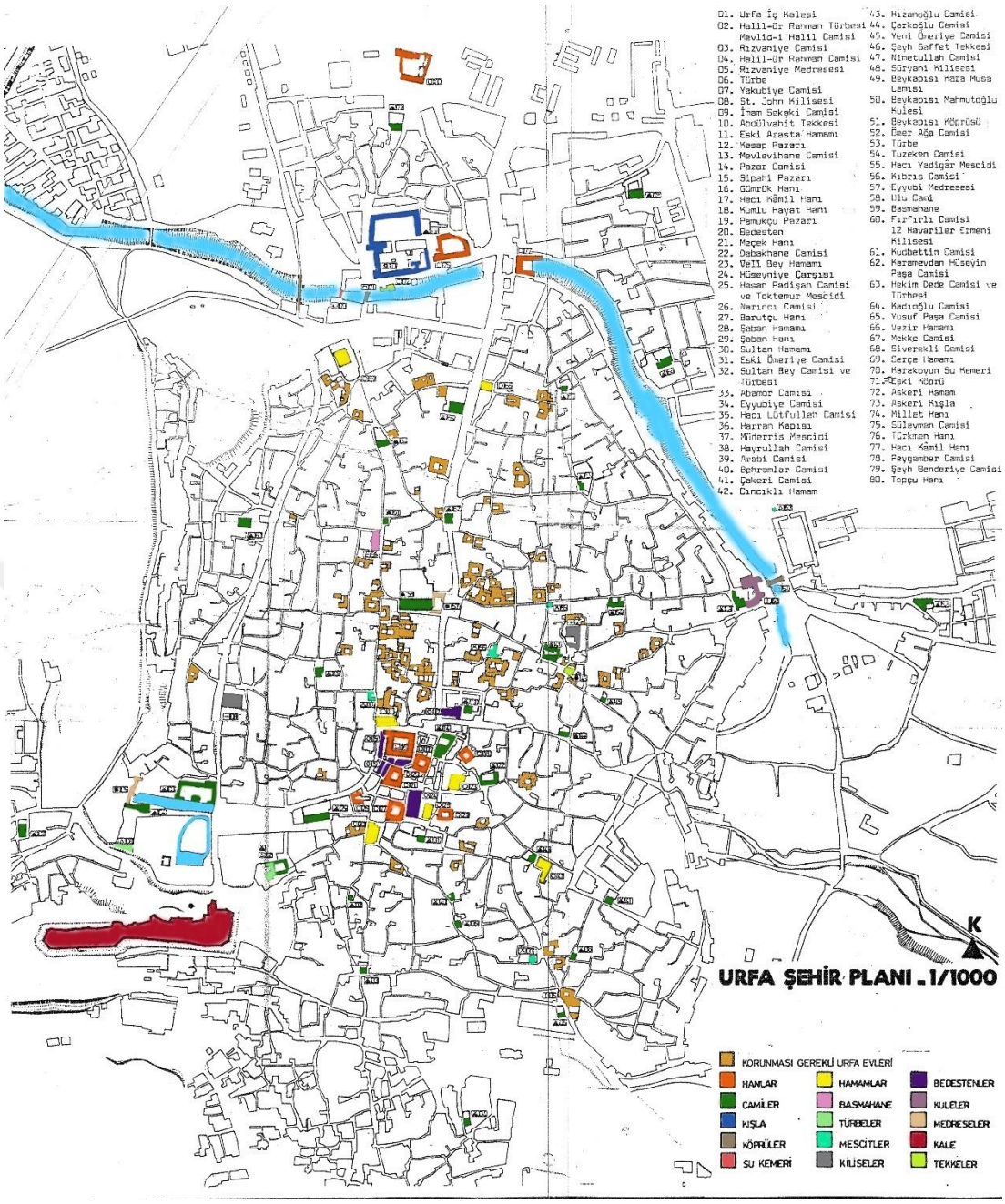
Kent idari sıralamanın ilkini temsil eder. Organizasyonunda köy, mahalle, sokak ve en küçük birimi olan ev; o toplumun meydana getirdiği en alt birimi, kent ise; en üst birimini oluşturur.

Şekil 4. 60.Ulu Cami ve Çevresindeki Urfa Evleri (ŞKVKK'dan Alınan Cihat Kürkçüoğlu Fotoğraf Arşivi)

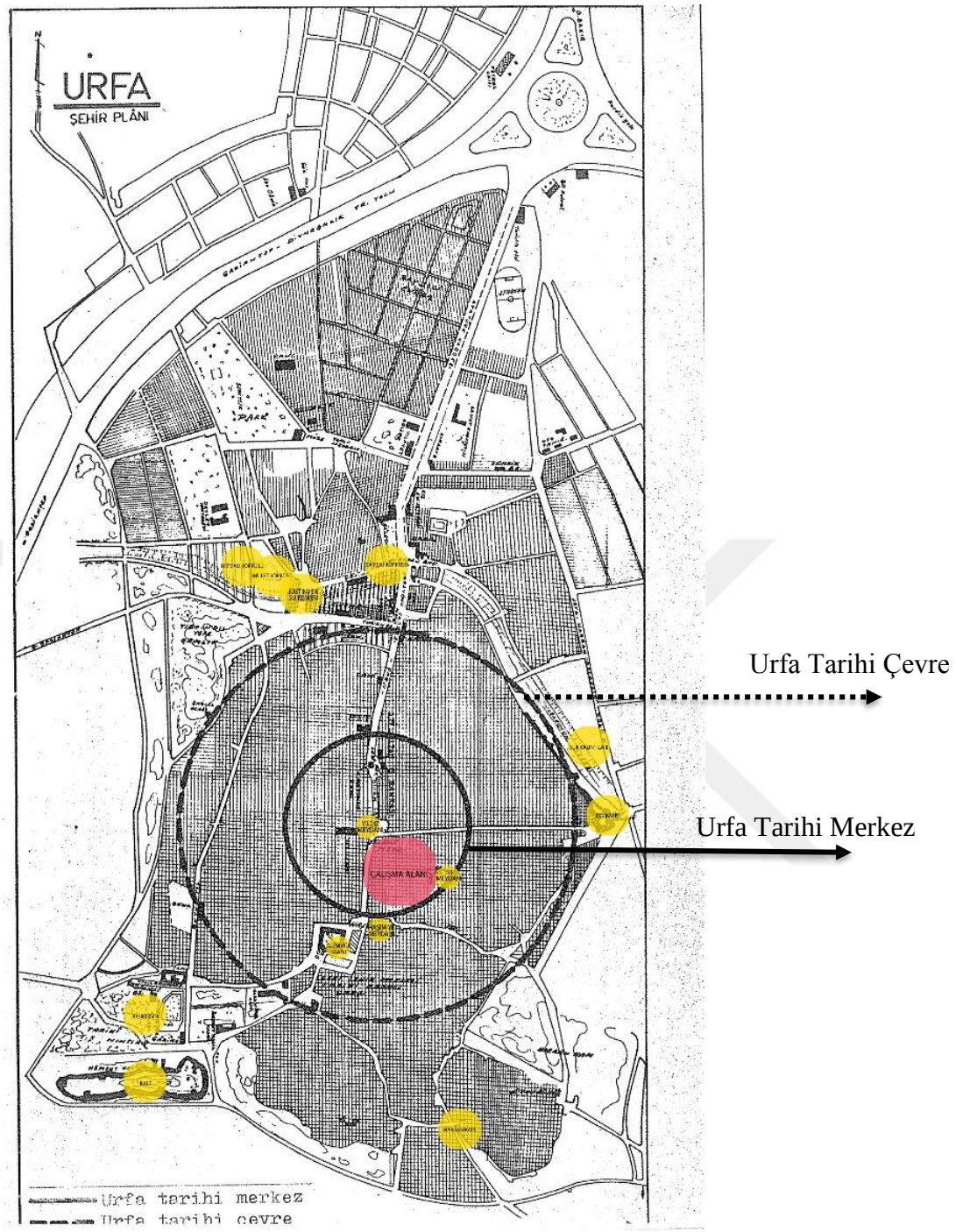
Urfa, antik orta çağdan ve Osmanlı döneminden etkilerle bugüne kadar gelmiş ender şehirlerdendir. Söz konusu dönemlere ait mahalleler, sokaklar, çıkmaz sokaklar ve meydanlar hala ayaktadır. Şanlıurfa'nın geleneksel evleri Anadolu'nun evlerinden de ayrı bir grup olarak sınıflandırılmalıdır. Malzeme, coğrafya, iklim, inanç, sosyo-kültürel yapı kapsamında evlerin, sokakların oluşumunu etkileyen etkenlerdir. Nahit taşıyla inşa edilmiş geleneksel doku, kalın duvarların oluşturduğu sokaklar, tonoz örtülü kabaltılar Urfa mimarisinin öne çıkan mimari öğeleridir.

Sokak duvarlarının yüksekliği, avluların harem ve selamlık diye ayrılmaları hem iklimin hem mahremiyetin gerektirdiği önemli mimari sonuçları doğurmaktadır. Dışa kapalı bu evler de iç avluya bakan bölümler taş ve ahşap süslemelerle zenginleştirilen mekânlardan oluşturulmuştur.

Şekil 4. 61. Şanlıurfa Şehir Planı, 1975 (Alper, 1979)

Şanlıurfa Kentsel Siti Sur içi Bölgesinde sivil mimari örneklerinin en yoğun olduğu tarihi merkez niteliğindeki Kurtuluş Mahallesi, 58 Meydanı Yıldız Meydanı ve Haşimiye Meydanı'nın arasında kalan bir bölgedir. Yapıların biçimlenmesinde önemli faktörlerden olan İklim, demografik yapının getirmiş olduğu mahremiyet kavramına; arazinin kullanımı ve yerleşmeye ait malzeme kullanımı da eklenince sağır duvarlarla çevrili doğal bir oluşum meydana gelmiştir. Bu haliyle sokaklar Arabistan, Suriye gibi ülkelerde de örneklerini görebileceğimiz aynı iklimin aynı coğrafyanın insanının yapıyı nasıl biçimlendirdiğini gözler önüne sermektedir.

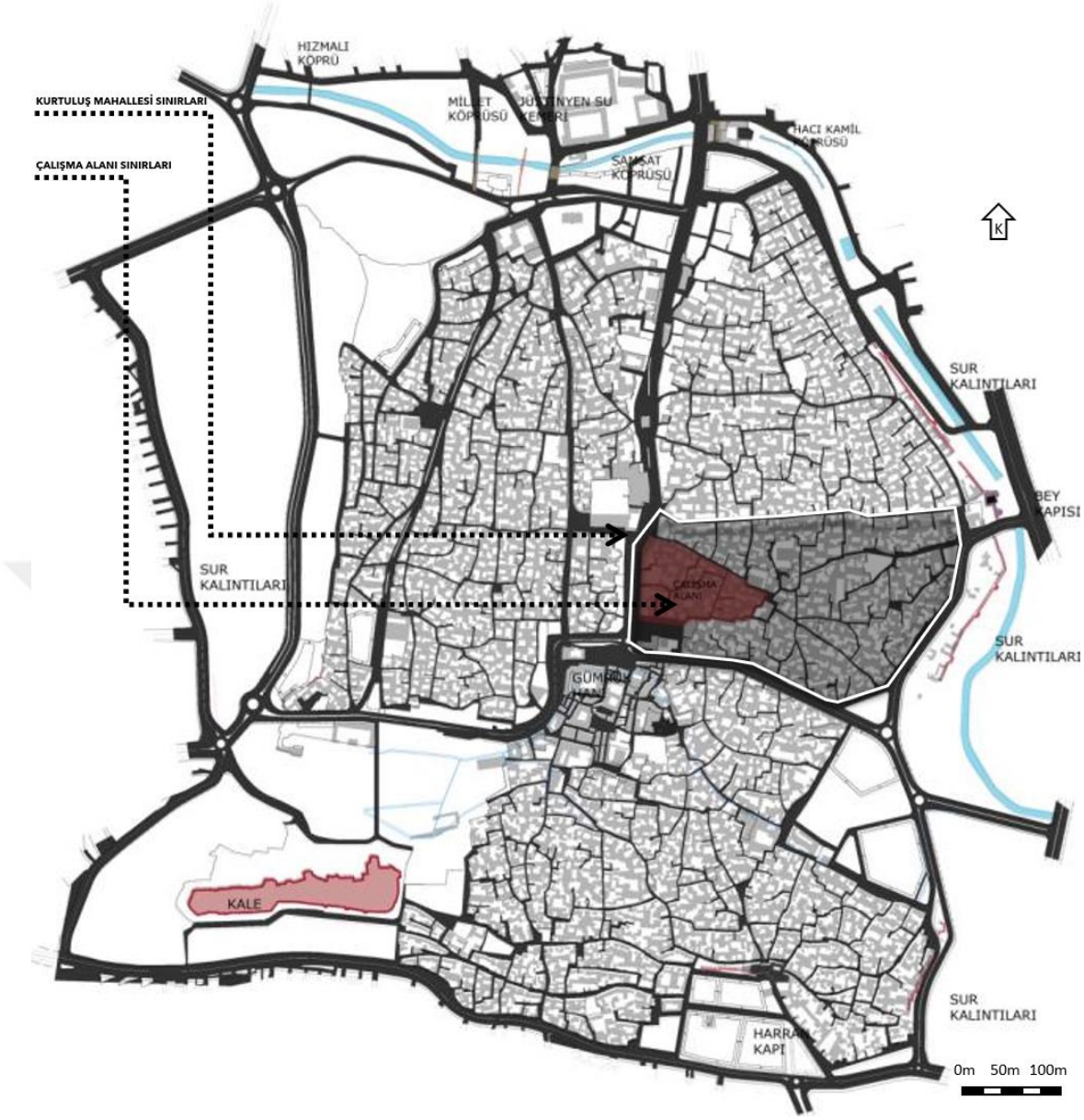
Şekil 4. 62. Şanlıurfa Şehir Planı, 1985 (Mehmet Alper)

Çalışma alanı; Alper 'in de çizimlerinde ifade ettiği Tarihi çevre içerisindeki Tarihi merkez alanı; Kurtuluş Mahallesi sınırları içerisinde Yıldız Meydanı ,58 Meydanı, Haşimiye Meydanı arasında üçgen bir alan oluşturan yapı adalarını kapsamaktadır. (Şekil:4.61-4.62)

Yapısal olarak bozulamamış çalışma alanındaki nitelikli evler ve Tarihi sur içi bölgesindeki ulaşılan evler incelendiğinde kat adetlerinin ikiyi geçtiği çok nadir örneklere rastlanmaktadır. Akçarlar Evi topografyaya uyum gösteren kot farklarıyla oluşmuş avlularıyla plan tipine rastlanılmayan örnekler arasındadır. 4 katlı plan tipine sahiptir.

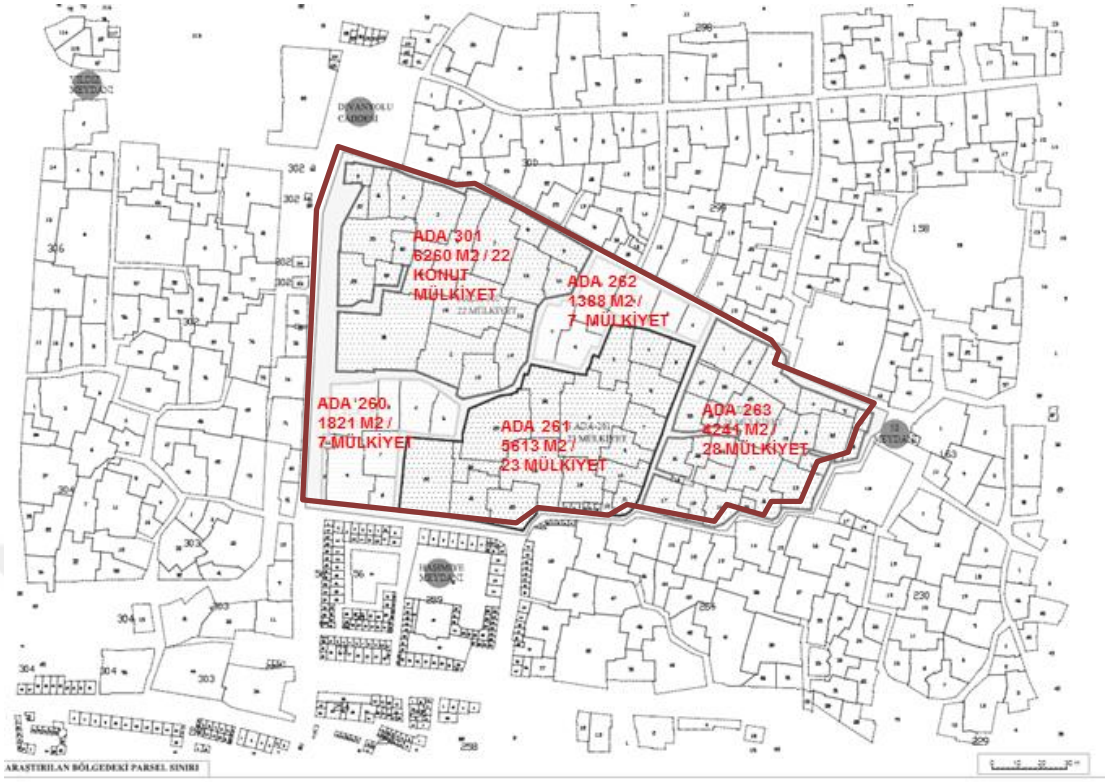
Şekil 4. 63. Akçarlar Evi, Sur İçi Bölgesi (ŞKVKK'dan Alınan Cihat Kürkçüoğlu Fotoğraf Arşivi)

Şekil 4. 64. Şanlıurfa Kentsel Siti Sur İçi Bölgesi Kurtuluş Mahallesi Sınırları

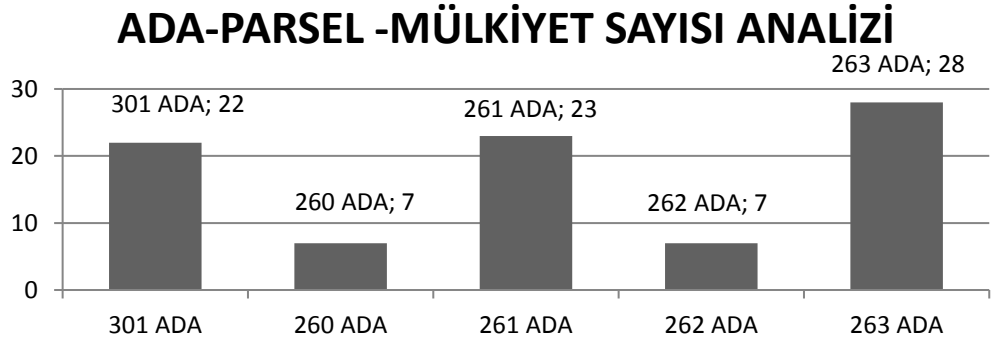
Kurtuluş Mahallesi eğimi Sur içi Bölgesinin en az olduğu, konut dokusunun çoğunlukta olduğu bir bölgeyi kapsamaktadır. Bey Kapısı Harran Ovasına açılan düzlüğün olduğu kısım olduğu için arazinin en düşük kotu da bu bölgedir. Kurtuluş Mahallesi Bey Kapısı sınırıyla son bulur. Çalışma alanı Türk Müslüman mahallesindedir. Ticaret alanlarının ve nitelikli sivil mimarinin iç içe bulunduğu bir bölgededir. Bu yüzden bu alan önemli veriler taşımaktadır.

4.2.1. Çalışma Alanının Sınırları

Şekil 4. 65. Çalışma Alanı, Ada Sınırları, Mülkiyet Sayıları (Çizim: Özlem Yücel)

Çalışma alanı Sur İçi Bölgesi Kurtuluş Mahallesi sınırları içerisindeki Yıldız Meydanı, 58 Meydanı, Haşimiye Meydanı arasında kalan yoğunluğu konut olan bölgeyi kapsamaktadır. Bu alan hem morfolojik hem de tipolojik açıdan incelenmiştir. Bu açıdan alana bakıldığında; arazi kullanımı, yol-sokak ilişkileri ve sokak ev ilişkisi bağlamında bu alan sur içi bölgesinin ana karakterini gösterebilmektedir.

Grafik 4. 1. Çalışma Alanı Yapı Adaları Mülkiyet İlişkisi

Bu alanda beş yapı adası bulunmaktadır.

Toplam çalışma alanı yüzölçümü 23417 m2 dir. 19323 toplam yapılaşan ada alanıdır.

301 yapı adası; ortalama mülkiyet 288 m2 (22 Mülkiyet/ Taban alanı 6352 m2)

Yapı adasının en küçük parseli 301/24: 99 m2, en büyük parseli 301/5: 969 m2 dir.

260 yapı adası; ortalama mülkiyet 271m2 (7 Mülkiyet/ Taban alanı 1902 m2)

Yapı adasının en küçük parseli 260/8: 124 m2, en büyük parseli 260/9: 434 m2 dir.

261 yapı adası; ortalama mülkiyet 242 m2 (23 Mülkiyet/ Taban alanı 5588 m2)

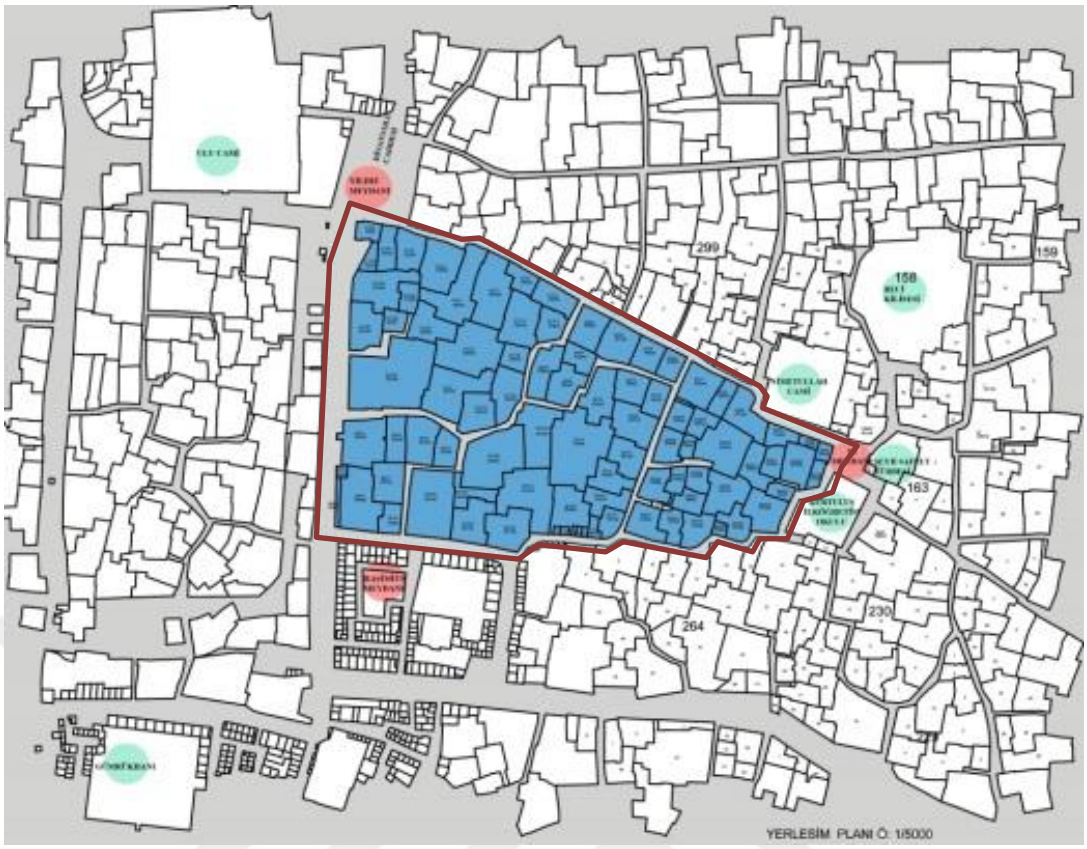
Yapı adasının en küçük parseli 261/24: 144 m2, en büyük parseli 261/2: 738 m2 dir.

262 yapı adası; ortalama mülkiyet 200 m2 (7 Mülkiyet/Taban alanı 1400 m2)

Yapı adasının en küçük parseli 262/4: 128 m2, en büyük parseli 262/2: 261 m2 dir.

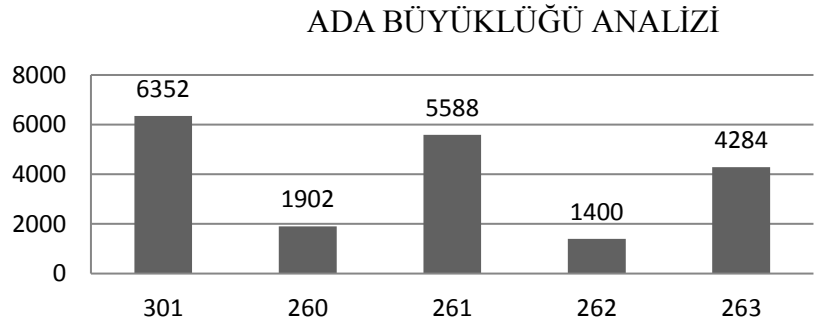
263 yapı adası; ortalama mülkiyet 152 m2 (28 Mülkiyet/Taban alanı 4241 m2)

Yapı adasının en küçük parseli 263/32: 37 m2, en büyük parseli 263/25: 414 m2 dir.

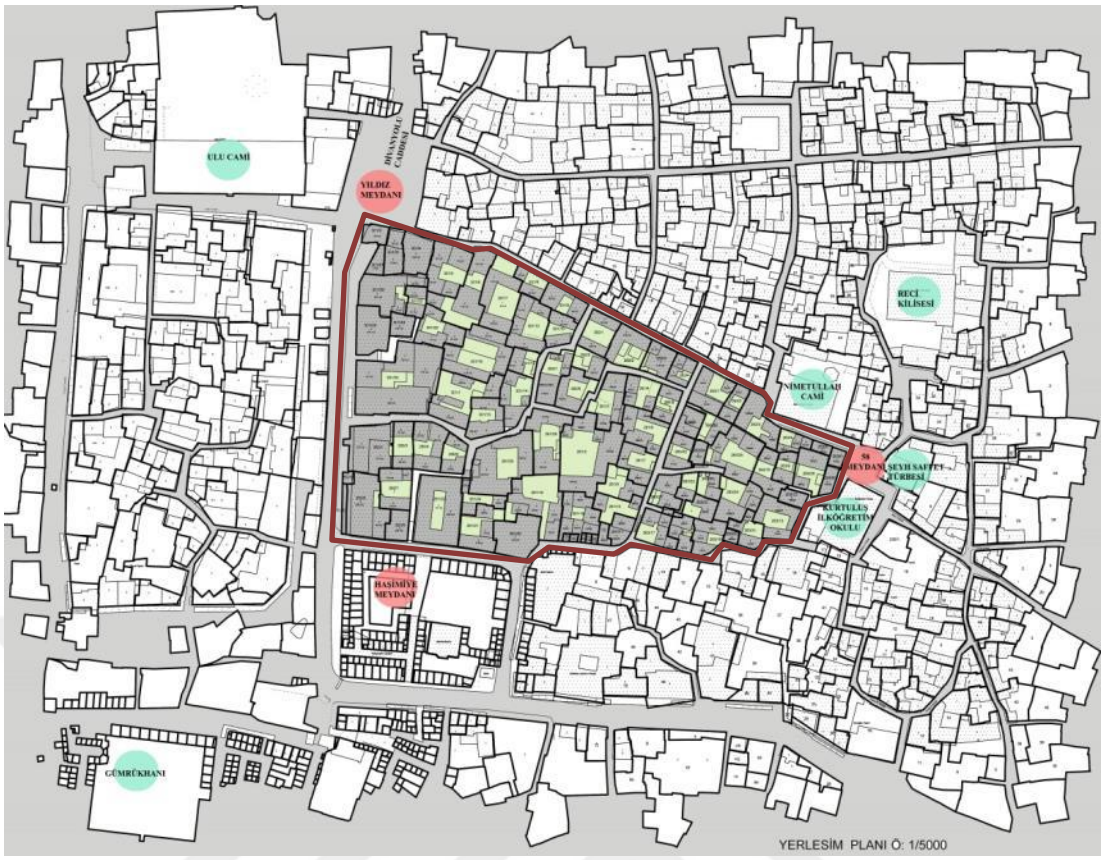
Şekil 4. 66.Kurtuluş Mahallesi Çalışma Alanındaki Yapı Adası-Parsel Alanları (Çizim: Özlem Yücel)

Büyük parsel alanları genellikle yapı adalarının iç kısımlarına doğru artmaktadır. Yola yakın konum olarak kıymetli parsellerde de metrekare büyüklük göstermektedir. Mülkiyet sayısı en fazla 263 yapı adasında olmasına karşın en büyük alan 301 yapı adasındadır. En küçük yapı adası 262 ada olmasına karşın yapılaşma oranı 260 yapı adasıyla aynıdır. 301 yapı adası hem divan yolu üzerinde olması hem de ticaret aksı üzerinde olması daha kıymetli duruma getirmiştir.260 nolu yapı adasının konum bakımından önemi 301 yapı adasıyla aynıdır. 260 yapı adasının küçük olması ana aksta ve meydana komşu olması bulunduğu durumu diğer yapı adalarındaki evlerden daha itibarlıdır.

Grafik 4. 2. Çalışma Alanı Ada Büyüklüğü

263 adada ortalama mülkiyet 153 m2 (28 Mülkiyet- Taban alanı 4284 m2) olmaktadır. Buradan anlaşıldığı gibi küçük olan adalardaki parselasyon da küçük olup mülkiyet başına düşen metrekare de düşmektedir. Ana yol aksından arka yollara gidildikçe de birim başına düşen metrekareler azalmaktadır.

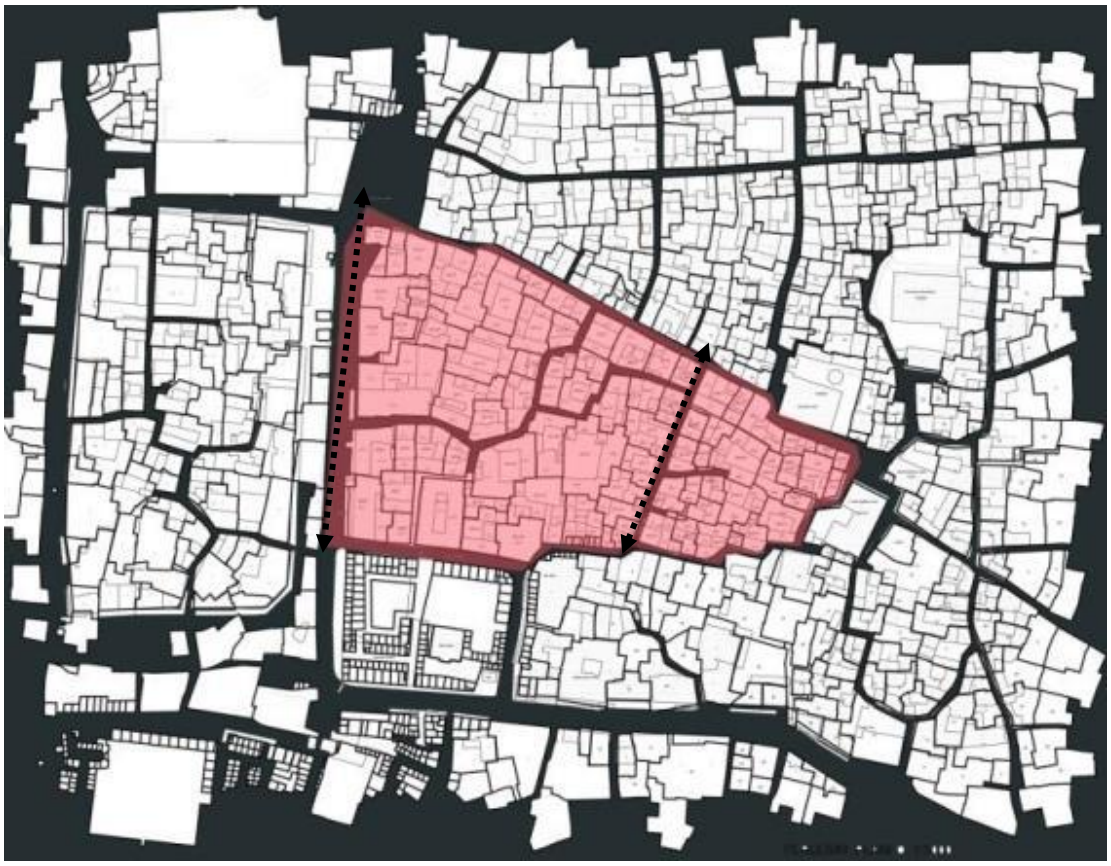

Şekil 4. 67. Kurtuluş Mahallesi Çalışma Alanındaki Yapı Adası Bina/ Avlu Alanları (Çizim: Özlem Yücel)

Bina metrekareleri yapılaşma metrekareleriyle değişmektedir. Parsel büyüklüğüne oranla kat adedi de artmaktadır. Avlu büyüklüğü de parselin metrekaresine oranla artış göstermektedir. Plan tipi bu oranla yapılaşmanın fazlalaşmasına olanak sağladığı için gittikçe kapalı plana doğru hareket eden plan tipleri parsel alanına ve binaların yapılaşma oranına göre hareket etmektedir. Yapılaşmanın ve çıkmaz sokak güzergahlarının iç kısımlara gidildikçe büyümesi mülkiyetleşmenin ilk bu parsellerden başlayabileceğini göstermektedir.

4.2.2. Yol Sokak Dokusu Analizi

Çalışma alanının ana arteri saray yolu güzergahıyla başlar ona paralel 1004 sokak yapı adasını çok net bir şekilde keser. Diğer yapı adalarında bu yol keskinlikleriyle karşılaşılmaz. Bu keskinlik yapı adasının daha önce tek mülkiyet olabilme ihtimalini akla getirse de kesin bir bilgiye ulaşılmamıştır. Yol dokusu çalışma alanında da organik dokusunu korumuştur.

Şekil 4. 68. Çalışma Alanı Yol Sokak Dokusu (Çizim: Özlem Yücel)

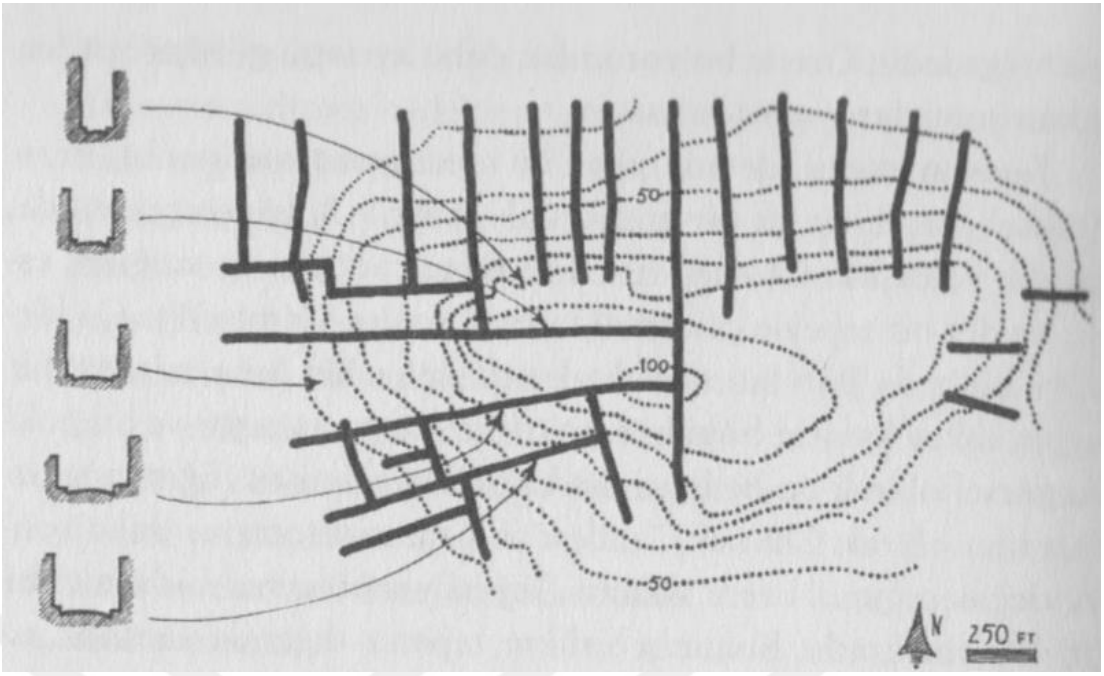

Grafik 4. 3.Çalışma Alanı Yol Sokak Dokusu

Şekil 4. 69. Çalışma Alanı Yol Yapı Adası (Çizim: Özlem Yücel)

Sur içi morfolojini daha yakın ölçekte Kurtuluş Mahallesi sınırları içerisinde kalan üç tarihi meydan arasındaki ticari yol güzergahına komşu konut bölgesiyle avlu-ev ev-sokak ilişkileri aktarılmıştır. Bu alan yapı adası olarak 5 yapı adasından oluşmaktadır. Çevresindeki yapı adalarından özel kılan ticari aks üzerindeki konut alanını oluşturmaktadır.

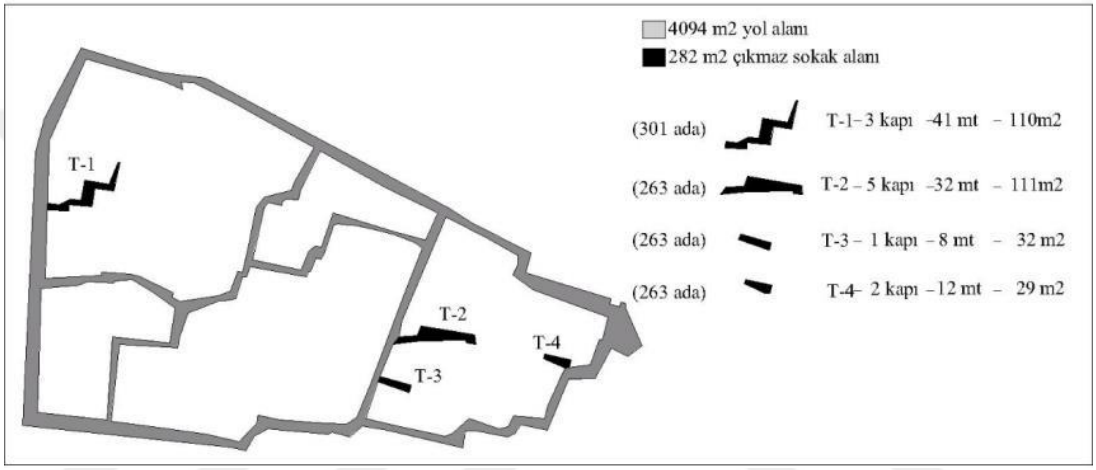
Şekil 4. 70. Amerika, Boston Yarımadasındaki Beacon Tepesi Cadde, Topografya ve Kavşak Noktaları

Lynch'in kent araştırmaları kapsamında yaptığı araştırmalarda Amerika, Boston Yarımadasındaki Beacon Tepesini cadde, topografya ve kavşak noktalarını sokağın kesitleriyle anlatmıştır. Çalışma alanında yapılan sokak kesit çalışmalarıyla alan daha iyi tanımlanmıştır.

Lynch'in Boston bölgesindeki yol-yapı sınırlarının oluşturduğu kesitlerle bu alanın sürekliliği olan bir yapılaşmanın anlatıldığı geri taraflara gidildikçe yapısal değişikliklerin bu sürekliliği bozmadan bütünleştiği çevreyi anlatmaya yönelik yaptığı analizlerde görülmektedir.

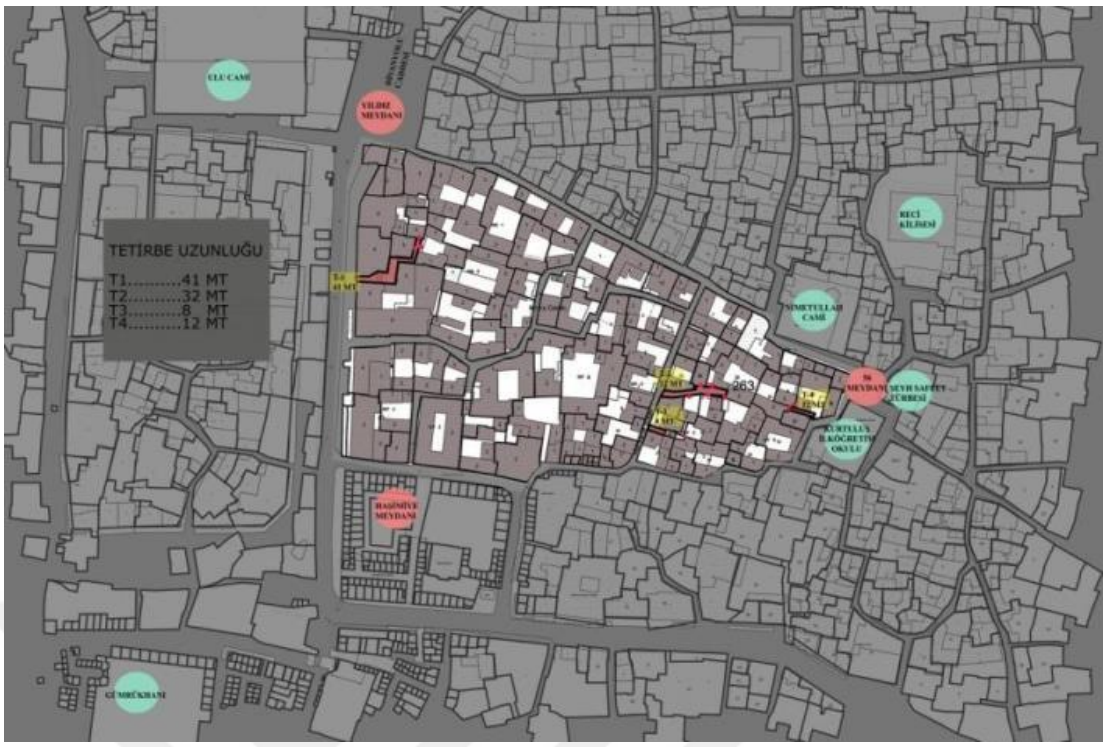
4.2.2.1. Tetirbe

Kurtuluş mahallesinde 19 tetirbe bulunmakla birlikte, Çalışma alanındaki adalar çok büyük bölünmüş toprak parçaları olmadığı için 301 adada1 tetirbe, 263 adada 3 tane tetirbe olmak üzere 4 tetirbe bulunmaktadır. Kuzey güney yönünde alansal olarak genişleyen yapı adaları, doğu batı yönünde tetirbelerle bölünmüşlerdir. Doğu batı yönünde alansal olarak genişleyen yapı adaları, kuzey güney yönünde tetirbelerle bölünmüşlerdir. Üç veya dört yönde alansal olarak genişleyen yapı adalarındaysa, üç veya dört yönden tetirbelerle yapılara ulaşım sağlanmıştır.

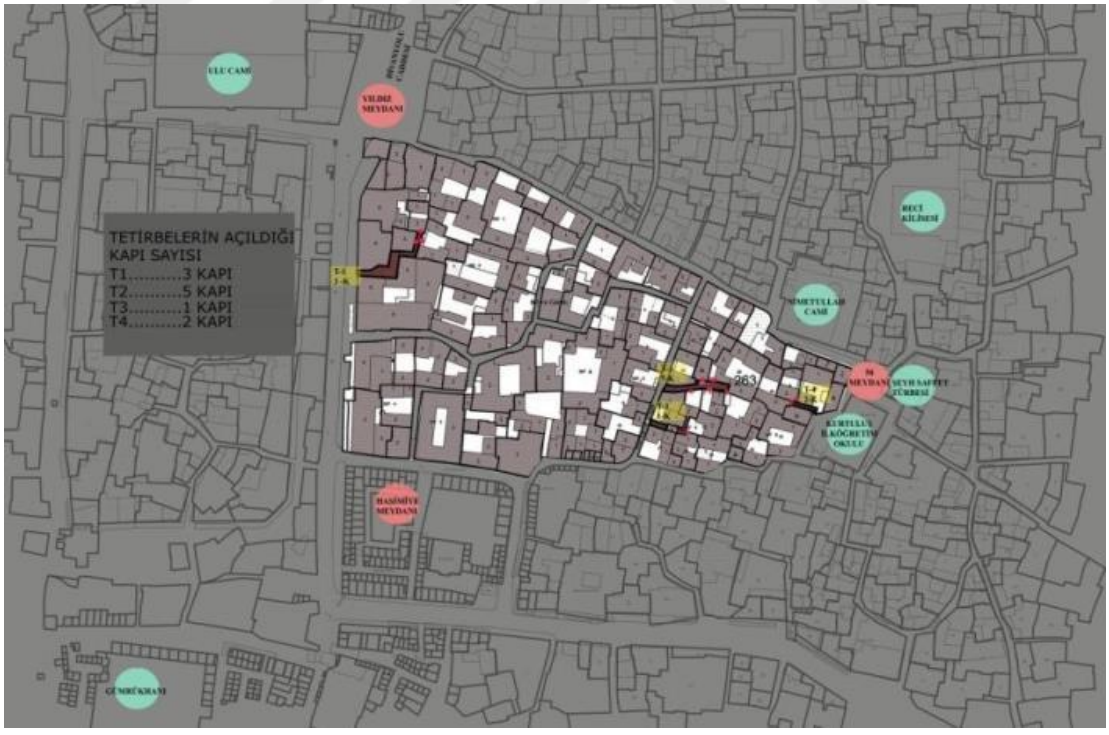

Şekil 4. 71. Çalışma Alanı Yol-Tetirbe Verileri (Çizim: Özlem Yücel)

Tetirbe 1: 41 metredir. 301 yapı adasının içindedir. En uzun tetirbe olup ana caddeden içeriye girmektedir. Üç kıvrımı vardır. Birinci dönüşten sonra sokakla olan göz teması tamamen kopmaktadır. Tetirbe halen mevcuttur. Fakat yapıların kullanımı değişmiştir. Çevresindeki yapılar beş kat yükseltilmiş ve ticaret yapısı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Evlerin kapı girişleri iki tanesi kapı arası mekânıyla yapıdan, bir tanesi direk avludandır. T1 üç kapıya açılmaktadır. Çalışma alanındaki en uzun tetirbe olmasına rağmen kapı sayısı azdır.

Şekil 4. 72. Kurtuluş Mahallesi Çalışma Alanındaki Tetirbe Uzunlukları (Çizim: Özlem Yücel)

Şekil 4. 73. Kurtuluş Mahallesi Çalışma Alanımızdaki Tetirbelerin Açıldığı Kapı Sayısı (Çizim: Özlem Yücel)

Tetirbe 2: 32 metredir. 263 nolu yapı adasında bulunmaktadır. T1 den sonraki alanımızdaki en uzun tetirbedir. Diğer iki tetirbe de bu alandadır. Çalışma alanımızın 58 meydanı komşusu olan ve Divan yolunun arka kısmındaki 1009 nolu yoldan sonra başlayan yapı adasıdır ve bu yapı adasında üç çıkmaz sokak vardır. T2 uzunluğu T1 e göre kısa olmasına rağmen beş haneye açılmaktadır. Bu çıkmaz sokakta beş kapı bulunur. Daha düz ilerleyen ama yönünü değişen bir eğrisellikte oluşmuştur. Sokağın içinden sonunu görmek mümkün değildir. Kapı girişleri biri yapıdan kapı arası bölümünden, diğer dört kapı ise direk olarak sokaktan avluya geçiş sağlanır.

Tetirbe 3: Sekiz metredir. 263 nolu yapı adasının içerisinde oluşmuştur.1009 nolu sokaktan açılmıştır. Sadece kapı bu tetirbeden bir eve açılmaktadır. Tetirbeden sonra üstüne bir kabaltı binmektedir. 23 nolu kabaltının bulunduğu tetirbe de T-3 dür. Kabaltıdan sonra tetirbe devam etmektedir. Fakat devam ederken sola tam dik bir açıyla kıvrım yapar. Sadece bir haneye ait olduğu için bu kabaltı da tetirbe de eve özel isim almıştır. T-3 de de avludan kapı açılır.

Tetirbe 4: 12 metredir. 263 nolu ada içerisindedir fakat diğer bulunan tetirbelerin aksine 58 Meydanına Kurtuluş İlköğretim Okulundan bağlantılıdır. İki kapıya açılır ve çok düz bir tetirbedir. Düz olmasına rağmen tetirbenin girişi dik dönüş almasından dolayı 58 Meydanından sokağa girildiğinde fark edilmemektedir. Yol güzergâhı Haşimiye Meydanına açık durur. Sokağa açılan kapı yapıdan kapı arası bölümden olur.

Şekil 4. 74.Çalışma Alanındaki Tetirbeler (Fotoğraflar: Özlem Yücel)

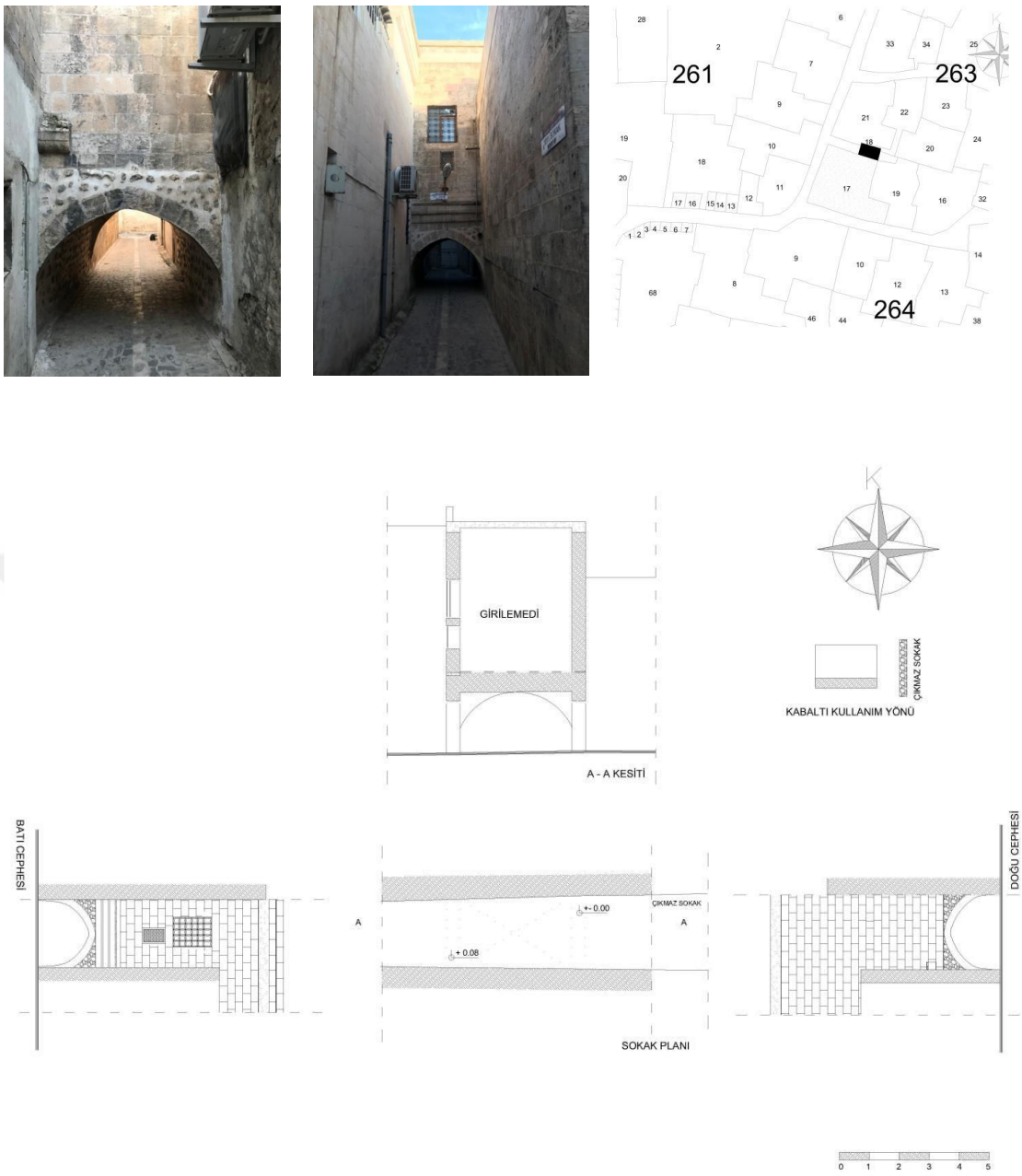
4.2.2.2. Kabaltı

Çalışma alanında tek kabaltı bulunmaktadır. Bu kabaltı 263 yapı adasında 18 parsel numarasıyla kayıtlıdır. 22 parsele ait tetirbenin üstünde olmasına rağmen ona ait değildir. 17 nolu parsele aittir. Nakışlı Kabaltısı: Kurtuluş Mahallesi içerisinde çalışma alanımız sınırları içerisindedir. Osmanlı döneminde yapılmıştır.

> "Kabaltı doğu batı doğrultusunda inşa edilmiştir. Kitabesiz ve sade olan yapının yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir. Sivri kemerli olup üst örtüsü beşik tonozludur. Alt bölümü düzgün kesme taştan yapılmış olup üst örtüsü moloz taşlarla inşa edilmiştir. Batı cephesinde bir adet pencere bulunmaktadır. Pencerenin altında taş süslemesi bulunan bir bölüm yer almaktadır. Halk arasında "Nakışlı Kabaltısı" olarak bilinmektedir. Günümüzde onarım görmüş olan kabaltı kullanılır durumdadır. Kabaltı üstündeki mekânlara kabaltının güneyindeki yapıdan ulaşılmaktadır. Kabaltının doğusundaki sokak tetirbe (çıkmaz sokak) olup yapılara sokak kapıları bulunmaktadır."[69]

İçerisine girilemediğinden kullanım işlevi bilinmemektedir. Yapının yerden yüksekliği 2 m olup genişliği 4,60 m eni ise 2,35 m dir. Beşik tonoz örtülüdür ve tek doğrultudadır. Yapıya bir çıkmaz sokaktan girilir. Bu da kabaltıyı tamamen özelleştirir. Doğu-batı doğrultudadır. Yapının türü yığmadır taşıyıcı duvarlar moloz taştır. Yapısal özelliğinin dışında çalışma alanının özel bir bölümünü oluşturur. Bu alan sokak ev ilişkisinin yarı kamusal mekânlarına örneklerindendir.

[69] Büyükkırcalı, Muhammed, "Şanlıurfa Kent Merkezinde Kabaltılar Üzerine Tipolojik Bir Değerlendirme", Yüksek Lisans, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, 2019 S.55

Şekil 4. 75. Şanlıurfa, Nakışlı Kabaltısı (Fotoğraflar & Rölöve: Büyükkırcalı, 2019)

4.2.3. Yapı Adası Analizi

4.2.3.1. Yoğunluk Analizi

Alan kullanımı analizi: Parselde kapladığı alan yapıyı, dışında kalan alan ise avlu alanını göstermektedir.

Şekil 4. 76.Çalışma Alanı Alan Kullanımı (Çizim: Özlem Yücel)

Yeşille gösterilen alan evlerin avlu kısımlarını oluşturmaktadır. Sokakların dar ve kıvrımlı yapısı evin iç mekânında düzgün olmayan kütlelerin yapımıyla düzgün avlu oluşturmuştur. Avlular iç kısımda toplanarak bir hava sirkülasyonu oluşturulmuştur. Aynı zamanda mahremiyet açısından da birbirine bakan kütleler arasında ya sağır duvarlar ya da kütle yükseklik farkları bulunmaktadır.

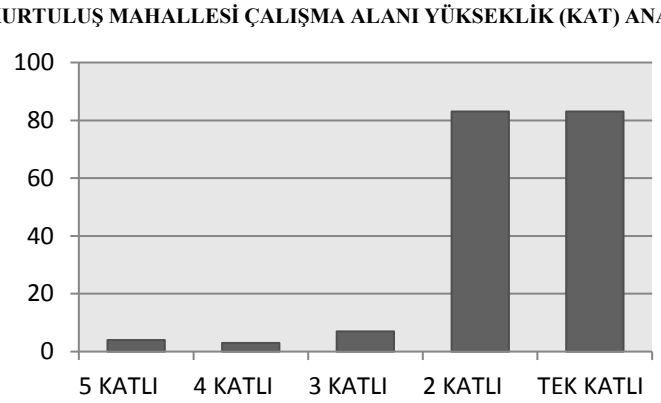
Yükseklik analizi:

Şekil 4. 77. Çalışma Alanı Kat Yüksekliği (Çizim: Özlem Yücel)

Şekil 4. 78. Çalışma Alanı Kat Yüksekliği Modeli (Çizim: Özlem Yücel)

Grafik 4. 4.Kurtuluş Mahallesi Çalışma Alanı Yükseklik Kat Analizi

Divan yolu üzerindeki yapılar niteliğini kaybetmiş tümü ticaret alanı olarak kullanılan alandaki en yüksek katlardır. Tek katlı ve 2 katlı yapı yoğunluktadır. 3 kat ve üstü kat yükseklikleri bozulmuş yapıları göstermektedir genellikle ve genellikle de ticaret alanını göstermektedir. Aynı parsel içinde farklılaşan kat yükseklikleri oranın eşit olması yapıların ne kadar homojen durduğunun bir ispatıdır. 2. Katlar daha itibarlı cephelerin planlandığı katlardır. Konsollarla, kabaltılarla bir ara mekân veya ek mekân olarak kullanılabilir. Yola cephesi olan parselde uygulanan plan tipleridir. Orta kısımlarda bir peyzaj varmış gibi davranan boşluklar, yapıların avlu boşluklarıdır. Bir ev tüm kütlesi aynı kat yüksekliğinde değildir. Birleşmiş kutuları andıran parselin izin verdiği ölçüde yayılmış mekânlarla oluşmuşlardır. Bazı yerlerde tek katın üstü gezenek ve dam olarak kullanılırken bazı yerlerde üstü toprak örtülü gezilemeyen teraslar bulunmaktadır.

Şekil 4. 79. Çalışma Alanı Uydu Görüntüsü (Google Earth: 9/2011, Erişim Tarihi:28/05/2021)

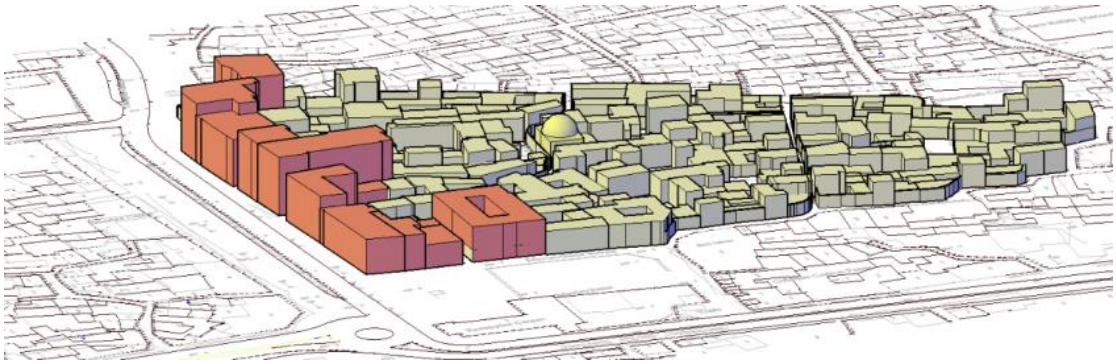
Şekil 4. 80. Çalışma Alanı Uydu Görüntüsü (Google Earth: 9/2014, Erişim Tarihi:28/05/2021)

4.2.3.2. İşlev Analizi

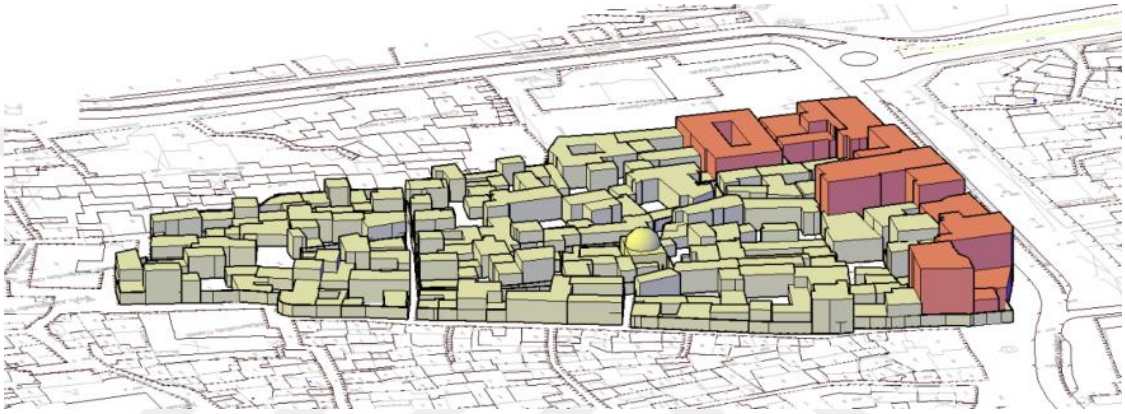

Şekil 4. 81.Çalışma Alanı Kullanımı, Ticaret, Konut, Kamusal Alanları (Çizim: Özlem Yücel)

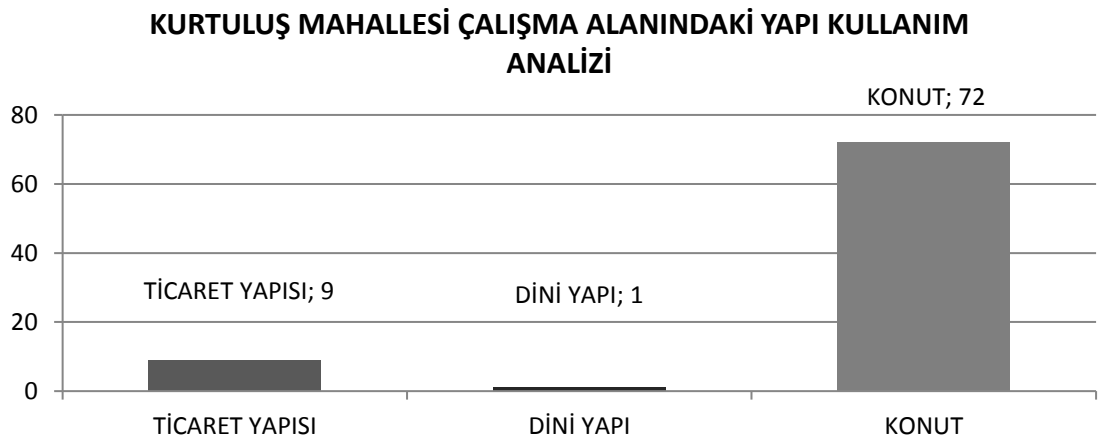
Kullanım analizi konut, kamusal, ticaretin etkin olduğu alanların belirlenebilmesini amaçlar. Bu analizde görüldüğü üzere neredeyse hepsi konut bölgesi olan bu alan çalışmanın verimini arttırmaktadır. Çevresinde önemli noktalara yakınlığıyla ana merkez durumunda olan çalışma alanı, sivil mimarinin yoğun olduğu bir alandır. Bu alanın karma olması morfolojik açıdan değerledirilmesindeki önemli faktörlerden biridir.

Şekil 4. 82. Çalışma Alanı Kullanımı, Ticaret, Konut, Kamusal Alanları Model (Çizim: Özlem Yücel)

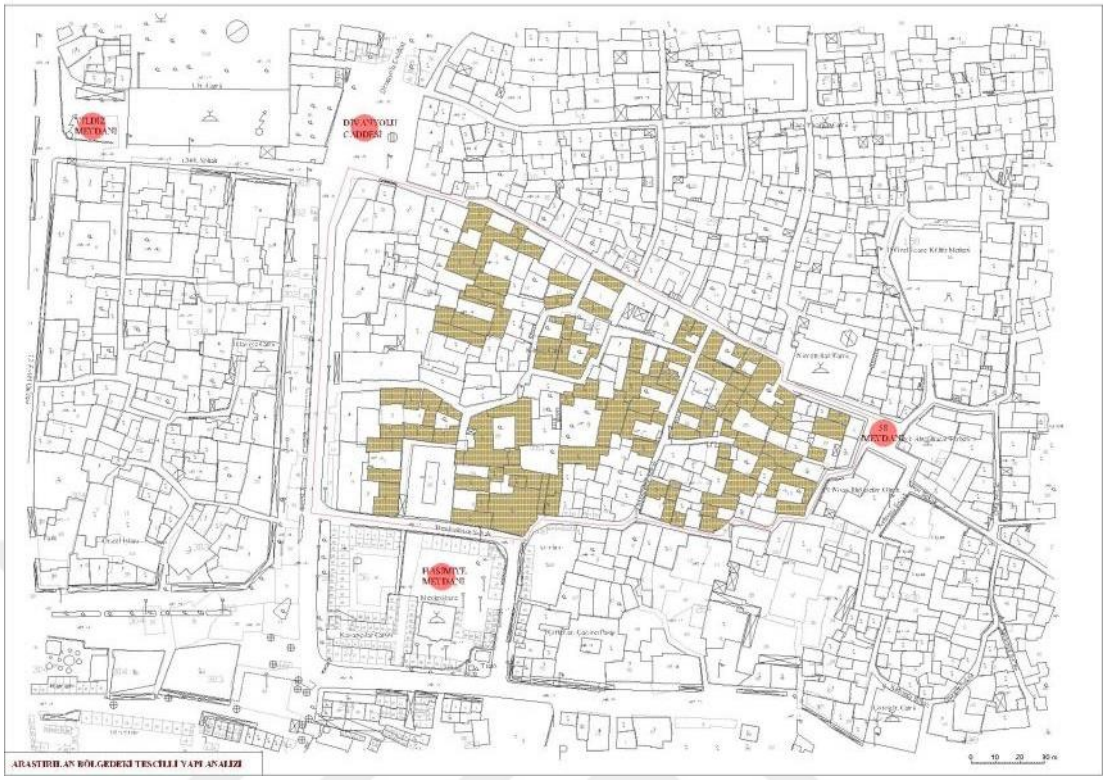
Şekil 4. 83. Çalışma Alanı Kullanımı, Ticaret, Konut, Kamusal Alanları Model (Çizim: Özlem Yücel)

Grafik 4. 5. Çalışma Alanı Yapı Kullanımı

Ticaret yapısı 9 adet, dini yapısı 1 adet, konut yapısı 72 adet olan çalışma alanında ticari yapı olarak kullanılan alanlar önceden üstü konut altı ticaret olarak kullanılan yapılar daha sonradan tamamı ticari olarak dönüştürülmüştür.

4.2.3.3. Tescil Durumları Analizi

Şekil 4. 84. Çalışma Alanı, Yapı Tescil Durumu, 2013, Ek-1 Tescil Fişi (Çizim: Özlem Yücel)

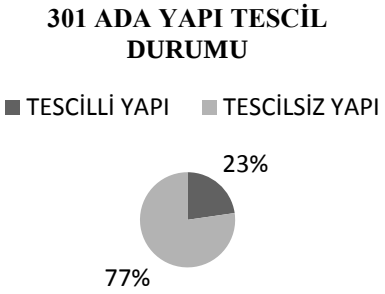
Çalışma bölgesinin çoğunluğunu tescilli yapılar oluşturmaktadır. Ticari alan tamamen bozulmuş bir alanı göstermektedir. 301 yapı adası özelinde tescilli yapı oranı en düşüktür. En yüksek 261 nolu yapı adasındır. Şehir içlere doğru daha korunaklı olmuş ve tahribatlara karşı daha sağlam kalabilmiştir. En fazla (oran olarak) tescilli yapı bulunan 260 nolu yapı adasıdır. Sırayla onu 262, 263, 261, 301 yapı adaları takip etmektedir. Dokusal nitelikte bozulmalar 301 yapı adasında yaşansa da diğer yapı adalarındaki evlerin tescilli olmadığı halde mahalle dokusunu bozmadan ona bütünleşmiş biçimde devam eden yapılar olduğu görülmüştür. (Bknz.: Ek:1)

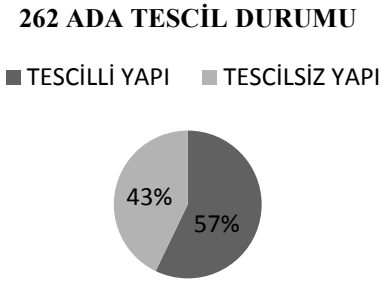
Grafik 4. 6. Çalışma Alanı Tescil Durumu

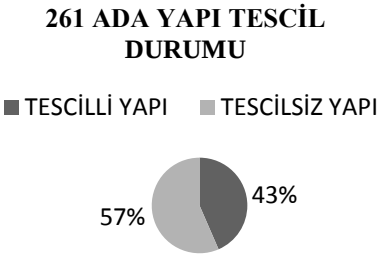
Grafik 4. 7. Çalışma Alanı 260 Ada Tescil Durumu

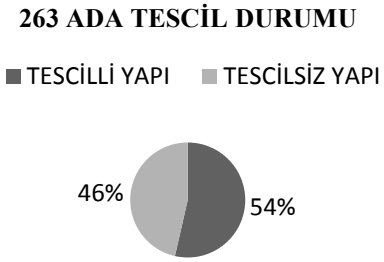
Grafik 4. 8. Çalışma Alanı 301 Ada Tescil Durumu

Grafik 4. 9. Çalışma Alanı 262 Ada Tescil Durumu

Grafik 4. 10. Çalışma Alanı 261 Ada Tescil Durumu

Grafik 4. 11. Çalışma Alanı 263 Ada Tescil Durumu

4.3. YERLEŞİM DOKUSUNU OLUŞTURAN ANA YAPI: EV TİPLERİ

Konutun bu bölgede tipolojik durumu da elde edilen analizlerin bağlamında kendini şekillendirmiştir. "Konut ya da yerleşilen, yaşanılan yer bugünün küresel koşullarında bile insanların coğrafyaya uyarak ve yeryüzünün doğal malzemelerini kullanarak inşa ettikleri yerdir. İnsanın yeryüzünün malzemelerini (taş, kerpiç, ahşap, keçe, buz, deri vb.) kullanarak oluşturduğu yer, bu Yakınlıktan dolayı onu yeryüzüne bağlar. Böylece insan kendine dünyada bir yer açmış olur ve bir şekilde varlığın şekil bulmasını sağlar. Konutun şekli ve bu şekle uyan kullanım insanın dünyayla, yeryüzü ile nasıl ilişki kurduğunun göstergesidir. Konutta ve özellikle yerel konutta geleneksel kültürün oluşturduğu insan dünyası ve konutun hem içinde bulunduğu hem de yapısında var olan doğal malzemeler, bu iki dünyanın karşıtlığını ve varlığın devinimini oluşturur. Bu kapsam içinde yeryüzüyle ve toplumla ilişki belirlenir (Erzen, 2015' den aktaran: Ayyıldız, Özbayraktar). Konut; doğrusal zamanın tanımı çerçevesinde, değişken ve akışkan bir eylemler zinciridir. Bu anlamda, geçmiş-bugün-gelecek arasında bir süreklilik kurarak insanların yerlerine bağlanmasına neden olur." (Alga, 2005' den aktaran: Ayyıldız & Özbayraktar)

4.3.1 Şanlıurfa Avlulu Ev Tipolojisini Belirleyen Unsurlar

Urfa evleri yakın bir zamana kadar birkaç kuşağın birlikte yaşadığı büyük evlerden oluşmaktaydı. Planların oluşumu arasındaki temel iki unsur; iklim ve sosyal yapı (mahremiyet, ekonomi) dır. Ekonomiye oranla yapısal olarak daha büyük plan tipleri oluşmuştur. İklime bağlı mekânsal organizasyonlar ve mahremiyete bağlı ev sokak ilişkileri geliştirilmiştir. Urfa evleri düzgün bir topoğrafya üzerinde yerleşmiş parsel sınırları ayarlanmış organik bir düzende birleşmiş yapılardan oluşur. İçedönük dışa kapalı oluşturulan avlu etrafında sıralanmış odalarla mekânsal organizasyonun sağlandığı evler, tarıma dayalı ekonomik düzenin gereksinimlerini karşılayan üretim alanlarıdır.

Yapıların tasarlanmasında harem ve selamlık ayrımını esastır. Ev sahibinin sosyo-ekonomik düzeyine göre bu yapılar bir duvar veya bir ara mekân ile oluşturulacak çözümlerle ayrıştırılmıştır. Zemin katta günlük odalar, kış odaları, servis mekanları, avlusunda veya genellikle itibarlı eyvanında havuzun bulunduğu ağaçların olduğu

yeşil alanlarıyla, ikinci kata çıkan bir merdiven ve odaların çevresinde gezilebilecek gezeneklerle dolaşılan koridorlar ve onlara bağlanan odalar ve damlardan oluşur.

4.3.1.1. İklim

Şanlıurfa'da karasal iklimine sahiptir. Yazlar sıcak ve kuraktır, kışlar serindir. Şanlıurfa'da hâkim rüzgâr yönü batı ve kuzeybatı batıdır. Şanlıurfa'nın coğrafik unsurları dağları ve akarsularıdır. Şehri oluşturan ana omurga şehrin içinden geçen sular ve çevreleyen tepelerdir. Şehir siluetini karasal iklim koşulları ve demografik yapı belirlemektedir. Kentsel morfolojiye etki eden irtifakların en önemlilerinden biri olan çevre; var olduğu coğrafya, o coğrafyaya ait iklim, topografya ve orada yaşam süren canlı hayatıyla birlikte zaman içerisindeki yapılaşma süresinde oluşmuş öğedir.

Ev tipolojisini belirleyen en önemli unsurlardan biri iklimdir. Şanlıurfa'da sıcak ayların daha fazla olması yapısal olarak da bazı tedbirler gerektirmektedir. Türk evindeki sofa Urfa evinde yoktur. İşlevsel olarak onun görevini avlu(hayat) görür. Damlar düz üzerinde gezilen teraslardır. Yazın yatılan oturulan, düz damlar Nahit taşından kaplanır. Sıcak ve soğuğa karşı dirençlidir. Sokaklar dar ve gölgelik oluşturacak penceresiz ev duvarlarıyla veya yüksek avlu duvarlarıyla örtülüdür. İçe dönük avluya bakan odalar bulunur. Avluda genellikle serinlik vermesi amacıyla süs havuzları bulunur. Eyvanlar yazlık-kışlık olarak planlanır ve genellikle güneye sırtı dönüp kuzeye bakan eyvanlar planlanır. Sıcağın etkisi bu planlama da büyüktür.

4.3.1.2. Sosyal Yapı

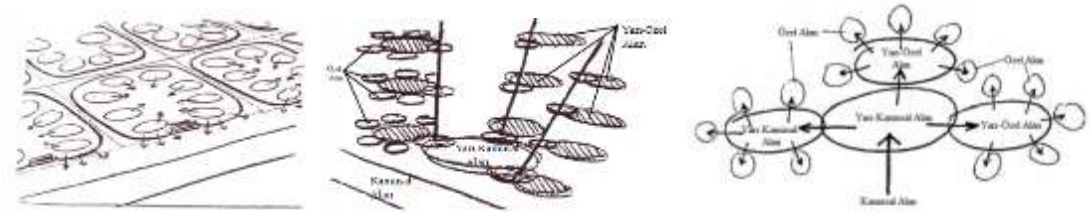
Hayatının büyük bir çoğunluğunu evinde geçiren kadın günlük işlerini o avluda yapmaktaydı. Ev planlaması çalışma, dinlenme, depolama, barınma gibi ihtiyaçları karşılayan birimlerin avluya açılmasıyla oluşturulmaktaydı. Kadının kullandığı ev iklim koşullarıyla da birlikte değişimlere uğramaktaydı. Sıcak iklimin etkilerinden dolayı yapılır güneye yaslanmış kuzeye açılan yapı birimlerinden oluşturulmaktaydı. Kadının etkinlikleri genellikle zemin katta olduğu için zemin kadın için sokağa bakan cepheleri dolu ve penceresiz yapılmaktaydı. Bu mekânsal biçimler kentsel doku da mahremiyetin ne kadar önemli olduğunun göstergesidir. Üst kat ise evin sokakla ilişki kurabildiği tek alandır. Üst kata avludan merdivenlerle çıkılır ve gezenek denilen koridorlarla yapı birimleri birbirine bağlanır. Avlunun en itibarlı cephesinde eyvan bulunur ve genellikle eyvanların bulunduğu bu itibarlı cephe evin

dışarıya açılan pencerelerinin olduğu tek bölümdür. Bu plan tipleri bölgenin coğrafi koşullarına ekonomik ve sosyal hayatıyla uygunluğu ile işlevsel bir niteliği olduğunu göstermektedir.

Gelir seviyesi yüksek olan ailelerin evlerinde iki avlu bulunan, harem ve selamlığın olduğu evlerdir. Harem ve selamlık arasında "Dönme dolap" diye adlandırılan yemek servis dolabı ile bu mahremiyet sağlanmıştır. Eve gelen erkek misafirler bu dönme dolap evlerde evin harem bölümünü hiç görmemektedirler.

Mahremiyet

Özel alan ve kamusal alan içerisindeki mahremiyet seviyesi göz önüne alındığında, bazı alanların hem özel hem kamusal alan nitelikleri barındırmaktadır. Mekânsal geçiş görevi yapan bu alanlar, mekânların kullanım biçimlerine ve kullanıcı yoğunluk seviyesine göre kamusal alana ya da özel alana doğru yönelerek farklılık gösterebilmektedir. Buna göre; bireyin mahrem ve kişisel olarak nitelendirdiği alan genellikle özel alan kapsamında yer alırken, sınırların genişlemesi ve kişi sayısının artmasıyla (kalabalık özellik gösterme) yarı-özel, yarı-kamusal ve kamusal alana doğru bir bölgeleme söz konusudur. Böylece bu bölgelerdeki sınır tanımı mekânsal işlev alanlarını tanımlamakta ve mekânın düşük ya da yüksek mahremiyet seviyesinin olup olmadığı tespit edilebilmektedir (Newman, 1996; Özbek, 2004; Sungur, 2020)

Şekil 4. 85. Mahremiyet Geçiş Bölgeleri (Kamusal-Özel Mekân Şablonu) (Newman, 1972)

Mahalle ve sokaklardan başlayan mahremiyet olgusu evin içe kapanık sağır duvarlarla çevrili sokak duvarlarını oluştururken, komşuluk hakkı ve yine mahremiyet gereksinimleriyle aynı tarafa pencere açmayan başodalarla oluşturulmuş bir plan şemasını gerekli kılmıştır. Planlar sosyo-ekonomik sebeplerle de değişmektedir. Daha varlıklı aileler eve ilk girişte karşılayan selamlık bölümüyle ev

halkını avludan, karşılaşmadan ayırmıştır. Bu iki avluyu bazen de topografyaya bağlı üç avluyu beraberinde getirir.

"Toplumsal inanışlar ve gelenekler, evin kendi içine doğru çekilmesini gerektirmiştir. Avlu ve çevresindeki mekânların dizimi bu yüzden içe dönük olmuştur. Aile yaşantısının gereği konutlar dış görünüşleri önemlerini yansıtmayacak şekilde ve içe dönük olarak şekillenmiş, konut dokusu dar ve kıvrıntılı sokaklarla parçalanmıştır. Scully doğu kültürünün sadelik ilkesi ile Batı kültürünün gösteriş cephesi arasındaki zıtlık ilişkisine değinmektedir. Batının gösterişli dış cephesinin nedenini konut sahibinin topluma mesaj iletme isteğine, Doğunun sadelik ilkesini ise mahremiyet düşüncesine bağlamaktadır." [70] (Scully 1991'den aktaran Özyılmaz, 2007)

Şekil 4. 86. Sol Fotoğraf(ŞKVKK'dan Alınan Cihat Kürkçüoğlu Fotoğraf Arşivi)-Sağdaki Fotoğraf: Şükran Güzel Parmaksız Evi Raporundan Alınmıştır.)

Urfa evinde komşu evin penceresi cepheye baktığı için pencereler çıkmaların sağdan yol cephesine açılmıştır. (Şekil 4.86) Evin erkeği gelen misafirleri selamlıkta karşılar harem bölümüne sokmazdı. Hanımlar selamlığı görmezlerdi. Misafirlere ikram edilecek şeyler, harem ve selamlığı, birbirinden ayıran duvar üzerindeki "döner dolap" ile selamlığa ulaştırılırdı. Bu eleman her evde bulunmaz sadece büyük evlerde yapılırdı. Yine mahremiyet nedeniyle sokaktan eve girerken kapı arası denilen bir

[70] Özyılmaz, H. (2007). Diyarbakır Geleneksel Konut Mimarisinde Morfolojik Analiz: Geleneksel Konutların Güncel Kullanımda Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi

geçitten geçilir sonra avluya ulaşılırdı. Avluda geçen yaşamının gizliliği böyle bir gerekliliği doğurmuştur.[71]

Ahır büyük baş hayvanlar için küçükbaşlar için avluda kümes gibi günlük işlerin yapılabileceği temel gereksinimler kadının ulaşabileceği içeriye açık dışa kapalı alanlarda oluşturulmuştur. Tüm çalışma alanları avluya bakardı. Dış kapı kale kapısı gibi ulaşılması zor bir alanda özel iç mekânın oluşmasını sağlardı.[72]

Şekil 4. 87. Avlunun Bahçe Gibi Düzenlenmiş Hali, Büyük Avlulu Ev Örneği, Yıldız Sarayı, Sur İçi Bölgesi, Urfa, Z. Erbay, 2019

Sokağı görebilmek için tasarlanan cumbalar komşu hakkı gözetilerek yine mahreme saygı duyularak yapılıyordu. Üst katlarda yapılmaktaydı. "Aralarında bazen bir yarı açık mekân(eyvan) bulunan bir avluya ya da revaka acılan iki odadan oluşan bu plan ünitesi Mısırdan Orta Asya'ya kadar ev ve saray geleneğinin en karakteristik öğesi

[71] Baran, M. (2000). Halk Bilimi Bağlamında Anadolu Türk Konutunun Mekânsal Oluşumu, Doktora Tezi, Y.T.Ü. Mim. Fak. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul/Şakir Yelken, Kültürün Aydın İli Kardeşköy Konutlarındaki, Mekânsal Organizasyona Etkisi Y. L. Tezi

[72]Kuban, Doğan, "Türk Hayatlı Evi", İstanbul, 1995, S.20

olmuştur. Iraktaki erken dönem Abbasi saraylarında Fustat evlerinde, Orta Asya ev mimarisinde bu düzene rastlanmıştır."[73]

Ev-komşu ev ilişkisi

Komşuluk ilişkileri hem yapı oluşumu açısından hem de sosyolojik açıdan birbirine saygılı çevreye duyarlı ev-avlu daha sonra avlu-sokak ilişkilerini oluşturan ana paradigmalardandır.

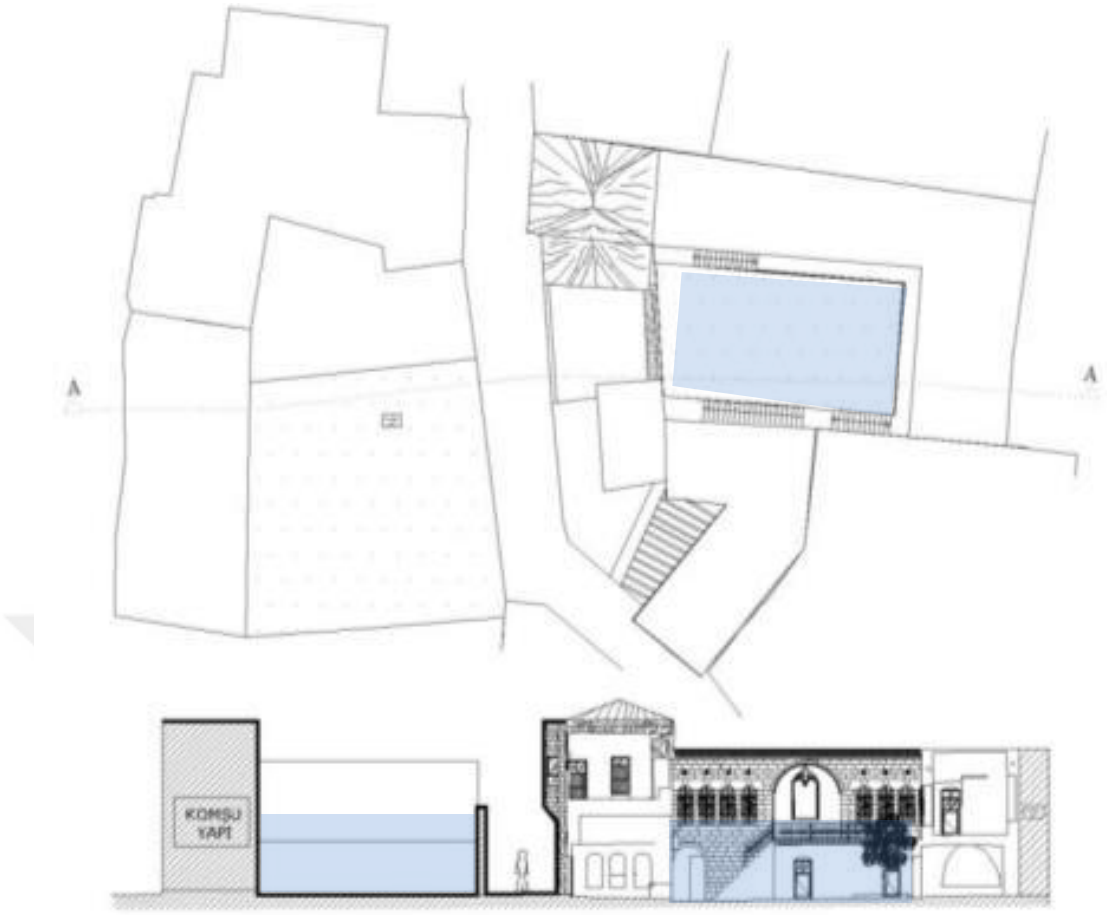
Çalışma alanımızda, kapı girişleri birbirinden uzak adanın 4 çevresine bakan kapı girişleri neredeyse tüm konutlarda yapı altından girilerek iç ve orta avlulu bölümlere çıkmaktadır. Komşu olan evler genellikle aynı ekonomik seviyeye bağlı ailelerin oluşturdu yapı adalarında görülmektedir. Zaten yapı adası konumu da bu bağlamda aynı ekonomik veriyle karşımıza çıkar. Divan yolu caddesi üzerinde ulu cami merkezinde olan bu yapı adası parsel boyutu ve plan tiplerine de bakıldığında aynı ekonomik verilere ulaştırır. Daha büyük aileler orta plan tipli ve hatta harem ve selamlık olan 2 avlulu konutlarda ikame ederken daha küçük aileler tek ve iç avlulu konutlarda ikame etmektedirler.

[73]Kuban, Doğan," Türk Hayatlı Evi", İstanbul, 1995, S.21-S.22

Şekil 4. 88. Sokak Yol İlişkisi Çetingil Evi, Kurtuluş Mahallesi (Yeniden Çizim: Özlem Yücel)

Çetingil Evinde avlunun yolla bağlantısı kapı arası mekânıyla olur. Fakat ikinci kat yoktur. Üzeri dam olarak kullanılan alanın altından geçilir. Komşu evin pencereleri dışarıya dik baktığı için Çetingil Evinin 2. katı avluya doğru bakan, yola kısa kenarı dik gelecek şekilde konumlanmıştır. (Şekil 4.92.)

Şekil 4. 89. Avlu-Sokak- Yol İlişkisi: Cevher Sezer Evi, Kurtuluş Mahallesi (Yeniden Çizim: Özlem Yücel)

Cevher Sezer Evinde avlunun yolla bağlantısı kapı arası mekânıyla olur. İkinci katında var olan çıkması komşu evin avlusunu gördüğü için pencereler sokağa dik bak sağ ve sol kanatlarından açılmıştır. (Şekil 4.93.)

Harem ve selamlıkları olan parsellerdeki yapılarda mabeyn diye avluları birbirine bağlayan ikincil bir bağlantı mekânı oluşmaktadır. Bu ya bir mekân veya bir duvardır.

Ev- Sokak İlişkisi

Kuban evin temel öğelerini orta çağ Memluklularında kullanılan iç avlu ve eyvanların oluşturduğunu Yakın doğu etkilerinin uygulamalarının dikdörtgen odalarda, avluya açtıkları direkliklerde orta küçük alanlarda ve düz çatılarda sürdüğünü söyler.[74]

Şekil 4. 90. Sokak Yol İlişkisi, Çalışma Alanı (Çizim: Özlem Yücel)

Tek kat veya avlu duvarı sokağa bağlantılı olan yapılarda; sokağın avluyla münasebeti avlu duvarı kalınlığı veya ara geçiş elemanı olan kapı arası mekânıdır. Yola bakan cephede yapı iki veya daha fazla kat yükselmişse; sokakla 2 kat duvar yüksekliği, çıkma yapmış olma durumda yola taşkın olma, kabaltı olması durumda, yolun ikinci kat kısmı sokakla bağlantısı kesik özel bir mekânın varlığı ile açıklanır. Sokak–yol krokisinde yol-avlu kesit çizimde bu olasılıklar şematize edilmiştir.

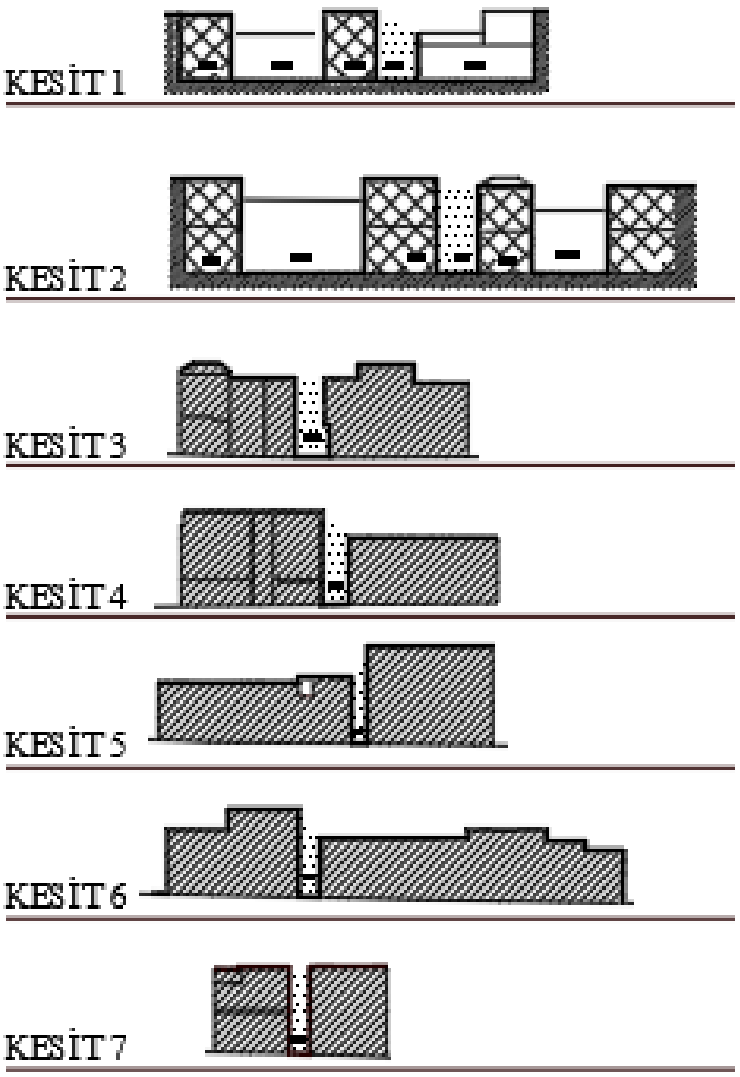
Çalışma alanındaki sokaklar ana caddeye bağlanan yollar daha geniş, yapılar birbirinden daha uzak, daha ara yollara gidildikçe yaklaşan ve mekânsal olarak da sağır duvarların yükseldiği, avlu alanının genişlediği tip planların oluştuğu gözlemlenmiştir. Bu ilişkilerde görüldüğü üzere yollar ana merkezlerden

[74]Kuban, Doğan," Türk Hayatlı Evi", İstanbul, 1995, S.229

uzaklaştıkça daha daralan ve kıvrımları artan bir biçim haline gelmektedir. Yollar çıkmaz sokak olduğu alanlarda daha özelleşen açıldığı hane sayısıyla bağlantılı olarak yarı özel yarı kamusal mekânlar haline gelmektedir.

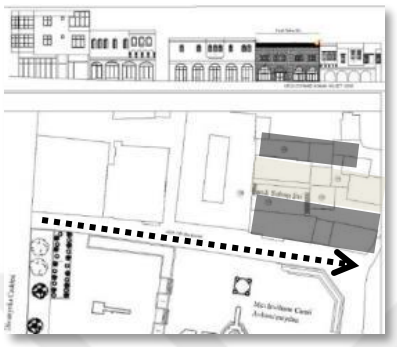

Şekil 4. 91. Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi Kurtuluş Mahallesi Çalışma Alanındaki Yol-Çıkmaz Sokak Planı

Şekil 4. 92.Çalışma Alanındaki Avlu-Yapı-Yol İlişkisini Gösteren Kesitler (Çizim: Özlem Yücel)

Metrekarelerine göre alanın plan şeması da bu oranla ortaya çıkmaktadır. Örneğin; 301 nolu adadaki en büyük 30 nolu parselin plan şemasının (iç avlulu) O tipi çıkması öngörülen bir yaklaşımdır. Nitekim de öyledir. Sokağa dönük cephelerin pencerelerin olduğu çalışma alanındaki Mevlevihane sokak siluetinde de görüldüğü gibi avlu iç kısma atılmış, evin itibarlı odaları cepheye dizilmiştir.

Şekil 4. 93. Çalışma Alanı Mevlevihane Sokak Silueti (Rölöve: Seydi Yüzgül, Osman Kazaz

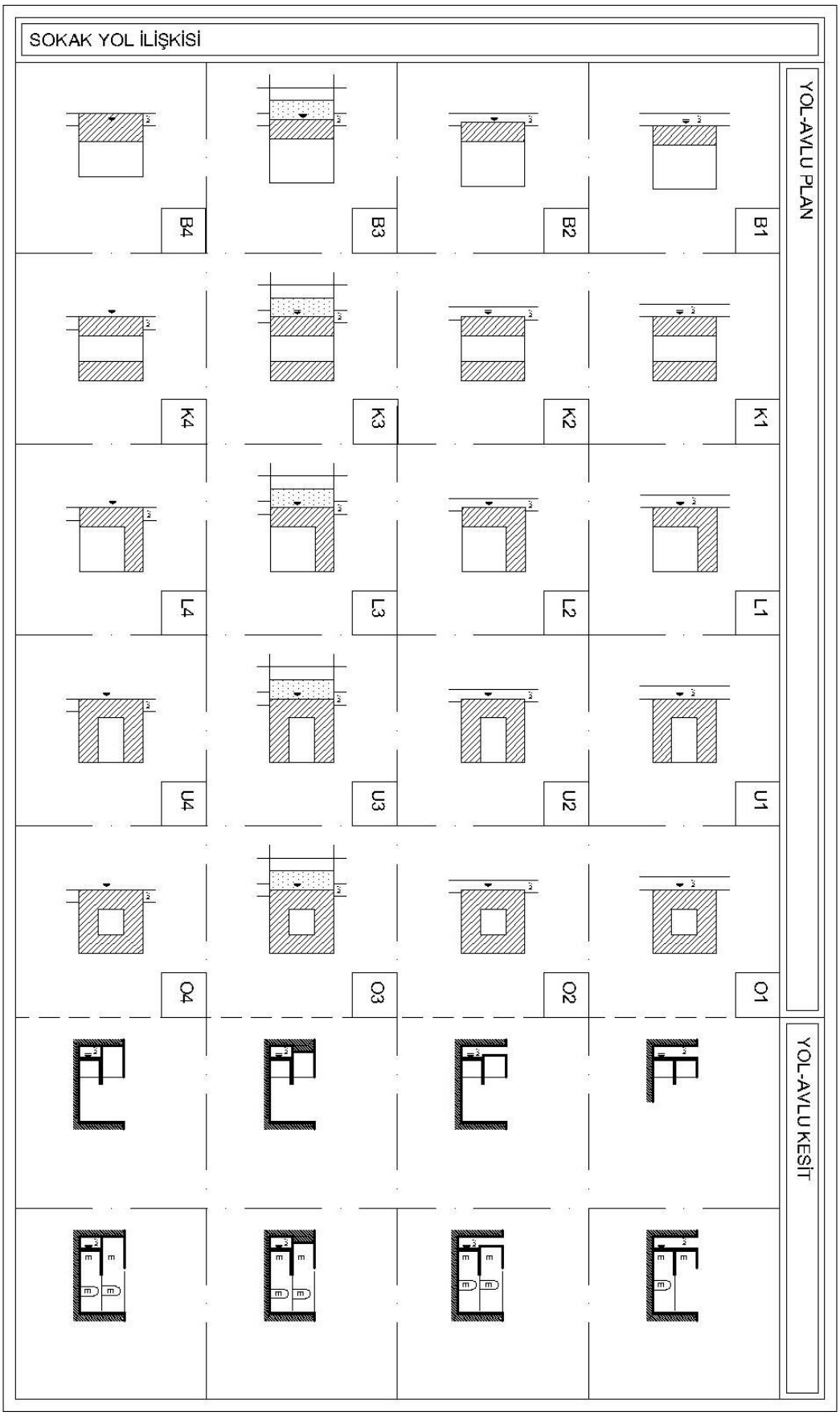

Şekil 4. 94. Çalışma Alanı Mevlevihane Sokak Silueti (Fotoğraf: Google Haritalar)

1954'te Sedad Eldem Türk Evi tipolojisini sunarken tüm plan tiplerini sofayla biçimlendirmişti. Sofasız ev tipinin, hayatlı ev olduğunu hayatlı evin ise içe dönük avlunun /hayatın evin sofası gibi davrandığını, avlunun hayatın odağı olduğu anlatmıştır. Avlu, bulunduğu coğrafyada farklı adlandırılsa da toplanma yeri, buluşma noktasıdır. Çekirdek bir ailenin toplanma yerine konutta avlu/hayat denilmektedir. Aslında hayatın orda geçtiği, odağı olduğu avlu, üstü açık olunca hayat, kapalı olunca sofa denilen ev halkının ortak kullanım alanı olmaktadır.

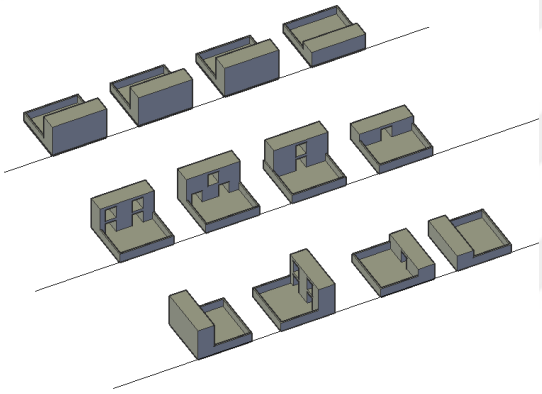
Mahallerde sokaklar sağır duvarların çevrelediği sınırlardan ve organik yollardan oluşur. Yeşil alan şehirde de duvarların arkasında oluşturulur. Bahçe avlunun içindedir, ağaçlık ve çiçeklik alanlar bulunur. Sokaklarda ağaç yoktur. Kamusal yeşil alan cami, kilise avlularında oluşturulur. Ağaçlar sıklıkla olmasa da sokaklarda çeşme kenarlarında bulunur.

Ev avluya göre biçimlenir, avlu da eve göre biçimlenir. Yapının konuma göre 5 tipte ele alınan evin kuruluş şemaları krokilerdeki gibidir. Bu plan tiplerinin yol ile konumu ve parsele göre planlanmış yapı kütlelerine göre konumunu tarif etmektedir.

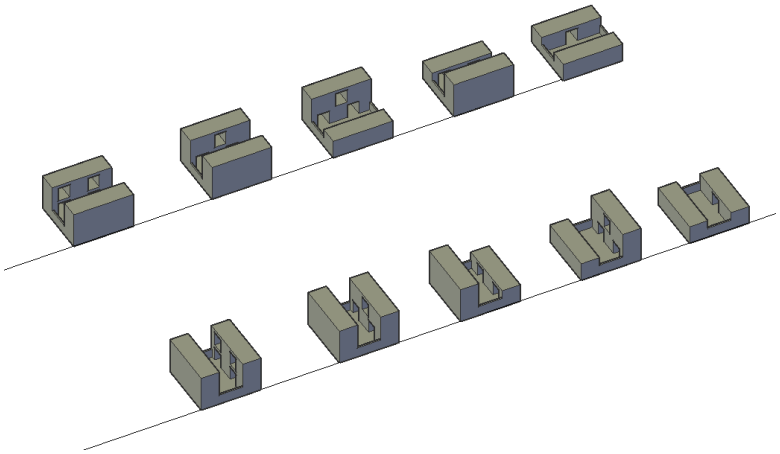
Şekil 4. 95. Sokak Yol İlişkisi (Çizim: Özlem Yücel)

B1, K1, L1, U1, O1 parselin yol ile olan sınırına yaslanarak yapılaşan bina kütleleri yol ile aynı sınırdadır. Tek katlı, parsel sınırı sadece avlu duvarı olan yapılar da bu gruba girmektedir. B2, K2, L2, U2, O2 parselin yol sınırına çıkmalarla taşmıştır. Bu olasılık durumu için yapının yerden yarım kat veya tam kat çıkması gerekmektedir. Genellikle dışarıya pencere bu çıkmalarda olur. Ev sokakla ilişkisini bu bağlantılarla sağlar. B3, K3, L3, U3, O3 ev-komşu evle yola taşan zeminde kabaltı oluşturan mekânın üstteki alanını birlikte kullanıldığı durumu ifade eder. Bu tip plan şemaları sokakla ev arasındaki taşkınlığı kabaltı ile açıklanır. Kabaltının üst mekânı iki ev veya iki mekân için kullanıla bilinir. B4, K4, L4, U4, O4 sokaktaki kabaltının tek bir evin kullanma durumuna örnektir. Yol devam ederken yapının ikinci katı tamamen yolun üstünü kapatmaktadır.

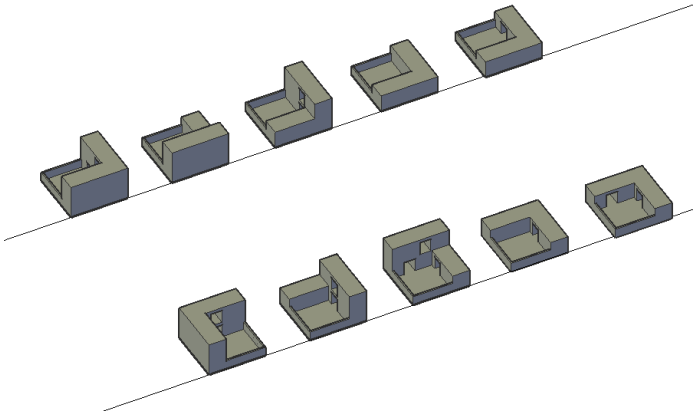
Şekil 4. 96. B1, B2, B3, B4 Tiplerinin Sokağa Göre Konum Olasılık Modelleri (Çizim: Özlem Yücel)

Tek avlulu ev basit planlı tipler genellikle âtıl kalan köşe parsellerde yer alır. En az görülen ev tipidir. Metrekare olarak da en küçük evdir. Yapıya giriş ya avludandır veya yapıdan olur. Parselin bozukluğunu içerde mekânı düzeltme amacıyla yapı köşe çıkmalar yapar. Bu da sokağı zenginleştiren önemli öğelerdendir.

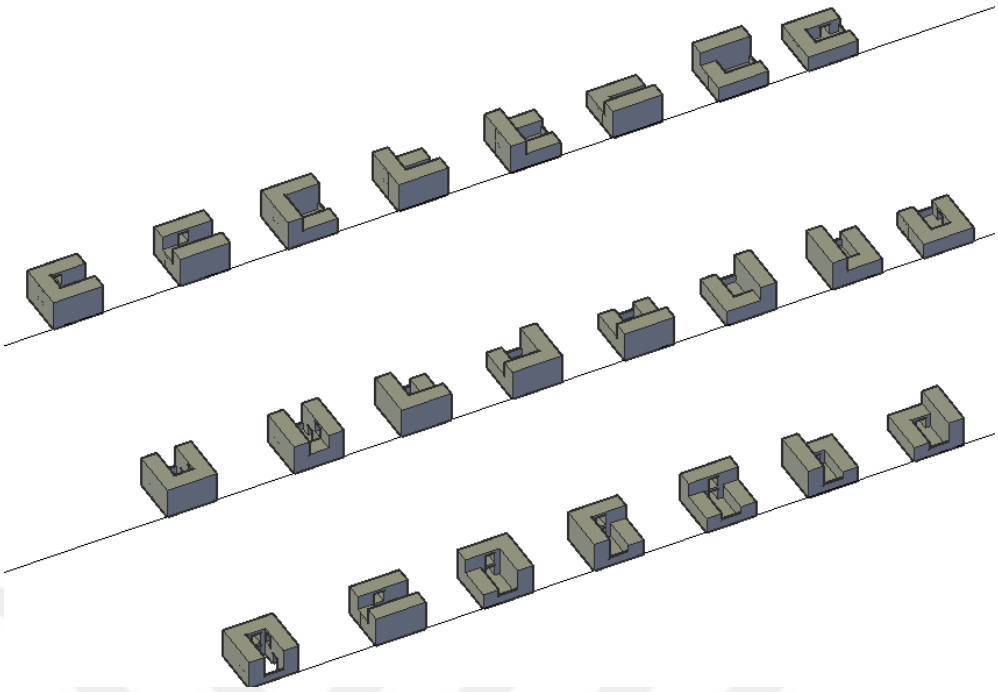
Şekil 4. 97. K1, K2, K3, K4 Tiplerinin Sokağa Göre Konum Olasılık Modelleri (Çizim: Özlem Yücel)

I_I(Karnıyarık) tipi plan şeması olan evler genelde yola tek cephesi olan evlerdir. Avlu iç kısımdadır. Evin yapıları karşılıklı dizilmiştir. Komşu oldukları evlerle avlu hizaları hemen hemen aynıdır. Bu da havanın hareket etmesinde önemli rol oynar. Üç yol ağzında bulunan parsellerdeki evler diğerlerinden farlı olarak sokağa 2 cephesi olur. Giriş ya kapıdan kapı arası denilen bölümle avluya bağlanarak olur veya direk avluya girilir. Sokakla bağlantısı sadece bir duvarla olur.

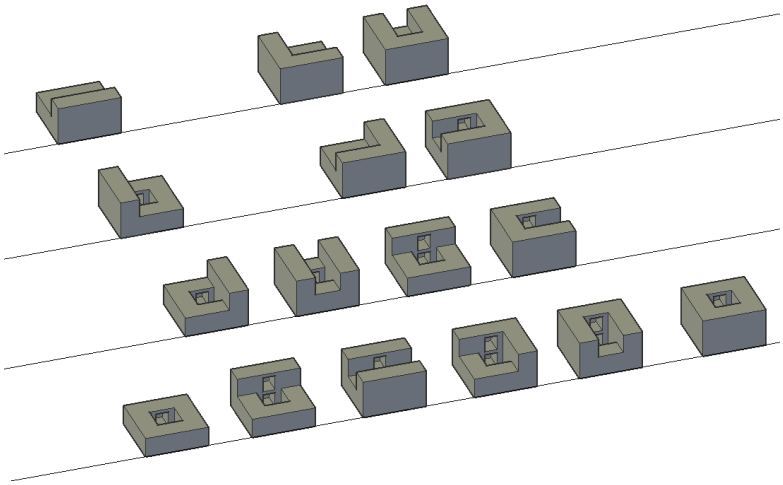
Şekil 4. 98. L1, L2, L3, L4 Tiplerinin Sokağa Göre Konum Olasılık Modelleri (Çizim: Özlem Yücel)

L tipli plan tiplerinde eğer tek avluluysa bu plan ve yol üzerindeyse yapının, yapıya girişi binadandır. Yapılaşan alan L tipini oluşturup iç kısmında avlu yer almaktadır.

Şekil 4. 99. U1, U2, U3, U4 Tiplerinin Sokağa Göre Konum Olasılık Modelleri (Çizim: Özlem Yücel)

Tek avlulu U tipi plan şeması olan yapılarda giriş yapıdan kapı arası olan bölümdendir veya direk avluya girilir. Avlu dış çeperin yine arkasındadır.

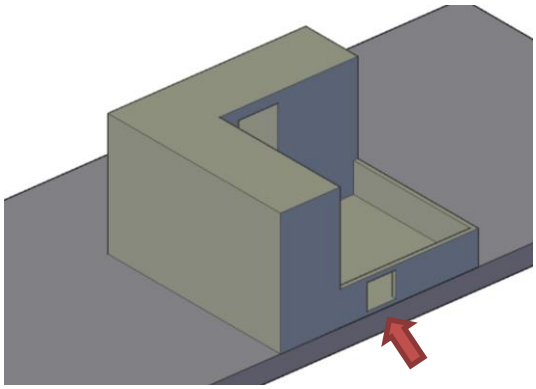
Şekil 4. 100. O1, O2, O3, O4 Tiplerinin Sokağa Göre Konum Olasılık Modelleri (Çizim: Özlem Yücel)

O tipi tek avlulu plan şemasında giriş hep yapıdandır. Bu tip büyük evlerde görülür genellikle de harem ve selamlığı olan iki avlu mevcuttur. Giriş için kapı arası mekânı kullanılır.

Sokak kamusal alanın oluşturulduğu yerdir. Çıkmaz sokakları yarı kamusal olarak öngörülürse, avlu evin özel alanıdır. Kullanıcı hareketleri özel alanına kadar oluşturduğu yaşam alanına bu güzergahlardan ulaşır. Ve kendine özel bir yer edinir. Geleneksel Urfa evlerinde bu hiyerarşi avlu bağlantısına kadar olan yolun tanımlanmasını gerektirir. Avlu bir duvarla sokakla ayrıldığı gibi, yapı kütlesi yola yaslanılarak oluşturulmuş bir parselde yapının içinden bir ara mekân olan kapı arasından geçişle sağlanmıştır. Bunun yanında çıkmaz sokaklardan evlere bazı örneklerde komşu evlere ait olan yapı duvarları arasından üstü açık koridoru andıran bir geçiş bölgesiyle de avluya ulaşılır.

Çalışma alanında eve girişler üç şekilde sınıflandırılmıştır;

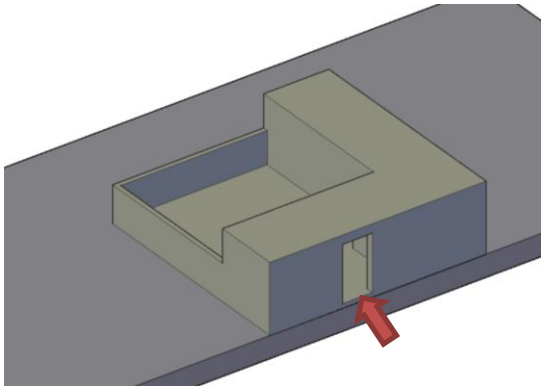
a. Avluya Doğrudan Giriş

Şekil 4. 101. Sokaktan Avluya Direk Giriş Model (Çizim: Özlem Yücel)

Sokakla avlunun ilişkisi bir duvarla bağlantılıdır. Bazı örneklerde komşu duvara bitişik bir koridorla geçiş sağlanır.

b. Kapı Arası veya Ara Mekân ile Giriş

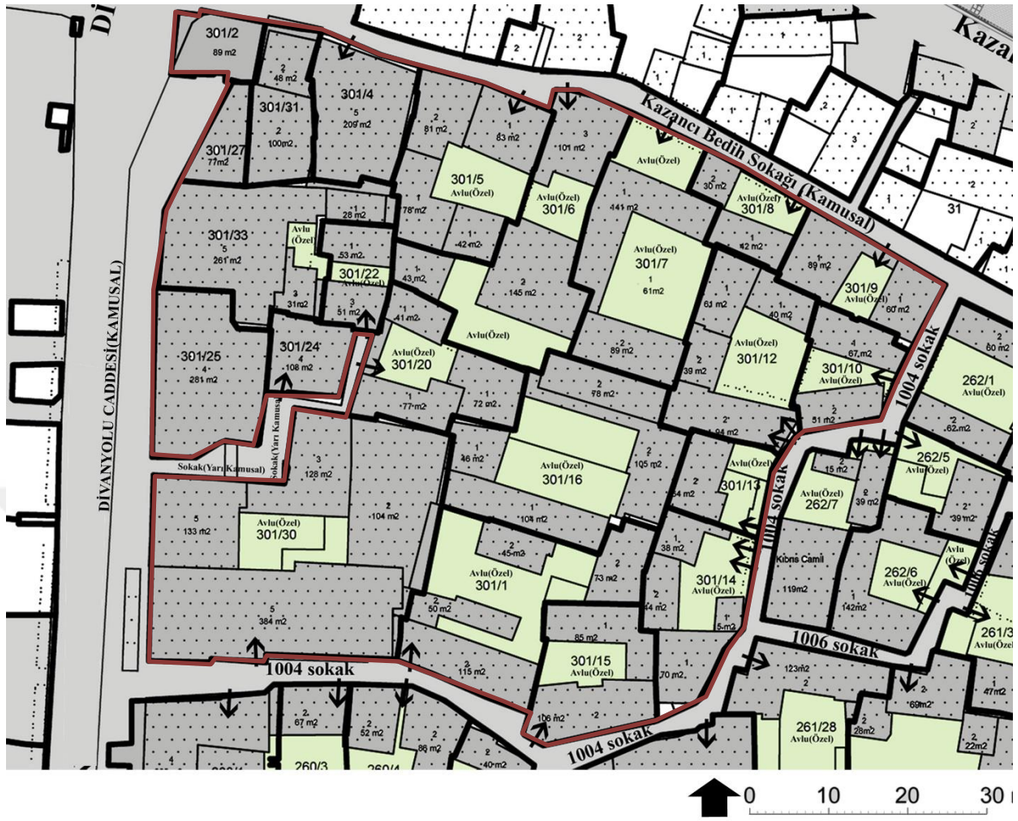

Şekil 4. 102. Sokaktan Avluya Kapı Arası, Ara Mekân ile Giriş Model (Çizim: Özlem Yücel)

Sokakla evin bağlantısı zemin kattan yapının içinden iki mekân arasından geçişle sağlanır.

Şekil 4. 103. Çalışma Alanı Sokakları: 1004/ 1005/ 1006/ 1009/ Mevlevihane Sokak (Rölöve: Tema Proje, Nihat Güllü), Kazancı Bedih Sokağı, Karakol Sokak (Rölöve: Osman Kazaz, Seydi Yüzgül)

Şekil 4. 104. Çalışma Alanı 301 Yapı Adası Yapı-Avlu Konumu (Çizim: Özlem Yücel)

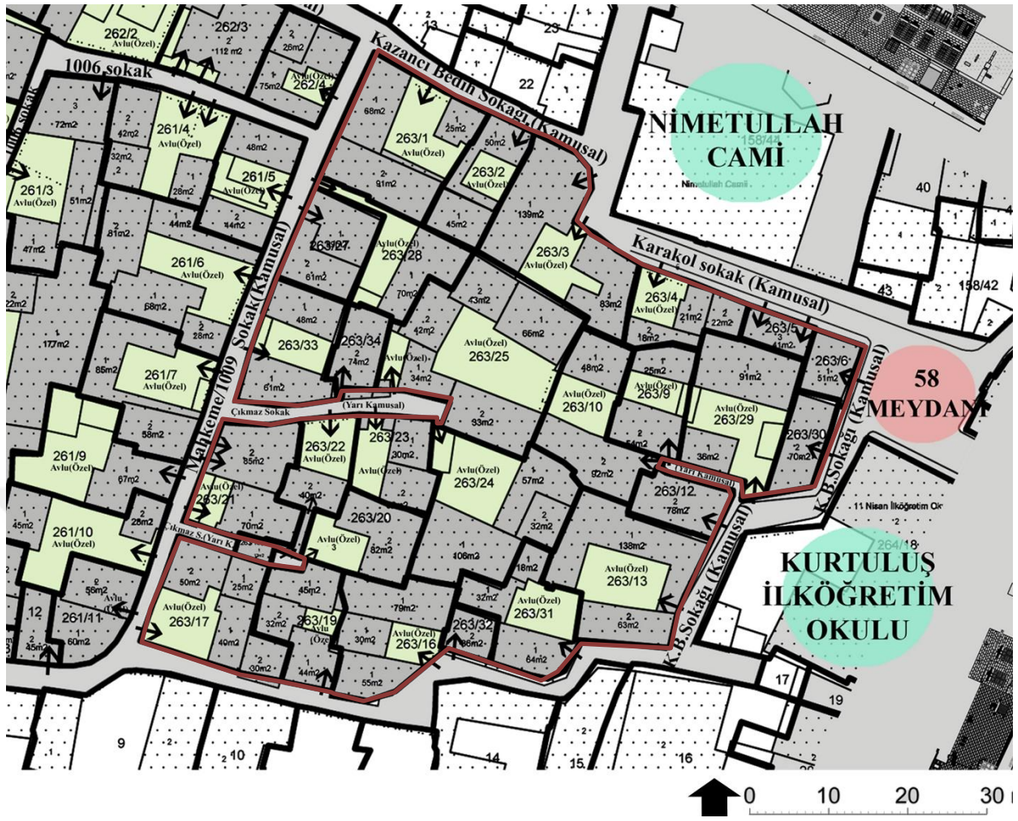
Şekil 4. 105. Çalışma Alanı 301 Yapı Adası Fotoğrafları (Fotoğraflar: Osman Kazaz)

<u>Avluya Doğrudan Giriş:</u> 301/7, 301/8, 301/10, 301/13,301/14

<u>Kapı Arası veya Ara Mekân ile Giriş</u>: 301/5, 301/6, 301/9, 301/15, 301/1, 301/30, 301/20, 301/22

Girişleri 301/2, 301/31, 301/4, 301/27, 301/33, 301/25, 301/24 parsellerdeki yapılarda bozulmalardan dolayı belirlenememiştir.

Bu yapı adası kapalı planların çok bulunmasından dolayı kapı arası mekânı ve ara mekanlarla avluya girişler sağlanmaktaydı. Ticaret yolu üzerinde bulunan yapı adasındaki evlerde plan tiplerinde bozulmalar olmuştur.

Şekil 4. 106. Çalışma Alanı 263 Yapı Adası Yapı-Avlu Konumu (Çizim: Özlem Yücel)

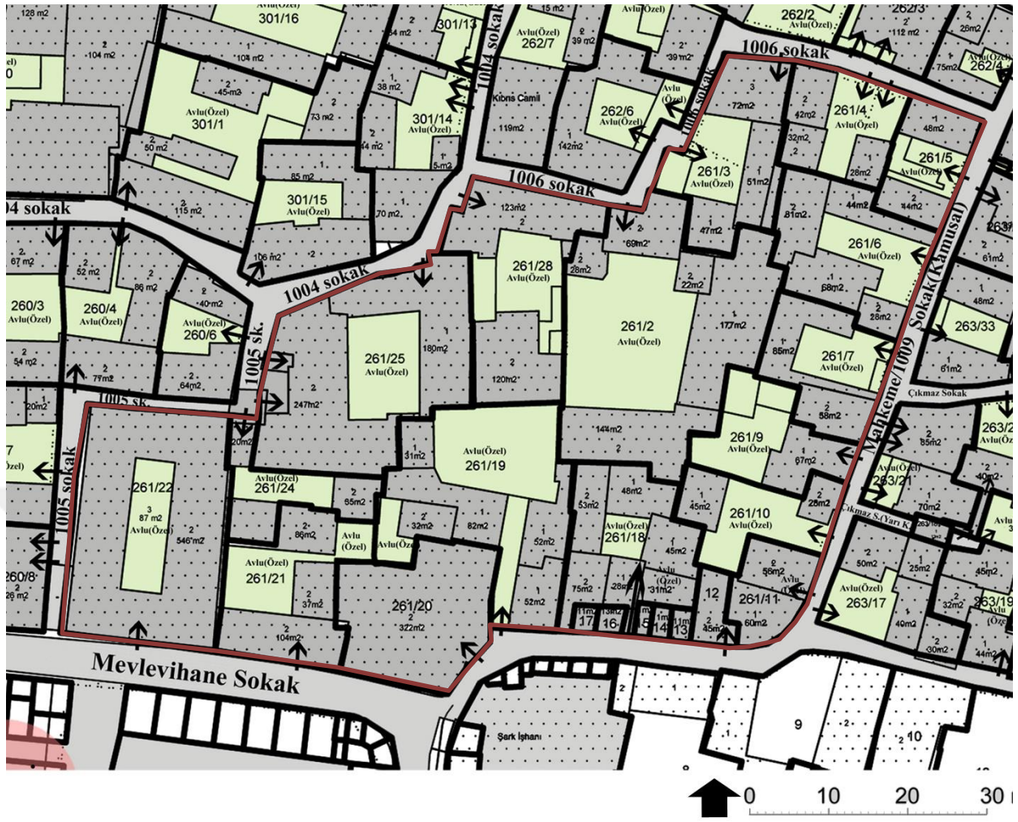

Şekil 4. 107. Çalışma Alanı 263 Yapı Adası Fotoğrafları (Fotoğraflar: Osman Kazaz)

Avluya Doğrudan Giriş: 263/1, 263/3, 263/29, 263/16, 263/17, 263/21, 263/22, 263/20, 263/23, 263/24, 263/25, 263/33, 263/28

Kapı Arası veya Ara Mekân ile Giriş:263/2, 263/3, 263/5, 263/6, 263/30, 263/9, 263/10, 263/12, 263/13, 263/31, 263/32, 263/19, 263/22, 263/21, 263/27

263/22 Parseldeki evde iki giriş mevcuttur. Avluya çıkmaz sokaktan direk girilirken, Yapıdan girişin olduğu diğer bir çıkmaz sokaktan giriş vardır.263/21 parseldeki eve giriş sokaktan direk avluya olmakla birlikte yapıdan da giriş bulunmaktadır. Buradaki kapıların sonradan açılmış olacağı tahmin edilmektedir. Kapalı plan tipinin çok olması dolayısıyla kapı arası mekânıyla avluya çokça rastlanmaktadır.

Şekil 4. 108. Çalışma Alanı 261 Yapı Adası Yapı-Avlu Konumu (Çizim: Özlem Yücel)

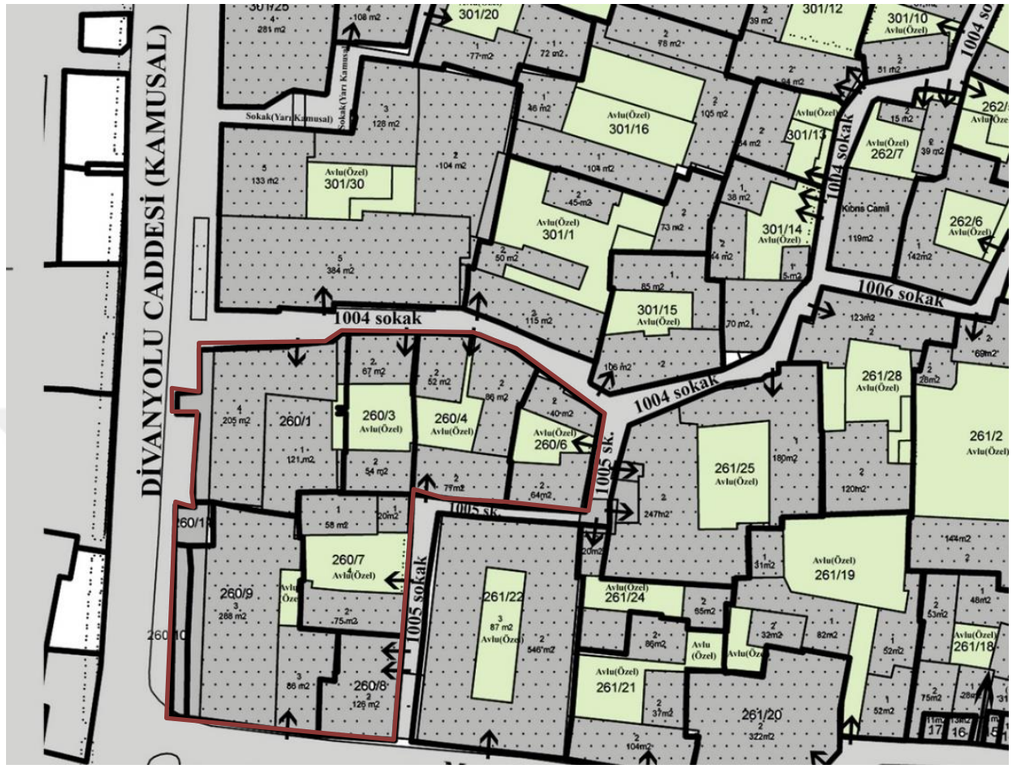
Şekil 4. 109. Çalışma Alanı 261 Yapı Adası Fotoğrafları (Fotoğraflar: Osman Kazaz)

Avluya Doğrudan Giriş: 261/3, 261/4, 261/5, 261/6, 261/7, 261/10, 261/19

Kapı Arası veya Ara Mekân ile Giriş: 261/2, 261/9, 261/11, 261/18, 261/20, 261/21, 261/22, 261/24, 261/25, 261/28

261/11, 261/12, 261/13, 261/14, 261/15, 261/16, 261/17 parselleri küçük dükkanlara aittir.

Çalışma alanın büyük alanını kapsamaktadır. Kapalı avlu planı çoğunlukla bulunmaktadır. Bu yüzden kapı arası mekânı ve ara mekânlarla bağlantılara sıklıkla rastlanır.

Şekil 4. 110. Çalışma Alanı 260 Yapı Adası Yapı-Avlu Konumu (Çizim: Özlem Yücel)

Avluya Doğrudan Giriş: 260/4, 260/6, 260/7

Kapı Arası veya Ara Mekân ile Giriş:260/3, 260/8, 260/9

260/1, 260/10, 260/13 dükkân olarak kullanılan parsellerdir. Özgün yapı bozulmuştur. 260/9 haritalardan kapı arasından girişi görülse de özgün ev yapısı bozulmuştur. Bu yapı adası alan olarak küçük olmasına rağmen bulunduğu konum itibariyle itibarlı bir alandadır. Evler cephesi pencereli ve genellikle iki katlı karnıyarık plan tipindedir.

Şekil 4. 111. 260 Yapı Adası Fotoğrafları (Fotoğraflar: Osman Kazaz)

Şekil 4. 112. Çalışma Alanı 262 Yapı Adası Yapı-Avlu Konumu (Çizim: Özlem Yücel)

Avluya Doğrudan Giriş: 262/1, 262/3, 262/4, 262/5, 262/6, 262/7

Kapı Arası veya Ara Mekân ile Giriş:262/7

262/7 mescit yapısıdır. Biri yapıdan diğeri ise avludan iki girişi bulunur.

Bu yapı adasında en fazla avluya direk giriş kapısı olan evler bulunur. Yapı adasının alanın küçük olması yapıların avluyu saran dış yapılarının olmadığı basit plan tiplerinden üretilmesinden kaynaklıdır. Kapalı plan tipi bulunmamaktadır.

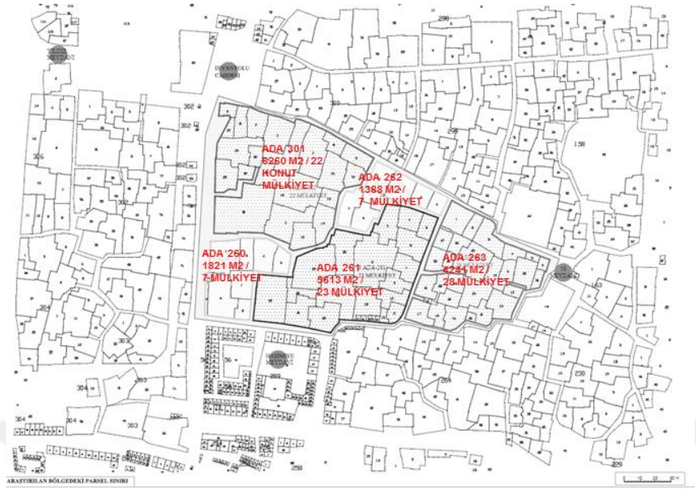

Şekil 4. 113. 262 Yapı Adası Fotoğrafları (Fotoğraflar: Osman Kazaz)

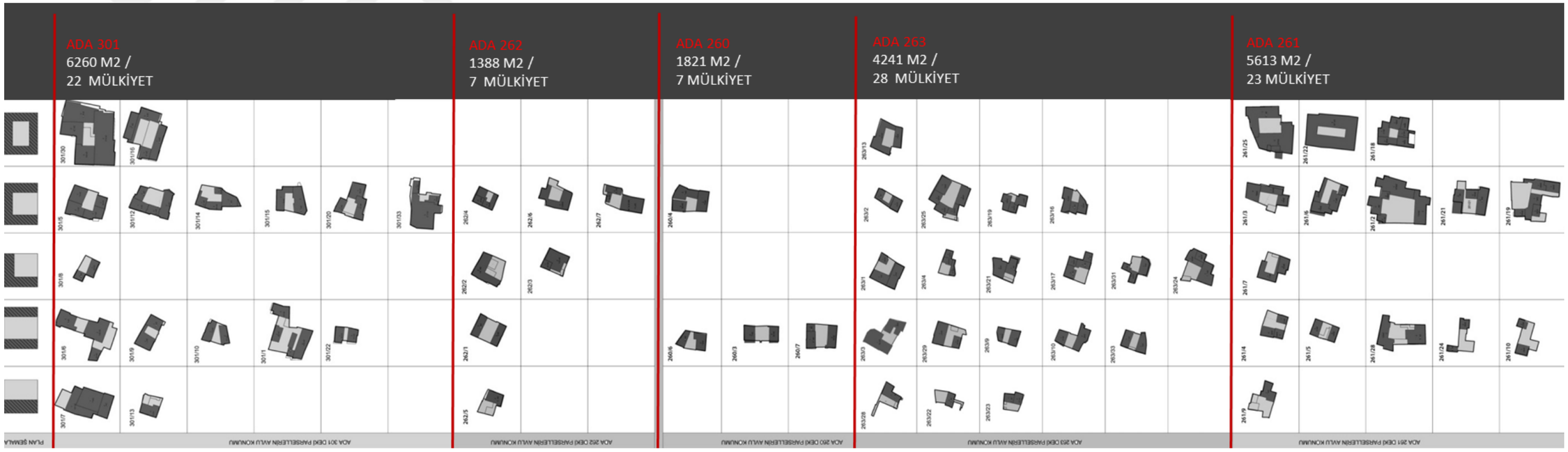

Şekil 4. 114. 262 Yapı Adası Fotoğrafları (Fotoğraf: Özlem Yücel)

Kurtuluş Mahallesi Çalışma Alanı Kapsamındaki 301/ 262/ 260/ 263/ 261 Adalarında Bulunan Yapıların Plan Tiplerinin İncelenmesi:

Şekil 4. 115. Kurtuluş Mahallesi Çalışma Alanı Ada/Parsel Sınırları

Şekil 4. 116. Kurtuluş Mahallesi Çalışma Alanı 301/ 262/ 260/ 263/ 261 Adalarında Bulunan Yapıların Plan Tipleri

Mülkiyet sayısı en fazla 263 ada olmasına karşın en büyük alan 301 adanındır. En küçük ada 262 ada olmasına karşın yapılaşma oranı 260 adayla aynıdır. 301 ada hem divan yolu üzerinde olması hem de ticaret aksı üzerinde olması daha kıymetli duruma getirmiştir.260 nolu adada nispeten 301 adayla aynıdır. Ada kendisinin küçük olması ana aksta ve meydana komşu olmasına rağmen daha düşük mülkiyet vermiştir.

263 adada ortalama mülkiyet 153 m2 (28 Mülkiyet- Taban alanı 4284 m2) olmaktadır. Buradan anlaşıldığı gibi küçük olan adalardaki parselasyon da küçük olup mülkiyet başına düşen metrekare de düşmektedir. Ana yol aksından arka yollara gidildikçe de birim başına düşen metrekareler azalmaktadır.

301 Ada/22 Mülkiyet U tipi avlu planı daha fazla, L tipi avlu en azdır. 260 Ada karnıyarık tipi avlu en fazladır. U tipi avlu planı onu takip etmektedir.261 Ada/23 Mülkiyet U tipi ve karnıyarık tipi avlu en fazla olup en az basit plan tipi ve L tipi avlu görülmektedir.262 Ada/ 7 Mülkiyet en çok U tipi avlu planı vardır. O tipi plana rastlanmamaktadır.263 Ada/28 Mülkiyet L tipi ve karnıyarık tipi avlu en fazladır.

Toplamda 19 Mülkiyet U tipi, 19 Mülkiyet I_I (karnıyarık) tipi, 10 Mülkiyet L tipi, 7 Mülkiyet I_ (basit) tipi, 6 Mülkiyet O tipi plan vardır. U tipi, I_I (karnıyarık) tipi plan şemalarının çoğunlukta olması orta büyüklükteki evlerin olduğunu göstermektedir. Hem ekonomik olarak hem de sosyo-kültürel etkilerin de yarattığı bu çevre, plan tiplerinde kendilerini bu şekilde göstermektedirler.

4.3.2. Geleneksel Avlulu Ev Tipolojisinin Temel Mekânları

"Toplumun değer yargılarına bağlı olarak bu harem bölümündeki odalar daha az önemle kurulmuşlardır. Bu odaların iç düzeni «değişe bilirlik» ilkelerine bütünüyle uygun kalmıştır. Burada «oturulur, yenilir ve yatılır». Hanım, evin ikinci kişisiydi. Günlük yaşantısının büyük kesimi ev içindeydi. "Harem" ve "selamlık" bölümlerinin bulunduğu geniş kapsamlı evlerde ise günlük yaşantısı haremde geçerdi. Hanım, konuk, hizmetçi ilişkileri, bu odaların biçimlendirilmesinde, selamlık kadar yönlendirici olmamıştır. İç düzen daha yalındır. Döşeme ve tavan biçimleri çoğunlukla, eylemleri karşılamak içindir. Az özenlidir".[75]

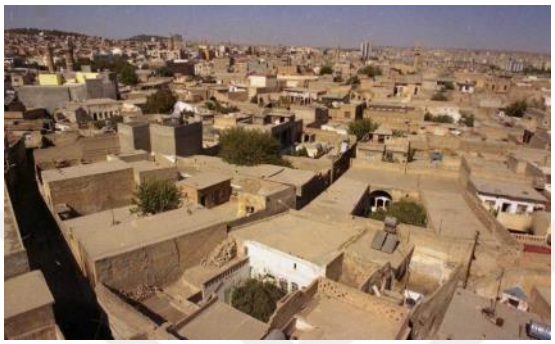
Şekil 4. 117. Avludaki Yeşil Alan, Sur İçi Bölgesi (ŞKVKK'dan Alınan Cihat Kürkçüoğlu Fotoğraf Arşivi)

Ev kadın için planlanmış gibidir. Bu yüzden yaşama, dinlenme, eğlenme gibi tüm aktiviteler avlu da yapılır. Zemin kat duvarları dışarıyla bağlantıyı kesin olarak ayırır. Kimi durumlarda bu duvar kale gibidir. Toplum kuralları yüzünden, yaşantı kapalı bir ortamda sürdürülmektedir. Bu yüzden, doğa evin içerisinde yaratılır.

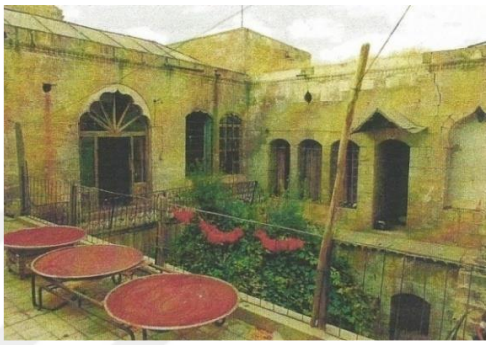
[75] Küçükerman, Önder,1985, Kendi Mekânının Arayışı İçinde Türk Evi, S.45

4.3.2.1. Avlu (Hayat)

1954'te Sedad Eldem Türk evi tipolojisini sunarken "Sofanın şekli doğrudan doğruya tipini tayin eder sofa oda sırasının önünde, arasında veya odaların ortasında olduğuna göre üç esaslı plan tipi meydana gelir." [76] diyerek tüm plan tiplerini sofayla biçimlendirmişti. Urfa'da hayat avluda geçer. Kadınlar tüm işlerini bu alanda yapar. Kışlık erzak hazırlama, yün yıkama vb. ev işleri bu mekânda yapılır.

Şekil 4. 118. Dışa Kapalı İçe Dönük Yaşam Biçimi; Sokaklar Gölge, Avlular Ağaçlarla Yaşam Alanı Oluşturmaktadır. Sur İçi Bölgesi (Cihat Kürkçüoğlu Arşivi)

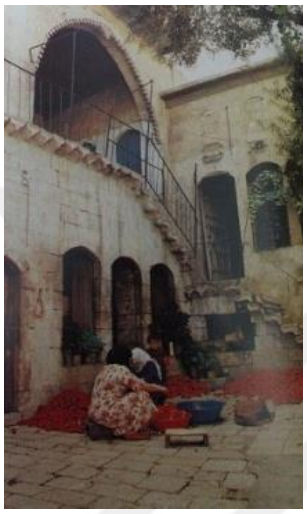
Şekil 4. 119. Hancıoğulları Evi, Avlu ve Kuzey-Batı Yönündeki İkinci Katta Bulunan Eyvanlar Sur İçi Bölgesi (Şurkav, 2000'den aktaran Açanal,2015)

Hayat, odalar arası ilişkilerin kurulduğu bir ortak yaşam alanıdır. Anadolu'nun değişik coğrafyalarında sergah, sergi, seyvan, çardak, divanhane vb. isimler almıştır. "Bir ya da fazla eyvanlı gelişmiş anonimleşmiş avlu tasarımı İslami mimarinin gelişiminde önemli rol oymamış bir plan çekirdeğidir. Bu geleneğin sürekliliğine en güzel örnek İslam İmparatorluğunun ilk genişleme döneminde Araplar tarafından ele geçirilen Güneydoğu Türkiye'de görülebilir. Diyarbakır, Mardin, Urfa ve Gaziantep kentlerinde ve çevresinde görülen kesme taş yapı tekniği Geç Roma ve Erken İslam dönemi kalıntıları olarak görülmelidir. Bu bölge anıtsal konut mimarisinin birkaç yüzyıllık örneklerinin günümüze kadar kalabildiği ender bölgelerdendir."[77]

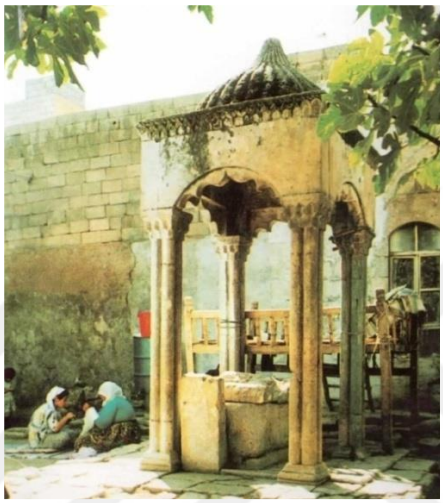
[76] S. H. Eldem," Türk Evi Plan Tipleri",İstanbul,1954,S.16

[77]Kuban, Doğan," Türk Hayatlı Evi", İstanbul, 1995, S.26

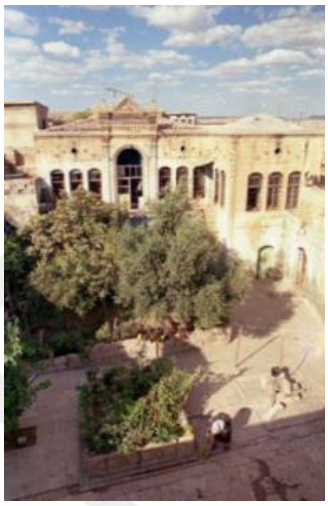
Sıcak iklimin hâkim olduğu Urfa'da yılın büyük çoğunluğu avluda geçer. Avlu mekânlar arasındaki koordinasyonu sağlar. Mekânlar da avluyu oluşturur avlu da mekânları oluşturabilir. Evdeki avlular özel yeşil alanları camideki avlular kamusal yeşil alanları oluşturmaktadır. Avlu evin yeşil alan ihtiyacının karşılandığı tek alandır mahallelerin yeşil alanları yoktur. Açık alan ve yapının oluşumu, birbiriyle ilişki içerisindeki mekânsal geçişlerin hem mahremiyet hem iklim öğelerinin karmaşık bütünüdür.

Şekil 4. 120. Avluda Biber Temizleyen İnsanlar (Açanal, 2015)

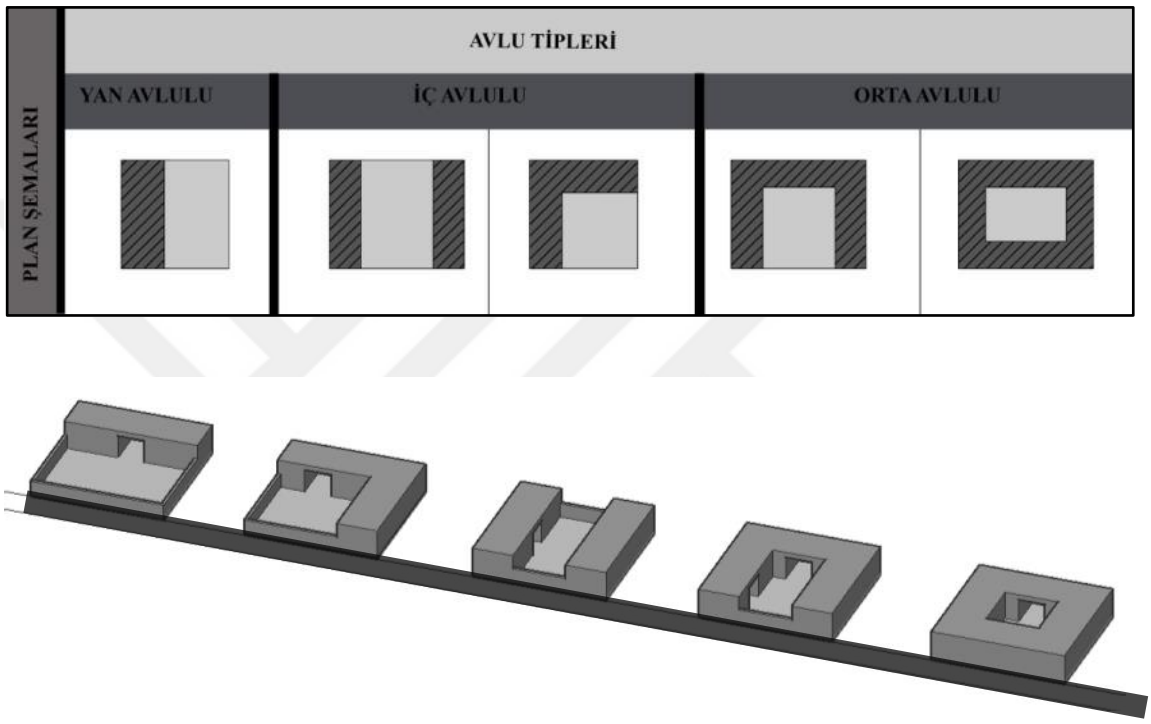
Şekil 4. 121. Mehmet Kandıran Evi Sur İçi Bölgesi (Kürkçüoğlu, C. 1997'den aktaran Açanal,2015)

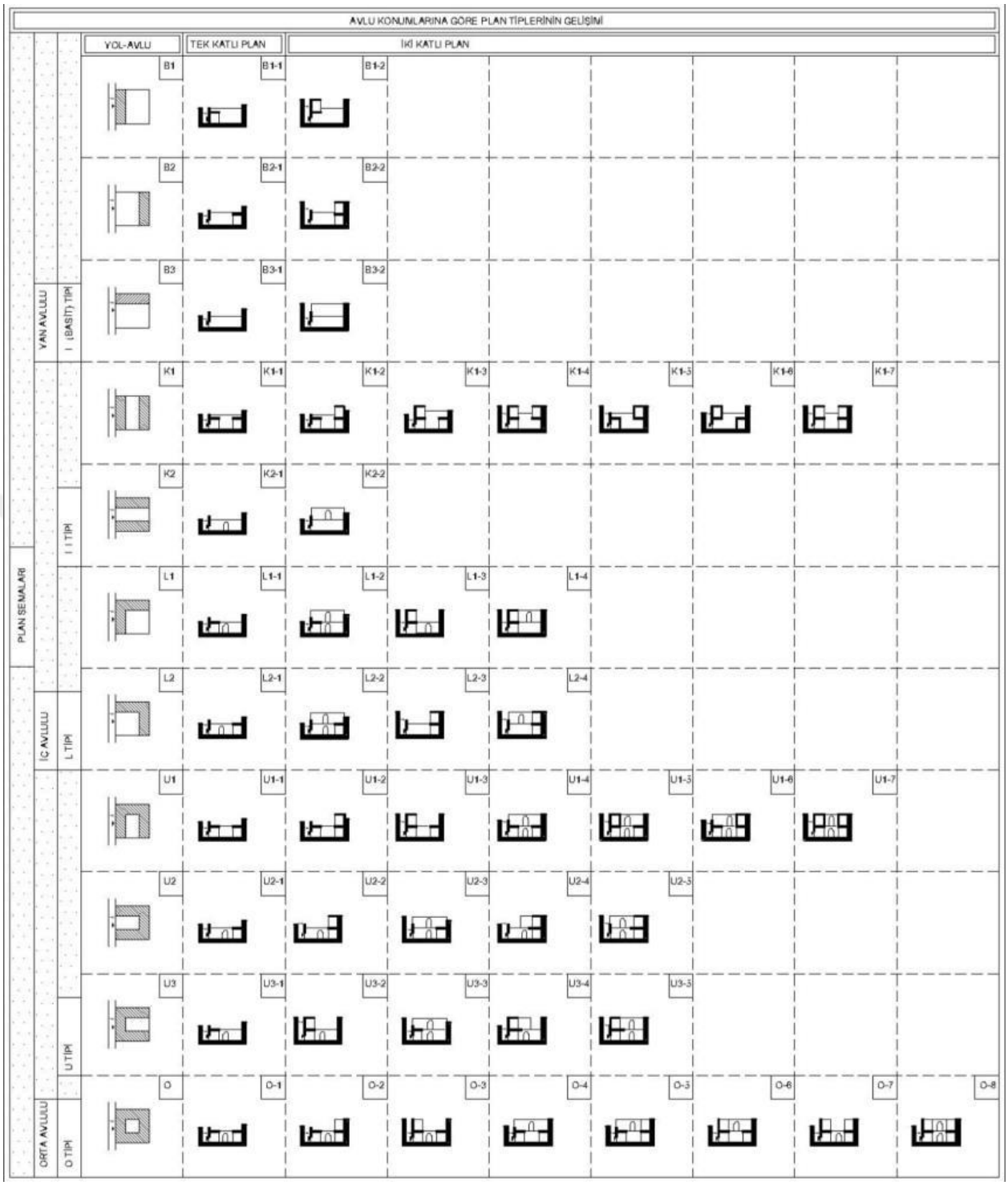
Şekil 4. 122. Ev Yaşantısı Hayat, Karaçizmeciler Evi, Çalışma Alanı (C. Kürkçüoğlu)

İşlevsel ve biçimsel açıdan plan oluşumunu etkileyen avlu tüm zamanın orda geçtiği özel açık mekânlardır. İki tane olunca selamlık ve harem diye ayrılır. Varlıklı ve büyük ailelerin evlerinde ortaya çıkar bu plan tipi. Tek avlulu plan tipinin çoğalmasıyla oluşur. Bahçesi, kuyusu, ağaçları daha büyüklerinde havuzların bulunduğu evin dışa kapalı mekânlarının avluya açılarak hayatın odağının avlu olduğu bu evlerde tüm etkinlikler yapılmaktadır. Mevsimlik eşya hazırlama, yöresel pekmez, isot, salça yapma hep avluda olur.

Odalar, avluya açılır. Avlu da bir veya iki tarafı sokakla sadece arasında bir duvar sınırı olabildiği gibi, ortada da bulunabilir. Gerek dış ve gerek iç avlulu tiplerde, odalar birbirine eklenerek oluşturulmuştur. Dış avlulu planda bir, iç avlulu planda iki oda sırası vardır. Oda sıraları fazlalaştıkça avlunun düzgün geometrik yapısı gittikçe yamulur.

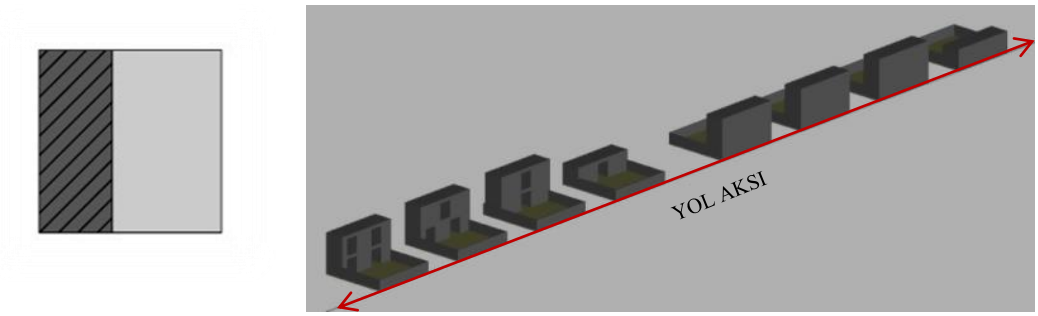

Şekil 4. 123. Avlu Tipleri (Çizim: Özlem Yücel)

Şekil 4. 124. Plandaki Konumuna Göre Avlu Tipleri (Çizim: Özlem Yücel)

Yanda / Evin Tek Yönünde (I_Basit Plan Tipolojisi):

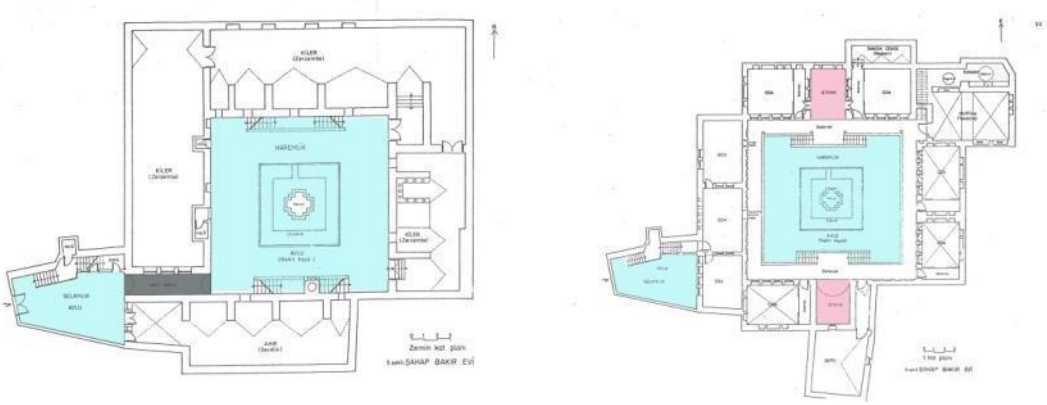

Şekil 4. 125. Avlu Tipleri, Yan Avlu, I_Tipi (Çizim: Özlem Yücel)

Avlu da sadece bir oda sırası olur ve odalar avluya açılır. Sedad Eldem'in sofasız diye tarif ettiği plan tipine benzemektedir ki bu plan tipi için sıcak iklim koşulu sunmuştur. Tek katlı veya 2 katlı olabilir. Avlu girişi binanın altından veya direk avluya olur. Genellikle 2 katlı tiplerde eyvan görülür." Eyvanın iki tarafında da iki yan oda vardır. Eyvanlı plan 3 odalı plana çok benzer. Hatta bazen 3 odalı plan eyvanlı plandan bozmadır. Yani eyvanın zaman ile kapanması suretiyle elde edilmiştir." [78] Avluyu dik kesen eyvan bulunmaktadır. 2.katta bu alan artık çardak statüsündedir.

I Tipi daha çok küçük evlerde veya 2 avlulu evin giriş bölümünde selamlıkta karşılaşılan tiptir. Bu tipe örnek olarak Şahap Bakır Evi, Debbakhane Mahallesi, Sipahi Sokak 11 numaradır. Harem ve selamlık planlı Urfa evi örneklerindendir. Selamlığa geçiş veren sokak kapısı üzerindeki kitabeden H.1085-M.1674 tarihinde inşa edildiği anlaşılır. Batı cephedeki sokak kapısından selamlık bölümüne geçilir. Küçük avlulu selamlığın kuzeyindeki merdivenle avlunun doğu kenarındaki ikinci kat odalarına çıkılır. Avlunun doğusundan dehlizli bir kapı ile hareme geçilir. Mutfak, evin kuzey doğu köşesindedir. Mutfağın kuzeyine bitişik bulunan, ılıklık ve sıcaklık bölümlü hamamın girişi kışlık eyvanın doğusundaki oda içerisinden olur. Avlunun dört cephesinde, yarım bodrum şeklinde ahır, odunluk ve kiler gibi tonoz örtülü mekânlar yer alır.

[78] S. H. Eldem," Türk Evi Plan Tipleri", İstanbul, 1954, S.50

Şekil 4. 126.1.Avlu I Tipinde, Şahap Bakır Evi, Sur İçi Bölgesi (Çizim Özlem Yücel)

Şekil 4. 127. Şahap Bakır Evi, Avludan Görünüm, Sur İçi Bölgesi (Fotoğraf: mekan360)

Avlunun çevreleyen mekânların cephe duvarlarında zengin taş süslemeler ve avlunun batısındaki duvar üzerinde yer alan konsol sıralarının aralarındaki "kuş takaları" (kuş evleri) süsleyici ögeler olarak dikkat çeker. 28 Temmuz 1997 tarihinde T.B.M.M Kültür Sanat ve Yayın Kurulu tarafından satın alınan bu ev 2000 yılından itibaren restore edilmeye başlanmıştır. Restorasyon çalışmaları bittikten sonra bir müddet Şanlıurfa etnografik eserlerinin yer aldığı kültür evi olarak kullanılmış, daha sonra bir süre Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü binası olarak kullanılmıştır.[79]

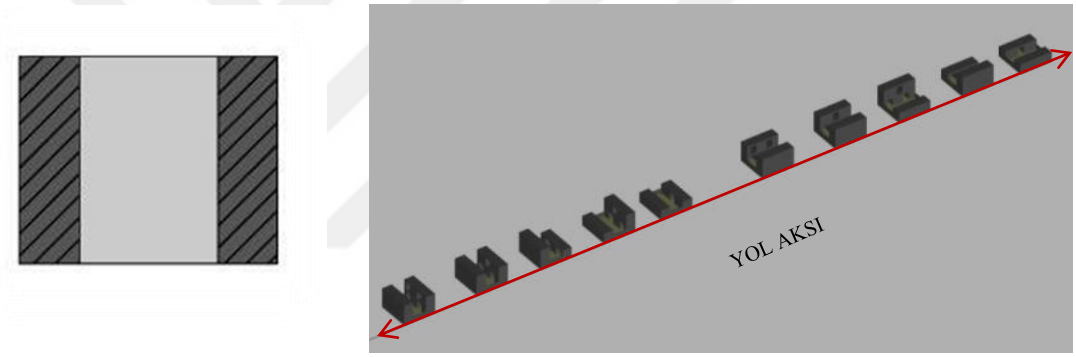
[79] C. Kürkçüoğlu, S. Kürkçüoğlu, 2017, Şanlıurfa Kültür ve Turizm Varlıkları, Yayın No:44, S.71

İçeride / Evin Avlunun İki Yönünde:

İç avlulu plan tipinde avlunun iki yanı oda sıralarıyla çevrilmiştir. İç avlu ihtiyaca ikinci bir avlu veya eyvan ile veyahut da merdiven avlusu ile genişleyen mekânlar oluşturulmuştur.

Karşılaşılan en çok ev tiplerinden biri, iç avlulu tiplerdir. Bunlar" karnı-yarık" yani iki taraflı veya iki sıralı ev tipi, diğeriyse L tipi plan şemasıdır. Evlerin planları avluların konumuna göre iç avlulu, binaların durumuna göre "L" veya "Karnıyarık" dediğimiz "I_I" tipe göre sınıflandırılır. Bu organik şehir dokusu birebir şematize etmek mümkün değilse de en yakın biçim seçilmektedir.

I_I Karnıyarık (Karnıyarık Plan Tipolojisi):

Şekil 4. 128. Avlu Tipleri, İç Avlu, I_I Tipi (Çizim: Özlem Yücel)

I_I Karnıyarık plan tipinde avlu iç kısımdadır. Karşılıklı eyvan tipleri bu planlarda görülür. Aynı parselde yapılaşan bu karşılıklı 2 bina aynı yükseklikte veya biri birinde yüksek veya ikisi de 2 katlı olacak şekilde yapılandırabilir. Hatta yapımları aynı dönemlerde bile olmayabilir. Eyvan olan kısmın tavan yüksekliği bazı gösterişli eyvan tiplerinde normal kat boyundan yüksekçe kemerlerle yapılmıştır. Bu yapılarda da evin sokağa açılan kapısı direk avluya veya binadan "kapı arası" diye tarif edilen avlunun devamı niteliğindeki yardımcı mekân ile avluya açılmaktadır.

I_I tip avlu örneklerinden biri olan Abdulkadir Hakkâri Evi Yıldız Meydanı yakınındaki Yorgancı Sokak'tadır. Harem bölümünün ikinci avlusunda yer alan eyvanın batısına bitişik odanın süslemeli ahşap kapısındaki H.1283 /Mm:1866

tarihinin aynı zamanda evinde inşa tarihi olduğu tahmin edilir. Sokak girişleri ayrı kapılarla sağlanan harem ve selamlık bölümlüdür.[80]

Şekil 4. 129.Abdulkadir Hakkâri Evi, Sur İçi Bölgesi (Rölöve: Z. Akkoyunlu, Çizim Düzenleme: Özlem Yücel)

Harem bölümüne "enikli kapıdan" girilir. Bu bölüm, aşağı yukarı hayat (avlu) olmak üzere iki bölümlüdür. Aşağı hayatın kuzey ve güney cepheleri sütunlu revaklıdır. Bu bölümde, mutfak, odunluk, develik, zerzembe (kiler) ve hizmetçi odası yer alır. Bu bölümün kuzeydoğu köşesinden bir merdivenle yukarı hayata çıkılır. Ayrıca aşağı hayat avlusunun batı duvarındaki ikinci bit merdiven de yukarı avluya çıkış sağlamaktadır. Yukarı avlunun kuzey cephesinde, ortada büyük bir eyvan ve yanlarında ikişer oda bulunur. Eyvan ve odalar düz ahşap tavanlı ve çatı ile örtülüdür. Tavanlar çıtalarla dekore edilmiştir. Eyvanın iki yan duvarına ve karşı duvarına şebekeli oyma tekniğinde geometrik motifli taş panolar işlenmiştir. Ayrıca aynı süslemeler odaların dış cephelerindeki küçük havalandırma pencerelerinde de görülür. Selamlık bölümünün girişi Yorgancı Sokak'tandır. Giriş kısmında bir oda ve ahır bulunur. Giriş bölümünden güney yönde yükselen merdiven selamlığın üst katına ulaşmaktadır. Üst katta, ortada eyvan ve doğu batısında birer oda yer

[80] C. Kürkçüoğlu, S. Kürkçüoğlu, 2017, Şanlıurfa Kültür ve Turizm Varlıkları, Yayın No:44, S.73

almaktadır. Evin Yorgancı Sokak cephesindeki gönye çıkmalar ve konsollar, odaları genişletme fonksiyonu görür. [81]

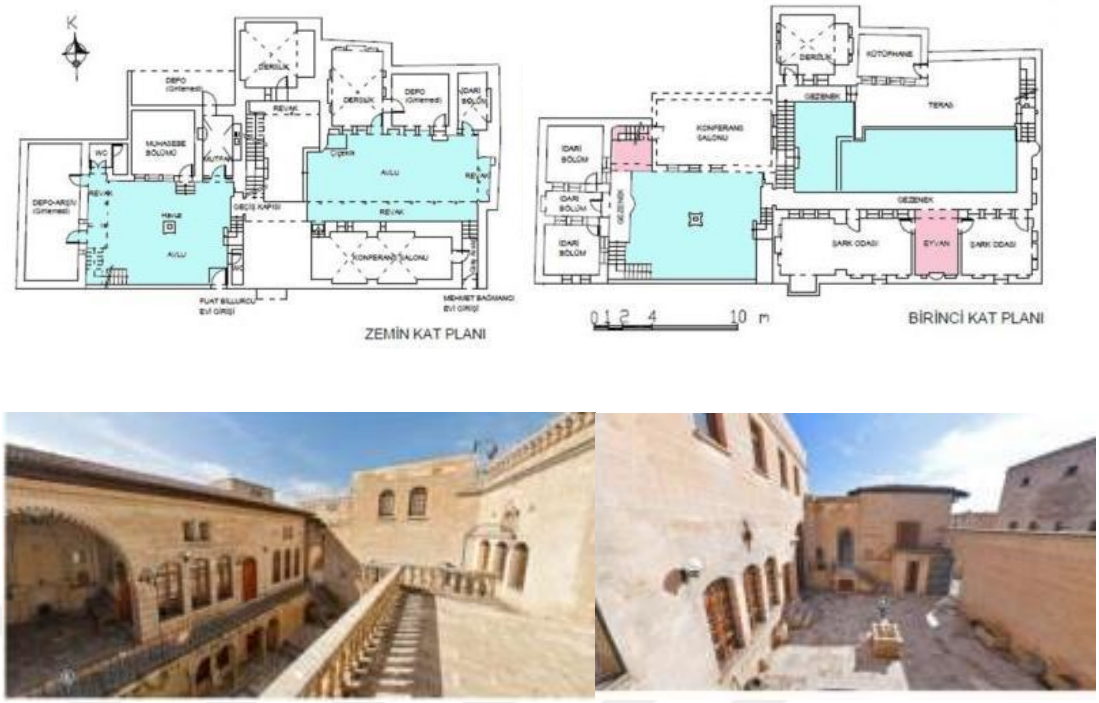
Şekil 4. 130. Abdulkadir Hakkâri Evi, Sur İçi Bölgesi[82]

2.Avlu Tipi I_I olan Şurkav Kültür Merkezi olarak kullanılan bu ev Mehmet Bağmancı Evidir. Eyvanı 1.katta olup avlunun merkezinde yer alır. Şurkav Kültür Merkezi Balıklıgöl civarı, Hasan Padişah Camii karşısındadır. 19. Yüzyıl ortalarına ait Mehmet Bağmancı ve Malatyalı Halil evlerinin restore edilerek birleştirilmesinden meydana gelmiştir. Mehmet Bağmancı Evi; Güney cephedeki sokak kapısından girilerek uzun bir dehlizden sonra avluya çıkılır. Doğu batı yönünde dikdörtgen avlunun güneyinde, alt katta toplantı salonu olarak kullanılan kiler, bunun üzerinde ortada bir eyvan ve yanlarında birer oda yer almaktadır. Eyvanın güney duvarına yenileme sırasında taş bir şömine eklenmiştir. Eyvan kemeri içerisinden üç boyutlu oyulmuş palmet dizisi aşağıya sarkmaktadır.[83]

[81] C. Kürkçüoğlu, S. Kürkçüoğlu, 2017, Şanlıurfa Kültür ve Turizm Varlıkları, Yayın No:44, S.73

[82] A.g.k., S.73

[83] A.g.k., S.69.70

Şekil 4. 131.Şurkav Kültür Merkezi, Sur içi bölgesi (Çizim Düzenleme: Özlem Yücel, Fotoğraf: mekan360)

Avlunun kuzey kenarında çapraz tonozla örtülü üç oda ve kuzey-doğu köşede mutfak yer alır. Mutfağın batısından merdivenle kiler bölümüne inilmektedir. 1996 yılındaki yenileme sırasında mutfak bozularak kuzeyindeki Malatyalı Halil Evi'ne eyvan şeklinde geçiş sağlanmıştır. Avlunun kuzey kenarındaki üç odanın batıda olanın ön kısım sütunlu revaklıdır. Odaların güneye bakan cepheleri, yuvarlak kemerli bir sıra konsolla, konsollar üzerine "lokmalı" tabir edilen taş korkuluklar yapılmıştır. Bu cephenin batısındaki odanın cephesinde, hilal şeklinde bir saksıdan çıkan palmetlerden oluşan hayat ağacı kabartması yer almaktadır. Ağacın sağında ve solundaki palmetlerden altı kollu yıldızlar aşağıya sarkmaktadır.[84]

[84] C. Kürkçüoğlu, S. Kürkçüoğlu, 2017, Şanlıurfa Kültür ve Turizm Varlıkları, Yayın No:44, S.69,70

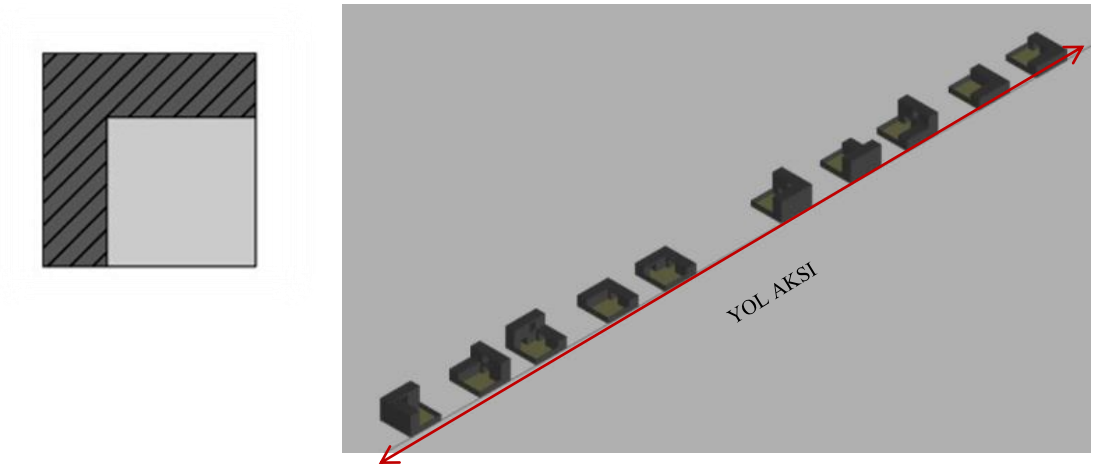

Şekil 4. 132. Şurkav Kültür Merkezi, Sur İçi Bölgesi

Malatyalı Halil Evi; Mehmet Bağmancı Evi'nin kuzeyine bitişiktir. Kuzey cephedeki sokak kapısından girilerek avluya çıkılır. Kare avlunun ortasında mermer bir havuz ve batı kenarında çiçeklik yer alır. Avlunun güneyinde çapraz tonozla örtülü bir oda ve bunun doğusuna bitişik eyvan bulunur. Eyvanın güney duvarı açılarak arkasındaki Mehmet Bağmancı Evi'nin mutfağı ile bağlanmış ve her iki evden birbirine geçiş sağlanmıştır. Avlunun doğu kenarında yer alan çapraz tonozla örtülü iki odanın alt kısmı boydan boya kiler olarak değerlendirilmiştir. Mutfak ve tuvaletler avlunun kuzey kenarındadır.[85]

[85] C. Kürkçüoğlu, S. Kürkçüoğlu, 2017, Şanlıurfa Kültür ve Turizm Varlıkları, Yayın No:44, S.69,70

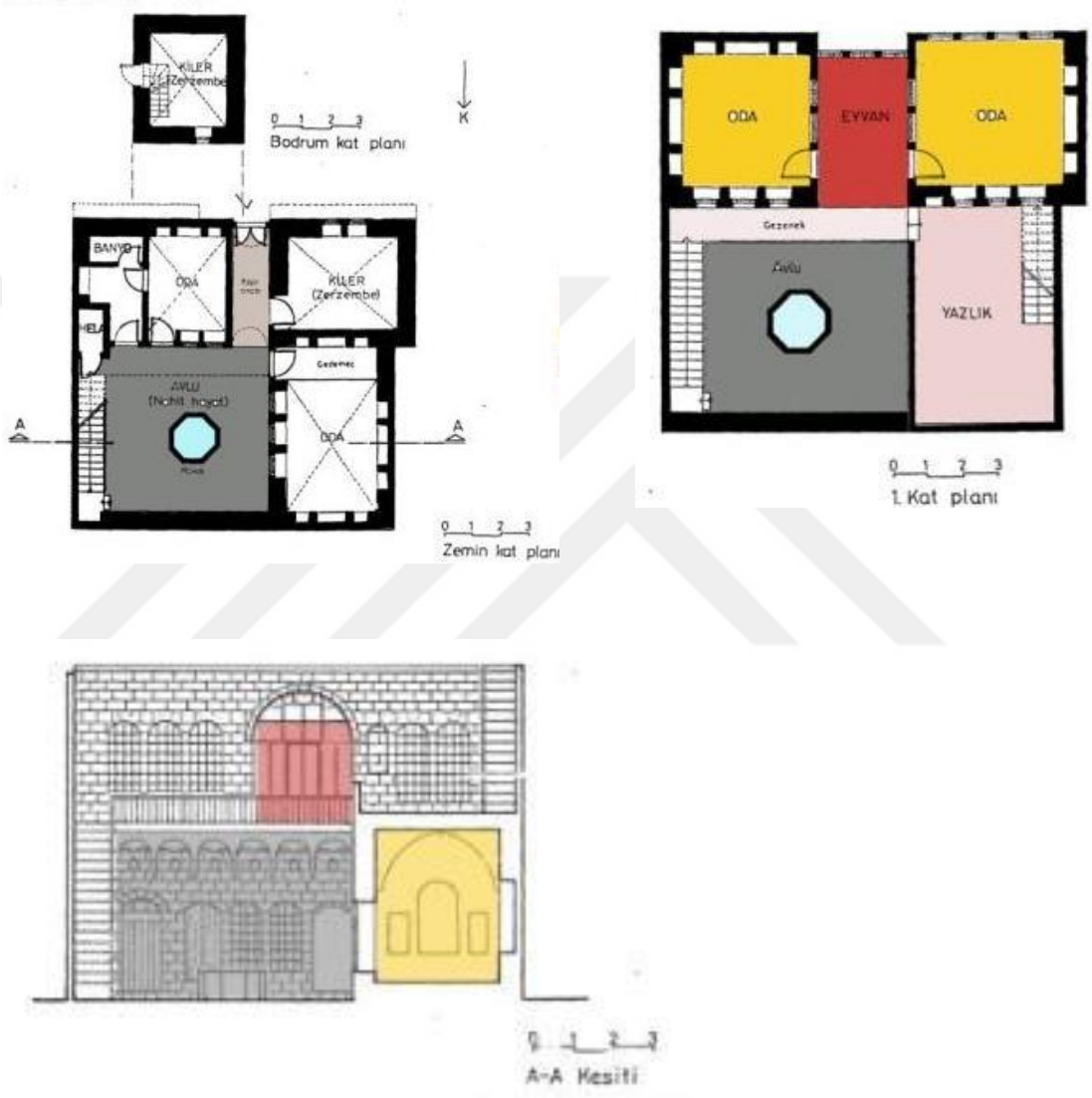
L (L Tipi Plan Tipolojisi):

Şekil 4. 133. Avlu Tipleri, İç Avlu, L Tipi (Çizim: Özlem Yücel)

“L” tipi plan şemasında eyvan avluya diktir. Bu yapılarda eyvan farklılaşır. Birbirine paralel veya üst kotta dik gelen biçimler oluşturur. Yapı girişi binanın altından veya direk avluyadır.

L tipine örnek olan Ahmet Siverekli Evi, avlusu kesme taş kaplamalı olup dikdörtgen bir kapı arası boşluğuyla girilen ortasında sekizgen havuzu olan mekânı oluşturur. Tek eyvanlı olan bu plan merkezde yanında iki odasıyla çardak kısmını oluşturur. Eyvan ve eyvanın batısındaki odadan dışarıya pencere açılmıştır fakat doğudaki odadan dışarıya pencere açılmamıştır.

Şekil 4. 134. Ahmet Siverekli Evi, Sur İçi Bölgesi (Rölöve: Zahide Akkoyunlu- Çizim Düzenleme: Özlem Yücel)

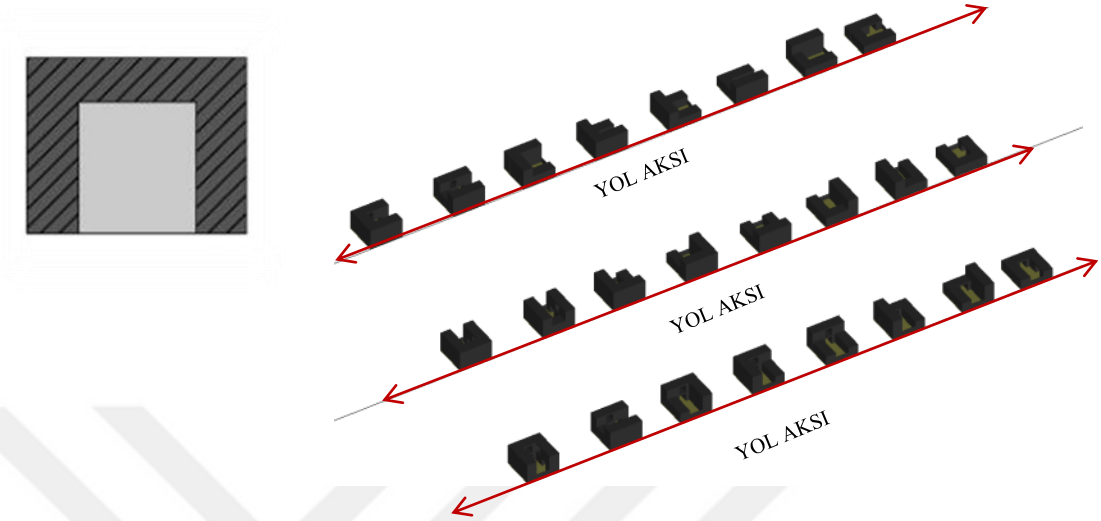

Şekil 4. 135. Bekir Yetkin Evi, Sur İçi Bölgesi (Rölöve: Kübra İlhan-Çizim Düzenleme: Özlem Yücel)

L Tipi avlu tipine örnektir. Yapıya yoldan direk avluyla bağlantı kurulur. Bekir yetkin evinde gördüğümüz gibi bir mekânının farklı katlarını ayrı ayrı iki ev kullanabilmektedir.

Ortada / Evin Üç Ya Da Dört Yönünün Avluya Açılması

U (U Tipi Plan Tipolojisi):

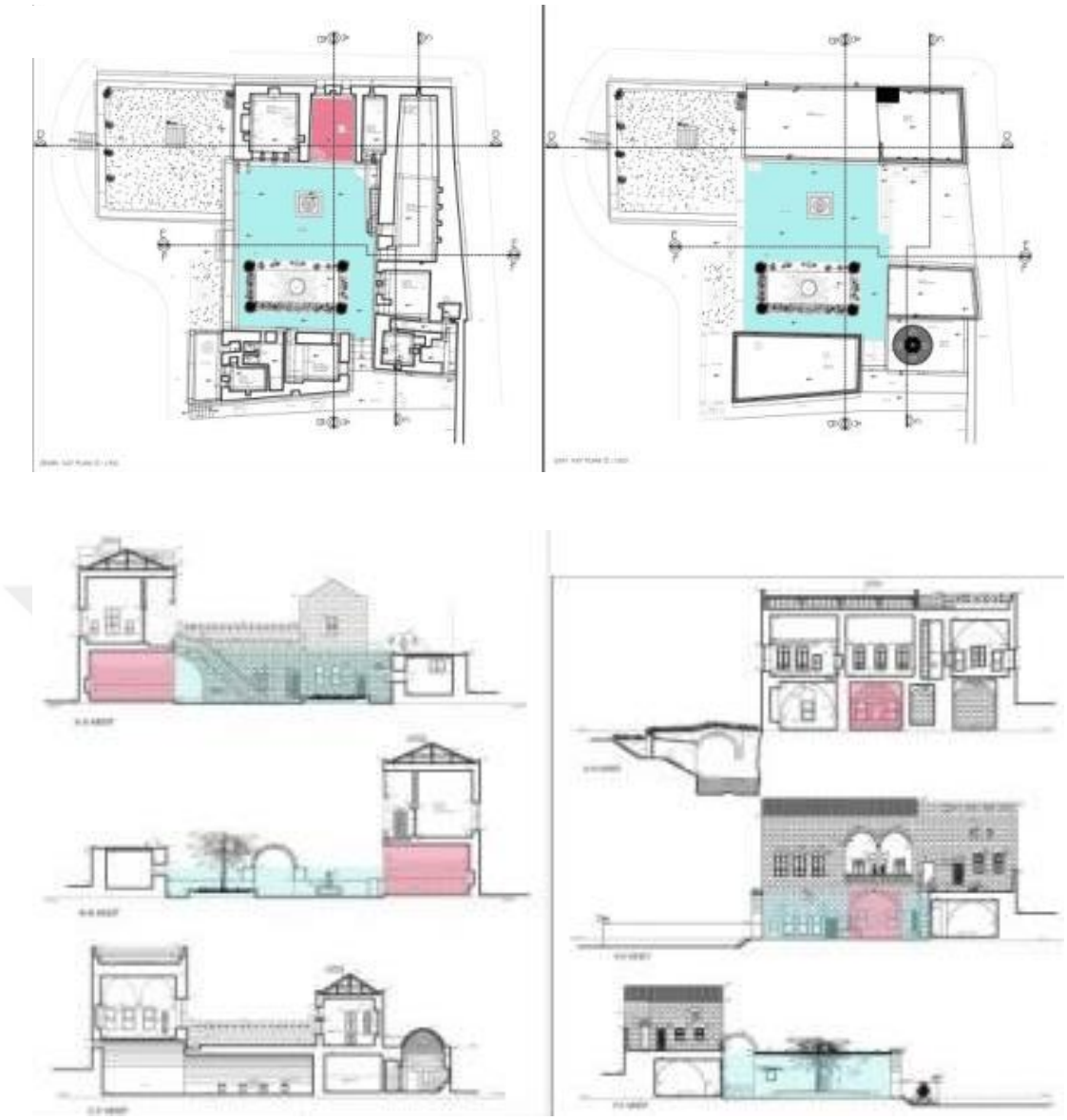
Şekil 4. 136 .Avlu Tipleri, İç Avlu, U Tipi (Çizim: Özlem Yücel)

U (U Tipi Plan Tipolojisi) plan tipinde avlu orta kısımdadır. 3 tarafı yapıyla kaplanmıştır kat yükseklikleri buralarda da farklılık gösterir. Oda, başoda, eyvanın yanı sıra oluşan üst çatı örtüsü dam olduğu için bu mekânlar da yazlık mekânlar olarak kullanılmaktadır. Böyle durumlarda dam duvarı da mahremiyet açısından en azından bir insan boyundan yüksektir. 246 Ada /29 Parsel buna örnektir.

Sakıb'ın Köşkü U Tipi Ev planı örneklerindendir. Şanlıurfa Akyüzler Evi bu tipe örnekler arasındadır. Çoğunlukla bu tip evlere rastlanmaktadır.

Şekil 4. 137. 246 Ada 29 Parsel, Sur İçi Bölgesi (Rölöve: Çelik, Kezban-Çizim Düzenleme: Özlem Yücel)

Şekil 4. 138.Sakıb'ın Köşkü, Sur İçi Bölgesi (Rölöve: Seydi Yüzgül- Çizim Düzenleme: Özlem Yücel)

Ünlü mutasavvıf ve Şair Sakıp Efendi (1796-1876) tarafından yaptırılan bu konak, Haleplibahçe içindedir. Harem ve selamlık olarak geniş bir alana yayılan konak, 1985 yılında Şanlıurfa Belediyesi'nce tamir ettirilmiştir. İki katlı konak, doğu-batı istikametinde dikdörtgen plandır. Alt katta kuzey cephede ortada beşik tonozlu büyük bir eyvan ve yanlarında birer oda yer alır. Eyvanı zemin katta olup avlunun merkezindedir. Çatıyla örtülü ikinci katın ön tarafı, ortası sütunlu iki kemerle gezenek olarak teşkilatlandırılmış ve yanlara odalar yerleştirilmiştir. İkinci katın doğusunda yer alan odanın duvarlarında Sakıp Efendi'nin mavi boyalı ahşap üzerine 1845 tarihli ta'lik hattıyla yazılmış şiiri yer almaktadır. Konağında bu tarihte

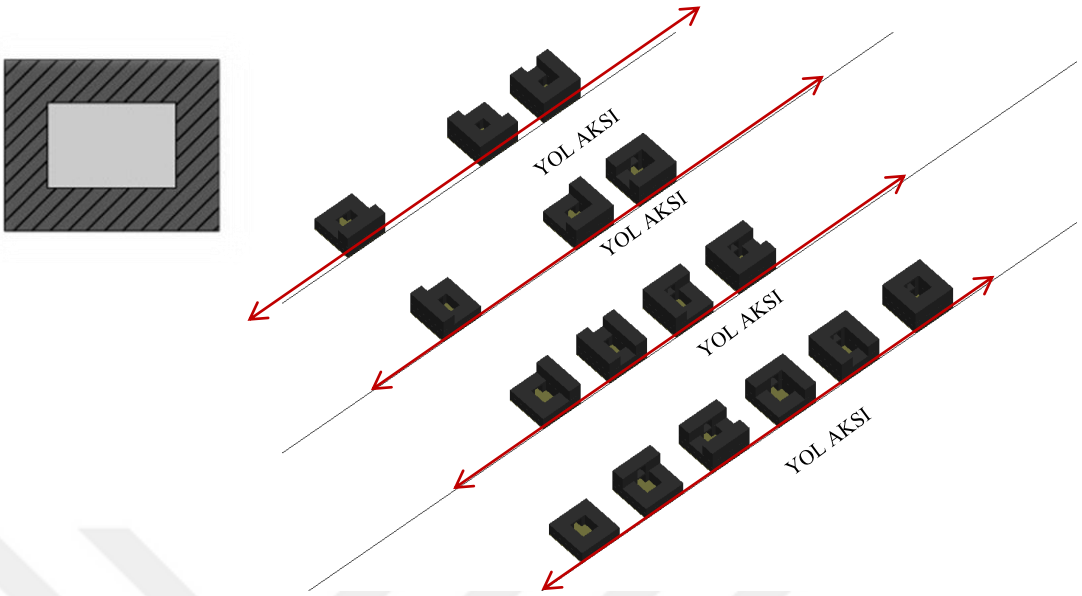
yapıldığı tahmin edilir. Konak avlusunun batısında soğukluğu, sıcaklı ve külhanlı küçük bir hamam bulunur.[86]

Şekil 4. 139. Sakıb'ın Köşkü Fotoğrafları (Fotoğraf: mekan360)

[86] C. Kürkçüoğlu, S. Kürkçüoğlu, 2017, Şanlıurfa Kültür ve Turizm Varlıkları, Yayın No:44, S.69

O (Kapalı Plan Tipolojisi):

Şekil 4. 140. Avlu Tipleri, İç Avlu, O Tipi (Çizim: Özlem Yücel)

O(Kapalı) tipi orta avlulu plan tipinde avlu evin merkezinde ve 4 tarafı odalarla çevrilidir. Yapı kapalı avlu boşluğu orta kısımdadır. Avlunun maksimum ışıktan faydalanabilmek için avluya dik şekilde odalarının arasına konumlandırılır. Genellikle avlunun merkezine dik gelecek şekilde merkezi daha da ferahlatarak büyük bir açık alan yaratılır. Yanlarda olduğu örneklerde vardır.

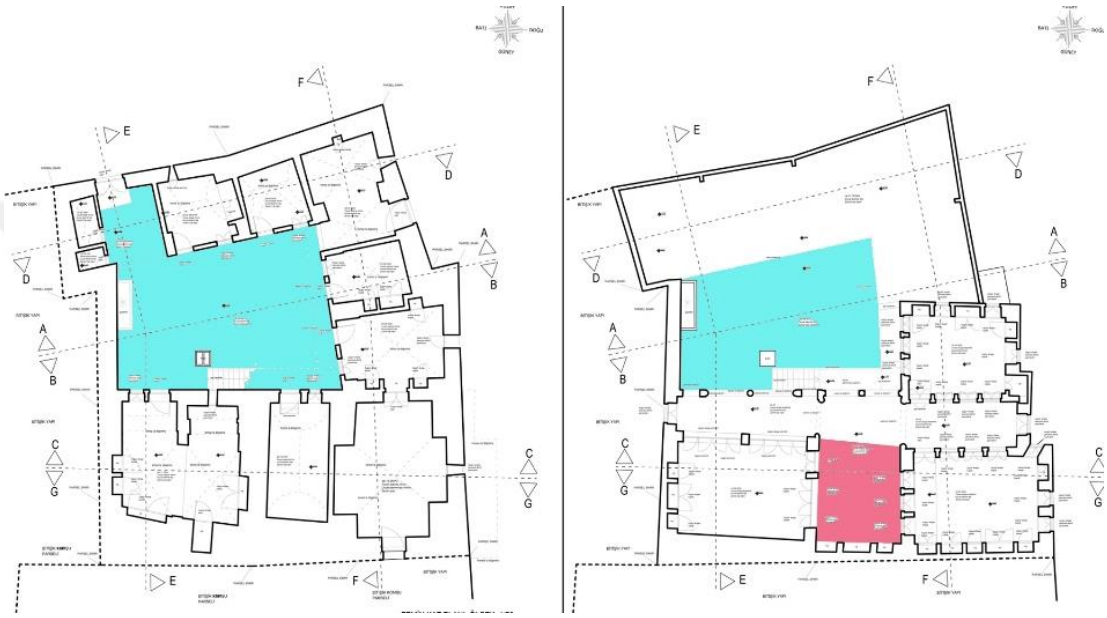
Sezer Evi bu tipe örnekler arasındadır. Yıldız Meydanın doğusunda başlayan Kazancı Bedih Sokağının sonunda Ellisekiz Meydanında bulunan tarihi bir evdir. 2011 yılında Şanlıurfa Valiliği tarafından restore edilmiştir. İki katlı dört eyvanlı bir evdir. Ellisekiz Meydanında bulunan Halvetiye Tekkesinin bitişiğinde yer alır.

Şekil 4. 141.Sezer Evi, Kurtuluş Mahallesi, Avlu Eyvan Plandaki Konumu (Rölöve: Bahri Taşçı-Fotoğraf:mekan360-Çizim Düzenleme: Özlem Yücel)

Avlu Sayısına Göre Plan Tipleri

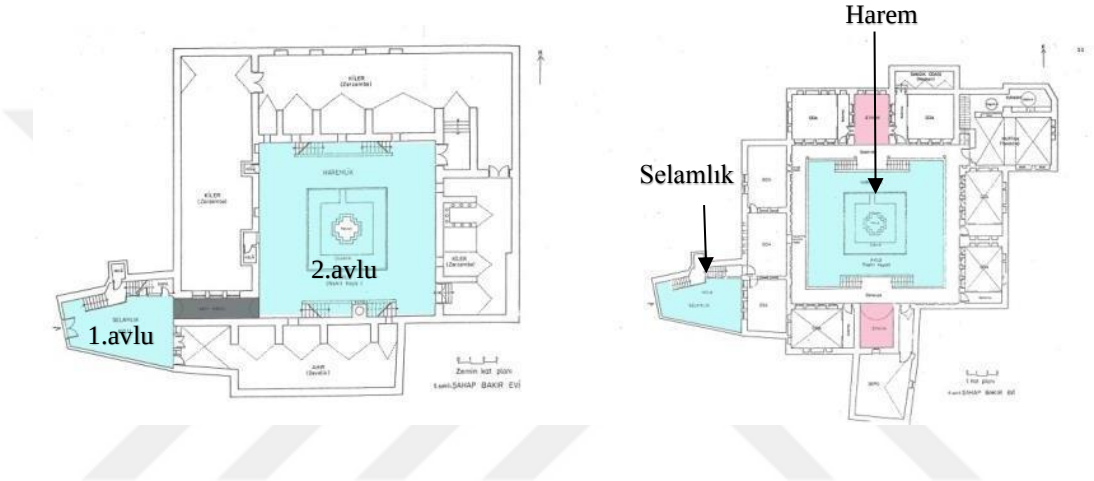
Tek avlulu: Küçük ölçekteki parsellerde daha çok karşılaşılan plan tipleri olmakla birlikte avlu büyük bir parselde kapalı plan tipinin sağlayana kadar ikincil bir durum gereksinimi olmayan büyük evlerde de görülmektedir. Yan avlulu, orta avlulu ve orta avlulu tiplerdir. Bunlar içinde basit I_ tipi, l_ tipi, I_I tipi, U tipi, O tipi olmak üzere beş çeşitte incelenmiştir.

Şekil 4. 142.Parmaksız Evi, Kurtuluş Mahallesi (Fotoğraf& Rölöve: Osman Kazaz)

Çok avlulu: genellikle daha büyük ölçekteki parselde yoğun karşılaştığımız kapalı bir plan şemasını geçen alan gereksinimlerinden kaynaklanan ikinci bir avlu ile evi harem ve selamlığa ayıran ev tiplerinde görülür. Daha büyük, ekonomik olarak daha varlıklı ailelerin oturduğu, itibarlı evlerin oluştuğu plan tipleridir. Olasılıklarla değişik plan tipleriyle oluşmuştur. Basit plan tipi (yan avlulu) selamlık bölümünde en çok karşılaşılan ilk karşılama mekânıdır. İç avlulu ve orta avlulu tipler ve bu tiplerin karmalarından oluşmuştur.

Şekil 4. 143.Şahap Bakır Evi, Sur İçi Bölgesi (Rölöve: Zahide Akkoyunlu-Çizim Düzenleme: Özlem Yücel)

Parçalanmış Avlu: topografyadan kaynaklı hem gezenek hem avlu görevi gören parçalı mekanlara ayrışmıştır. Yusufoğlu evi (çardaklı köşk) de topografyadan kaynaklı üç kat oluşmuştur. Avlular kademeli olarak teras görünümündedir.

Şekil 4. 144. Yusufoğlu Evi, Sur İçi Bölgesi (Fotoğraf: https://mekan360.com/)

Şekil 4. 145. Yusufoğlu Evi, Sur İçi Bölgesi (Rölöve: Gizem Turan, 2009- Düzenleme: Özlem Yücel)

4.3.2.2. Eyvan

İşlevsel ve biçimsel açıdan plan tipinin avlu oluştursa da eyvan planın asıl belirleyicisidir. Sıcak iklim koşullarının hâkim olduğu Urfa evlerinde avlu eyvan öğesiyle zenginleştirilir. Dikdörtgen planlı olur genelde. Avluya bakan yönü kemerli olup üstü tonozla örtülü yan pencereleri eyvana bakar. Zemin katta bulunursa sokağa bakan arka yüzü kapalı, birinci katta bulunursa sokağı bakan yüzü açık pencereli veya çıkmalı eyvanlar planı oluşturan ana birimdir. Eyvanlar da genellikle kuzeye yönlendirme görülür ve küçük bir havuz ortada yer alır hava sirkülasyonu için nişlerden çatıya uzanan hava kanalları açılır birden fazla eyvanın olduğu konutlarda kuzeyi açık yaz eyvanının dışında güneye yönlendirilmiş kış eyvanları da bulunmaktadır.

Şekil 4. 146.Demirkol Aile Evi, Sur İçi Bölgesi, Avlu, Eyvan Yaşama Alanı

Demirkol evinin zemin katında bulunan bu eyvan kuzeye açılmış yazlık eyvandır. Zemin katta bulunduğu için dışarıya penceresi olmayan sağında ve solunda odaların olduğu esas eyvandır. Avlu kotundan iki basamakla yükseltilmiş oturma alanı düzeni oluşturulmuş bir eyvandır. (Şekil:4.146)

Avlu büyükçe eyvanlar oda sırasının ortasında değil bir yanında olduğu örnekler de mevcuttur. “Çok odalı evlerde bir veya daha fazla eyvan yapılır. Urfa’da, Hacı Kâmil

evinde, eyvan bir yana alınmıştır. Odaların karşı karşıya pencereleri vardır ve kapıları, daha yeni devir evlerinde olduğu gibi, pencere sıraları ortasındadır.” [87]

Şekil 4. 147.Sezer Evi Eyvanı, Kurtuluş Mahallesi

Sezer evi örneğinde eyvan birinci katta yer alır dışarıya açılan pencere evin sokakla ilişki kurduğu tek mekandır. Daha dar bir yapısı olan bu eyvan oturma düzeni yoktur. Havalandırma ve ışık için daha çok bırakılmış bir eyvandır. Mahremiyet açısından oturulan bir alan olarak kullanılmamaktadır.

[87] S. H. Eldem, ” Türk Evi Plan Tipleri”, İstanbul, 1954, S.56

Eyvanların Plandaki Konumuna Göre Plan Tipleri (Avludaki Konumu)

Türk Evini oluşturan öğelerin kavramsal bağımsızlığını vurgulamak gerekir. Bunlar arasında en önemlileri yüzyıllarca süren tipolojik gelişme ve evrimleri ile oda ve hayat-eyvandır. Temel işlevleri değinmedikçe bu öğeler Türk Evinin iç mekânlarının yaratıcısı olmuşlardır. Tek tek öğelerin otonomisi ve kendi kendine yeterli oda ile hayat arasındaki ikilem yöresel terminolojide bunlara verilen adlarda ortaya çıkar. Örneğin Alanya yöresinde odalara içeri adı verilir.[88]

Eldem, Eyvanın plandaki konumuyla ilgili Türk Evinde, Eyvan iki oda arasında, dar yüzünün avluya baktığı mekânlar olduğunu ve eyvanın avlunun ortada olduğu zaman orta eyvan, yanda olursa yan eyvan diye isimlendirir. Eyvanın çardak kısmından başodadan ayrılarak cumba yapması durumda dışarıya açılan gösterişli pencerelerle daha muhafazalı ve daha itibarlı bir oturma alanı olduğunu anlatır. [89]

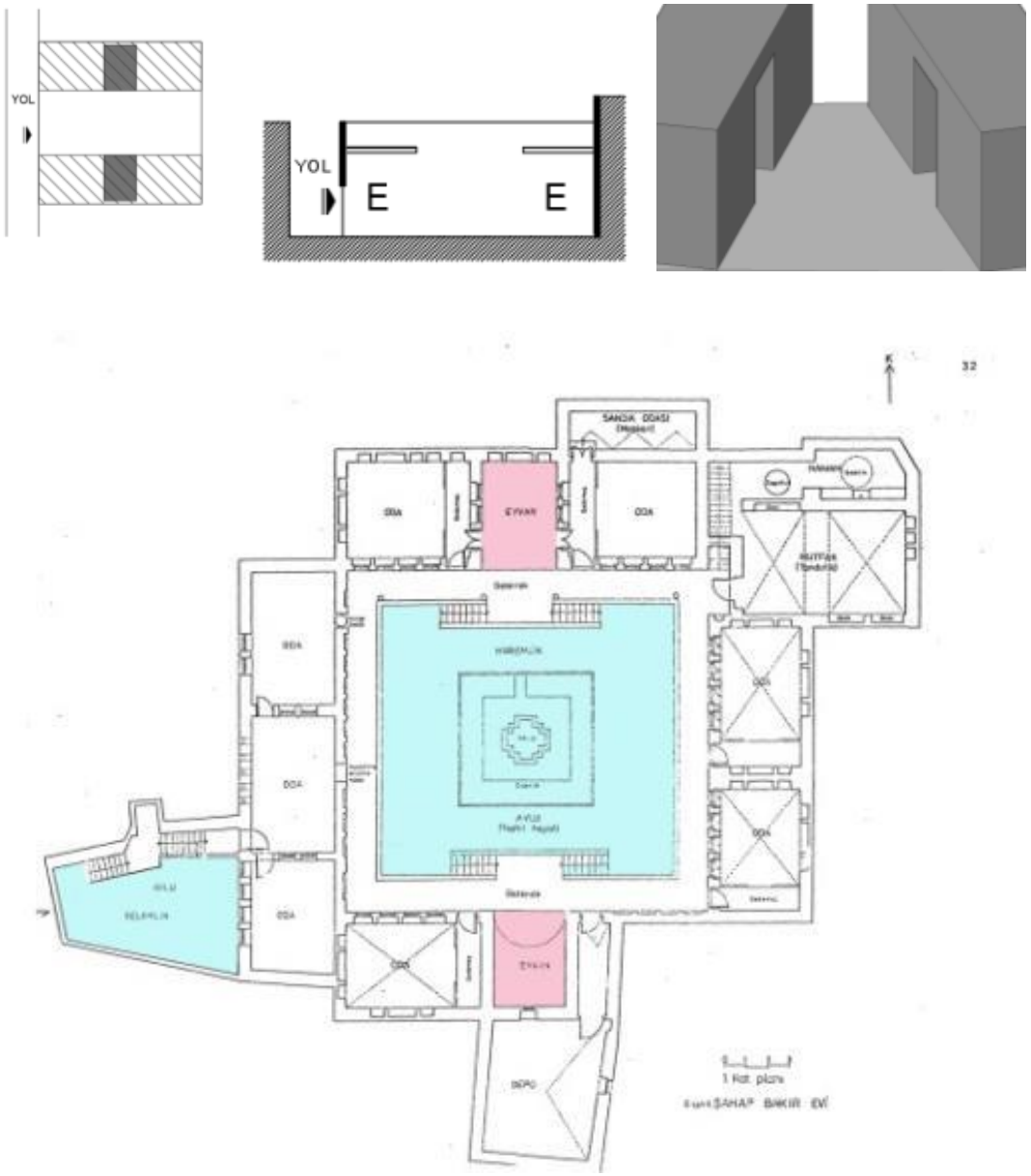
Eldem Türk Evinde eyvanı "dikdörtgen planlı dar yönü avluya açılan sıcak iklimlerinin ihtiyaç duyduğu yapı birimidir. Su öğeleriyle zenginleştirilir. Eyvanın oturma amaçlı olup avlu kotundan daha yüksektedir. Eyvanın avluya açılan yönü, kemerli ve direkli olabilir. Genellikle eyvanın tavanı odaların tavanından yüksek tutulur."[90] İfadeleriyle anlatır. Hayattan yüksek kotta tavanının daha yüksek olduğu hiç olmazsa da diğer mekânlardan ayrı tutulduğu bilgisini verir.

[88]H. Şener, Alanya'da Geleneksel Konutlar, İstanbul, 1984, S. 11

[89] S. H. Eldem, "Türk Evi Plan Tipleri", İstanbul,1954 ,S.18

[90] A.g.k., S.18

Eyvanların Karşılıklı Konumları:

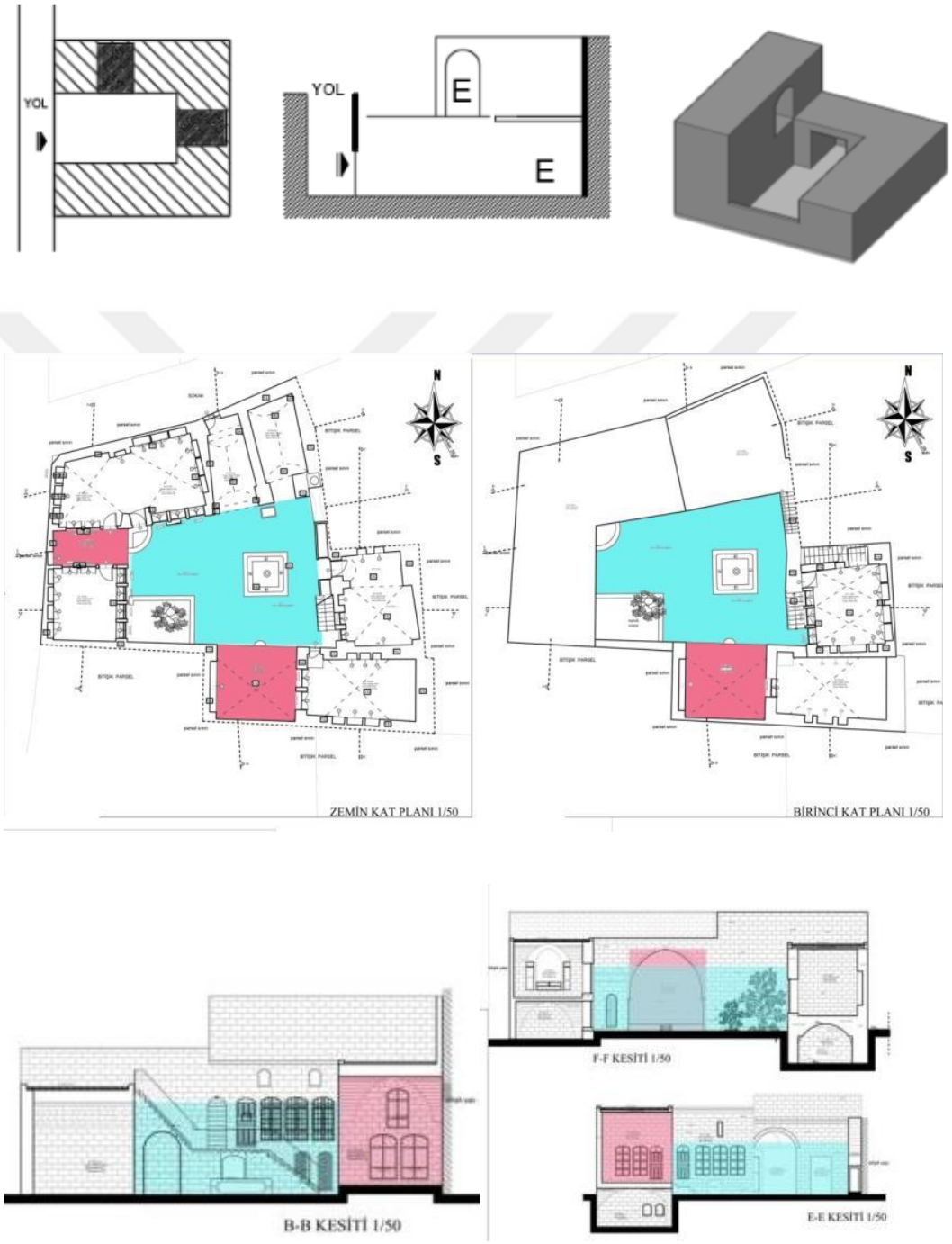

Şekil 4. 148.Şahap Bakır- Meclis Evi, Sur İçi Bölgesi (Rölöve: Zahide Akkoyunlu-Çizim Düzenleme: Özlem Yücel)

Eyvanların karşılıklı konumlarına örnek olan Şahap Bakır Evinde Harem avlusunun kuzey ve güney kenarları simetrik olarak ortada eyvan, yanlarda birer oda düzenindedir. Avlunun doğusundaki gezenek kuzey ve güney cephelerdeki eyvan ve odaları birbirine bağlamaktadır. Avlunun kuzeyindeki kışlık eyvanın ön tarafı ahşap

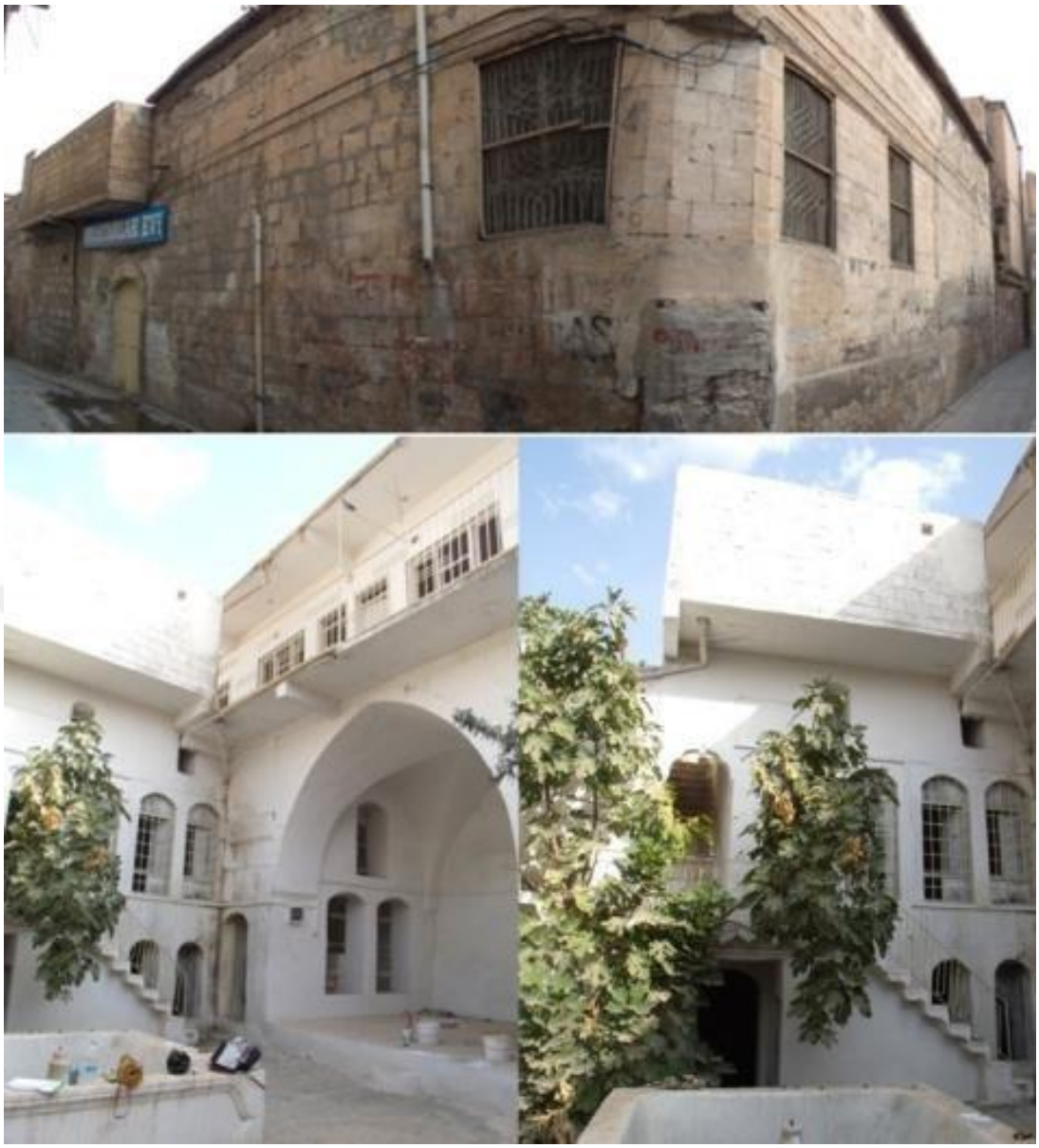
sütunlar üzerine oturan bir revakla teşkilatlandırılmıştır. İki yandan taş merdivenle çıkılan güney taraftaki yazlık eyvanın altında kuyu bulunur.[91]

Eyvanların Birbirine Dik Konumları:

Şekil 4. 149. Çetingil Evi Kesitteki Eyvan Konumları, Kurtuluş Mahallesi, (Rölöve: Şükran Güzel-Çizim Düzenleme: Özlem Yücel)

[91] C. Kürkçüoğlu, S. Kürkçüoğlu, 2017, Şanlıurfa Kültür ve Turizm Varlıkları, Yayın No:44, S.71

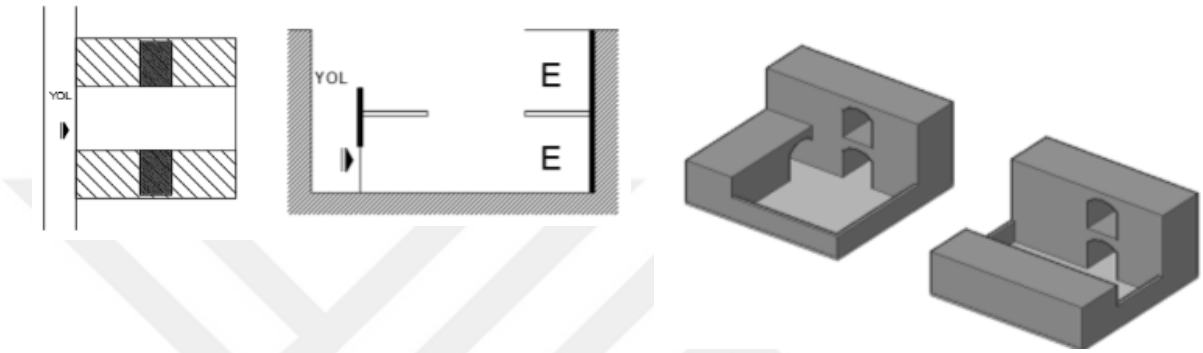

Şekil 4. 150. Çetingil Evi, Kurtuluş Mahallesi, (Şükran Güzel Arşivi)

Çetingil Evi eyvanları birbirine dik tipe örnektir. Yapı "Mehmet Çetingil Evi" adı ile tescillenmiştir. Şanlıurfa merkez Kurtuluş Mahallesi 162 Ada 1 Parsel, 1017. Sokak No:55'dir. 340.41 m2 yüz ölçümlü avlulu kâgir evdir. Mehmet Çetingil Evi iki katlı ve bodrumu olan bir evdir. Yapının ikinci katı sonradan yapılma ve betonarmedir. Yapının orijinali tek katlıdır. Yapıya kuzeye bakan cepheden ve kemerli bir kapıdan girilmektedir. Girişin batısında sonradan yapılma ıslak hacimler, doğusunda orijinal kesme taştan oda ve bu odanın altında zerzembe yer almakta betonarme dikdörtgen avlunun ortasında kare bir havuz yer almaktadır. Avlunun güney cephesinde kesme taştan yapılmış tandır ve onun yan tarafında tandır yer almaktadır, bu eyvanın hemen

üzerinde betonarme üç oda bulunmaktadır. Avlunun batısında develik ve onun üzerinde ise orijinal kesme taş oda mevcuttur. Avlunun batısında yine orijinal kesme taş oda bulunmakta bunun hemen karşısında ise sonradan yapılma betonarme oda bulunmaktadır. Yapının pek çok odasında çeşitli özellikte nişler yer almakta fakat yapı orijinal dokusunu yapılan müdahaleler neticesinde kaybetmiştir. [92]

Eyvanların Aynı Yöndeki Konumları (Paralel Konumda):

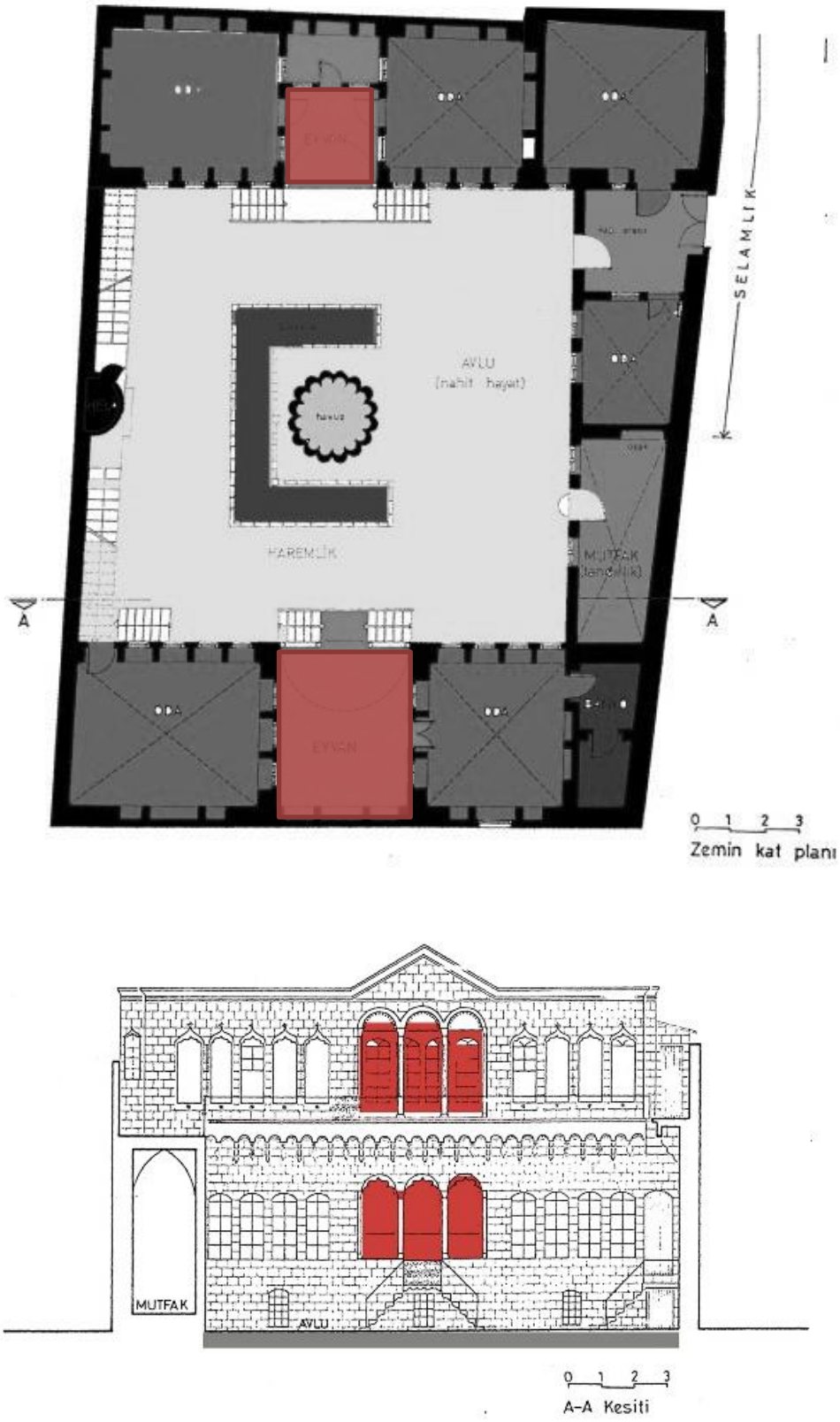

Şekil 4. 151.Akyüzler Evi, Sur İçi Bölgesi (Çizim: Özlem Yücel)

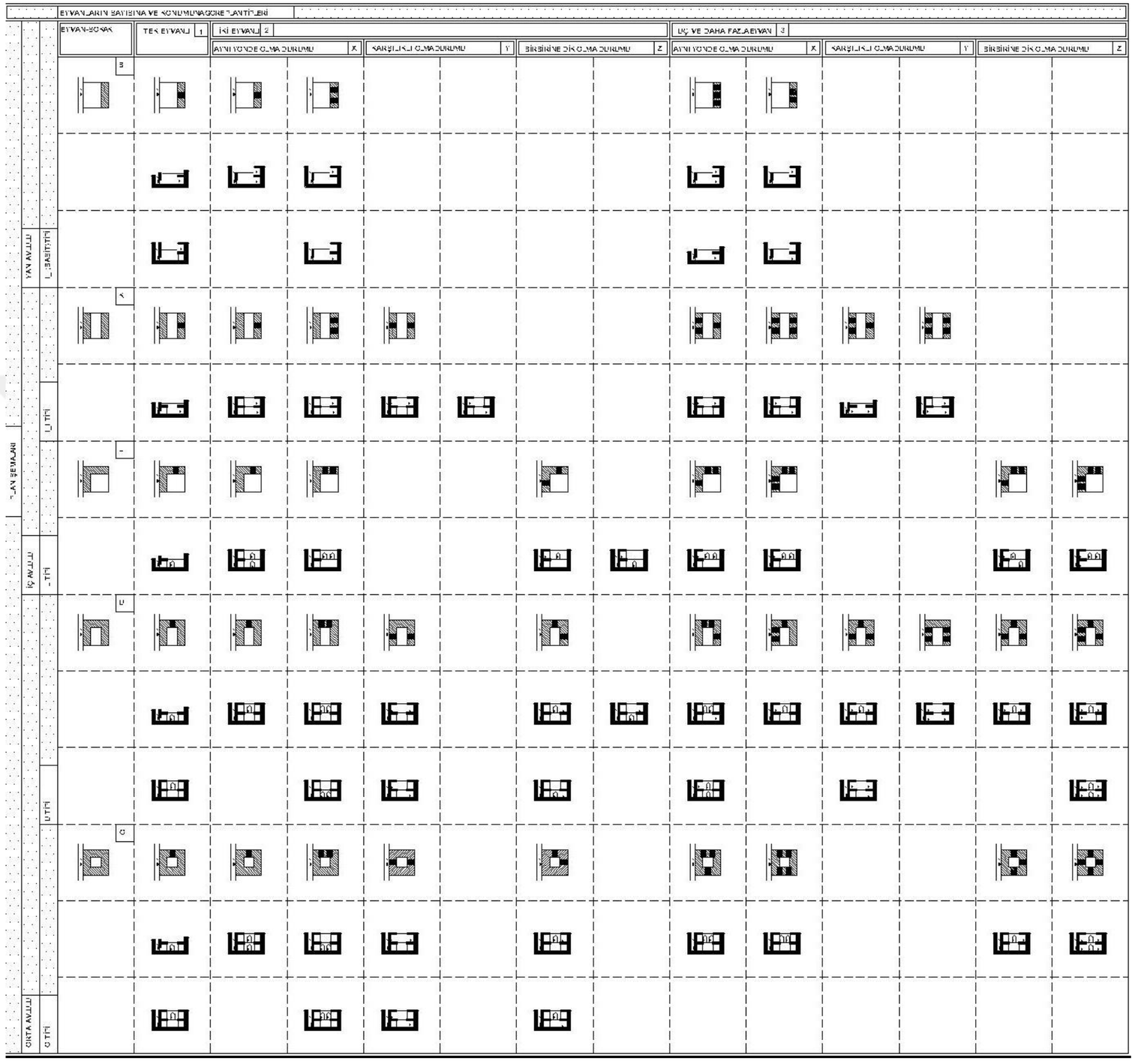
Akyüzler evi 3 eyvanlı ev tipi olup avlunun kuzey tarafı tek katlı olup ortada eyvan, yanlarda birer oda düzenindedir. İki eyvanı aynı yönde üst üstedir. Eyvan odalar tonozlu ve düz damlıdır. Avlunun batısındaki duvarın orta bölümünde, duvara yarım yuvarlak içinde bitişik ve yarım kubbe ile örtülü tuvalet bulunur. Tuvaletin iki yanındaki taş merdivenlerle kuzey ve güneydeki damlara çıkılır. Avlunun kuzey ve güneyinde yer alan eyvan ve odaların damları doğu ve batı duvarı üzerindeki gezeneklerle birbirine bağlanmıştır.[93]

[92] Güzel, Şükran, Mehmet Çetingil Evi Rölöve Raporu

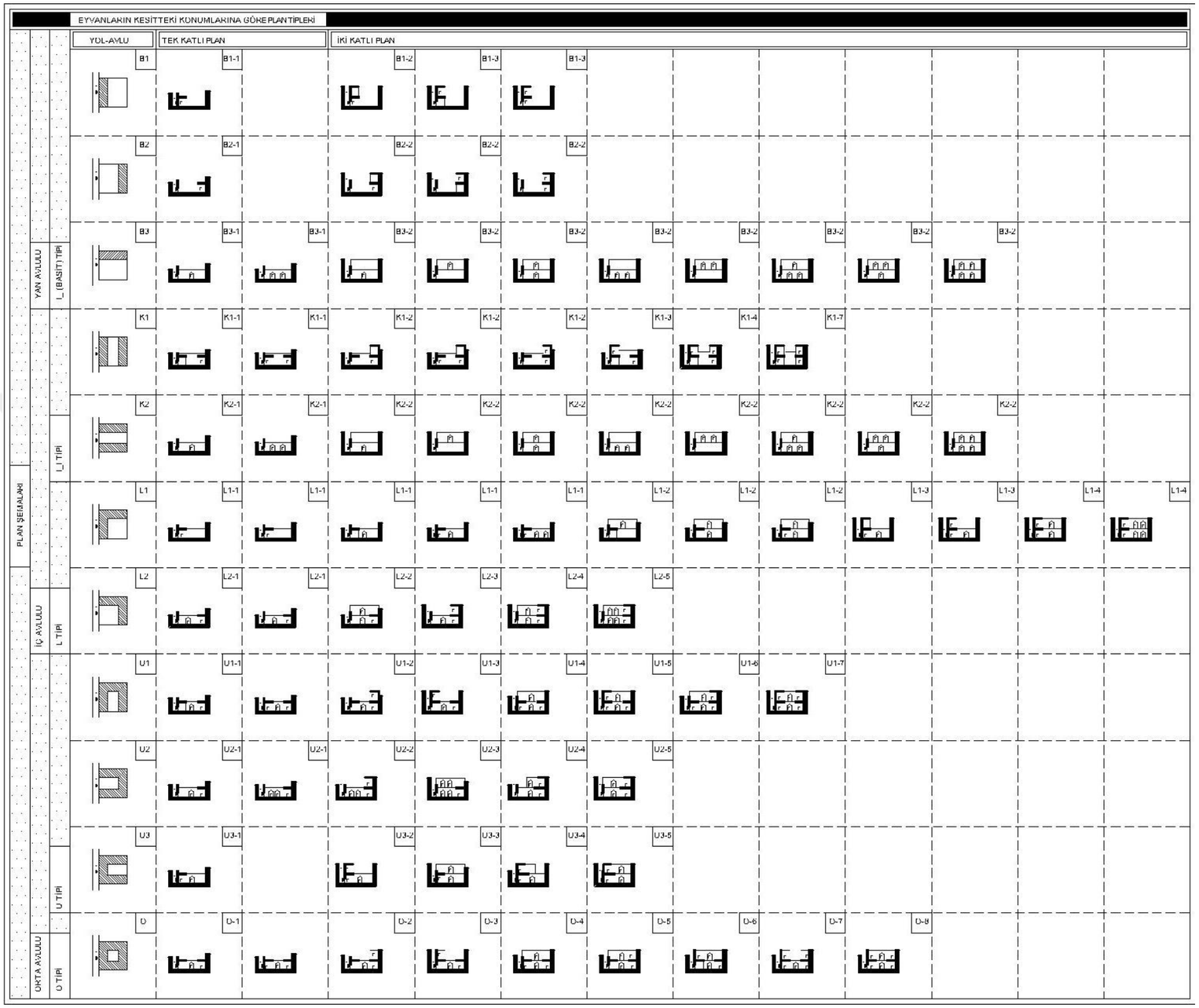
[93] C. Kürkçüoğlu, S. Kürkçüoğlu, 2017, Şanlıurfa Kültür ve Turizm Varlıkları, Yayın No:44, S.75

Şekil 4. 152.Akyüzler Evi, Sur İçi Bölgesi (Rölöve: Zahide Akkoyunlu)

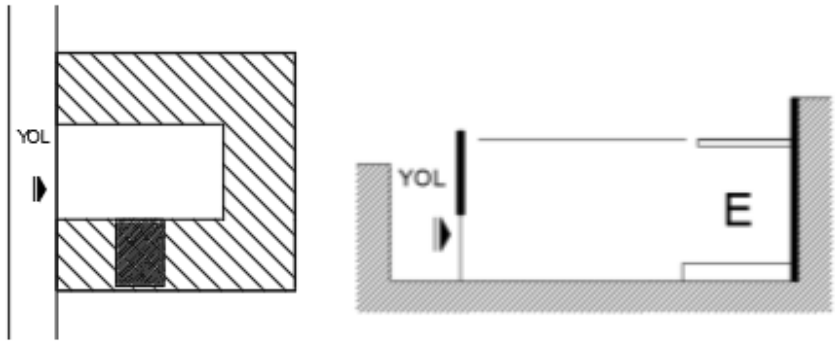
Şekil 4. 153. Eyvanların Sayısına ve Konumuna Göre Plan Tipleri Olasılık Modelleri

Şekil 4. 154. Eyvanların Kesitteki Konumuna Göre Olasılık Modelleri

Eyvanların Sayısına Göre Plan Tipleri

Tek Eyvanlı:

Şekil 4. 155.Tek Eyvanlı Plan Tipi (Çizim: Özlem Yücel)

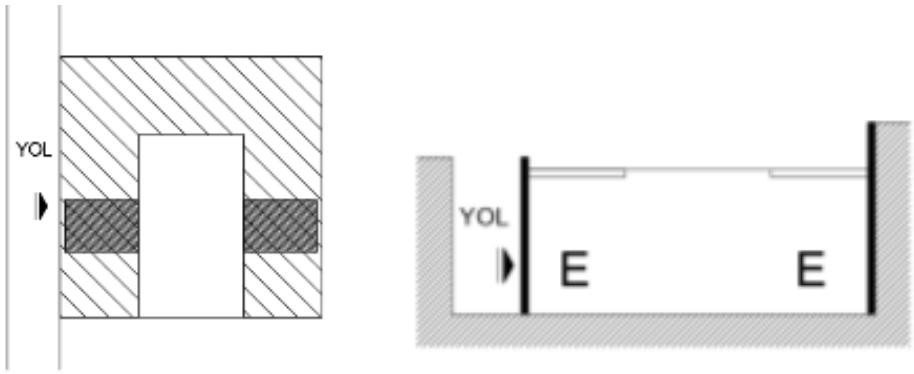
Tek eyvanlı Parmaksız Evi bu tipe örnekler arasındadır. Yapı Şanlıurfa İli merkezinde, Kurtuluş Mahallesi, Ada 1636 ve Parsel 2'de yer almaktadır. Yapı batı tarafında Şeyh Saffet Tekkesi ile bitişiktir. Yapıya 58 Meydanında yer alan Kurtuluş Sokak'tan ulaşılır ve girilir. Yapı güney tarafında Urfa evleri ile bitişiktir. Yapının, kuzeyinde Kurtuluş Sokak ve doğusunda ise Orta Sokak yer almaktadır. Yapı üzerinde yer alan kitabelerde 1293 (miladi 1876) ve 1320 (miladi 1902) tarihleri yazılıdır. Yapının bu tarihlerde var olduğu ve onarım- ekleme geçirdiği anlaşılmaktadır. Avlu etrafında "U" şeklinde konumlanan odalar yer almaktadır. Yapı zemin ve birinci kat olmak üzere toplam iki katlıdır. Yapı yığma yapım tekniğiyle taş malzemeden inşa edilmiştir. Yapı cephelerinde kesme taş kullanılmıştır. Zemin katta zerzembeler, mutfak, helâ ve banyo gibi servis mekânlar bulunmaktadır. Birinci katta ise eyvan ile odalar yer almaktadır.[94]

[94] Kazaz, Osman, Parmaksız Evi Rölöve Raporu

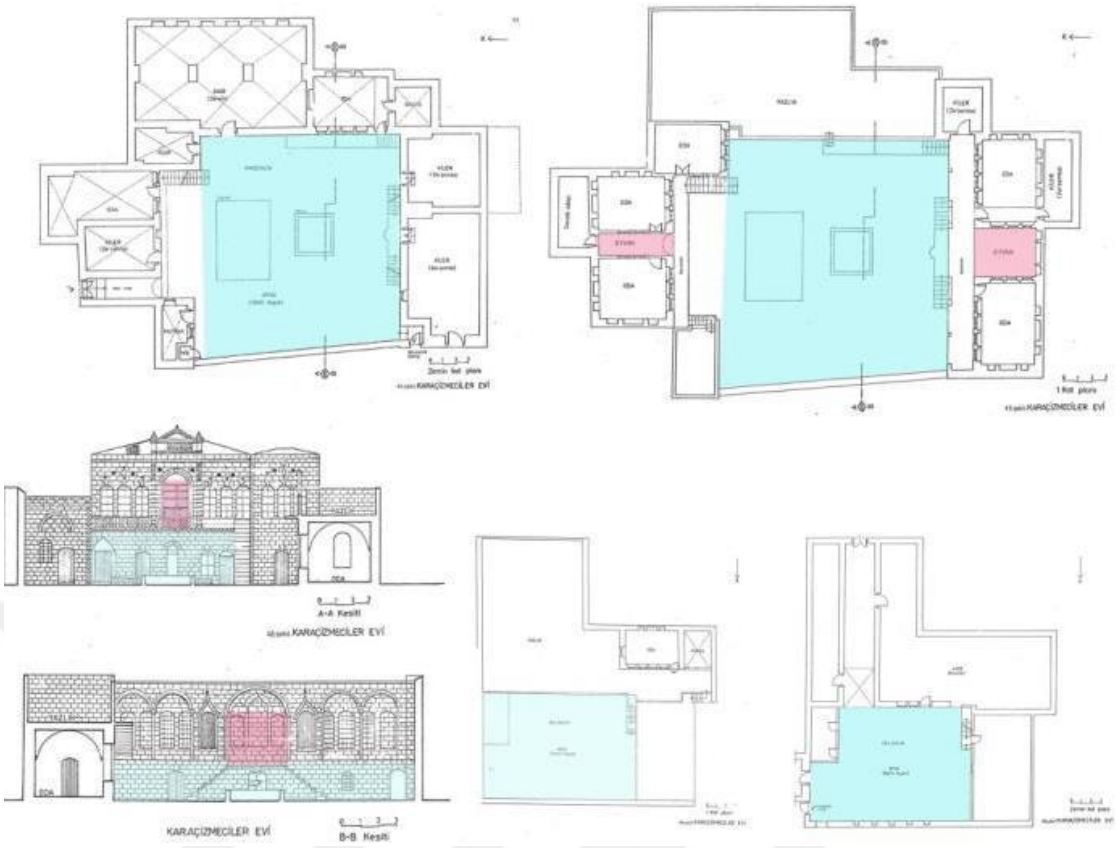
Şekil 4. 156. Parmaksız Evi, Kurtuluş Mahallesi (Rölöve: Osman Kazaz-Fotoğraflar: Osman Kazaz, Parmaksız Evi Rölöve Raporu)

İki Eyvanlı:

Şekil 4. 157. İki Eyvanlı Plan Tipi (Çizim: Özlem Yücel)

Karaçizmeciler Evi 2 eyvanlı tipe örnektir. Haşimiye Meydanı'nın ve Mevlevihane Camii'nin doğusundadır. Pınarbaşı Mahallesi Kıbrıs Sokak No:7'de bir kapısı, Derin Sokak No:4'te diğer kapısı yer almaktadır. Geçmişte Karaçizmeciler ailesine ait olduğundan bu isimle anılmaktadır. Kesme taştan inşa edilmiş harem, selamlık ve misafirlik olmak üzere üç ayrı yapıdan oluşan tarihi bir evdir.

Şekil 4. 158. Karaçizmeciler Evi, Çalışma Alanı (Rölöve: Zahide Akkoyunlu)

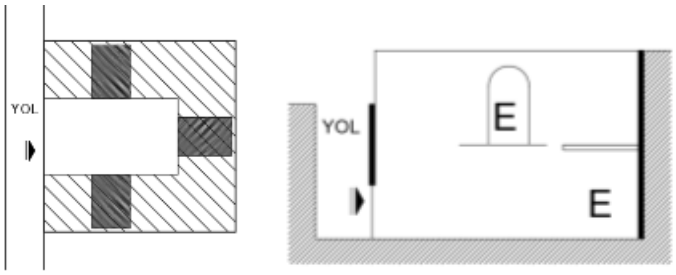

Şekil 4. 159. Karaçizmeciler Evi, Çalışma Alanı (Fotoğraflar: C. Kürkçüoğlu)

Selamlık bölümüne giriş Kıbrıs sokaktan kemerli bir kapıdan girilerek tonoz örtülü kapı arası geçilerek selamlık bölümü avlusuna ulaşılır. Misafirlik bölümü selamlığın kuzeyinde yer alır. Selamlık avlusunun doğusunda ise harem bölümü bulunur. Harem bölümünün diğer bölümü ise Derin sokaktadır. Taş avlulu, havuzlu, eyvanlı güzel bir Urfa evidir. [95]

[95] C. Kürkçüoğlu, S. Kürkçüoğlu, 2017, Şanlıurfa Kültür ve Turizm Varlıkları, Yayın No:44, S.72

Üç ve/veya daha fazla Eyvanlı:

Şekil 4. 160.Üç ve/veya Daha Fazla Eyvanlı Plan Tipi (Çizim: Özlem Yücel)

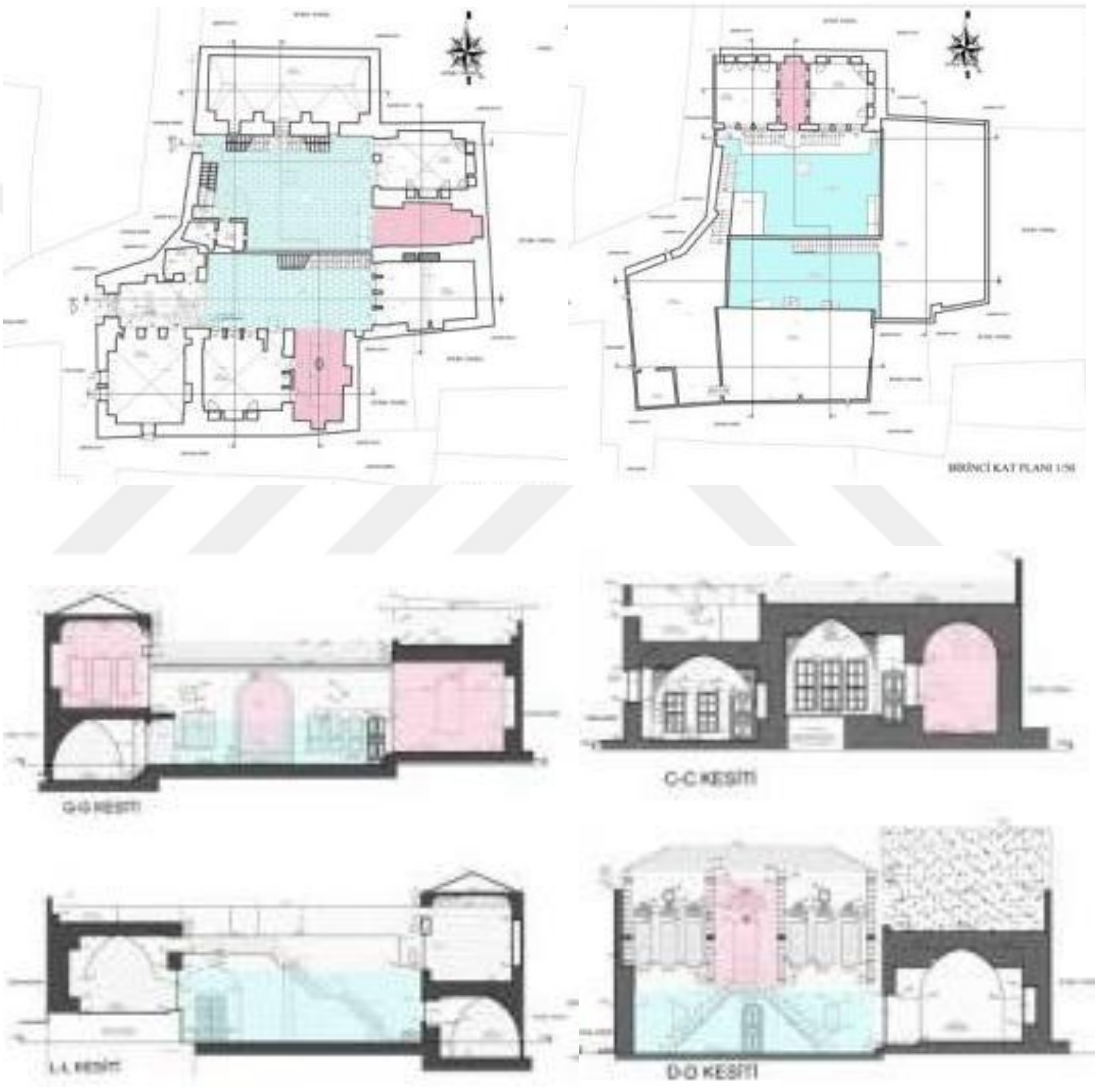
Erişmiş Evi 3 eyvanlı örnektir. Yapı Şanlıurfa Haliliye ilçesi Kurtuluş Mahallesi 1017-1029.Sok. No:10-11 162 Ada, 38 Parsel de bulunmaktadır. Erişmiş Evi adı ile tescillenmiştir. Yapının yapım tarihi kitabesi olmadığı için bilinmemektedir. Ancak plan, malzeme, mimari eleman ve süsleme özellikleri ile diğer Urfa evleriyle gösterdiği benzerlikten dolayı 19. yy. sonuna tarihlendirilebilir. İki katlı ve bodrumu olan bir evdir. Yapı ikiye ayrıldığı için orijinal kapı daha görkemli, sivri kemer içerisinde basık kemerli bir kapı iken diğer kapı daha sadedir. Sade olan kapıdan içeri girildiğinde kuzey cephede alt kat develik üst kat eyvan ve odalar, güney cephe betonarme ve sağır, batı cephede iki adet tek katlı oda ve kesme taş ile örülü bir avlu bulunmaktadır.[96]

Şekil 4. 161. Erişmiş Evi, Kurtuluş Mahallesi (Fotoğraf: Osman Kazaz)

[96] Güzel, Şükran, Erişmiş Evi Rölöve Raporu

Yapının orijinal kapısından girildiğinde beşik tonoz ile kaplı bir koridordan girilmektedir, sağ tarafta mutfak olarak kullanılan oda sol tarafta ıslak hacim yer almaktadır. Dikdörtgen avlu kesme taş ile döşenmiş olup avlunun Güney cephesinde bir oda ve eyvan alt katta zerzembe, Kuzey cephesinde betonarme duvar ve kesme taşlı merdiven bulunmaktadır, Batı cephesinde kesme taşlı tek katlı basık kemerli kapı ve pencere bulunmaktadır. Evin birçok yerinde ahşap malzeme ve orijinal demir ferforjeler bulunmakla beraber yer yer plastik doğramalarda mevcuttur. [97]

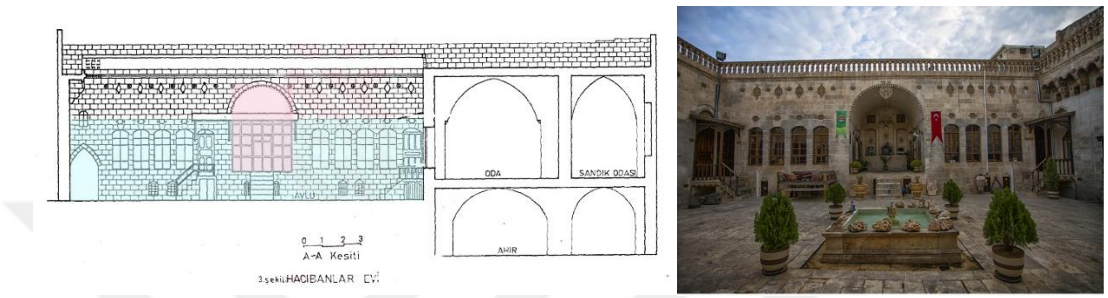

Şekil 4. 162. Erişmiş Evi, Kurtuluş Mahallesi (Rölöve: Şükran Güzel)

[97] Güzel, Şükran, Erişmiş Evi Rölöve Raporu

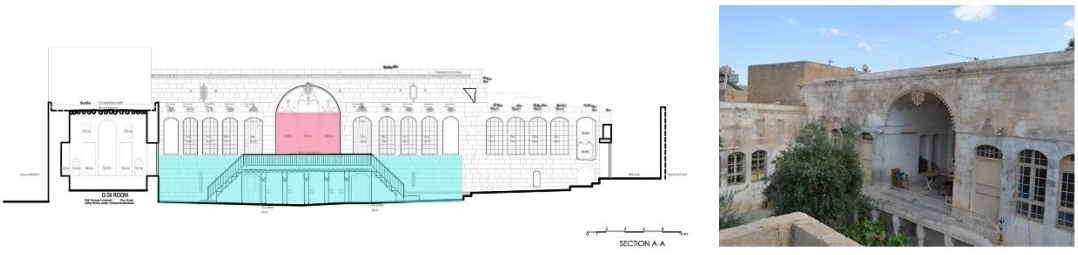
Cephedeki Konumuna Göre Eyvanlar

a. Avlu kotunda eyvan oda düzeninde: eyvan ortada, yanında veya her iki yanında bulunabilir tek eyvanlı evlerde ana cepheyi oluşturur. Eyvanın yanında bir oda yer alıyorsa bu cephe evin ikincil cephesidir. Hacı İmam Demirkol Evi ana eyvanın yanında bir oda bulunmaktadır. Bu evde üç eyvan bulunmasına rağmen bu cephe ana cephedir. Oda eyvan düzeni açısından eyvanlar doğu batı yönlerinden planlanmıştır.

Şekil 4. 163. Hacıbanlar Evi, Sur İçi Bölgesi (Rölöve: Z. Akkoyunlu-Fotoğraf: C. Kürkçüoğlu)

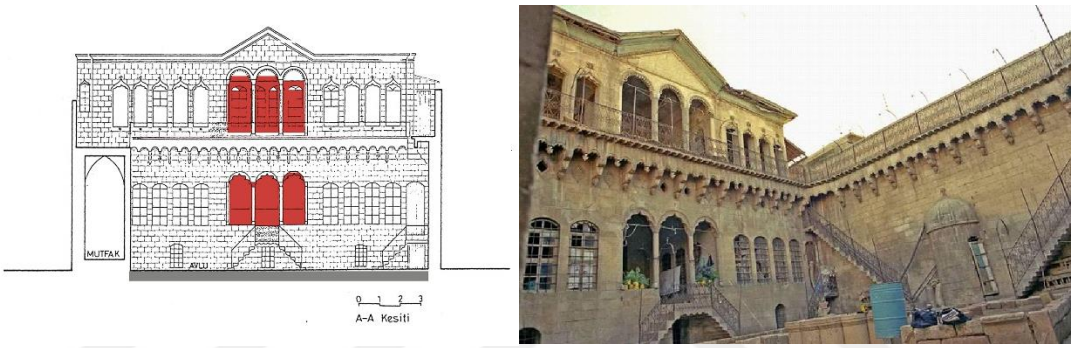
b. Eyvanın avludan yarım kat yukarıda olma düzeninde: eyvan ortada veya yanında bulunabilir. Eyvanın ortada bulunduğu tipler en çok görülen plan tipleridir. Eyvan her iki yanına aldığı odalarla birlikte evin esas cephesini oluşturmaktadır. Yarım katta planlanan eyvan tipleri genellikle alt katı zerzembe (kiler) olarak veya develik olarak kullanılan mekanların üzerine planlanmıştır. Eyvanın yanda olma durumunda her iki tarafında birer oda bulunan kütlenin evin cephesine bakan yarım dairesi evin diğer kitlesi ile birleştiği alan tarafından kapladığı için yarım cephe oluşur. Bazı örneklerinde ortasında havuzun da bulunduğu genellikle esas eyvanlardır.

Şekil 4. 164. 246 Yapı Adası, 29 Parseldeki Ev, Sur İçi Bölgesi (Fotoğraf/Rölöve: Çelik)

c. Avludan tam kat yukarıda oda eyvan düzeninde tek eyvanlı olma durumu: Eyvan yukardadır. Yapı bütününde eyvan tektir. Avlu kotundan tam kat yukarda

düzenlenmiş ve ana cephesini oluşturmuştur. Eyvan ikinci bir durumda yanındadır. Eyvanın her iki yanındaki odalardan bir tanesi önüne gelen diğer kısım tarafından kapatıldığı için avlu cephesine katkıda bulunamamaktadır. Eyvanların bir cephede iki eyvan olma durumunda ise eyvanlar ortadadır, yapı bütününde eyvan üç tanedir ve üçüncü eyvandan ikisi de kuzeye yönlendirilmiş kısımdadır. Eyvanın bir ortada diğer yandadır. Bu iki eyvan aynı cephede fakat farklı katlarda yer almaktadır. Ana eyvan her iki yanına bulunan odalarla birlikte üst kattakidir. En itibarlı, gösterişli eyvan cephesi evin esas cephesidir. Bu eyvanlar evin iç asıl cephesini oluşturduğu gibi yola bakan cephelerdeki kütlelerde yer alıyorlarsa pencerelerle, çıkmalarla da zenginleşen evin dış ana cephesini de oluşturmaktadır.

Şekil 4. 165. Akyüzler Evi, Kurtuluş Mahallesi (Rölöve/ Fotoğraf: Akkoyunlu)

4.3.2.3. Oda

Odaların sayı ve şekilleri, plan tipini oluşturan temel unsurdur. Sayısına göre planı şekillendirir. Orta avlulu plan tiplerinde en az dört oda, dış avlulu tiplerde oda adedi iki veya üçten fazla olamaz.[98]

Planda odaların yönleri de önemlidir. Dış avlulu tipte oda pencereleri aynı yönde olur. Tek sıra oda olmak durumundadır. Yani odalar aynı ve tek sıra içine alınır. Hâlbuki her dört yönde de odaların bulunması arzu edilirse, orta avlulu bir plan tipi tercih edilmelidir. Bundan başka, odaların şekilleri, kapı ve pencerelerinin yerleri de plan üzerinde önemlidir. Odanın birkaç yönde pencereli olması, plan içindeki yerini daha önceden belirlediği gibi, tercih edilecek plan tipini de tespit eder.[99]

[98]S. H. Eldem," Türk Evi Plan Tipleri", İstanbul, 1954, S. 15
[99]A.g.k., S. 15

Doğal ve ekonomik etkenlerin elverdiği ölçüde, Anadolu halkı, yazın sıcak aylarını yüksek bölgelerdeki yazlık evlerde, kışın soğuk aylarınınsa kasaba ve kentlerdeki kışlık evlerde geçirmiştir. Ayrıca hem yazlık hem de kışlık evlerde bulunan iyi korunmuş odalar ve açık-serin odalar, iklim süreleri boyunca görülen değişik durumlarda kullanılmak üzere düzenlenmiştir.[100]

Çardak / Başoda / Köşk

Odalar ev içerisinde birçok fonksiyona sahiptirler. Oturma, yatma, yeme, çalışma. Oda sayısı ve büyüklüğü sosyo-ekonomik durumla ilgilidir. Odaların yönü ve yeri iklimsel kriterler göz önünde bulundurularak tasarlanmıştır. Genellikle kare ve dikdörtgendirler.

Odaya gedemeç denilen oda kotundan düşük kottaki ayakkabıların çıkarıldığı ve suyolunun geçtiği bölümden girilir. İklim sıcak olduğu için Ocak ve sedir bulunmaz. Sap yastıklar ve minderlerde oturulur. Pencere boyutu yastık boyunun yukarısındadır. Nahit döşelidir. Odalarda nişler bulunur. Varlıklı ve ekonomik durumu üstte olan evlerde genellikle 2 kat vardır ve bu en güzel sokağa çıkma yapan çardak kısımlarıyla hem sokağı hem de evi zenginleştiren bir yapı unsuru oluşturur.

[100] Küçükerman, Önder, 1985, Kendi Mekânının Arayışı İçinde Türk Evi, S.85

Şekil 4. 166.Abacı Evi, Başoda(Fotoğraf: Seydi Yüzgül)

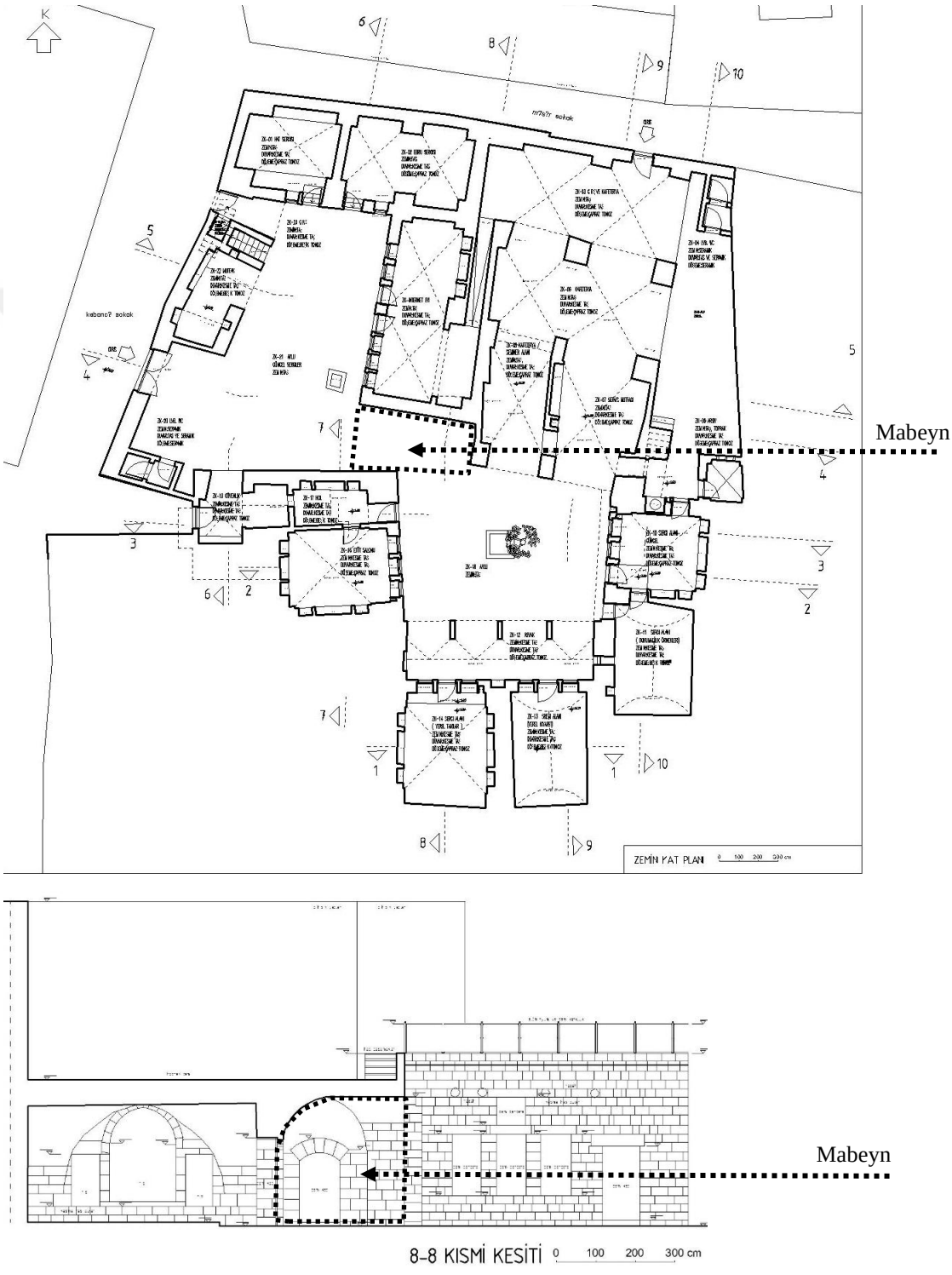
Diğer odalar

Urfa evleri, zeminleri taş döşeme olup tavanlar ise genellikle çapraz tonoz örtülü odalardan oluşur. Odalara gedemeç ’ten denilen bölümden geçilir. Oda tavanı yüksek, çapraz tonozludur. Bazı evlerin çardaklarında, ortası aynalı ahşap tekne tavanlara da rastlanılır. Odaların avluya ve eyvana bakan duvarlarında ½ oranında basık kemerli üç veya dört pencere yer almaktadır. Dışarıdan demir parmaklıklı olan pencerelerde camekân dışında, iç taraftan açılıp kapanan zengin süslemeli ahşap kepenkler kullanılmıştır. Oda pencerelerinin dama yakın kısmına ışık takası adı verilen küçük ölçüde kafa pencereleri yerleştirilmiştir.[101]

[101] Kürkçüoğlu, İnançlar Diyarı Şanlıurfa, Ankara, 2000, s.90

4.3.2.4. Mabeyn (Maben)

İki avlu arasında kalan geçişe verilen addır. Arda kalan demektir. Arasında kot farkı bulunabilir. Mahalli dilde maben diye geçer. Üstü kapalı veya açık bir mekân bazen de sadece bir duvar olabilir.

Şekil 4. 167. Abacı Evi, Mabeyn, Kurtuluş Mahallesi (Rölöve: Seydi Yüzgül)

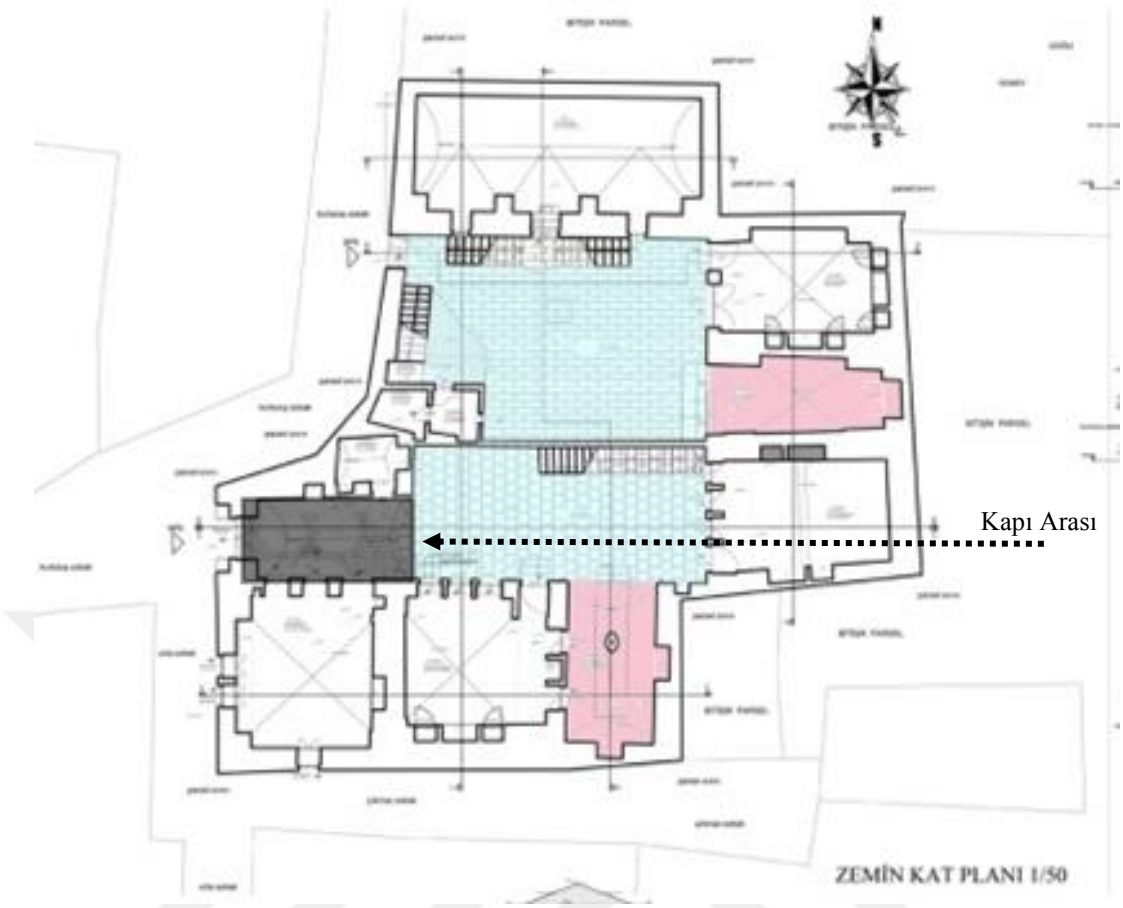
4.3.2.5. Kapı Arası

Kent bütününde kamusal mekânlar, anayol, tali yol, meydanlar organik bir şekilde gelişmiştir. Sokak, sokak aralıklarıyla (tetirbelerle), bu aralıklar yapılarla, yapılar bağlantıyı kapı aralıklarıyla veya kapılarla, sokakla evi birbirine bağlanmaktadır. Son ulaşılan nokta avludur. Avlu ev veya duvarla sokaktan ayrılır. Yapının arada olması bu geçiş elemanına mekânsal bir özellik kazandırır. Burası kapı arası denilen mekândır.

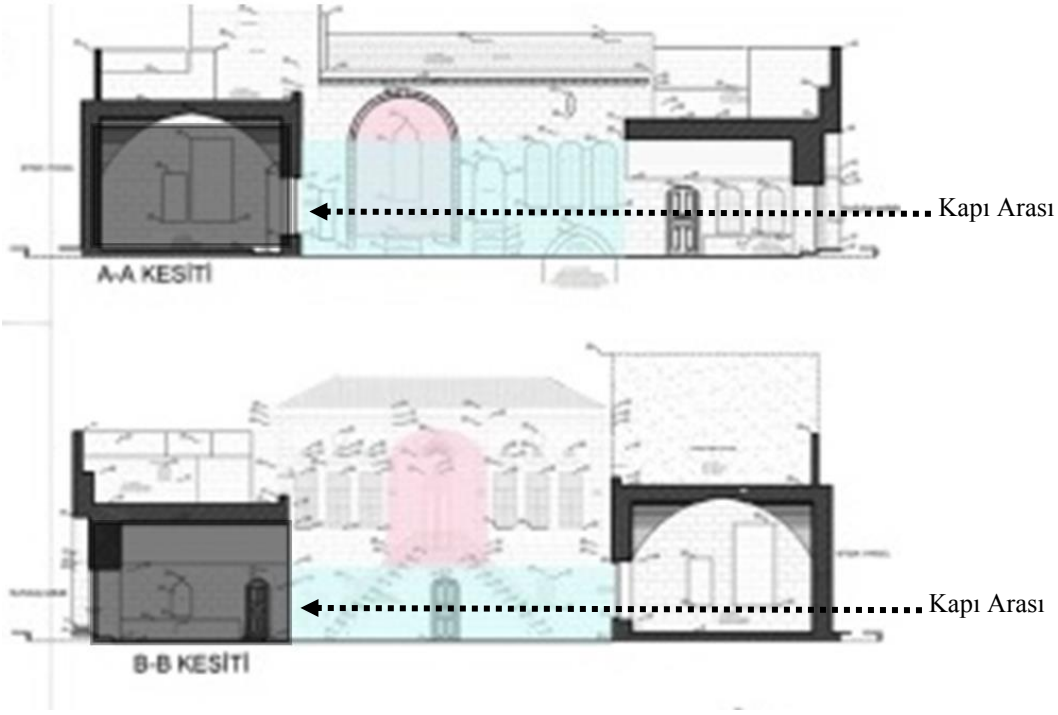
Seki altı, ev tiplerinde sokakla avlu arasında mahremiyeti arttıran, bazen de parselin sokakla bağlantı kurması için oluşmuş bir mekândır. Evin sokağa açılan kapısıyla avlu arasında kalan dikdörtgen veya kare bir mekânın genellikle üstü tonoz, çapraz tonozla örtülü ara mekânıdır.

Şekil 4. 168. Erişmiş Evi Kapı Arası(Fotoğraf: Seydi Yüzgül, Osman Kazaz)

Şekil 4. 169. Erişmiş Evi, Zemin Kat Planı Kapı Arası, Kurtuluş Mahallesi (Rölöve: Şükran Güzel)

Şekil 4. 170. Erişmiş Evi, Kesit, Kapı Arası, Kurtuluş Mahallesi (Rölöve: Şükran Güzel)

4.3.2.6. Yardımcı Mekânlar

Gezenek

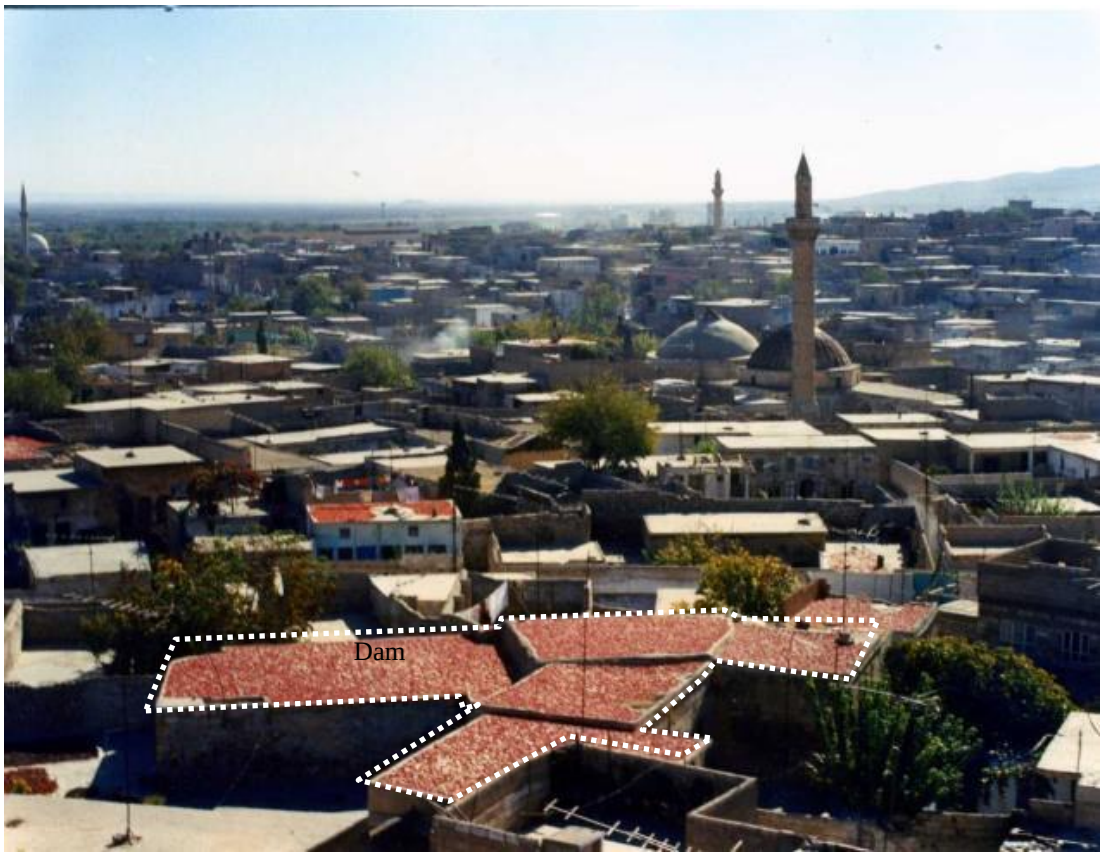
Odalar avluya zemin katta direk açılırken üst katta avludan bağlantılı merdivenlerin odalara dolaşımını sağlayan gezenek olarak adlandırılan geçiş yolları bulunmaktadır. Bunlar avluya bakan cephelerde süslemelerle gösterişli avlu mekânlarının oluşturulduğu, taş işçiliğinin o dönemde ne kadar ileri boyutta olduğu örnekleri olan büyük ve varlıklı olan evlerde mevcuttur.

Şekil 4. 171. Sol Fotoğraf Abdulkadir Hakkâri Evi, Sağdaki Diş Evi, Gezenek (Sol Fotoğraf: Zahide Akkoyunlu- Sağ Fotoğraf: Seydi Yüzgül)

Dam

Urfa geleneksel evlerinde çatı yoktur. Yağmur ve kar neredeyse kışın bile fazla görülmez. Üst örtüsüne dam denilir. Yazın sıcak havalarda yatmak için kullanılan damların zemin örtüsü kesme taştandır, fakat üstü kullanılmayan diğer odaların üst örtüsü toprak dam olarak kapatılır.

Şekil 4. 172. Evlerde Dam ve Kullanımları, Sur içi bölgesi (ŞKVKK'dan alınan Cihat Kürkçüoğlu Fotoğraf Arşivi)

Mutfak (Tandırlık)

Mutfağın bulunduğu bölüm harem bölümüdür doğrudan avluya açılır ve çapraz tonoz örtülüdür. Mutfak Urfa evlerinde Tandırlık olarak geçer.

Kiler (Zahrelik-Zerzembe)

Bugünkü dolap ve buzdolabı gibi evin mutfak eşyalarının depolandığı alan Urfa evlerinde ayrı bir mekân olarak Zerzembe denilen toprağa daha yakın ve soğuk bir

depo alanıdır. Sıcak olan bu bölgede her şey çabuk bozulur. Ve soğuk depolara ihtiyaç duyulur. Genellikle merdivenle inilen zemin alt kotlarında bulunur.

Banyo (Hamam)

Banyolar genellikle mutfak ocağının ortak kullanıldığı odalarla mutfağın arasında kalan kapısı odaya açılan mekânlardır. Çoğu evde ayrı bir mekân olarak bulunmaz. Evli çocuklarıyla birlikte yaşayan aile bireylerinin banyo ihtiyacını gedemeç denilen bölümde, zemini odanın kotundan aşağı kotta olan su gider yeri bırakılır ve orada banyo ihtiyacını karşılarlar.

Tuvalet (Hela)

Helalar bazıları avluya açılan bazılarıysa kapıdan girişteki koridor gibi bölümde kapı arası diye adlandırılan mekânlarda bulunur. Bu şekildeki helalar genellikle 2 avlulu harem ve selamlık avlu tiplerinde görülür. Üst kata çıkan merdivenlerin altında olduğu örnekleri de vardır. Bu da alan kullanımının gerektirdiği bazı örneklerde karşımıza çıkar.

Develik (Ahır)

Ahır evin en büyük mekânlarından biridir genellikle dikdörtgen planlı girişi avludan ayrı bir kapı ile yapılan çapraz tonoz örtülü zemini toprak mekânlardır.

Sur içi bölgesi Urfa'nın eski kent dokusudur. Bu yüzden şehrin yolları binek hayvanların geçebileceği dar sokaklarla bağlantılıdır. Evlerde ahır gibi beslenen küçükbaş hayvanlar değil, binek hayvanların barındığı develik bölümü bulunur.

BÖLÜM 5
6.SONUÇ

Morfolojik çalışmalar, gözlemcinin mekân algısının, mekânı etkin kullanabilme deneyimleriyle ilişkili olarak geliştirilen kentsel mekânı okuma yöntemlerini oluşturmayı hedefler. Kullanıcı ve kullanılan alan kavramları kenti değiştirirken geliştirmeyi amaçlayan kentsel çözümlemelerle uygulanmalıdır. Küreselleşmeyle birlikte yer kavramını yitiren mimari gelenekselin bozulmasına yok olmasına sebep olmaktadır. Kentler üzerinde yapılan bu çalışmalar yok olmanın önüne geçme çabasıdır.

Kentsel planlar üzerinden yapılan tespitler kentin mimari biçimlenmelerini ve kentin bir sistematiğe göre çalıştığını, yaşantıların bu doğrultuda hareket ettiğini göstermektedir. Mekânlar arasındaki kurgu sadece yapım, iklim, topoğrafyayla hareket etmemekte, sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel ilişkiler de bu mekânlara kentin ruhunu vermektedir. Geleneksel Şanlıurfa evleri Sur İçi Bölgesi kapsamında incelenmiştir. Bu evlerdeki avlu-eyvan mekânları ana teması üzerinden ilişkiler ve mekân organizasyonları, avlu-sokak, sokak-ev, ev-komşu ev ilişkileri irdelenmiştir. İncelenen evlerin dışında geliştirilen kroki çizimlerden "Olasılık Modelleri" üretilmiştir (Şekil 4.124). Bu Olasılık Modelleri günümüz kullanımına uygun yapısal parametrelerle (iklim, sosyal, ekonomik yapı) mekânsal kurguyu ve kentsel planlamanın devamlılığını sağlamak amacıyla oluşturulmuştur.

Ekonomik ve sosyal yapılardaki değişimler, büyük aile yaşantısından tekil aile yapısına doğru değişim gösterdiği bu dönemde, Sur İçi Bölgesi terk edilmiş evlerle doludur. Bir kısmı Valilik ve belediyelerce yürütülen restorasyon çalışmalarıyla kente kazandırılmaya çalışılan evlerdir. Bu restorasyonlar da yanlış uygulamalar ve kullanım özelliği bakımından tarihi yapıya uygun olmayan kullanımlar için yapılınca zarar görmektedir. Çoğu restorasyon çalışmalarında özgün yapı, dönüştürüldüğü yapının işlevsel özelliklerine yeterli gelmediği için bozulmuştur. Sosyal doku fiziki dokuyu da bozmuştur. Diğer bir kısmı ise savaş mağduru göçmen insanların sığındığı az bir bütçeyle kiraladığı, esas kullanıcıları tarafından terk edilen evlerden oluşmaktadır. Ekonomik yetersizlikle kiralanan bazı evlerde ise birden fazla ailenin kalması sebebiyle ikinci bir kapı, avluyu ayıran ikincil bir duvar, yapı karakterini tamamen bozmuş, avlunun, evin tipolojisini kaybettirmiştir. Bu kullanımlar evlerde

ya âtıl kalan mekânlar veya mekân yetersizliği yüzünden birleştirilen yapılar arasında kendi işlevini ve mekânsal kurgusunu kaybetmiş alanların çıkmasına sebep olmaktadır. Bu durum kent ölçeğinde kentsel dokunun bozulmasına eski sokak cephe anlayışının bozulmasına, klimatik avlu sistematiğinin çökmesine sebep olmaktadır. Fiziksel olarak açık avlu mekânları kapatılmış, tuvalet, banyo gibi ekstra mekânlar avluya ya da eve eklemlenmiş mekânlar oluşturulmuştur. Eyvanlar çoğunlukla kapatılarak oda, mutfak gibi mekânlara dönüştürülmüştür. Bu bilgisiz ve bilinçsizce yapılan müdahaleler tarihi kentsel dokuya zarar vermektedir. Eklenen ve âtıl kalan bu alanlar plan tiplerinin bozulmasına, sosyal ilişkilerin bozulmasına sebep olmaktadır. Güvensiz bölgeler oluşmaktadır. Tasarlanmasında ustalık gerektiren bilgi ve becerinin eseri olan bu yapılar, evler kullanım alanını maksimuma çıkarak fazla mekân oluşturma çabalarıyla gecekondulaştırılmıştır. Bu çalışma çalışılan Şanlıurfa Sur İçi Bölgesi morfolojisini oluşturan yolların, bölgelerin, yapıların; iklimsel, sosyal, fonksiyonel açıdan nasıl etkilendiğini ortaya koymuştur. Kurtuluş mahallesi sınırları içerisinde çalışılan alanda ise konutun sokakla ilişkisi, tipomorfolojik değerlendirmeler yapılmıştır. Kamusal mekân, yarı kamusal mekân, özel mekân kavramlarıyla ara mekânların ana mekânlarla koordinasyonu anlatılmıştır. Kent siluetlerini oluşturmada sosyal yapının gerektirdiği mahremiyet dokusu ve bundan çıkarılan cephe, plan, mekân kurgusu yeni yapılacak çalışmalar için tasarlama kriterlerini oluşturacak ölçütlerdir.

Şanlıurfa hayatlı evleriyle, oluşturdukları organik sokak dokularıyla biçimin oluşmasında etken olan gözlemci, coğrafya, sosyal hayat karmasından meydana gelen Tarihi Sur içi Bölgesi incelenerek yeni oluşturulacak kent alanlarına bir alt kent modeli olması açısından önem arz etmektedir. Morfolojik anlamda Sur içi Bölgesinin incelenmesi yapım malzemesi bakımdan birbiriyle aynı olmasa da halen yapılan plan tiplerinin oluşma matematiğinin değişmeden dokuya adapte olarak devam ettiği görülmüştür. Sur dışında bu izler tamamen kaybolmuş gecekondulaşan ve apartmanlaşan bölgeler oluşmaya başlamıştır. Lynch'in kenti anlamada kullandığı metotlar doğrultusunda analizler yapılmıştır. Çalışma yapılan konular genelden özele kentin nitelikleri ve nitelikler arasındaki ilişkileri anlatmaya yöneliktir. Morfoloji-tipoloji birbirinden ayrı öğeler değillerdir. Bu bağlamda Tipomorfoloji yol-sokak bağlantılarını ve yapı plan tiplerinin oluşumuna etki eden kentsel morfolojiyi incelemeye yönelen ara bilimdir.

Kentsel planlamalarda düşünülmeden ve yapılan çevreye bakmadan her şehre yapılan gridal şehirleşmenin bugün önüne geçilmemektedir. Şehir planları tasarrufsuzca yapılmaktadır. Eski organik yapı tahrip edilip, yolları, caddeleri, sokakları, meydanları, biçimleri yok ederek tek tip planların oluşturulduğu kentler inşa edilmektedir.

Kentsel morfolojiyi bu alanda çalışmalar yapmış ekolleşmiş üç okuldan öğrenerek geleneksel Şanlıurfa evleri ve sur içi bölgesi yerleşimini korumaya, bu yerleşmeden öğrenilen kentsel morfoloji ve yapısal tipler üzerinden günümüz şehirleşmesine katkı sağlayacak Olasılık Modeller oluşturulmuştur.

Lynch büyük ölçekli çevreler için imgelene bilirliğin olmadığını söylemektedir. Modern yaşam için yeni yapılanmaların hız ve ölçeğinin organizasyonu bilinçli bir tasarlamadan geçmektedir. Gözlemcinin yaşamsal istek ve arzuları değişse de kendi ölçeğinde bir değişim olmamaktadır. Bu da çevre algısındaki gözlenen ve gözlemci arasındaki hızın imgedeki boyutsal değişiminin incelenmesiyle açıklanabilir.

Bunun için Lynch katmanlı devasa bir kent ve metropol formunun oluşmayacağını fakat karmaşık bir desenin içinde süreklilik ve bütünlük göstereceğini söylemektedir. Aynı zamanda muğlak ve devingen olacağını da anlatır. Binlerce insanın kentin kentlileri olarak isteklerini karşılayabilecek esneklikte ve olması gerekir. Kent bireylerini ve karmaşık toplum düzenini, isteklerini ve tarihsel geleneklerini, doğal ortamın ve kent yaşamının karmaşık işlev ve hareketlerini yansıtmalıdır. Fakat yapının niteliği ve kimliğinin canlılığı, güçlü semboller için ilk adımlardır. Güzel ve sağlam bir mekân oluşturulduğunda kent anlam ve ilişkiler için bir alt zemin görevi görecektir. Kentsel tasarımın gelişmesi, dikkatli, eleştirel bir topluluğun yanı sıra yapıcı ve anlayışlı toplumsal hareketlerle ilişkilidir. Kentin tarihi çevresinde kent düzenlemesi adı altında müteahhit firmalar tarafından bilinçsizce yapılmaktadır. Çevre sürekli olarak kullanıcılar, kullanılanlar olarak değişmektedir. Bunu durdurmak mümkün değildir. Onun yerine bu değişimi var olan çevreyle kolay uyum gösteren basit formlarla düzenlemek ve yapılandırmak için yardımcı yollar, metotlar belirlemekten geçer. Kentsel tasarımın, kentin geçmişini unutmadan sürekliliğini devam ettirebilmesi bu öğelerin zamansal olarak eskimeyeceği formlarda hazırlanması gerekmektedir.

Çalışma alanında Ticaret bölgesi Divan yolu üzerinde olması sebebiyle oradaki konut olan alan tahrip edilmiş, Divan yolu aksı üzerindeki yapılar ticaret alanı olarak kullanılmaktadır. Mevlevihane yönündeki Mevlevihane Sokağı üzerindeki yapılar da kısmi ticaret için kullanılmaktadır. Bu tahribatlar hızlı şehirleşme çabalarının sonucu olarak, yol açma, ticarete kazandırma, çabaları yüzünden hızlı tüketilen bir alan haline gelmiştir. Tarihi dokuda terkedilmiş bu konutlar valilikçe restore edilip tekrar eski görüntüsüne kavuşsa da içi boş ruhu olmayan yapılar topluluğuna dönüşmektedir.

İklimsel bir yapılanmanın da gerektirdiği bu bölgede sokaklar güneşten korunaklı sadece dönenim binek hayvan taşıtlarının geçebildiği kadar dar ve serindir. Bazı yerlerde kabaltılar bu dinlenme ve gölgelikli alanlar oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra labirent gibi olan bu sokaklar kabaltı, madar ve soluk taşları gibi yön bulma algısını arttıran bazı işaret öğeleriyle sürekliliğini korur. Bugünün kenti Urfa'da yazın dışarıya çıkmak ve herhangi bir yol üzerinde dinlenmek neredeyse olanaksızdır. Eskinin naif kentleri insani ölçekte olmaktan çok insan için tasarlanmıştır. Yapısal olarak değil doğanın unsurları bile yok denecek kadar azdır. Ağaçlandırılmış alanlar gitgide azalmaktadır. Betonlaşan sokaklar yazın güneşini bir kat daha insanoğlunun yüzüne vurmaktadır.

Ev'de hayat olması evde hayatın(avlu) olmasıyla ilişkilidir. Hayatlı evler dışa kapalı içe dönük sosyo-kültürel yaşamın evin kullanıcısı olan kadına yaşama için tüm mekânların sağlandığı alandır. Ekonomi ile bağlantılı olarak büyüyen evler daha fazla koşuldaki daha fazla alan gereksinimleriyle bağlantılı olarak artmaktadır. Büyük evler harem ve selamlık bölümleri olan ve bağlantısını koparmadan mabeyn dediğimiz ara mekânlarla birbirinden ayrılan itibarlı evlerdir. Kot farkının olduğu yerlerde ayrı girişlerle, olmadığı yerlerde ayırıcı bir mekânla harem selamlıktan ayrılmaktadır. Abacı Evindeki mabeyn aralarında bir mekân oluşturan mekânsal bir alanı tanımlamaktadır. Az bir kot farkı vardır. Fakat Akçarlar Evinde yüksek kot farkı selamlık bölümünü güneyden, harem bölümünü ise kuzeyden kapı girişleriyle ayrıştırmıştır. Bu ayrışma hem kadının yüksek kotta kalarak mahremiyetini daha fazla korumaya hem de en çok kullanan kullanıcı olarak eyvanının kuzeye açık güneyden kapalı yazlık eyvan olarak kullanmasına olanak sağlamıştır. Mekânsal organizasyonda en çok fayda göz önünde bulundurulmuştur. Bugün herhangi bir

ölçekte tasarlanan evler genel olarak tüm mekânlar için en çok ekonomik fayda düşünülmektedir. Aslında Kullanıcı faydası ilk etapta karşılaşılan ekonomik sebepler bahanesinin gölgesinde kalmaktadır. Öngörülmeyen “kalite” anlayışının unutulması kâr zarar oranındaki dengeleri değiştirmektedir. Kentsel organizasyonsuzluk tekil kentsel dönüşüm maskesiyle yapılmaktadır. Dönüşümler kentsel ölçekte düşünülmemektedir. Hiçbir öğreti olmadan sadece siyasi ve ekonomik rantların doğrultusunda devam ettirilerek kentlileri ekonomik sınıflara ayırmaktadır. Bodrum katında güçsüz ekonomilerin çatı katlarında ekonomi devlerinin olduğu bir yerleşim oluşturulmaktadır.

KAYNAKÇA

Akkoyunlu, Zahide," Geleneksel Urfa Evlerinin Mimari Özellikleri",1988, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi

Alper, M. (1987). Urfa'nın Mekânsal Yapısı, Türk İslam Mimarisindeki Yeri ve Önemi (Unpublished Ph. D. thesis). İstanbul Technical University/ Graduate School of Natural and Applied Sciences, İstanbul.

Altıparmak, B., C. (2011). Şanlıurfa Kentsel Sitinde Mevcut Değerlerin Korunması ve Turizme Yönelik Çözüm Önerileri (Unpublished master thesis). Mimar Sinan Güzel Sanatlar University/ Graduate School of Natural and Applied Sciences, İstanbul.

Avukat Adnan Mutlu Arşivi

Ayyıldız, S., & Özbayraktar, M. (2018). Kültürel Süreklilik için Tipolojik Analizin Önemi: İzmit Merkez Geleneksel Konutları Örneği. *Online Journal of Art and Design, 6*(4).

Baran, M. (2000). Halk Bilimi Bağlamında Anadolu Türk Konutunun Mekânsal Oluşumu, Doktora Tezi, Y.T.Ü. Mim. Fak. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Beyaztaş, Kadir,2017, Şanlıurfa'da Üç Tarihi Konak, Yüzüncüyıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi

Bingöl, Ö. (2007), "Mimarlıkta Tip Kavramı ve Tipoloji", Doktora Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Büyükkırcalı, Muhammed, 2019, "Şanlıurfa Kent Merkezinde Kabaltılar Üzerine Tipolojik Bir Değerlendirme", Yüksek Lisans, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı

Cihat Kürkçüoğlu Fotoğraf Arşivi

Cömert, N. Z., & Hoşkara, S. Ö. (2013), Tipo-morfolojik Analiz Yöntemi: CMC Endüstri Bölgesi Örneklem Çalışması, Kuzey Kıbrıs, "DeğişKent" Değişen Kent, Mekân ve Biçim Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu, 10.

Çiftçi, Can, Nisan, 2007, Urfa Kalesi, Mimarlık Tarihi Raporu

Durmuşoğlu, Can, 2019, Adana'da Konut Alanlarının Tipo-Morfolojik Dönüşümü, Yüksek Lisans, Mersin Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Eduard Sachaui, Reise Mesopotamien, 194.

Ekinci, Abdullah, ,2018," İslam Şehircilik Kültüründe Urfa Meydanları"," Osmanlı Urfa'sı, Cilt1

Ekinci, A. (2018). Osmanlı Urfa'sının. Amentüsü" Olan Mekânlar". Osmanlı Urfa'sı, 1.

Eldem, S. H," Türk Evi Plan Tipleri", İstanbul,1954

Gürer, T. K. (2016). Tipomorfoloji: Kentsel Mekânın Yapısını Anlamak. İdealkent, 7(18), 8-21.

Günal, V., Şahinalp, M. S., & Güzel, A. (2010). Coğrafi Ortamın Şehirsel Mekân Adlarına Etkisi: Şanlıurfa Şehri Örneği. Gaziantep University Journal Of Social Sciences, 10(1), 463-508.

Güney, Y. (2007). Type and typology in architectural discourse. Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 9(1), 3-18.

Güzel, A. (2005). Şanlıurfa İli Yerleşmeleri (Unpublished Ph. D. thesis). Ankara University/ Graduate School of Social Sciences, Ankara.

Güzel, A. (2013). Coğrafi Özellikleri Bakımından Anadolu Şehirlerindeki Geleneksel Konutlar: Şanlıurfa Örneği. Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 8/12, p. 569-590.

Güzel, Şükran, Erişmiş Evi Rölöve Raporu

Güzel, Şükran, Mehmet Çetingil Evi Rölöve Raporu

Gözek, F. P. (2012). İstanbul Bahçeşehir Yerleşiminin Morfolojik Olarak İncelenmesi

H. Şener, Alanya'da Geleneksel Konutlar, İstanbul, 1984

Https://Www.Manzara.Gen.Tr/Sanliurfa-Fotograflari/

İlaslan, A.-İlaslan, N., 2019, Geçmişin İzinde Şanlıurfa, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Yayınları

İlhan, H. K., & Çobancaoğlu, T. (2019). Tarihi Bir Su Yolu Aksı: Urfa Halilürrahman Su Yolu Güzergahının Mimari Dokusu ve Koruma Sorunları. Tüba-Ked Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi, (19), 111-131.

İnceoğlu, M., & Aytuğ, A. (2009). Kentsel Mekânda Kalite Kavramı. *Megaron, 4*(3).

Kazaz, Osman, Parmaksız Evi Raporu

Kuban, Doğan," Türk Hayatlı Evi", İstanbul, 1995

Kulözü, N. (2016). Bir Mekânsal Modernleşme Öyküsü: Erzurum Kenti ve Kentsel Mekânında İkili Dokunun Oluşumu. İdealkent, 7(18), 22-47.

Küçükerman, Önder,1985, Kendi Mekânının Arayışı İçinde Türk Evi

Kürkçüoğlu, A. C., İnançlar Diyarı Şanlıurfa, Ankara, 2000

Kürkçüoğlu, A. C., & Küçük, Y. (2011). Urfa:" Fotoğraflarla Evvel Zaman İçinde...". Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü.

Kürkçüoğlu, A. C. (1990). Ruha'dan Urfa'ya: 1780-1980.

Kürkçüoğlu, A.C. (1990). Şanlıurfa 1850-1950. Şanlıurfa: Şurkav Yayınları.

Kürkçüoğlu, A. C. (2008). Şanlıurfa 1850-1950 “Fotoğraflarla Zaman. Mekân, İnsan”, Şanlıurfa: Şurkav Yayınları.

Kürkçüoğlu, A.C. (2011). Urfa: Fotoğraflarla Evvel Zaman İçinde [Urfa: Once Upon A Time, Through The Eyes Of Photographs]. Ankara: Şanlıurfa Directorate Of Culture And Social Affairs.

Kürkçüoğlu, A. C. (1997). Müze Şehir ve Peygamberler Şehri Şanlıurfa: Şanlıurfa: An Open Air Museum And The Prophets' City. T.C. Şanlıurfa Valiliği.

Kürkçüoğlu, A. C., Kürkçüoğlu., Şanlıurfa Kültür ve Turizm Varlıkları

Lynch, K., & Lynch, K. R. (1960). The İmage Of The City (Vol. 11). Mıt Press.

Marzot, N. (2002). The study of urban form in Italy. Urban Morphology, 6(2), 59-73

https://mekan360.com/

Mızrak, R., Kürkçüoğlu, S., Şurkav Şanlıurfa Kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi Sayı:13 Mayıs,2012

Moudon, A.V. (1994). Getting to know the built landscape: Typomorphology. In K.A. Franck, L.H. Schneekloth (Eds.), (1994). Ordering space: Types in architecture and design. New York: Wiley, John & Sons.

Ören, I., Geleneksel Urfa Evleri ve Eski Kent Merkezinin Bir Kısmının İncelenmesi, Ankara,1996

Ötkünç, A., (2005), Transit Olarak Kullanılan Mekanlar, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Özyılmaz, H. (2007). Diyarbakır geleneksel konut mimarisinde morfolojik analiz: Geleneksel konutların güncel kullanımda değerlendirilmesi. *Ph diss, Gazi University*.

Parvaresh, H. (2013) Mekânsal Kurgu Özellikleri Açısından İran, Yazd- Türkiye, Şanlıurfa Geleneksel Konutları Üzerine Bir Araştırma (Unpublished master thesis). Anadolu University/ Graduate School of Natural and Applied Science, Eskişehir

Rossi, A. (1984). The architecture of the City. Massachusetts, Cambridge: The MIT Press.

S. E. Güler, 1999, Urfa Bölgesinde Devlet Adamları ve Komutanlar, Şurkav Yay. Ankara, S. 60; Her Yönüyle Şanlıurfa Yıllığı, 1988, S. 72; Her Yönüyle Şanlıurfa '97 11 Yıllığı

Schwanitz, W. G. (2004). Max Von Oppenheim Und Der Heilige Krieg Heilige Krieg. Zwei Denkschriften. Zwei Denkschriften Zur Revolutionierung İslamischer Evolutionierung İslamischer Gebiete 1914 Und 1940. Sozial. Geschichte, 19(3), 28-59.

Sönmez, M., & Akgül, V. (2013). Şanlıurfa Şehrinin Alansal Gelişiminin Tarihi Yapıların Konumları ve Uydu Görüntüleri ile Belirlenmesi. Türk Coğrafya Dergisi, (61), 45-62.

Sungur, M., 2020, Değişen Sosyal Paradigmaların Mekânsal Mahremiyete Etkileri: Konya Konut Tipolojilerinin Analizi, Doktora Tezi, Konya Teknik Üniversitesi

Şahin, B.E. (2006). Meydanların Kentsel Yaşama Katkısı Üzerine Bursa'da Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Şahinalp, M., S. (2005). Şanlıurfa Şehrinin Kuruluş ve Gelişmesi (Unpublished Ph. D. thesis). Ankara University/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Şanlıurfa, (2013), Kültür ve İnançlar Diyarı Şanlıurfa. Şanlıurfa İl Kültür Turizm Müdürlüğü.

Şendur, S. (2010). Kadıköy-Yeldeğirmeni Semti Mimarisinin Tipomorfoloji Yöntemiyle İncelenmesi.

ŞKVKK Arşivi

Turan, A. N. (2012). XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı. Türk Tarih Kurumu

Turan, G. (2009). Yeni İşlev Verilen Geleneksel Urfa Evlerinde Koruma Sorunlar (Unpublished master thesis). Dicle University/ Graduate School of Natural and Applied Sciences, Diyarbakır.

Urfa Kültürü Sözlüğü

Whitehand, J.W.R. (2001). British urban Morphology: Conzenian tradition. Urban Morphology, 5(2), 103-109.

Yüzgül, S. (2011). Şanlıurfa Ellisekiz Meydanı Mimari Değerlendirmesi ve Abacılar Evi Restorasyon Önerisi.

Rölöve Kaynağı Proje Müellifleri:

Mimar Zahide Akkoyunlu

Mimar Nihat Güllü

Mimar Seydi Yüzgül

Mimar Osman Kazaz

Mimar Hatice Kübra İlhan

Mimar Bahri Taşçı

Mimar Şükran Güzel

Mimar Muhammed Büyükkırcalı

EKLER

EK-1: Ş.K.V.K.K. YAPI TESCİL FİŞİ

Şanlıurfa /Sur İçi Bölgesi/ Kurtuluş Mahallesi/Tescil Fişi-2013/Ş.K.V.K.K. Arşivi

Sıra	ENV No:	Mülkiyet Durumu	ili :	İlçesi :	Adı :	Adres :	KARTOTEKDOSYASI	Pafta	Ada	Parsel	GRUP	TÜRÜ	DURUM	Kurulun adı:	KararTarih No:	Kurulun adı:	KararTarih No:	Kurulun adı:	KararTarih No:
27	27	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Kabaltı	Kurtuluş Mah. Karamusa Sok. No:18	YOK	38-45	155-158 arası	16 - 64		Kabaltı	Tescil	GEEAYK	14.5.1982/3555	TKTVYK	2.7.1987/3453	Ş.K.T.V.K.K.	23.02.2010/1065
28	28	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Kabaltı	Kurtuluş Mah.Tarakçılar Sok. No:1	YOK	45	159-160 arası	3 --65		Kabaltı	Tescil	GEEAYK	14.5.1982/3555	TKTVYK	2.7.1987/3453	Ş.K.T.V.K.K.	29.06.2011/1555
29	29	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Akyüzler evi Konut	Kurtuluş Mah. Tarakçılar Sok. No:1 (Doğru Sok. No:1)	300	45	159	5		Konut	Tescil	GEEAYK	14.5.1982/3555	TKTVYK	2.7.1987/3453		
30	30		Ş.URFA	MERKEZ	Süryani Ortadoks (Reji) Kilisesi (Aziz Paulus-Aziz Petrus Kilisesi)	Kurtuluş Mah.Kurtuluş Sok. No:45 (58 Meydanı)	146	45	158	20		Konut	Tescil	GEEAYK	14.5.1982/3555	TKTVYK	2.7.1987/3453		
95	95	yok	Ş.URFA	MERKEZ	sezerler evi	Kurtuluş Mah. Mısır Sok. No:1-3	353	45	163	9-11		Konut	Tescil	GEEAYK	14.5.1982/3555	TKTVYK	2.7.1987/3453		
96	96	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Şeyh Saffet Tekkesi I.Grup Yapı	Kurtuluş Mah. Karakol Sok. No:6 (Konut Tekke Türbe birlikte tescil)	321	45	163	1	I.Grup	Konut+Tekke+Türbe	Tescil	GEEAYK	14.5.1982/3555	TKTVYK	2.7.1987/3453	Ş.K.V.K.K.	16.10.2012/422
98	98	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Eski Şube Sok. No:3 (Kurtuluş Sok. No:15)	YOK	45	162	20-21		Konut	Tescil	GEEAYK	14.5.1982/3555	TKTVYK	2.7.1987/3453	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262
99	99	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah.(Eski Şube Sok. No:13) 1045Sokak No:8	YOK	45	162	17		Konut	Tescil	GEEAYK	14.5.1982/3555	TKTVYK	2.7.1987/3453	Ş.K.T.V.K.K.	27.05.2011/1513
100	100	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Mehmet BALIKÇI	Kurtuluş Mah. Eski Şube Sok. No:15	432	45	162	15		Konut	Tescil	GEEAYK	14.5.1982/3555	TKTVYK	2.7.1987/3453		
103	103	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Doğu Sok. No:3-5	YOK	45	162	29		Konut	Tescil	GEEAYK	14.5.1982/3555	TKTVYK	2.7.1987/3453		
149	149	İl Özel İdaresi	Ş.URFA	MERKEZ	hacı aziz erişti	Kurtuluş Mah. Orta Sok. 58 Meydanı No:16 (kurtuluş mah.1029 sokak no:3-5-10)	2032	45	162	38	II. Grup Yapı	Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	8.3.1990/395	D.K.T.V.K.K.	3.7.1995 1639	Ş.K.T.V.K.K.	20.04.2011/1472

193	192	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Bardakçı Sok. No:17(kurtuluş mah.1042 sokak.no:2)	YOK	45	158	13		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060	Ş.K.T.V.K.K.	19.04.2011/1463
194	193	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Karamusa Sok. No:14	YOK	45	158	63-64		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060	Ş.K.T.V.K.K.	27.05.2011/1495
195	194	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Karamusa Sok. No:10	YOK	45	158	7		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060		
196	195	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Karamusa Sok. No:8	324	45	158	6		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060		
197	196	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Kurtuluş Sok. No:43	YOK	45	158	27		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060		
198	197	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Kurtuluş Sok. No:45	YOK	45	158	26		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060		
199	198	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Karamusa Sok. No:4-6	YOK	45	158	60-61-62		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060	Ş.K.T.V.K.K.	27.05.2011/1493
200	199	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Karakol Sok. No:22	YOK	45	158	59		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060	Ş.K.T.V.K.K.	27.05.2011/1494
201	200	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Karakol Sok. No:14	YOK	45	158	49		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060		
202	201	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Kurtuluş Sok. No:31(kurtuluş mah.1015 sokak no:15)	YOK	45	158	35		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060	Ş.K.T.V.K.K.	19.04.2011/1463
203	202	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Kurtuluş Sok. No:27(kurtuluş mah.1015 sokak no:11)	YOK	45	158	37		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060	Ş.K.T.V.K.K.	19.04.2011/1463
204	203	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Kurtuluş Sok. No:25	YOK	45	158	38		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060		
205	204	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Kurtuluş Sok. No:23	YOK	45	158	39		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060		
206	205	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Toprak Sok. No:29	YOK	45	166	5		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060		
207	206	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Toprak Sok. No:1	YOK	45	166	17		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060		

208	207	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Toprak Sok. No:1/A	YOK	45	166	17		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060		
209	208	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. (Eski Şube Sok. No:2) 1045 Sokak No:29	YOK	45	166	18		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060	Ş.K.T.V.K.K.	27.05.2011/1513
210	209	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Eski Şube Sok. No:13	YOK	45	162	16		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060		
211	210	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Doğru Sok. No:18	YOK	45	162	11		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060		
212	211	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Doğru Sok. No:16	YOK	45	162	9		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060		
213	212	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Doğru Sok. No:14	YOK	45	162	7		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060		
214	213	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Eski Şube Sok. No:7	YOK	45	162	19		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060		
216	215	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Doğru Sok. No:8	YOK	45	162	5		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060		
217	216	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Doğru Sok. No:6	YOK	45	162	4		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060		
218	217	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. (Doğru Sok. No:4) 1043 Sokak No:35	YOK	45	162	2		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060	Ş.K.T.V.K.K.	27.05.2011/1513
220	219	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Orta Sok. No:8	YOK	45	162	34		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060		
221	220	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Orta Sok. No:4	YOK	45	162	31		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060		
222	221	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Mustafa PARMAKSIZ Konut	Kurtuluş Mah. (Kurtuluş Sok. No:8) 1017 Sokak No:13	407	45	163	2		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060	Ş.K.T.V.K.K.	27.05.2011/1513
223	222	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	Gülten Taşkıran Evi	Kurtuluş Mah. 1057.Sokak No:4	1793	45	159	3	II. Grup Yapı	Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060	Ş.K.V.K.K.	26.11.2012/437
226	225	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Ahmet KARAMANLI Konut	Kurtuluş Mah. Bardakçı Sok. No:10	344	45	159	14		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060		

227	**226**	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Doğru Sok. No:3	2563	45	159	8	II. Grup Yapı	Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060	Ş.K.V.K.K.	25.01.2013/607
228	**227**	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Doğru Sok. No:5	2563	45	159	7	II. Grup Yapı	Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060	Ş.K.V.K.K.	25.01.2013/607
229	**228**	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Bardakçı Sok. No:68	YOK	45	159	12-13		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060	Ş.K.T.V.K.K.	29.06.2011/1555
230	**229**	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Ömer DİŞ Konut	Kurtuluş Mah. Doğru Sok. No:1/A	357	45	159	9		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060		
289	**288**	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Kurtuluş Sok. No:21	YOK	45	158	40		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060		
298	**297**	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Pınarbaşı Mah. Kurtuluş Sok. No:7	YOK	40	263	10		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060		
301	**300**	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Pınarbaşı Mah. Kurtuluş Sok. No:1	YOK	40	263	13		Konut	Tescil	D.K.T.V.K.K.	15.5.1993/1262	D.K.T.V.K.K.	18.3.1998/2060		
392	**391**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	Ahmet Sezer Evi	Kurtuluş Mah. Karamusa Sok.	328	45	159	2		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	22.02.2007/291				
533	**530**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Güllüoğlu Sk. No:40-42-44	1033		299	3		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	06.11.2009- 981				
708	**705**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah. 1041 Sok. No: 1 - 3	1272		159	19-20		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987	Ş.K.T.V.K.K.	20.04.2011/1470		
709	**706**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah. 1057 sk. No: 1-1A	1273		160	1		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
710	**707**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah. Güllüoğlu sk. No: 92 - 92A	1274		160	2		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
711	**708**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah. 1058 sk. No: 4	1275		160	7		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
712	**709**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah.1059. sk. Çıkmazı no: 1- 3	1276		160	13		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
713	**710**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah.1060. Sok. No: 2-4	1277		160	16		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				

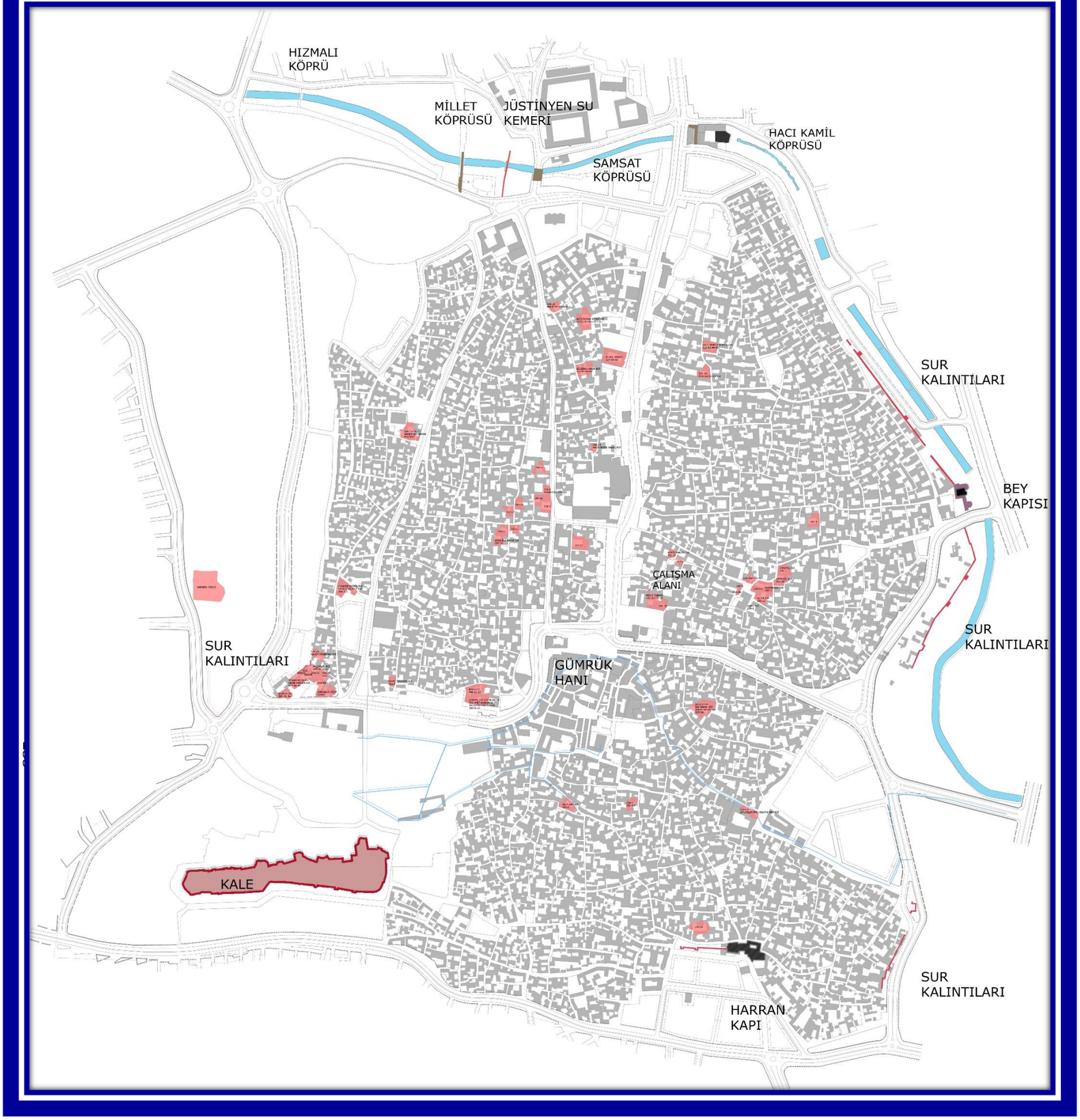
714	**711**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah.1060 sokak No:8	1278		160	18		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
715	**712**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah.1056 Sok. No: 1	1279		160	54		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
716	**713**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah.1863 Sok. No: 48 – 48A	1280		160	55		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
717	**714**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah.1863 Sok. No: 52-52A-52B-52C	1281		160	57		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
718	**715**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah.1057 Sok. No: 19 - 21	1282		160	58		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
719	**716**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah.1057 Sok. No: 11 - 13	1283		160	59		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
720	**717**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah.1057 Sok. No: 3 - 5	1284		160	65		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
721	**718**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah. 1017. SOK. NO:55	1285		162	1		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
722	**719**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah. 1028 sk. No: 41-39	1287		164	2		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
723	**720**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah.1028 Sokak No: 29-31	1288		164	5		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
724	**721**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah. Büyük Yol Caddesi, No: 48-50-50/A	1289		165	10		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
725	**722**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah. 1048 sk. No: 4-6	1290		165	54		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
726	**723**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah. 1048. SOK. NO:5	1291		165	59		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
727	**724**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah. 1051 sk. No: 29-31	1292		165	61		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
728	**725**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah. 1045 sk. No: 9-11-13	1293		166	3		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				

729	**726**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah. 1046 sk. No: 14	1294		166	7		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
730	**727**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah. 1045 sk. No: 41	1295		166	19		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
731	**728**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah. 1049. SOK. NO:8-8A ve 1045. sok. No:1	1296		167	1		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
732	**729**	Denizbank Anonim Şirketi	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah. 1053 sk. No: 4	1297		167	7		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
733	**730**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah. 1049 sk. No: 22	1298		167	24		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
734	**731**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah.1052 sk. No: 2	1299		167	30		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
735	**732**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah. 4063 sk. No: 13-11-11/A	1300		169	32		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
736	**733**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah.Büyükyol sk. 55-55/A	1301		169	36		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
737	**734**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah. 4065 sk. No: 8	1302		169	48		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
738	**735**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah.4059 Sokak No: 6	1303		169	95		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
739	**736**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah.4059 Sokak No: 8	1304		169	96		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
740	**737**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah.4064 Sokak: 5	1305		169	106		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
741	**738**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah. 4065 sk. No: 10	1306		169	49-50.		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
742	**739**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	KONUT	Kurtuluş mah. 4060 sk. No: 10-12	1307		169	76-77.		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				
979	**976**	yok	Ş.URFA	MERKEZ	KABALTI	Kurtuluş mah. 1044. sk.	1286		162	26		Kabaltı	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	28.12.2009- 987				

1019	**1016**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. 1017 Sok. No:58-58A	1587		159	6		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	25.01.2010/1018				
1020	**1017**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. 1057 Sok. No: 7-9	1588		160	66		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	25.01.2010/1018				
1021	**1018**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. 1027 Sok. No:7-9	1589		165	27		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	25.01.2010/1018				
1022	**1019**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. 1046 Sok. No: 33-33 A	1590		165	47		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	25.01.2010/1018				
1023	**1020**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. 1048 Sok. No: 19-21	1591		165	52		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	25.01.2010/1018				
1024	**1021**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. 1049 Sok. No: 8-8A	1592		167	11		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	25.01.2010/1018				
1025	**1022**	Özel Şahıs	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. 4062 Sok. No: 8	1593		169	57		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	25.01.2010/1018				
1093	**1090**	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. Güllüoğlu Sok No:1-3-108	1701		160	8		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	23.02.2010/1065				
1094	**1091**	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. 1045 Sok No:17–21–25	1700		166	28–29		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	23.02.2010/1065				
1095	**1092**	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Konut	Kurtuluş Mah. 4063 sok. No:25	1699		169	27		Konut	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	23.02.2010/1065				
1122	**1119**	yok	Ş.URFA	MERKEZ	Mahkeme Sokak(1009 Sk.)	Kurtuluş Mahallesi						sokak	Tescil	Ş.K.T.V.K.K.	27.04.2010/1123	Ş.K.T.V.K.K.	02.08.2010/1217	Ş.K.T.V.K.K.	29.11.2010/1296
1220	**22-A**	Vakıf	Ş.URFA	MERKEZ	Tuzeken Camii	Kurtuluş Mah.	YOK	45	159	1		Camii	Tescil	TKTVYK	02.07.1987/3453				
1222	**24-A**	Vakıf	Ş.URFA	MERKEZ	Nimetullah(Ak) Camii	Kurtuluş mah.	233	45	158	44		Camii	Tescil	TKTVYK	02.07.1987/3453				
1223	**25-A**	Vakıf	Ş.URFA	MERKEZ	Yeni Ömeriye Camii	kurtuluş mahallesi mısır sokak (58 meydan mevkii)	YOK	45	164	4		Camii	Tescil	TKTVYK	02.07.1987/3453				

EK-2: A3 PAFTALAR

SUR İÇİ BÖLGESİNDE ULAŞILAN EVLERİN PLAN TİPOLOJİSİ ÇALIŞMALARI

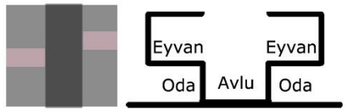

HIZMALI
KÖPRÜ
MİLLET
KÖPRÜSÜ
JÜSTİNYEN SU
KEMERİ
SAMSAT
KÖPRÜSÜ
HACI KAMİL
KÖPRÜSÜ
SUR
KALINTILARI
BEY
KAPISI
ÇALIŞMA
ALANI
SUR
KALINTILARI
SUR
KALINTILARI
GÜMRÜK
HANI
KALE
SUR
KALINTILARI
HARRAN
KAPI

ABDULKADİR HAKKARİ EVİ

AVLU KONUMU

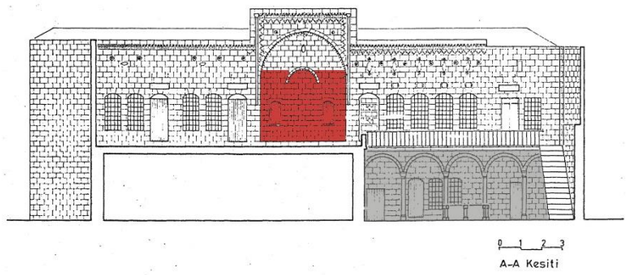

EYVAN KONUMU

24.şekil:ABDÜLKADİR HAKKÂRİ EVİ

ABDÜLKADİR HAKKARİ EVİ

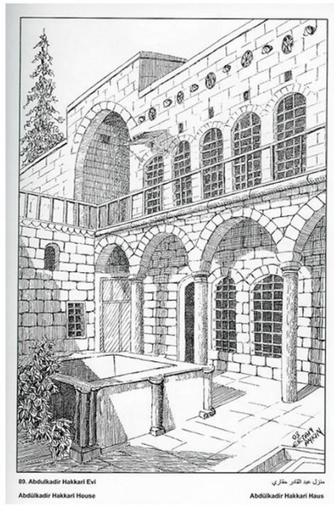
Yıldız Meydanı yakınındaki Yorgancı Sokak'tadır. Haremlik bölümünün ikinci avlusunda yer alan eyvanın batısına bitişik odanın süslemeli ahşap kapısındaki H.1283 /Mm:1866 tarihinin aynı zamanda evinde inşa tarihi olduğu tahmin edilir.

Sokak girişleri ayrı kapılarla sağlanan haremlik ve selamlık bölümlüdür. Haremlik bölümüne 'enikli kapı'dan girilir. Bu bölüm, aşağı yukarı hayat (avlu) olmak üzere iki bölümlüdür. Aşağı hayatın kuzey ve güney cepheleri sütunlu revaklıdır. Bu bölümde, mutfak, odunluk, develik, zerzembe (kiler) ve hizmetçi odası yer alır.bu bölümün kuzeydoğu köşesinden bir merdivenle yukarı hayata çıkılır. Ayrıca aşağı hayat avlusunun batı duvarındaki ikinci bit merdiven de yukarı avluya çıkış sağlamaktadır. Yukarı avlunun kuzey cephesinde, ortada büyük bir eyvan ve yanlarında ikişer oda bulunur. Eyvan ve odalar düz ahşap tavanlı ve çatı ile örtülüdür. Tavanlar çıtalarla dekore edilmiştir. Eyvanın iki yan duvarına ve karşı duvarına şebekeli oyma tekniğinde geometrik motifli taş panolar işlenmiştir. Ayrıca aynı süslemeler odaların dış cephelerindeki küçük havalandırma pencerelerinde de görülür.

Selamlık bölümünün girişi Yorgancı Sokak'tandır. Giriş kısmında bir oda ve ahır bulunur. Giriş bölmünden güney yönde yüselen merdiven selamlığın üst katına ulaşmaktadır. Üst katta, ortada eyvan ve doğu batısında birer oda yer almaktadır.

Evin Yorgancı Sokak cephesindeki gönye çıkmalar ve konsollar, odaları genişletme fonksiyonu görmeleri yanında sokağa dekoratif bir perspektif kazandırma işlevini de üstlenmişlerdir.

FOTOĞRAFLAR

YORGANCI SOKAK

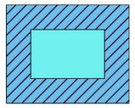
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ BİNA BİLGİSİ ANA BİLİM DALI
MİMAR ÖZLEM YÜCEL ERİŞMİŞ

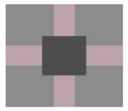
KONU HAKKINDA

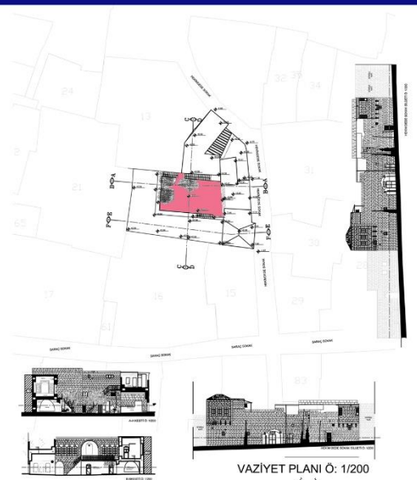
CEVHER SEZER EVİ

AVLU KONUMU

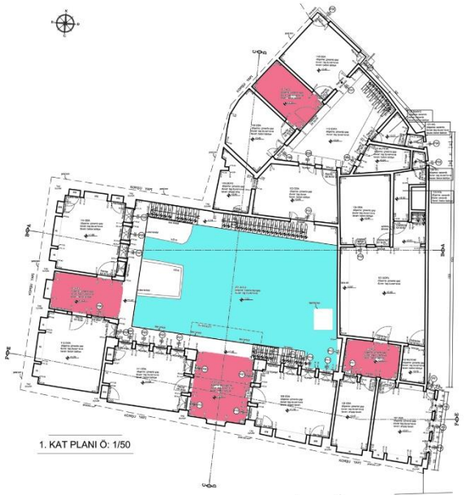

EYVAN KONUMU

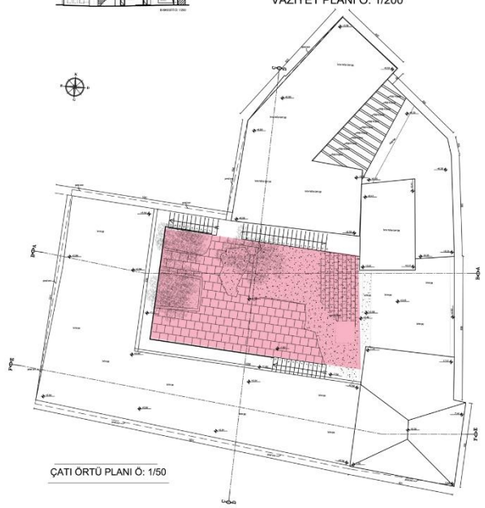

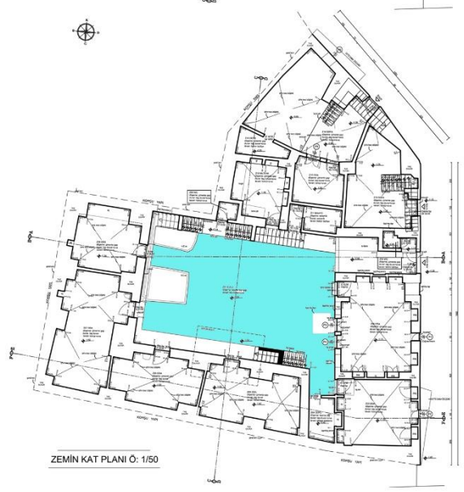
VAZİYET PLANI Ö: 1/200

1. KAT PLANI Ö: 1/50

ÇATI ÖRTÜ PLANI Ö: 1/50

ZEMİN KAT PLANI Ö: 1/50

KAYNAKÇA /DİPNOTLAR:Mimar Bahri TAŞÇI rölevelerinden yararlanılmıştır.

SEZERLER EVİ
Yıldız Meydanın doğusunda başlayan Kazancı Bedih Sokağının sonunda Ellisekiz Meydanında bulunan tarihi bir evdir. 2011 yılında Şanlıurfa Valiliği tarafından restore edilmiştir. İki katlı eyvanlı güzel bir evdir. Dizi film çekimlerinde kullanılmaktadır. Ellisekiz Meydanında bulunan Halvetiye Tekkesinin bitişiğinde yer alan eve kültür ve turizm amaçlı bir fonksiyon verilmiştir.

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

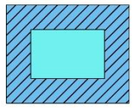
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ BİNA BİLGİSİ ANA BİLİM DALI

MİMAR ÖZLEM YÜCEL ERİŞMİŞ

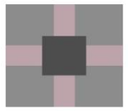
KONU HAKKINDA

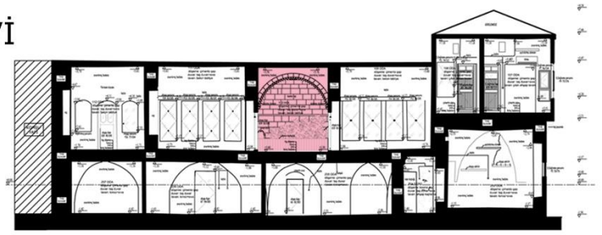
CEVHER SEZER EVİ

AVLU KONUMU

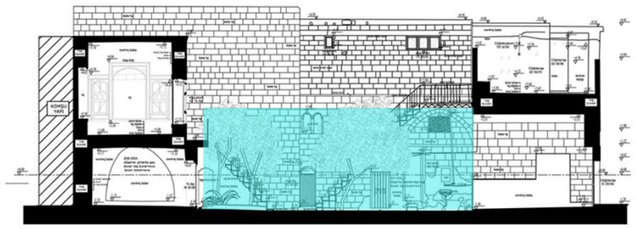

1. KAT EYVAN KONUMU

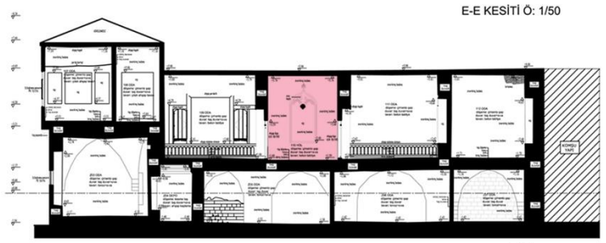

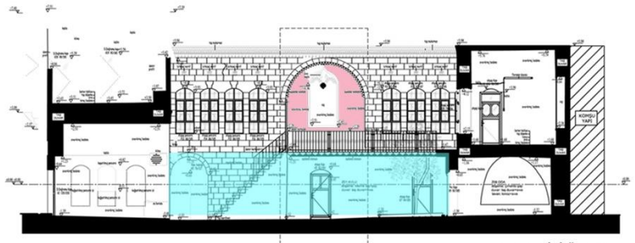
E-E KESİTİ Ö: 1/50

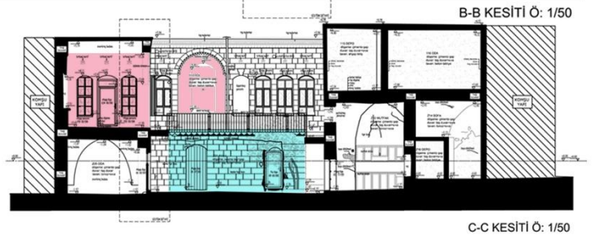
A-A KESİTİ Ö: 1/50

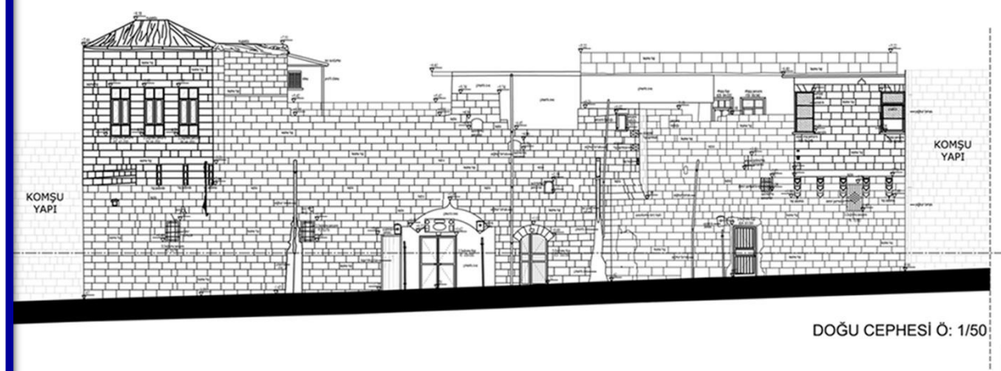
F-F KESİTİ Ö: 1/50

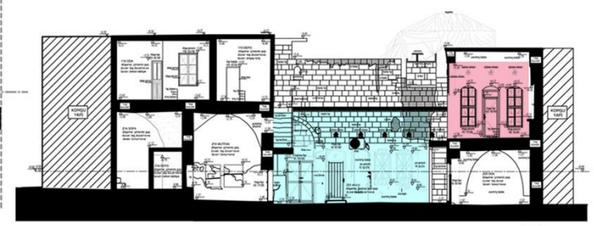
B-B KESİTİ Ö: 1/50

C-C KESİTİ Ö: 1/50

DOĞU CEPHESİ Ö: 1/50

D-D KESİTİ Ö: 1/50

KAYNAKÇA /DİPNOTLAR:Mimar Bahri TAŞÇI rölevelerinden yararlanılmıştır.

SEZERLER EVİ
Yıldız Meydanın doğusunda başlayan Kazancı Bedih Sokağının sonunda Ellisekiz Meydanında bulunan tarihi bir evdir. 2011 yılında Şanlıurfa Valiliği tarafından restore edilmiştir. İki katlı eyvanlı güzel bir evdir. Dizi film çekimlerinde kullanılmaktadır. Ellisekiz Meydanında bulunan Halvetiye Tekkesinin bitişiğinde yer alan eve kültür ve turizm amaçlı bir fonksiyon verilmiştir.

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ BİNA BİLGİSİ ANA BİLİM DALI
MİMAR ÖZLEM YÜCEL ERİŞMİŞ

FOTOĞRAFLAR

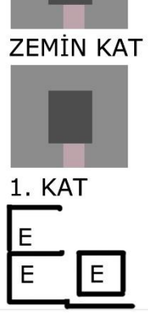
ÇETİNGİL EVİ

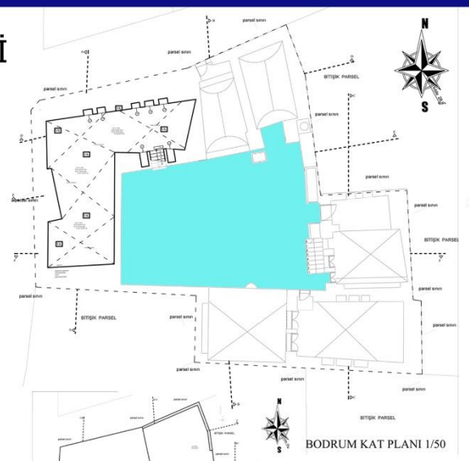
AVLU KONUMU

EYVAN KONUMU

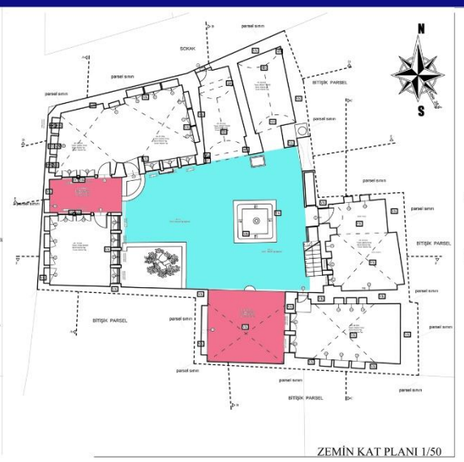
ZEMİN KAT

1. KAT

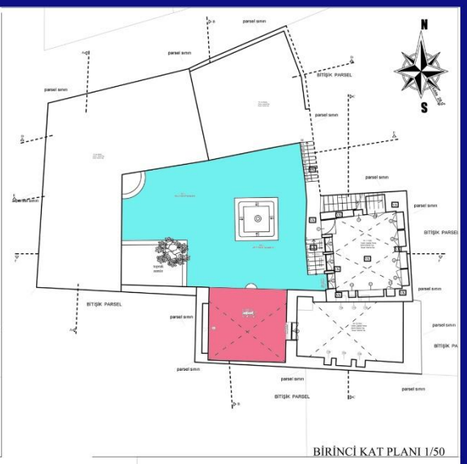

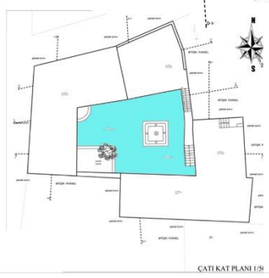
BODRUM KAT PLANI 1/50

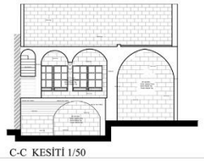
ZEMİN KAT PLANI 1/50

BİRİNCİ KAT PLANI 1/50

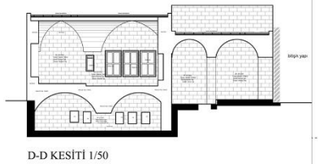

ÇATI KAT PLANI 1/50

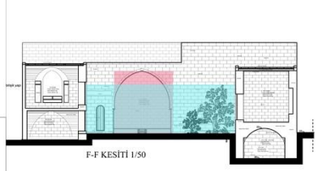

B-B KESİTİ 1/50

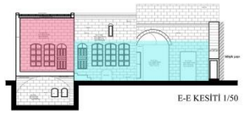

C-C KESİTİ 1/50

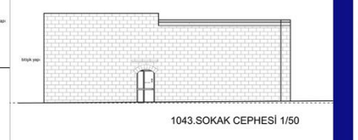

KURTULUŞ SOKAK CEPHESİ 1/50

A-A KESİTİ 1/50

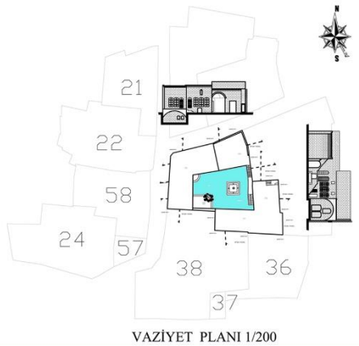

D-D KESİTİ 1/50

F-F KESİTİ 1/50

E-E KESİTİ 1/50

1043.SOKAK CEPHESİ 1/50

YERLEŞİM PLANI 1/500

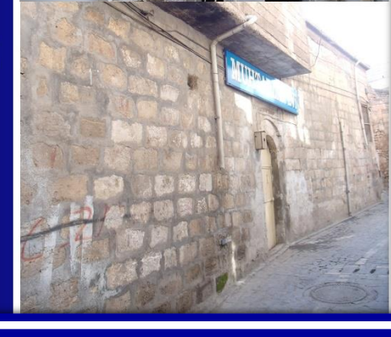
VAZİYET PLANI 1/200

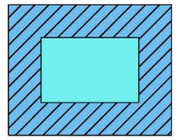
TARİHİ VE MİMARİ ÖZELLİKLERİ:Yapının yapım tarihi kitabesi olmadığı için bilinmemektedir. Ancak plan, malzeme, mimari eleman ve süsleme özellikleri ile diğer Urfa evleriyle gösterdiği benzerlikten dolayı 19.yy sonuna tarihlendirilebilir.
MİMARİ ÖZELLİKLER VE YAPI TANIMI :
Mehmet ÇETİNGİL Evi iki katlı ve bodrumu olan bir evdir. Yapının ikinci katı sonradan yapılma ve betonarmedir.Yapının orijinali tek katlıdır.Yapıya kuzeye bakan cepheden ve kemerli bir kapıdan girilmektedir.Girişin batısında sonradan yapılma ıslak hacimler,doğusunda orijinal kesme taştan oda ve bu odanın altında zerzembe yer almakta betonarme dikdörtgen avlunun ortasında kare bir havuz yer almaktadır.Avlunun güney cephesinde kesme taştan yapılmış tandır ve onun yan tarafında tandır yer almaktadır,bu eyvanın hemen üzerinde betonarme üç oda bulunmaktadır..Avlunun batısında develik ve onun üzerinde ise orijinal kesme taş oda mevcuttur.Avlunun batısında yine orijinal kesme taş oda bulunmakta bunun hemen karşısında ise sonradan yapılma betonarme oda bulunmaktadır.
Yapının pek çok odasında çeşitli özellikte nişler yer almakta fakat yapı orijinal dokusunu yapılan müdahaleler neticesin de kaybetmiştir.
KAYNAKÇA /DİPNOTLAR: Mimar Şükran GÜZEL rölevelerinden ve raporlarından yararlanılmıştır.

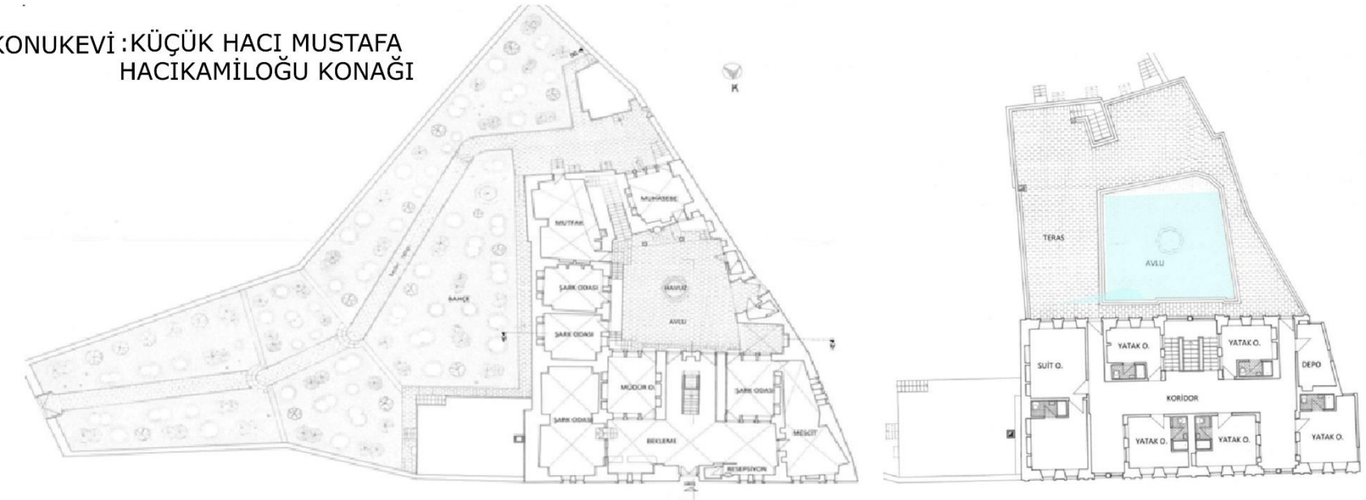
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ BİNA BİLGİSİ ANA BİLİM DALI
MİMAR ÖZLEM YÜCEL ERİŞMİŞ

DEVLET VİLAYET KONUKEVİ : KÜÇÜK HACI MUSTAFA HACIKAMİLOĞU KONAĞI

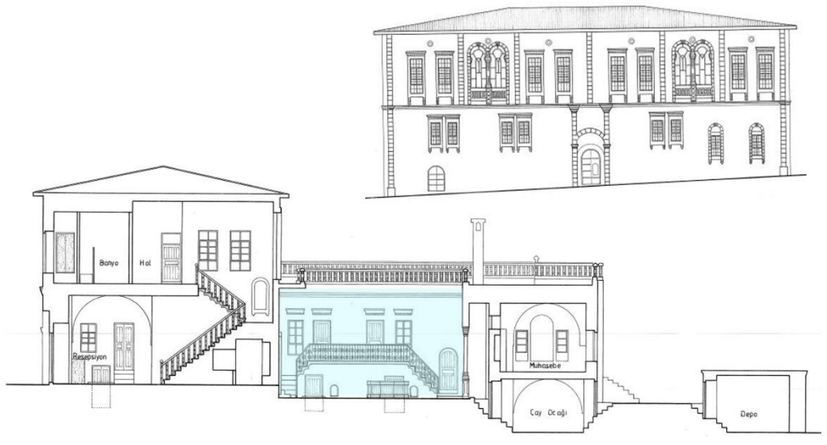
AVLU KONUMU

KÜÇÜK HACI MUSTAFA HACIKAMİLOĞLU KONAĞI
Vali Fuat Caddesi üzerinde yer alan bu tairihi konağın 20. yüzyıl başlarında inşa edildiği tahmin edilir. Çardaktaki odanın pencere duvarındaki Ermenice yazıya göre konağın Nişan Afadyen adlı Ermeni bir zengine ait olduğu anlaşılmaktadır.
Avrupai tarzda konak mimarisi ile geleneksel tarzda Urfa evi mimarisinin kaynaştığı bir özelliğe sahip olan konak, haremlik ve selamlık bölümlerinden meydana gelmiştir. Kuzey cephedeki kapıdan girilen iki katlı selamlık bölümünün alt katında doğu-batı yönünde büyük bir salon, güneyde sağda ve solda birer oda, batıda tonozlu bir oda, doğuda merdivenle inilen develik ve bunu üzerinde tonozla örtülü ara kat yer alır. Develiğin ayrıca sokak tarafından girişi bulunur. Selamlık giriş kapısının karşısına gelen merdivenle ikinci kata çıkılır. Beton tavanlı ve kiremit çatı ile örtülü bu bölüm koridor ve odalarla teşkilatlandırılmıştır.
Selamlık girişinin karşısındaki merdivenin sağında ve solundaki kapılarla haremliğe geçilir. Geleneksel Urfa evleri planında tasarlanmış olan haremliğin kare avlusunun ortasında dilimli bir havuz, avlunun doğusunda alt katta kiler ve bunun üzerinde merdivenle çıkılan tonozlu iki oda yer alır. Mutfak avlunun güney doğu köşesinde olup içerisinde kuyu bulunur. Avlunun güney yönünde bir revak bunun gerisinde altta ve üstte birer oda bulunur. Odaların doğu tarafında sarnıç yer alır. Haremliğin sokağa açılan esas kapısı avlunun batısındadır.
Küçük Hacı Mustafa Hacıkamiloğlu Konağı olarak da bilinen bu konak, emekli valilerden Cemal Mirkelamoğlu'nun varislerini temsilen sağladığı maddi ve manevi destek sonucunda Şanlıurfa Valiliği İl Özel İdaresi adına satın alınmıştır.
1992-1993 yıllarında Şanlıurfa Valiliği tarafından restore edilen yapıya "Vilayet Konukevi" fonksiyonu verilmiş ve 24 Mayıs 1993 tarihinde hizmete açılmıştır. Konak daha sonraları "Cevahir Konukevi" ismiyle restoran ve butik otel olarak kullanılmıştır.
KAYNAKÇA: Cihat KÜRKÇÜOĞLU 'nun Şanlıurfa kültür ve turizm varlıkları kitabından yararlanılmıştır.

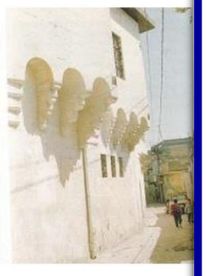
FOTOĞRAFLAR

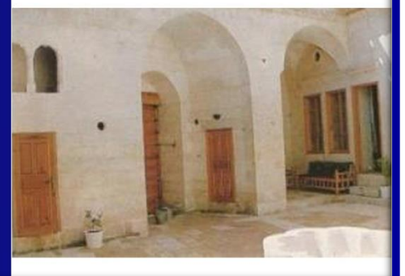

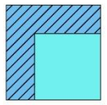
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ BİNA BİLGİSİ ANA BİLİM DALI

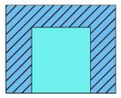
MİMAR ÖZLEM YÜCEL ERİŞMİŞ

ERİŞMİŞ EVİ

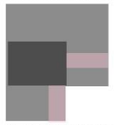
1. AVLU KONUMU

2. AVLU KONUMU

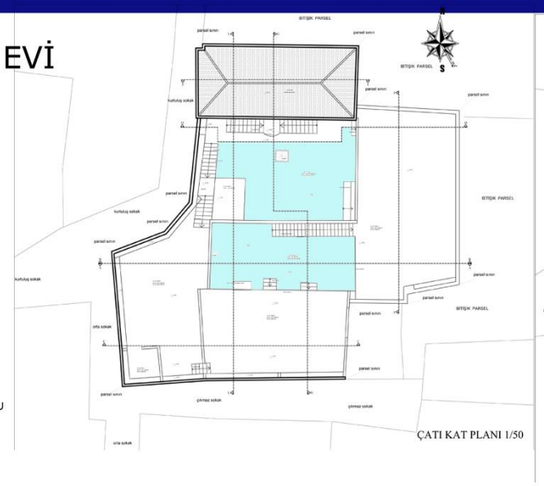
ZEMİN KAT EYVAN KONUMU

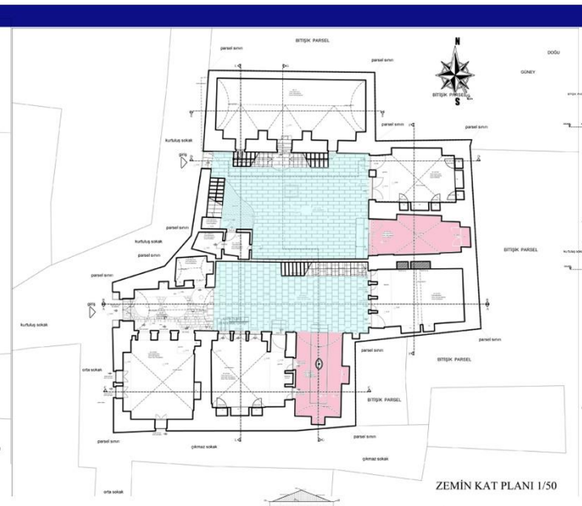

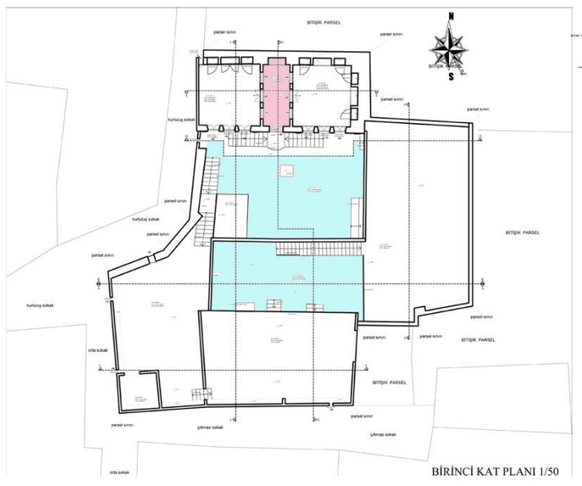
1.KAT EYVAN KONUMU

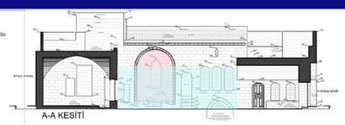
KONUM:
Parsel no:38
162 Ada
Mahalle/ Cadde Sokak Adı: Kurtuluş mahallesi 1017. sokak
Alanı(m2):393.14

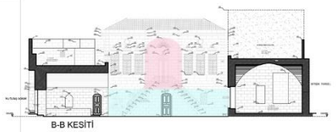

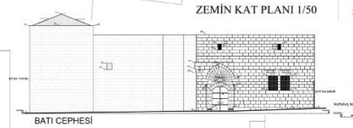

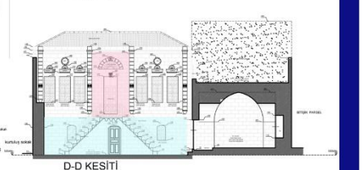

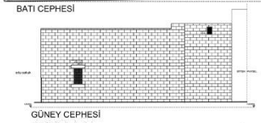

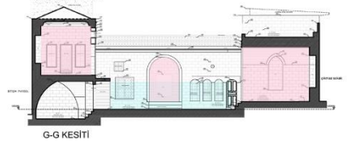

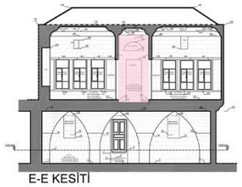

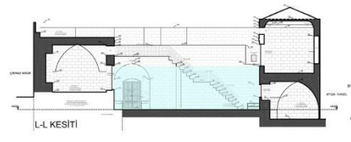

YAPININ TARİHİ VE GEÇİRDİĞİ AŞAMALAR
Şanlıurfa Kentsel sit alanı içerisindeKurtuluş mahallesi 1017. sokakmevkiinde yer almaktadır.Evin ayrılan diğer kısmında mevcut bir kitabe yer almamaktadır. Yapının mimari yapısı ve süsleme özelliklerine bakıldığında ve ev sahibi ile yapılan sözlü diyalog neticesinde evin 100-150 yıllık olduğu, Osmanlının son dönemine rastladığı anlaşılmaktadır.

YAPIM TEKNİĞİ KULLANILAN MALZEME VE SÜSLEME ELEMANLARI :
Dış duvarı kesme taştan olan eve dikdörtgen bir kapıdan girilmekte olup kapının üst kısmında dikdörtgen demir ferforjelikimgeldipenceresi yer almaktadır.Yapıya girildiği taktirde dikdörtgen kesme taş ile döşeli bir avluya girilmektedir avlunun ortasında bir adet portakal ağacı yer almaktadır.
Avlunun Doğu duvarında yer alan kesme taştan yapılmış demir ferforjeli bir merdiven ile dama çıkılmaktadır,merdivenin hemen altında ise sonradan yapılma betonarme ıslak hacimler bulunmaktadır. Avlunun Güney duvarı sonradan bölündüğü için betonarme ve tamamen sağırdır.
Avlunun batı duvarında güneyde girişi kemerli bir eyvan bulunmakta eyvanın üst örtüsü çapraz tonoz ile örtülü olup zemin betonarme malzeme ile döşelidir,eyvanın kapısı sonradan yapılma plastik doğramadır.Batı duvarının kuzeyinde yer alan odanın kare bir penceresi,dikdörtgen bir kapısı ,dikdörtgen pencerenin üstünde küçük benzer bir pencere ve pencerenin üzerinde yer alan geometrik desenli bordür bulunmaktadır.Buradaki odanın üst örtüsü çapraz tonoz zemini betonarme olup batı ve güney duvarında ahşap kepenkli ortadaki büyük yanlarda küçük olmak üzere üçer toplamda altışar niş mevcut olup böylelikle odanın duvarları hareketlilik kazanmıştır. Yapının Kuzey duvarında ise alt kısımda çapraz tonozla örtülü zemini betonarme malzeme ile kaplı iki adet basık kemerli demir ferforjeli penceresi bulunan develik yer almaktadır.
Develiğin hemen üst katında ise çift taraflı "V " modelinde dilimli kesme taştan yapılmış üst kata çıkılan kesme taştan yapılmış merdiven mevcuttur.Merdivenin ferforjeleri demir ve orijinaldir.Merdiven ile çıkılan üst katta iki oda bir eyvan yer almakta,odaların her birinin üç olmak üzere altı adet basık kemerli penceresi, orijinal demir ferforjeleri,üstlerinde yelpaze motifi ve orta pencerelerin üzerinde yuvarlak kuş takaları mevcuttur.Eyvana basık kemerli sağır bir kemer içerisinde bulunan dikdörtgen kapı ile girilmektedir,kapının üzerinde ise bitkisel bezemeli bir kilit taşı mevcuttur.Sağır kemer in içinde bulunan pencere demir ve orijinal ferforjeler ile kapatılmıştır.Oda ve eyvanların üst örtüsü ise kiremittir.Eyvanın üst örtüsü ahşap olup zemini şaptır.Yanlarda bulunan her iki odanın kapı ve pencereleri dikdörtgen olup ahşaptır,odaların üst örtüsüdüz olup ahşap işlemeli kaplamadır. içlerinde bulunan nişlerde ahşap malzeme kullanılmıştır.Avlunun Güney duvarında sonradan ayrılan parsele geçildiğinde ise ; yapıya sivri kemer içerisinde üstünde bitkisel bezemeleri bulunan basık kemerli yanları sütunceli bir kapıdan girilmektedir.Kapıdan içeri girildiğinde karşımıza beşik tonoz ve sağ tarafta bir oda sol tarafta ıslak hacim bulunmaktadır.Yer zemininde yekpare yuvarlak büyük taşlar tavanda bitkisel bezemeli tavan taşı bulunmaktadır.Giriş kapısının sol tarafında sivri kemerli sağır bir pencere bulunmaktadır,muhtemelen burası ıslak hacim olarak kullanıldığı için pencere sonradan kapatılmıştır.Sağ tarafta yer alan odanın iki basık kemerli pencere ve basıl kemerli bir kapısı bulunmaktadır.Kapı girişinin her iki yanında dinlenme oturağı bulunmaktadır. Yapının avlusu dikdörtgen olup tamamen kesme taş ile döşelidir.Avlunun güney duvarında üç basık kemerli pencere ve bir basık kemerli kapısı olan oda mevcut olup üst örtü çapraz tonoz alt ise betonarme malzeme ile döşenmiştir.Odanın hemen yanında sıçan dişi motifi ile bezenmiş kilit taşı kırık taş basamaklar ile çıkılan bir eyvana girilmektedir.Eyvanın zemini taş döşeme olup yerde küçük bir havuz yer almaktadır, eyvanın güney duvarında dilimli kemerli bir niş bulunmaktadır,eyvanın içerisinde ise yan odaya ait iki dikdörtgen pencere bulunmaktadır..Avlunun güney cephesinde günümüzde kapalı olan bir zerzembe mevcuttur. Avlunun Kuzey cephesinde üst dama çıkılan kesme taştan yapılma merdiven bulunmaktadır.

KAYNAK:Şükran GÜZEL röleve ve raporundan yararlanılmıştır. Emine TAŞÇI sanat tarihi raporundan yararlanılmıştır.

KONU HAKKINDA

YAPININ YERİ :
Yapı Şanlıurfa merkez ilçesi Kurtuluş Mahallesi
1017-1029.SK. NO:10-11 162 ada, 38 parsel de bulunmaktadır.
Yapı ERİŞMİŞ Evi" adı ile tescillenmiştir.
Yatay ve düşey taşıyıcı elemanlar, yatay ve düşey kaplama elemanları, örtü malzemesi ve tekniği:Yapıda kesme taş kullanılmıştır.
Duvar kalınlıkları ortalama 70-100 cm kalınlıkta yapılmıştır.
Yapıdaki gerekli açıklıklar çapraz tonoz, teknc tonoz ve ahşap mertek ile geçilmiştir.
Yapının üst örtüsü düz teras ve oturtma çatıdır.
Tabanda da taş döşeme kullanılmıştır.
TARIIII VE MİMARİ ÖZELLİKLERİ:
Yapının yapım tarihi kitabesi olmadığı için bilinmemektedir.
Ancak plan, malzeme, mimari eleman ve süsleme özellikleri ile diğer Urfa evleriyle gösterdiği benzerlikten dolayı 19.yy sonuna tarihlendirilebilir.
MİMARİ ÖZELLİKLER VE YAPI TANIMI :
ERİŞMİŞ Evi iki katlı ve bodrumu olan bir evdir.
Yapı ikiyc ayrıldığı için orijinal kapı daha görkemli, sivri kemer içerisinde basık kemerli bir kapı iken diğer kapı daha sadedir.
Sade olan kapıdan içeri girildiğinde kuzey cephede alt kat develik üst kat eyvan ve odalar,güney cephe betonarme ve sağır,batı cephede iki adet tek katlı oda ve kesme taş ile örülü bir avlu bulunmaktadır.
Yapının orijinal kapısından girildiğinde beşik tonoz ile kaplı bir koridordan girilmektedir,sağ tarafta mutfak olarak kullanılan oda sol tarafta ıslak hacim yer almaktadır.Dikdörtgen avlu kesme taş ile döşenmiş olup avlunun Güney cephesinde bir oda ve eyvan alt katta zerzembe,Kuzey cephesinde betonarme duvar ve kesme taşlı merdiven bulunmaktadır,Batı cephesinde kesme taşlı tek katlı basık kemerli kapı ve pencere bulunmaktadır.
Evin bir çok yerinde ahşap malzeme ve orijinal demir ferforjeler bulunmakla beraber yer yer plastik doğramalarda mevcuttur.

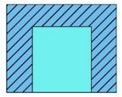

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ BİNA BİLGİSİ ANA BİLİMDALI
MİMAR ÖZLEM YÜCEL ERİŞMİŞ

DİŞ EVİ

AVLU KONUMU

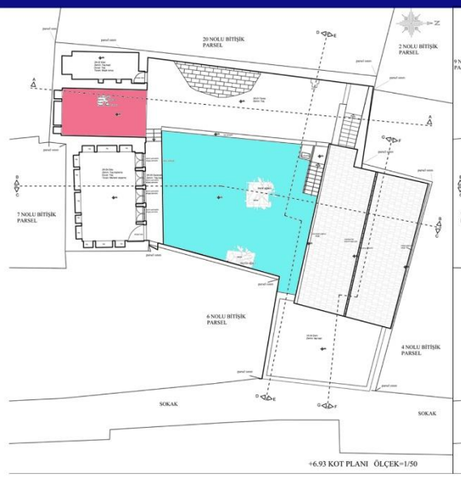

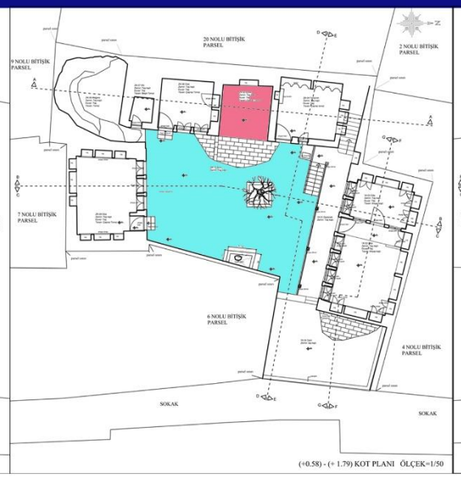
Z.KAT EYVAN KONUMU

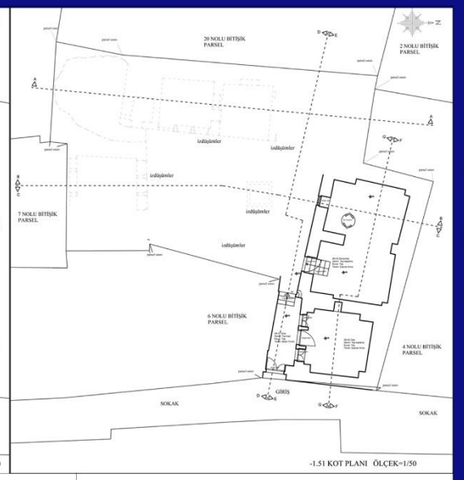

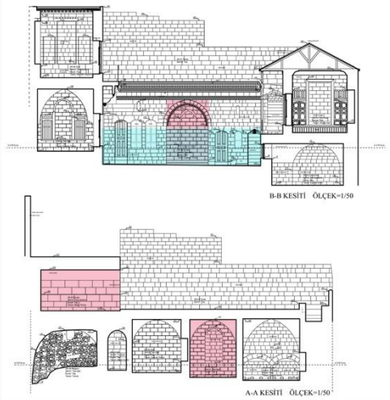
1.KAT EYVAN KONUMU

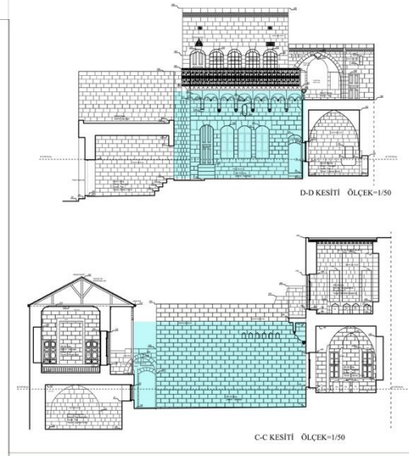

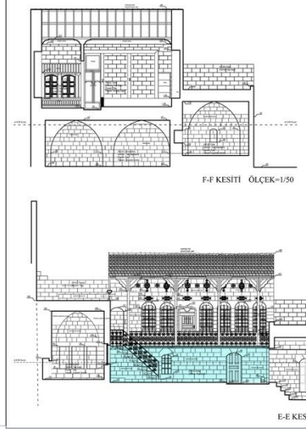

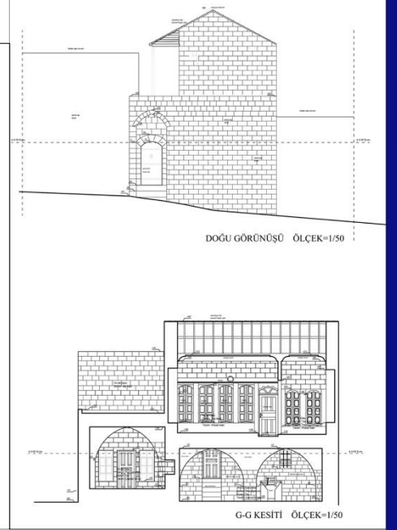

KAYNAKÇA /DİPNOTLAR:Mimar Seydi YÜZGÜL rölevelerinden ve raporundan yararlanılmıştır.

FOTOĞRAFLAR

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ BİNA BİLGİSİ ANA BİLİM DALI
MİMAR ÖZLEM YÜCEL ERİŞMİŞ

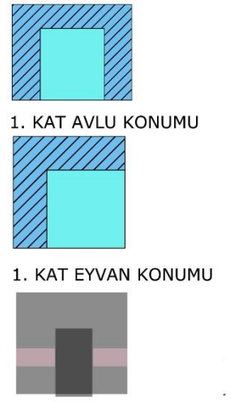
FOTOĞRAFLAR

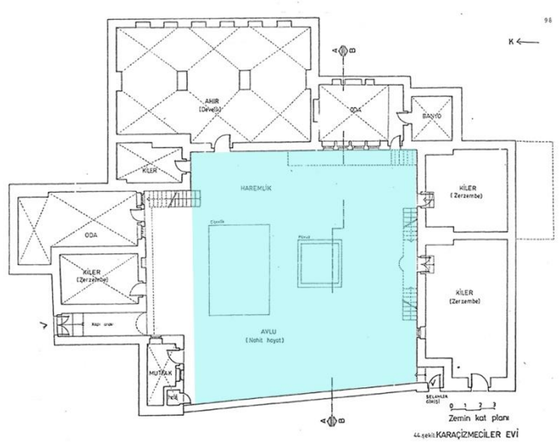
KARAÇİZMECİLER EVİ

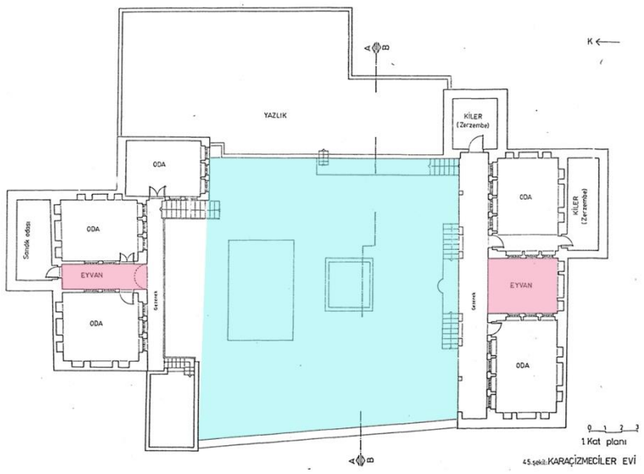
ZEMİN KAT AVLU KONUMU

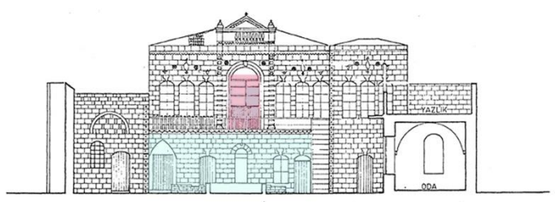
1. KAT AVLU KONUMU

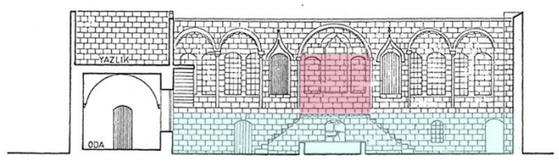
1. KAT EYVAN KONUMU

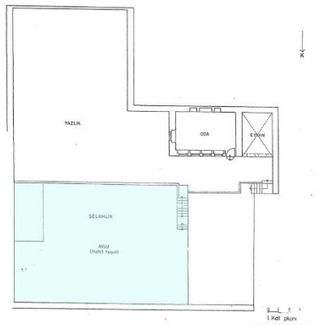

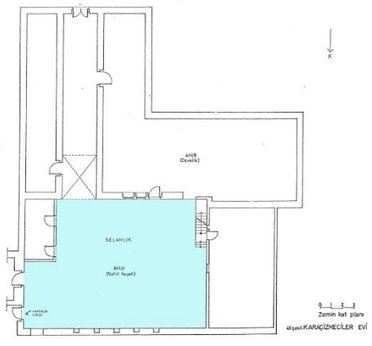

KARAÇİZMELİLER EVİ
Haşimiye Meydanı'nın ve Mevlevihane Camii'nin doğusundadır. Pınarbaşı Mahallesi Kıbrıs Sokak No:7'de bir kapısı, Derin Sokak No:4'te diğer kapısı yer almaktadır. Geçmişte Karaçizmeliler ailesine ait olduğundan bu isimle anılmaktadır.
Kesme taştan inşa edilmiş haremlik,selamlık ve misafirlik olmak üzere üç ayrı yapıdan oluşan tarihi bir evdir. Selamlık bölümüne giriş Kıbrıs sokaktan kemerli bir kapıdan girilerek tonoz örtülü kapı arası geçilerek selamlık bölümü avlusuna ulaşılır. Misafirlik bölümü selamlığın kuzeyinde yer alır. Selamlık avlusunun doğusunda ise haremlik bölümü bulunur. Haremlik bölümünün diğer bölümü ise Derin sokaktadır. Taş avlulu, havuzlu, eyvanlı güzel bir Urfa evidir.

KAYNAK:KÜRKÇÜOĞLU,Şanlıurfa Kültür Ve Turizm Varlıkları , S.72

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ BİNA BİLGİSİ ANA BİLİMDALI

MİMAR ÖZLEM YÜCEL ERİŞMİŞ

KONU HAKKINDA

KÜRKÇÜZADE MAHMUT NEDİM KONAĞI KURTULUŞ MÜZESİ

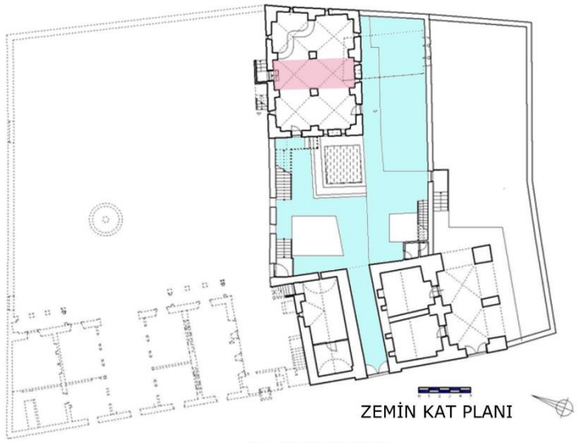
1.AVLU KONUMU

2.AVLU KONUMU

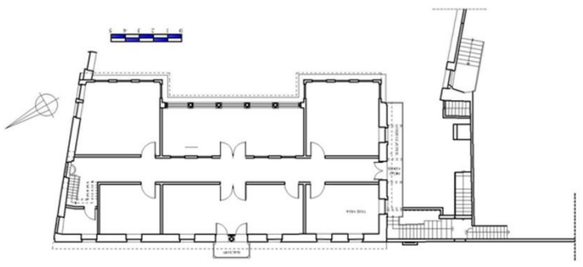
Z.K.EYVAN KONUMU 1.K.EYVAN KONUMU

EYVAN KONUMU

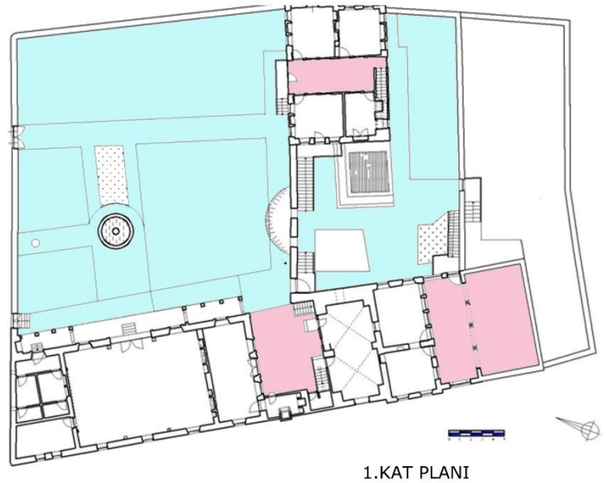

ZEMİN KAT PLANI

2.KAT PLANI

1.KAT PLANI

KAYNAKÇA /DİPNOTLAR

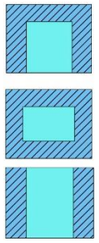
KÜRKÇÜZADE MAHMUT NEDİM EFENDİ KONAĞI (Kurtuluş Müzesi)
Millet Hanı'nın batısındadır. 1903 tarihinde inşa edilmiştir. Avrupai tarzda konak mimarisi ile geleneksel tarzda Urfa evinin kaynaştığı bir özelliğe sahip olan ve oldukça geniş bir alana yayılan konak, haremlik ve selamlık bölümlerindeki düzgün kesme taş yapılardan meydana gelmiştir. Haremlik bölümünü oluşturan kesme taştan iki katlı yapının doğuya bakan esas cephesi, ortada bir eyvan, binanın iki yanına sütunlarla eyvandan öne taşan bir görünüm verilmiştir. Doğu cepheye nazaran daha az hareketli olan batı cephe, dikdörtgen ve elips pencereler, üstte ortalarında ince sütunlarla kemerli iki göze ayrılmış iki büyük pencere yer almaktadır.
Konağın güneydoğusunda geleneksel Urfa evi tarzında inşa edilmiş selamlık bölümleri yer alır.
Urfa Kurtuluş Savaşı'nda Fransız kuvvetlerince işgal edilerek karargah olarak kullanılan bu tairihi yapı,2002 yılında Şanlıurfa Valiliği tarafından satın alınmıştır. Şanlıurfa Eğitim Kültür, Sanat ve Araştırma Vakfı'nın (ŞURKAV) 2009 yılında restore ettiği tarihi bina "Kurtuluş Müzesi"ne dönüştürülmüştür. Haremlik katının üst katı müze haline getirilen tarihi konağın alt katı ise geniş bir salon haline getirilmiştir. Şanlıurfa'nın düşman işgalinden kurtuluşunun 89. yıldönümü olan 11 Nisan 2009'da düzenlenen törenle hizmete açılan müzede, savaşta kullanılan birçok silah, mermi, asker ve yöresel kıyafet ile Kurtuluş Savaşı döneminde Fransızlara karşı yapılan mücadeleye öncülük eden Onikiler'in yöresel kıyafetli temsili balmumu heykelleri sergilenmektedir.
Kaynak:Kürkçüoğlu,Şanlıurfa Kültür Ve Turizm Varlıkları , S.68 Kaynak Çizim: Beyaztaş, Şanlıurfada 3 Tarihi Konak , 2017 ,S.34,35,36

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ BİNA BİLGİSİ ANA BİLİMDALI
MİMAR ÖZLEM YÜCEL ERİŞMİŞ

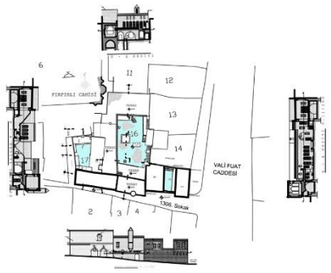
AHMET ELÇİ EVİ

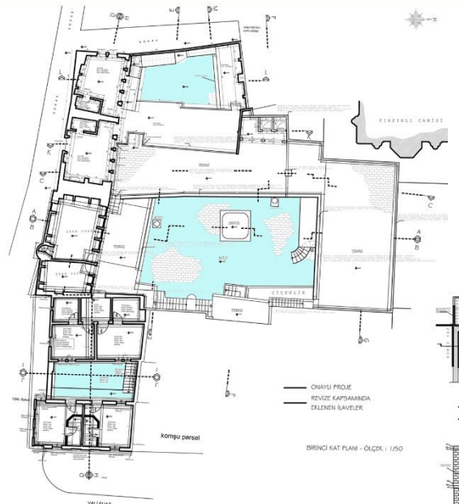
AVLU KONUMU

EYVAN KONUMU

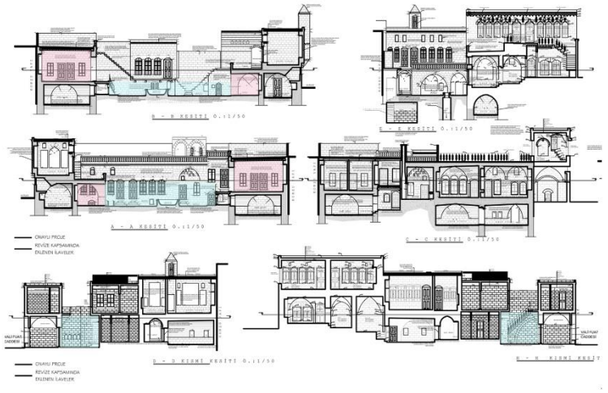

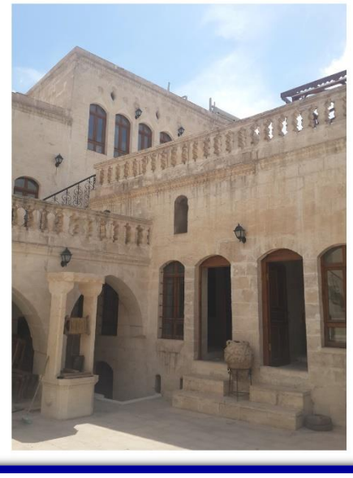
KAYNAKÇA /DİPNOTLAR:Mimar Seydi YÜZGÜL rölevelerinden yararlanılmıştır.

FOTOĞRAFLAR

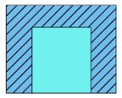
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ BİNA BİLGİSİ ANA BİLİMDALI

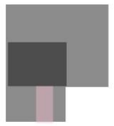
MİMAR ÖZLEM YÜCEL ERİŞMİŞ

KAMİL TÜRKMEN EVİ

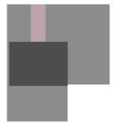
AVLU KONUMU

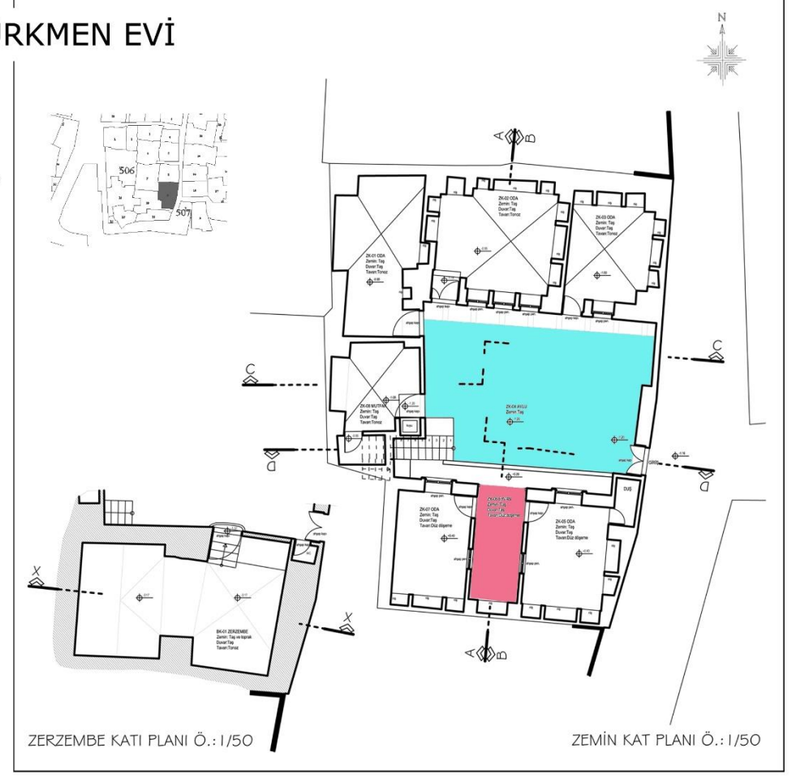

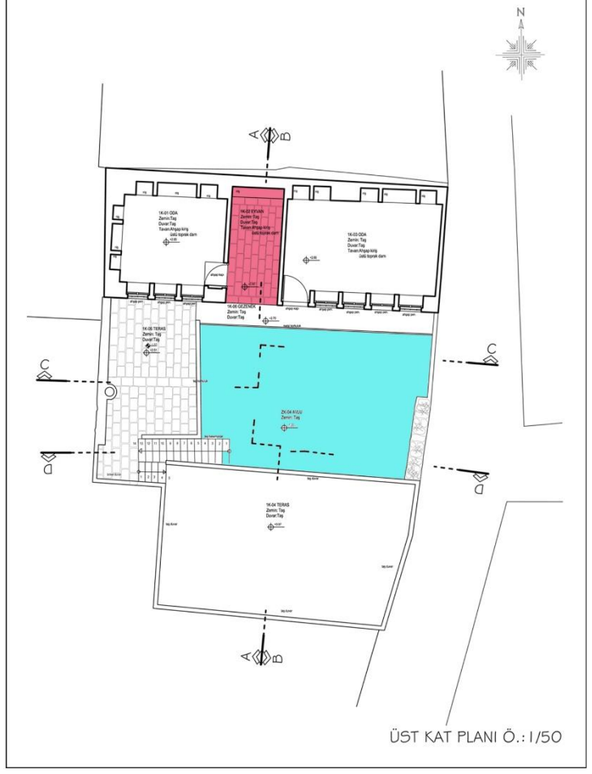
ZEMİN KAT EYVAN KONUMU

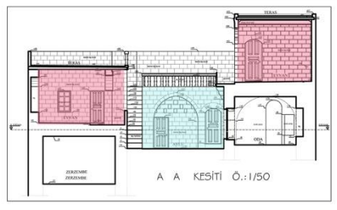

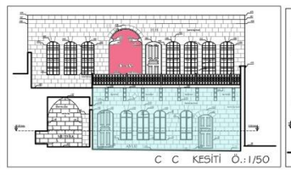
1.KAT EYVAN KONUMU

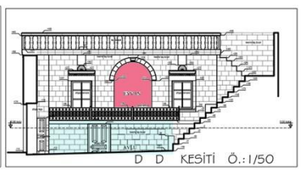

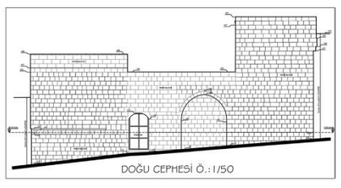

KAYNAK:Mimar Hatice Kübra İLHAN rölevelerinden yararlanılmıştır.

KONU HAKKINDA

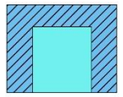
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ BİNA BİLGİSİ ANA BİLİMDALI

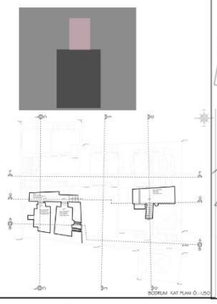
MİMAR ÖZLEM YÜCEL ERİŞMİŞ

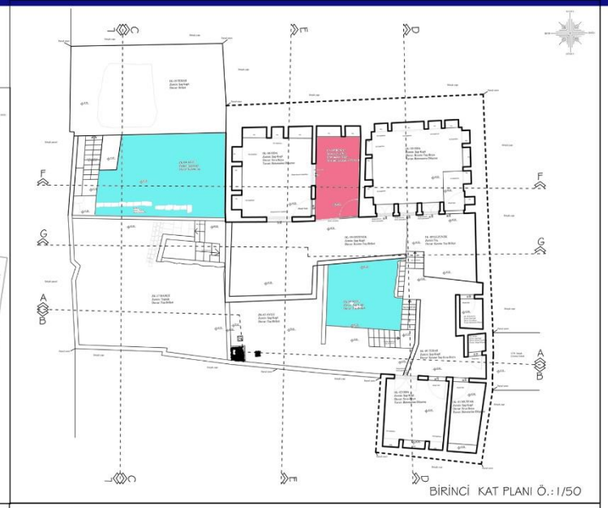
HACER DÖNERTAŞ EVİ

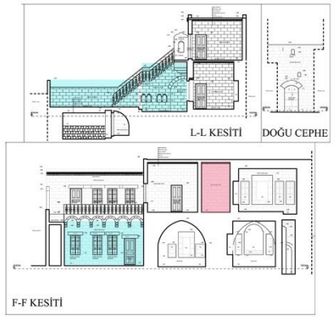
AVLU KONUMU

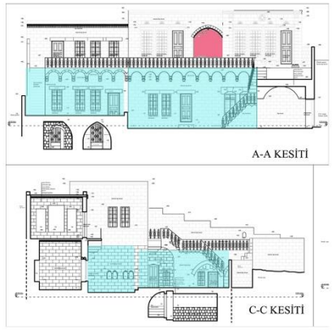

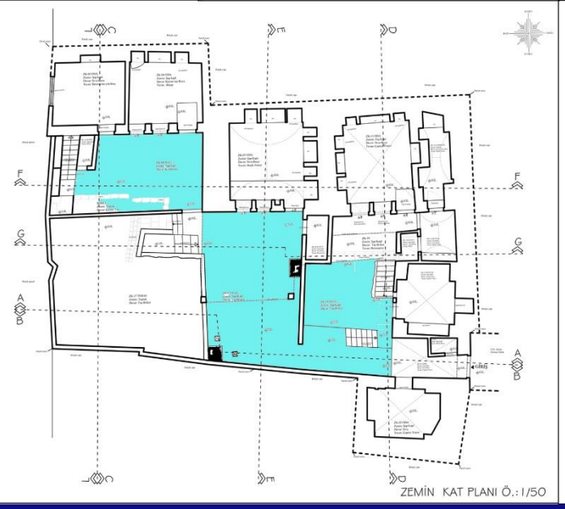
1.KAT EYVAN KONUMU

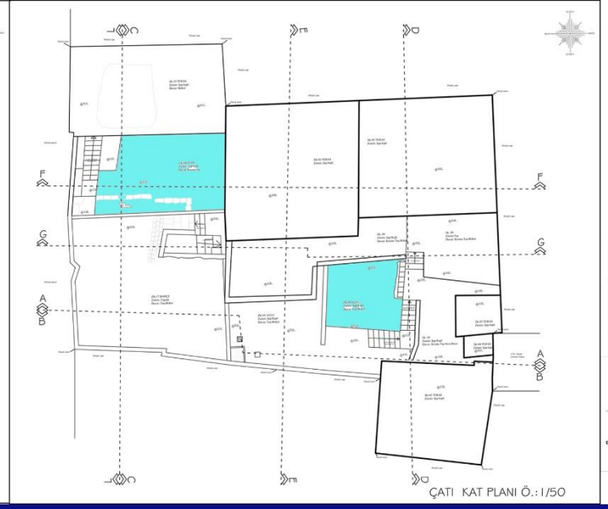

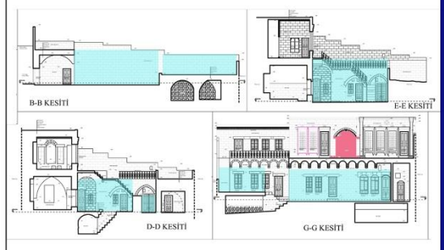

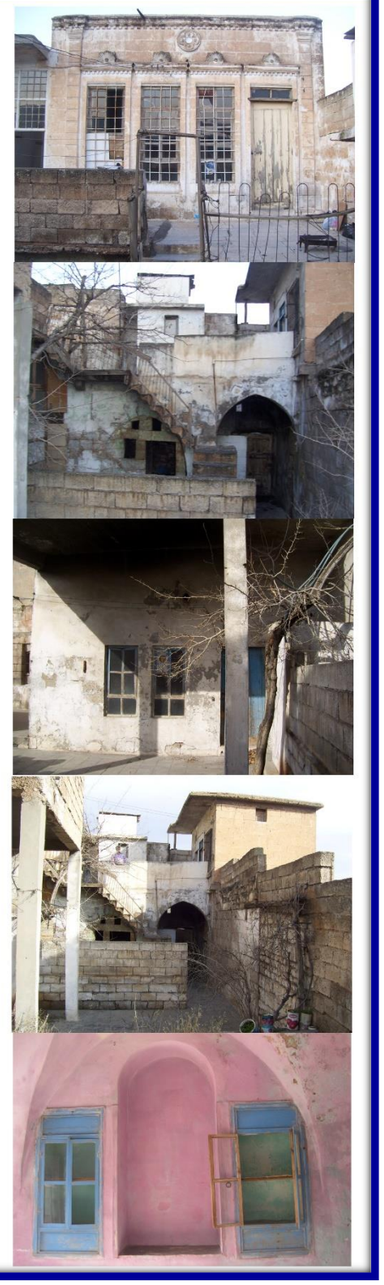

KAYNAKÇA /DİPNOTLAR:Mimar Seydi YÜZGÜL rölevelerinden ve raporundan yararlanılmıştır.

FOTOĞRAFLAR

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ BİNA BİLGİSİ ANA BİLİMDALI

MİMAR ÖZLEM YÜCEL ERİŞMİŞ

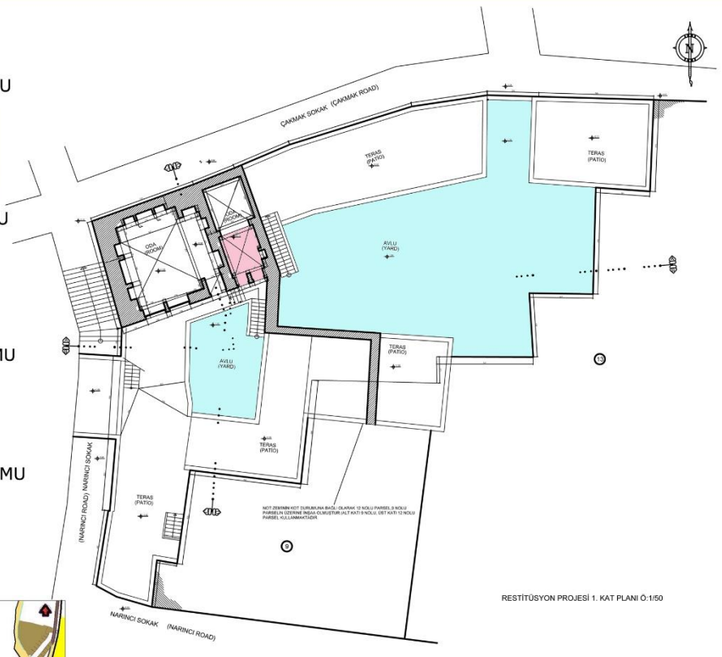
NARLI EV

1.AVLU KONUMU

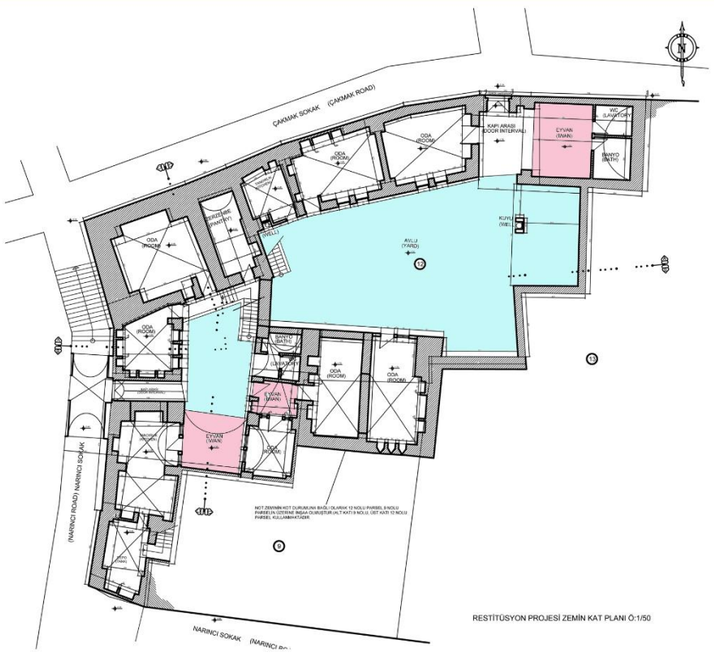
EYVAN KONUMU

2.AVLU KONUMU

2.EYVAN KONUMU

RESTİTÜSYON PROJESİ 1. KAT PLANI Ö:1/50

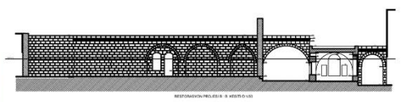
RESTİTÜSYON PROJESİ ZEMİN KAT PLANI Ö:1/50

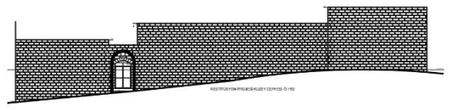

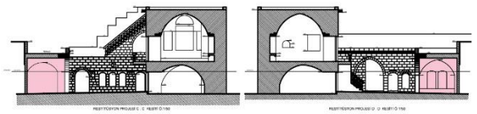

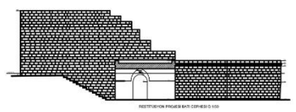

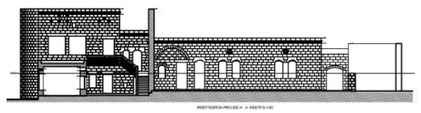

NARLI EV (Butik Otel)
Hasan Padişah Camii karşısında Bıçakçı Mahallesi'nde Mehmet Bağmancı Evi'nin batısındadır. Manici Otel'e bitişiktir. Bahçesindeki nar ağaçlarından ismini alan "Narlı Ev", Şanlıurfa'nın geleneksel mimarisini yansıtan güzel örneklerden biridir. Mülkiyeti Şanlıurfa Kültür, Eğitim, Sanat ve Araştırma Vakfı'na (ŞURKAV) ait bu Urfa evi restore edildikten sonra 22 odalı butik otel olarak Manici Otel ile birlikte hizmet vermektedir.

FOTOĞRAFLAR

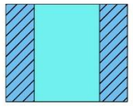
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ BİNA BİLGİSİ ANA BİLİMDALI
MİMAR ÖZLEM YÜCEL ERİŞMİŞ

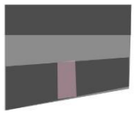
FOTOĞRAFLAR

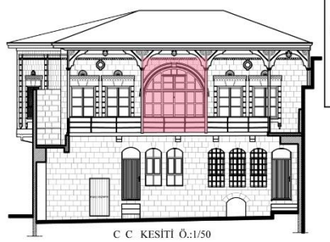
REMZİ AKKAYA EVİ

AVLU KONUMU

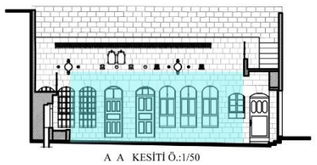

1.KAT EYVAN KONUMU

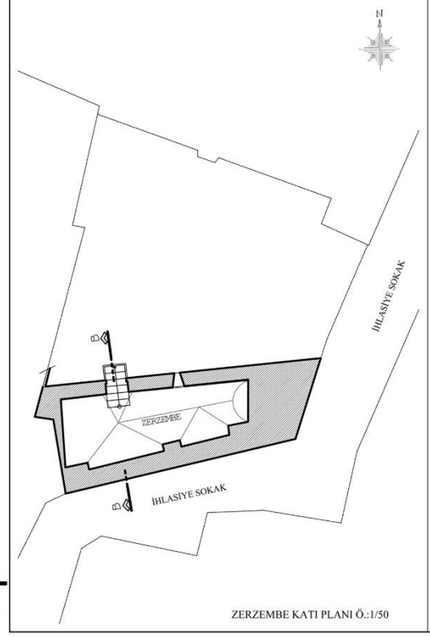

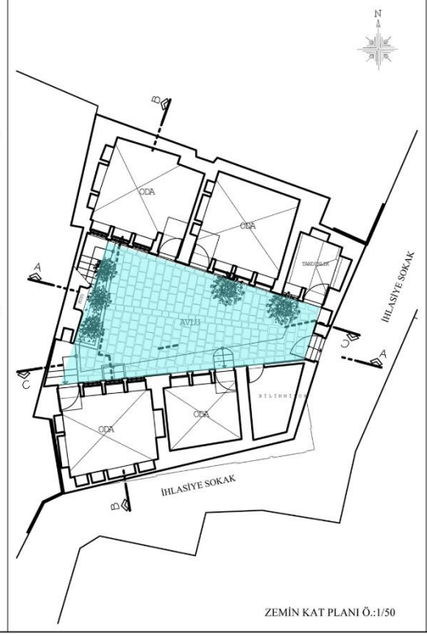
C C KESİTİ Ö.:1/50

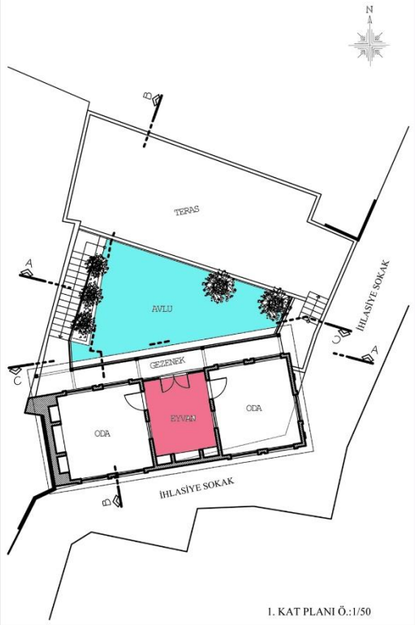
A A KESİTİ Ö.:1/50

ZERZEMBE KATI PLANI Ö.:1/50

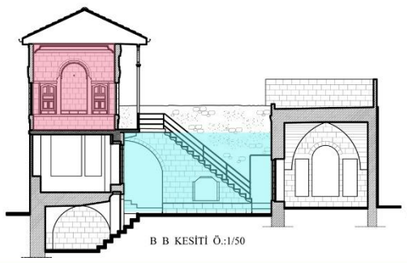
ZEMİN KAT PLANI Ö.:1/50

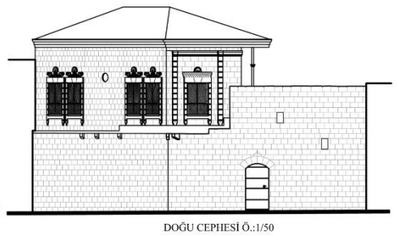
1. KAT PLANI Ö.:1/50

GÜNEY CEPHESİ Ö.:1/50

B B KESİTİ Ö.:1/50

DOĞU CEPHESİ Ö.:1/50

KAYNAK:Mimar Hatice Kübra İLHAN rölevelerinden yararlanılmıştır.

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

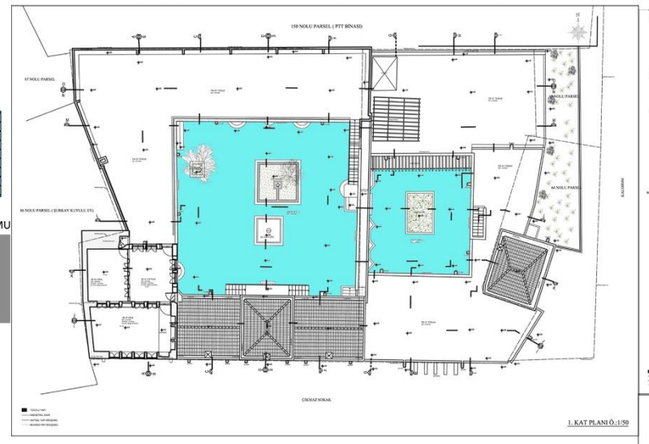
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ BİNA BİLGİSİ ANA BİLİMDALI
MİMAR ÖZLEM YÜCEL ERİŞMİŞ

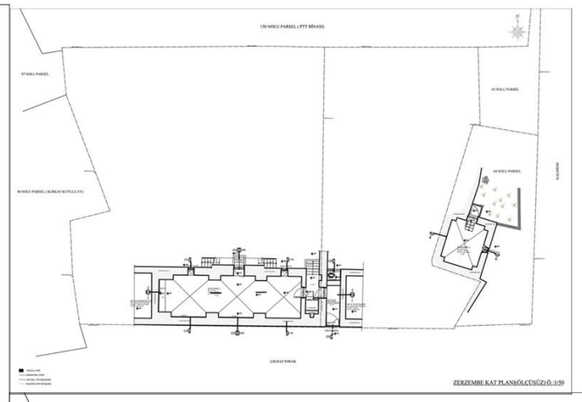
FOTOĞRAFLAR

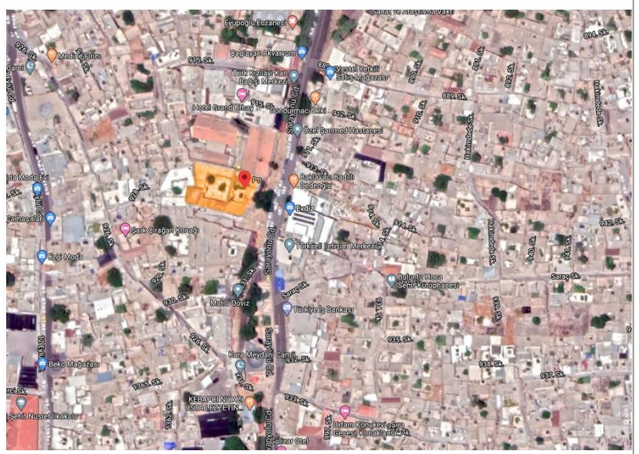
ŞANLIURFA KÜLTÜR VE TURİZM VARLIKLARINI KORUMA KURULU

AVLU KONUMU

Z.KAT EYVAN KONUMU

Şanlıurfa Fuarı
Merkez Camii
Ali Rıfkı Bey Konağı
Kent Konseyi Park ve Bahçeler Müdürlüğü
Yeşil Ev
Şanlıurfa Müzesi
Hz. Osman Camii
Eski Sanayi Mahallesi
Arkeoloji Müzesi
Eski Emniyet Müdürlüğü
Eski Sarayönü Parkı
Halfeti - Şanlıurfa Yolu
Şanlıurfa Kültür Sarayı
Eski Hal
Balıklı Göl Parkı
Şanlıurfa Valiliği
Türkiye İş Bankası
Eski Mevlit
Büyük Camii
Kızılay Meydanı
Kızılay Meydanı Otoparkı
Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi
Sanayi Sitesi
Şanlıurfa Ticaret Odası
Şanlıurfa Ticaret Borsası

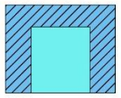
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ BİNA BİLGİSİ ANA BİLİMDALI

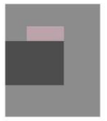
MİMAR ÖZLEM YÜCEL ERİŞMİŞ

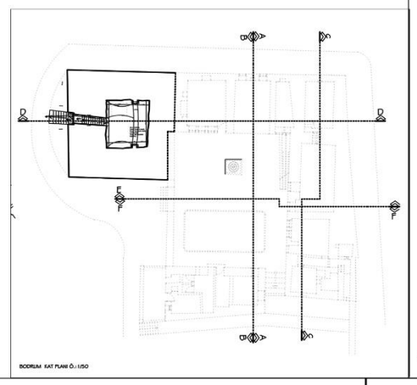
SAKIB'IN KÖŞKÜ

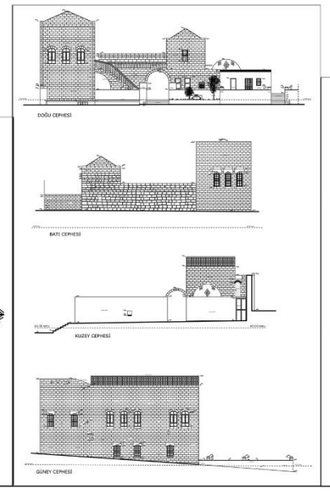
AVLU KONUMU

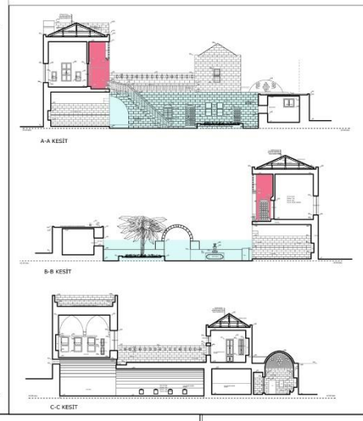

1.KAT EYVAN KONUMU

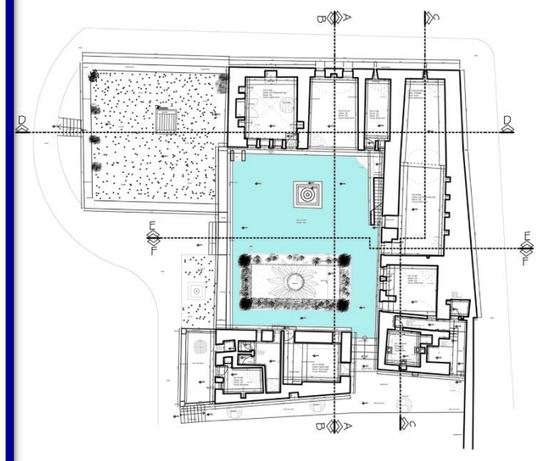

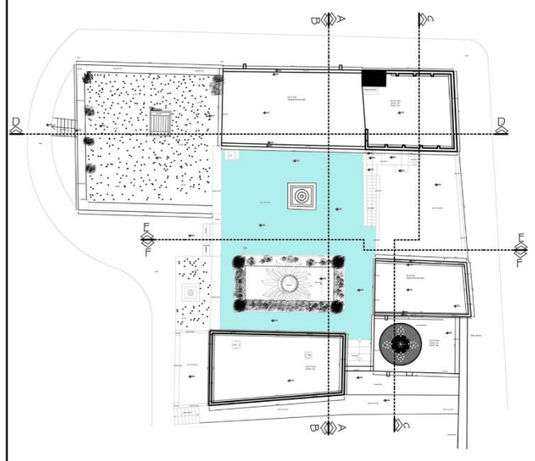

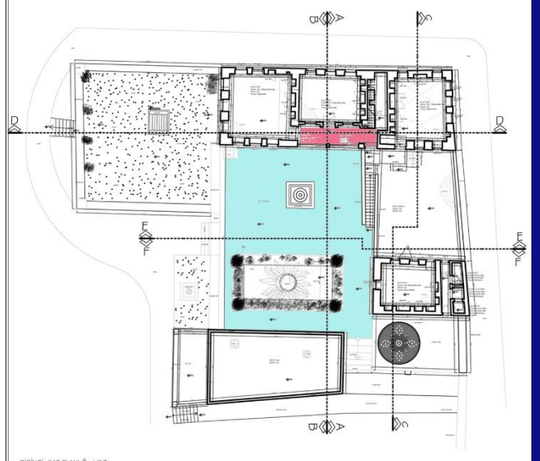

SAKIB'IN KÖŞKÜ

Ünlü mutasavvıf ve Şair Sakıp Efendi (1796-1876) tarafından yaptırılan bu konak, Haleplibahçe içindedir. Harem ve selamlık olarak geniş bir alana yayılan konak, 1985 yılında Şanlıurfa Belediyesi'nce tamir ettirilmiştir.

İki katlı konak, doğu-batı istikametinde dikdörtgen plandır. Alt katta kuzey cephede ortada beşik tonozlu büyük bir eyvan ve yanlarında birer oda yer alır. Çatıyla örtülü ikinci katın ön tarafı, ortası sütunlu iki kemerle gezenek olarak teşkilatlandırılmış ve yanlara odalar yerleştirilmiştir.

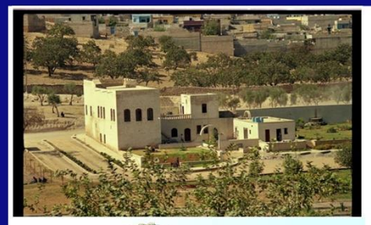
İkinci katın doğusunda yer alan odanın duvarlarında Sakıp Efendi'nin mavi boyalı ahşap üzerine 1845 tarihli ta'lik hattıyla yazılmış şiiri yer almaktadır. Konağında bu tarihte yapıldığı tahmin edilir. Konak avlusunun batısında soğukluklu, sıcaklı ve külhanlı küçük bir hamam bulunur.

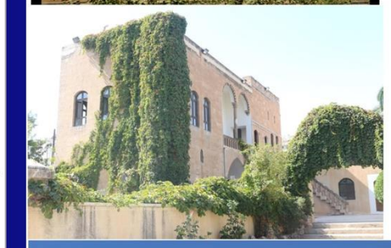
Büyükşehir sosyal tesisleri olarak kullanılmaktadır

KAYNAK:Cihat KÜRKÇÜOĞLU nun Şanlıurfa'nın kültür ve turizm varlıkları kitabından yararlanılmıştır.

Mimar Seydi YÜZGÜL rölevelerinden yararlanılmıştır.

FOTOĞRAFLAR

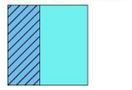
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ BİNA BİLGİSİ ANA BİLİMDALI

MİMAR ÖZLEM YÜCEL ERİŞMİŞ

ŞAHAP BAKIR EVİ-MECLİS EVİ

1.AVLU KONUMU 2.AVLU KONUMU

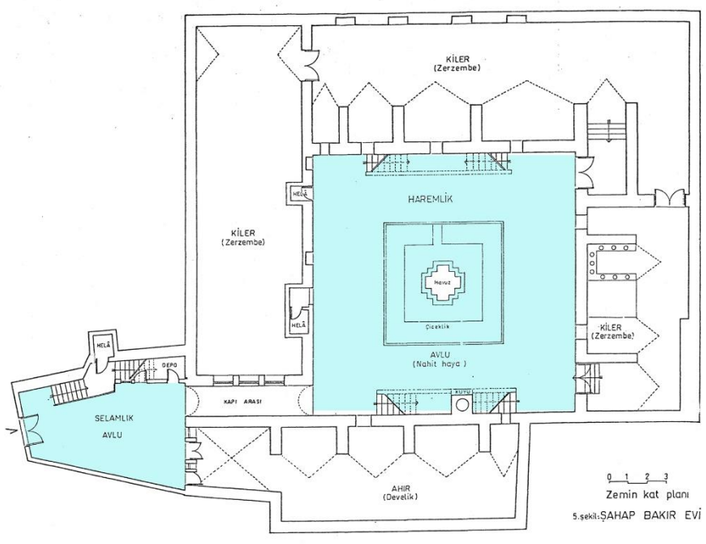

EYVAN KONUMU

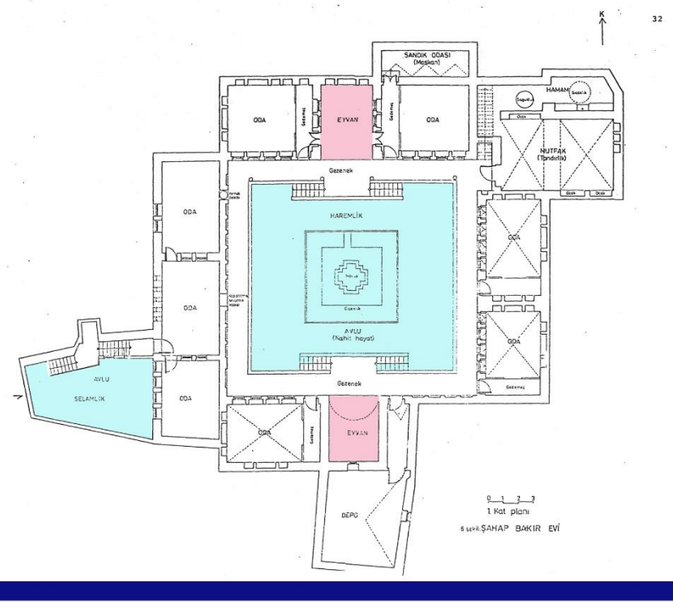

Zemin kat planı

5.şekil:ŞAHAP BAKIR EVİ

1 Kat planı

6 şekil:ŞAHAP BAKIR EVİ

ŞAHAPZADE BAKIR EVİ (TBMM Egemenlik Evi)
Dabbakhane Mahallesi, Sipahi Sokak 11 numaradır. Haremlik ve selamlık planlı Urfa evlerinin güzel örneklerindendir. Selamlığa geçiş veren sokak kapısı üzerindeki kitabeden H.1085-M.1674 tarihinde inşa edildiği anlaşılır. Batı cephedeki sokak kapısından selamlık bölümüne geçilir. Küçük avlulu selamlığın kuzeyindeki merdivenle avlunun doğu kenarındaki ikinci kat odalarına çıkılır. Avlunun doğusundan dehlizli bir kapı ile haremliğe geçilir. Haremlik avlusunun kuzey ve güney kenarları simetrik olarak ortada eyvan, yanlarda birer oda düzenindedir. Avlunun doğusundaki gezenek kuzey ve güney cephelerdeki eyvan ve odaları birbirine bağlamaktadır. Avlunun kuzeyindeki kışlık eyvanın ön tarafı ahşap sütunlar üzerine oturan bir revakla teşkilatlandırılmıştır. İki yandan taş merdivenle çıkılan güney taraftaki yazlık eyvanın altında kuyu bulunur. Mutfak, evin kuzey doğu köşesindedir. Mutfağın kuzeyine bitişik bulunan, ılıklık ve sıcaklık bölümlü hamamın girişi kışlık eyvanın doğusundaki oda içerisinden olur.
Avlunun dört cephesinde, yarım bodrum şeklinde ahır, odunluk ve kiler gibi tonoz örtülü mekanlar yer alır. Avlunun çevreleyen mekanların cephe duvarlarında zengin taş süslemeler ve avlunun batısındaki duvar üzerinde yer alan konsol sıralarının aralarındaki "kuş takaları" (kuş evleri) süsleyici ögeler olarak dikkat çeker.
28 Temmuz 1997 tarihde T.B.M.M Kültür Sanat ve Yayın Kurulu tarafından satın alınan bu ev 2000 yılından itibaren restore edilmeye başlanmıştır. Restorasyon çalışmaları bittikten sonra bir müddet Şanlıurfa etnografik eserlerinin yer aldığı kültür evi olarak kullanılmış, daha sonra bir süre Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü binası olarak kullanılmıştır.

FOTOĞRAFLAR

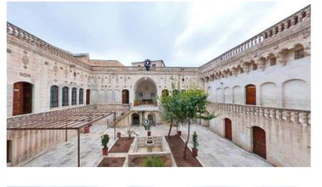

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ BİNA BİLGİSİ ANA BİLİMDALI

MİMAR ÖZLEM YÜCEL ERİŞMİŞ

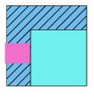
FOTOĞRAFLAR

ŞURKAV KÜLTÜR MERKEZİ

1.AVLU KONUMU 2.AVLU KONUMU

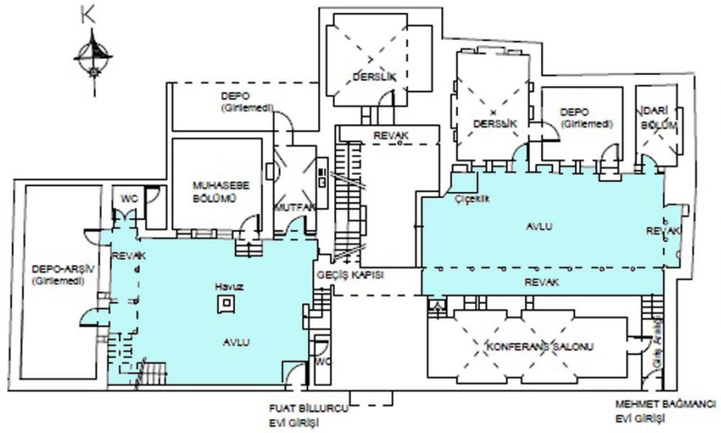

1.EYVAN KONUMU 2.EYVAN KONUMU

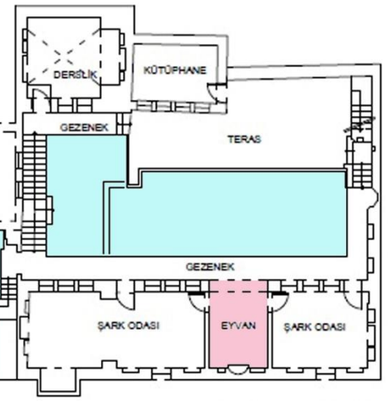

ZEMİN KAT PLANI

BİRİNCİ KAT PLANI

0 1 2 4 10 m

MEHMET BAĞMANCI VE MALATYALI HALİL EVİ
(Eski Şurkav Kültür Merkezi ve İdare Merkezi)
Balıklıgöl civarı, Hasan Padişah Camii karşısındadır. 19. Yüzyıl ortalarına ait Mehmet Bağmancı ve Malatyalı Halil evlerinin restore edilerek birleştirilmesinden meydana gelmiştir.
Mehmet Bağmancı Evi; Güney cephedeki sokak kapısından girilerek uzun bir dehlizden sonra avluya çıkılır. Doğu batı yönünde dikdörtgen avlunun güneyinde, alt katta toplantı salonu olarak kullanılan kiler, bunun üzerinde ortada bir eyvan ve yanlarında birer oda yer almaktadır. Eyvanın güney duvarına yenileme sırasında taş bir şömine eklenmiştir. Eyvan kemeri içerisinden üç boyutlu oyulmuş palmet dizisi aşağıya sarkmaktadır. Eyvanın batısındaki büyük odanın kuzey cephesindeki havalandırma penceresinin sağında ve solunda birbirine bakar vaziyette simetrik birer aslan kabartması yer almaktadır. Boyunları zincirle bağlanmış aslanların ön ayaklarından biri yukarıya kalkık vaziyette olup kuyrukları gövde üzerine kıvrılmıştır. Profilden tasvir edilmiş olan her iki aslan, detaylara ve gerçekçiliğe yer verilmeyerek karikatürize bir üslupla tasvir edilmiştir.
Avlunun kuzey kenarında çapraz tonozla örtülü üç oda ve kuzey-doğu köşede mutfak yer alır. Mutfağın batısından merdivenle kiler bölümüne inilmektedir. 1996 yılındaki yenileme sırasında mutfak bozularak kuzeyindeki Malatyalı Halil Evi'ne eyvan şeklinde geçiş sağlanmıştır. Avlunun kuzey kenarındaki üç odanın batıda olanın ön kısım sütunlu revaklıdır. Odaların güneye bakan cepheleri, yuvarlak kemerli bir sıra konsolla dekorlanmış, konsollar üzerine "lokmalı" tabir edilen taş korkuluklar yapılmıştır. Bu cephenin batısındaki odanın cephesinde, hilal şeklinde bir saksıdan çıkan palmetlerden oluşan hayat ağacı kabartması yer almaktadır. Ağacın sağında ve solundaki palmetlerden altı kollu yıldızlar aşağıya sarkmaktadır.
Malatyalı Halil Evi; Mehmet Bağmancı Evi'nin kuzeyine bitişiktir. Kuzey cephedeki sokak kapısından girilerek avluya çıkılır. Kare avlunun ortasında mermer bir havuz ve batı kenarında çiçeklik yer alır. Avlunun güneyinde çapraz tonozla örtülü bir oda ve bunun doğusuna bitişik eyvan bulunur. Eyvanın güney duvarı açılarak arkasındaki Mehmet Bağmancı Evi'nin mutfağı ile bağlanmış ve her iki evden birbirine geçiş sağlanmıştır. Avlunun doğu kenarında yer alan çapraz tonozla örtülü iki odanın alt kısmı boydan boya kiler olarak değerlendirilmiştir. Mutfak ve tuvaletler avlunun kuzey kenarındadır.

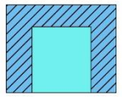
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ BİNA BİLGİSİ ANA BİLİMDALI

MİMAR ÖZLEM YÜCEL ERİŞMİŞ

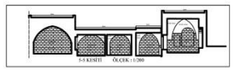
ŞURKAV EVİ/SAYGANLAR EVİ
ADA 509 PARSEL 53/54

AVLU KONUMU

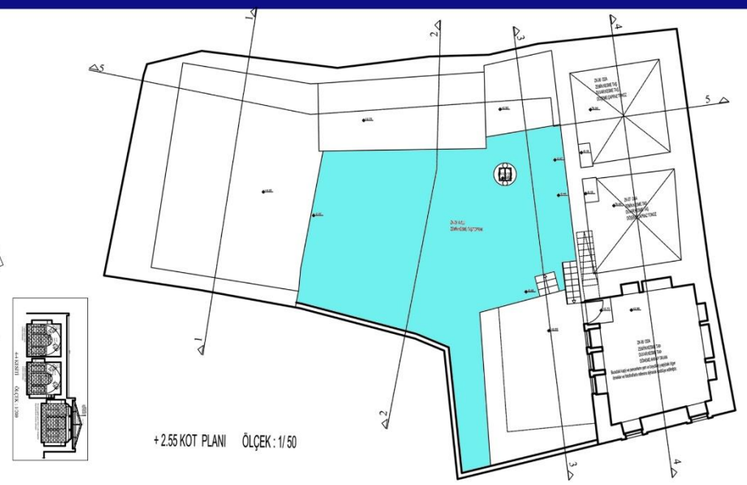
ZEMİN KAT EYVAN KONUMU

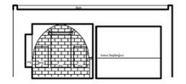

VAZİYET PLANI ÖLÇEK : 1/ 200

+2.55 KOT PLANI ÖLÇEK : 1/ 50

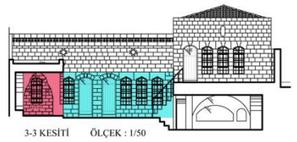
KESİT VE CEPHELER

1-1 KESİTİ ÖLÇEK : 1/50

2-2 KESİTİ ÖLÇEK : 1/50

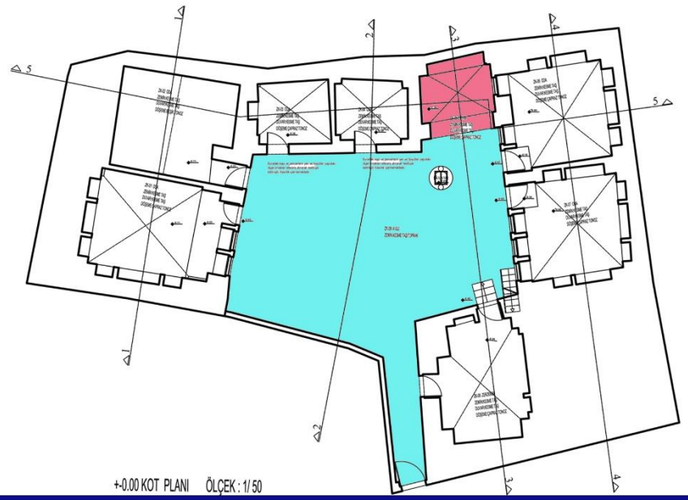
3-3 KESİTİ ÖLÇEK : 1/50

FOTOĞRAFLAR

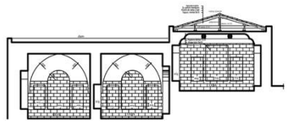

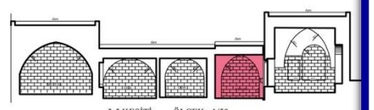

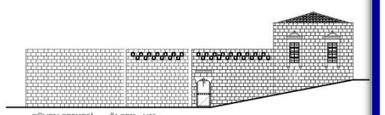
+-0.00 KOT PLANI ÖLÇEK : 1/ 50

4-4 KESİTİ ÖLÇEK : 1/50

5-5 KESİTİ ÖLÇEK : 1/50

GÜNEY CEPHESİ ÖLÇEK : 1/50

SAYGANLAR EVİ

Balıklıgöl'ün kuzeyinde eski molla Ali Tetirbesi'nde yer almaktadır. 18 .yy sonlarına doğru yapılmıştır. Kare bir avlu etrafında sıralanmış, dört oda, eyvan, tandırlık gibi mekanlardan oluşmaktadır.

ŞURKAV tarafından 1993 yılında satın alınarak, restorasyonu yapılan bu ev, 1994 yılı Nisan ayında hizmete açılmıştır. Bu tarihi Urfa evinde ilk yıllarda Tasavvuf Müziği çalışmaları yapılmış, daha sonra on beş yıl kadar taziye evi olarak kullanılmıştır.

24.01.2011 tarihinde Şanlıurfa Valiliği ve ŞURKAV öncülüğünde ' Şanlıurfa Geleneksel El Sanatları Müzesi ve Satış Merkezi ' olarak açılmış, 2015 yılı Aralık ayına kadar bu faaliyet sürdürülmüştür. Mevcut yeri genişlemeye müsait olmayan Müze, 2016 Ocak ayında ' Şanlıurfa Geleneksel El Sanatları Merkezi ' ne taşınmıştır.

Sayganlar evi kafe-restoran olarak hizmet vermektedir.

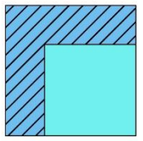
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ BİNA BİLGİSİ ANA BİLİMDALI
MİMAR ÖZLEM YÜCEL ERİŞMİŞ

KONU HAKKINDA

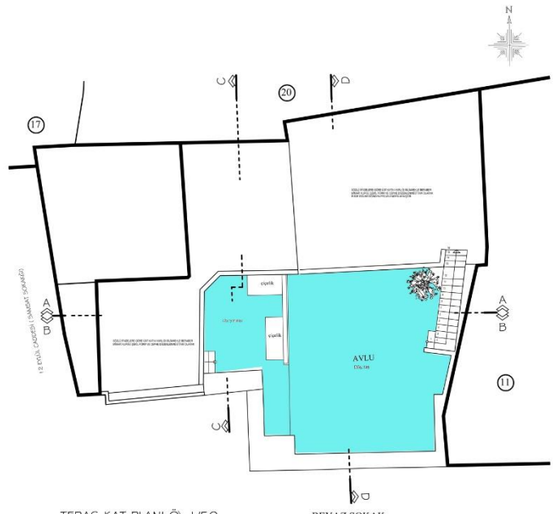
BEKİR YETKİN EVİ

AVLU KONUMU

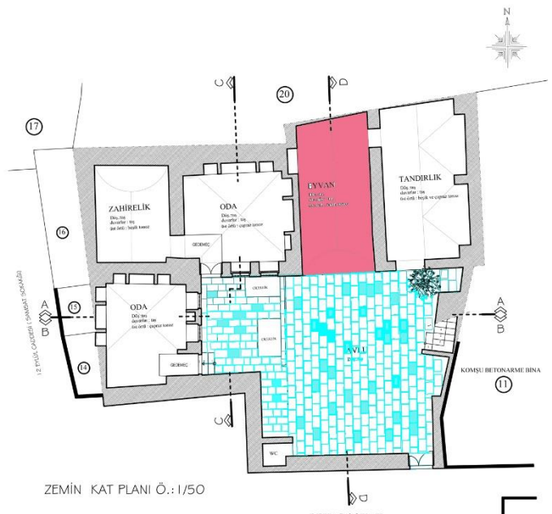

EYVAN KONUMU

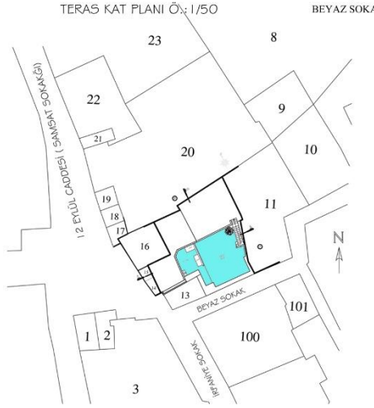

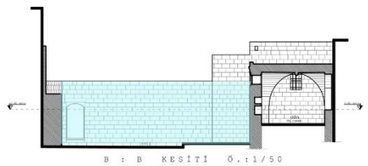
TERAS KAT PLANI Ö.: 1/50

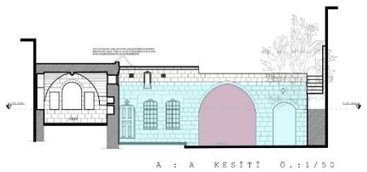
ZEMİN KAT PLANI Ö.: 1/50

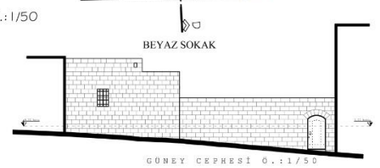
vaziyet planı ö.:1/200

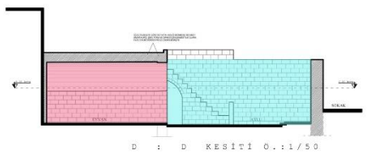
B : B KESİTİ Ö.: 1/50

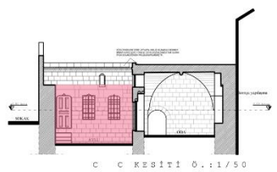
A : A KESİTİ Ö.: 1/50

GÜNEY CEPHESİ Ö.: 1/50

D : D KESİTİ Ö.: 1/50

C C KESİTİ Ö.: 1/50

KAYNAKÇA /DİPNOTLAR: Hatice Kübra İLHAN rölevelerinden yararlanılmıştır.

MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ

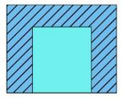
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ BİNA BİLGİSİ ANA BİLİMDALI

MİMAR ÖZLEM YÜCEL ERİŞMİŞ

FOTOĞRAF

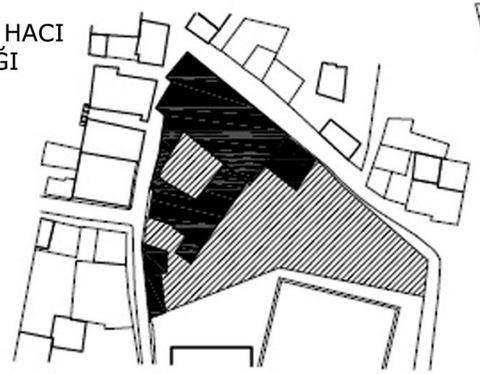
HACIKAMİLZADE KÜÇÜK HACI MUSTAFA EFENDİ KONAĞI CEVAHİR KONUKEVİ

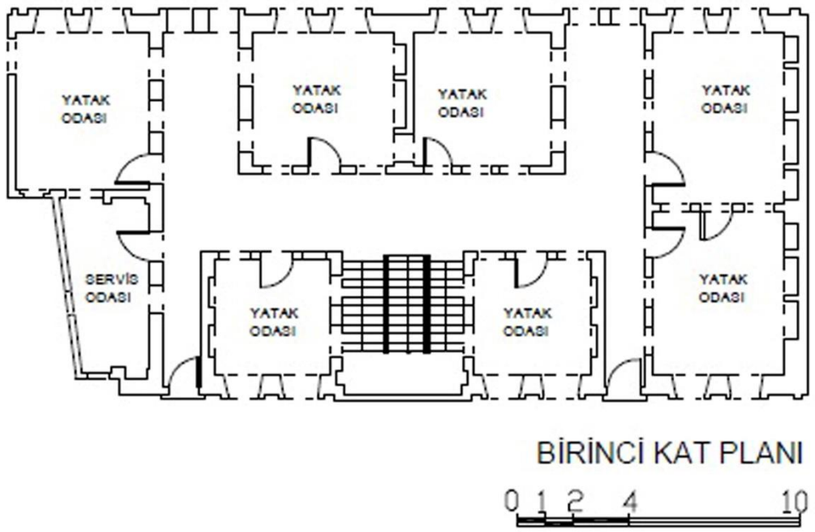
AVLU KONUMU

EYVAN KONUMU

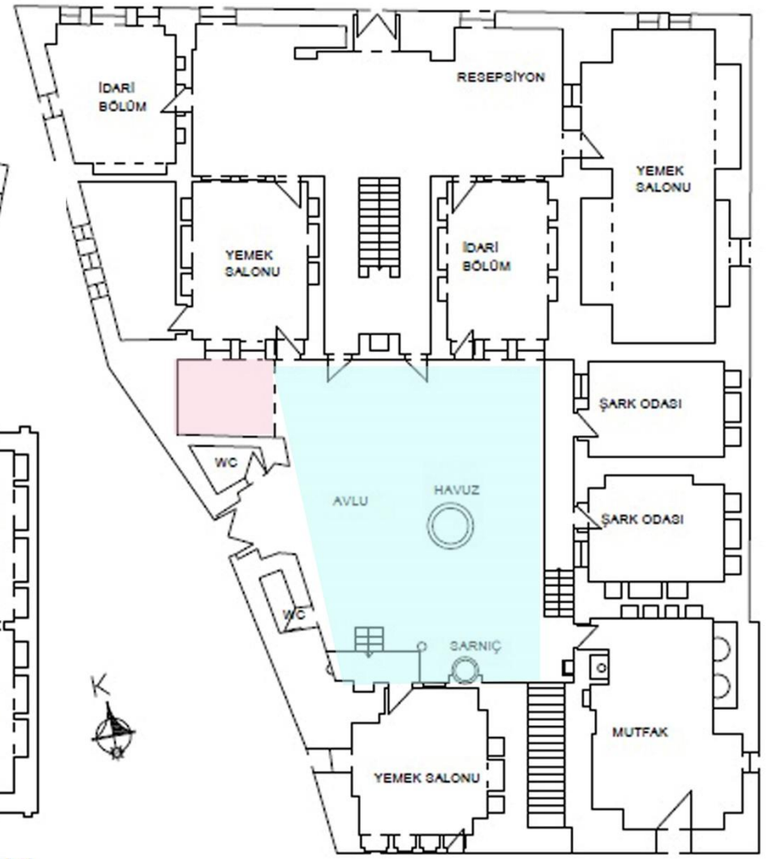

BİRİNCİ KAT PLANI

0 1 2 4 10 m

ZEMİN KAT PLANI

KAYNAKÇA /DİPNOTLAR

Avrupai tarzda konak mimarisi ile geleneksel tarzda Urfa evi mimarisinin kaynaGtığı bir özelliğe sahip olan konak, bodrum üzerine iki katlı olarak düzgün kesme taGlardan inGa edilmiGtir.Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir plana sahiptir.Kuzey cephedeki kapıdan girilen iki katlı bölümün alt katında doğu-batı yönünde uzanan 14.00x05.50 m. Ölçülerinde büyük bir salon, güneyde sağda kuzey-güney yönde uzayan 05.75x04.25 m. ve solda kuzey-güney yönde uzayan 05.75x03.75 m. ölçülerinde birer oda, batıda kuzey-güney yönde uzayan 05.50x04.50 m. ölçülerinde tonozlu bir oda, doğuda merdivenle inilen develik ve bunun üzerinde tonozla örtülü kuzey-güney yönde uzayan 11.90x 05.50 m. ölçülerinde ara kat yer alır.Develiğin ayrıca sokak tarafından giriGi bulunmaktadır. Kuzey yöndeki giriG kapısının karGısına gelen merdivenle ikinci kata çıkılır. Beton tavanlı ve kiremit çatı ile örtülü bu bölüm koridor ve odalarla teGkilatlandırılmıGtır.

Kuzey giriGinin karGısındaki merdivenin sağında ve solundaki kapılarla iç avluya geçilir. Geleneksel Urfa evleri planında tasarlanmıG olan kare avlunun ortasında dilimli bir havuz, avlunun doğusunda alt katta kiler ve bunun üzerinde merdivenle çıkılan doğu-batı doğrultusunda uzayan 05.00x04.00 m. ölçülerinde tonozlu iki oda yer alır. Kuzey-güney yönde uzayan 05.50x05.00 m. ölçülerindeki mutfak avlunun güney doğu köGesinde olup içerisinde kuyu bulunur. Avlunun güney yönünde bir revak ve bunun gerisinde altta ve üstte birer oda bulunur. Odaların doğu tarafında sarnıç yer alır.

